

72689

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Hüseyin BAYDEMİR

RÜSTEM HAN DESTANI (Metin-İnceleme)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Yöneticisi
Prof.Dr.Bilge SEYİDOĞLU

ERZURUM 1998

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
ÖNSÖZ	III
GİRİŞ	V
A. Özbekistan Kahramanlık-Aşk ve Aşk Destanlarının Tarihi Gelişimi ve Genel Özellikleri	V
B. Rüstem Han Destanı	IX
1) Menşei ve Varyantları.....	IX
2) Destanın Genel Özellikleri	XI
3) Şekil ve Üslup Özellikleri	XVII

BİRİNCİ BÖLÜM

Rüstem Han Destanı'nda Tesbit Edilen Motiflerin Motif Index of Folk Literature'a Göre Tasnifi

A. Mitolojik Motifler	1
B. Hayvanlar	3
C. Yasak	5
D. Sihir	9
E. Ölüm	12
F. Olağanüstülükler	12
G. Devler	20
H. İmtihanlar	21
J. Akıllılar ve Aptallar	26
K. Aldatmalar	30
L. Kaderin Ters Dönmesi	35
M. Geleceğin Tayini	37
N. Şans ve Talih	39
P. Cemiyet	43
Q. Mükâfatlar ve Cezalar	46
R. Esirler ve Kaçaklar	49
S. Anormal Zulümler	50
T. Cinsiyet	52
U. Hayatın Tabiatı	53

V. Din	54
W. Karakter Özellikleri	57
X. Mizah	60
Z. Çeşitli Motif Grupları	61

İKİNCİ BÖLÜM

Metinler

A. Özbekistan Türkçesi	69
B. Türkiye Türkçesi	192

SONUÇ	316
SÖZLÜK	318
KAYNAKLAR	327
DİZİN	329
ÖZ GEÇMİŞ	340

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ
RÜSTEM HAN DESTANI
(Metin ve İnceleme)
Hüseyin BAYDEMİR

Danışman: Prof.Dr.Bilge SEYİDOĞLU

1998, Sayfa:340

Jüri: Prof.Dr.Bilge SEYİDOĞLU

.....
.....

Yaptığımız çalışmada, Özbekistan kahramanlık-aşk destanlarından birisi olan "Rüstem Han Destanı"nı Türkiye Türkçesi'ne çevirerek; "Motif Index of Folk Literature"daki metoda göre motif incelemesi yaptık.

Giriş bölümünde, Özbekistan kahramanlık-aşk ve aşk destanları hakkında genel bilgi verdikten sonra, çeşitli yönleriyle Rüstem Han Destanı'nı tanıttık.

Birinci bölümde, destanda tesbit ettiğimiz motiflerin "Motif Index of Folk Literature"a göre tasnifini yaptık. Motiflerin katalog numaralarını vererek, destanda bulundukları bölüm numaralarını parantez içinde belirttik.

İkinci bölüme, destanın Özbekistan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi metinlerini aldık.

Sonuç kısmında, destanda tesbit ettiğimiz motiflerin genel değerlendirmesini yaptık.

II

ABSTRACT

POST GRADUATE THESIS

THE LEGEND OF RÜSTEM HAN

(Text and Research)

Hüseyin BAYDEMİR

Supervisor: Prof.Dr.Bilge SEYİDOĞLU

1998, Page:340

Jury: Prof.Dr.Bilge SEYİDOĞLU

.....

.....

In our study, we have translated the "legend of Rüstem Han", one of the epic-love legends of Özbekistan, into Turkish language and have made a motive observation according to the method which takes place in "Motif Index of Folk Literature".

In introduction, after giving a general information about the epic-love legends and love legends, we have introduced the "Legend of Rüstem Han" in various ways.

In the first part, we have classified the established motives according to "Motif Index of Folk Literature". We have given the catalogue numbers of motives and have stated the section numbers of them in parenthesis.

We have taken the Özbekistan Language and Turkish Language of the text for the second part of our study.

In the conclusion part, we have made the general evaluation of motives which we have established in the legend.

III

ÖNSÖZ

Rüstem Han Destanı, kahramanlık-aşk destanlarının en parlak örneklerinden birisi olup, Özbekistan Türkleri'nin gelenek, görenek ve tarihi birikimlerinin mahsulü olan milli bir eserdir. Yiğit Rüstem ile ilgili destan silsilesinde merkezi bir yer tutmaktadır. Bu silsile beş destandan oluşmuştur ve yalnızca "Rüstem Han" ile "Murat Han" destanları Özbek dilinde yazıya geçirilerek basılmışlardır.

Rüstem Han Destanı, Fazıl Yoldaşoğlu'nun anlatımıyla ünlü Özbek halk bilimcisi H. Zarifov tarafından 1937 yılında yazıya geçirilmiştir. Destanın el yazması Özbekistan Bilimler Akademisi, Dil ve Edebiyat Enstitüsü, Halk Bilimi Bölümü'nün el yazmaları arşivinde 112 numarada kayıtlıdır. Aynı arşivde destanın üç varyantı daha mevcuttur.

Fazıl Yoldaşoğlu varyantı 1942, 1950, 1955 ve 1965 yıllarında muhtelif biçimlerde tüm metin olarak yayınlanmıştır. Bu varyant N.V. Kıdayş-Pokrovskaya tarafından incelenmiş ve metnin Rusça'sı da ilave edilerek 1972 yılında Moskova'da en son baskısı yeniden yayınlanmıştır. Çalışmamızı bu son baskı üzerinde yaptık.

Metnin önce Rusça'sını çevirdik. Daha sonra Özbekisten Türkçesi ile karşılaştırarak en uygun biçimiyle Türkiye Türkçesi'ne aktardık.

Destanın motif yönünden zengin olması ve hocam Sayın Prof. Dr. Bilge Seyidoğlu'nun teşvikiyle destanda motif incelemesi yapmaya karar verdik.

Tez, giriş, iki bölüm, sonuç, sözlük, kaynaklar ve dizin kısımlarından oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, Özbekistan kahramanlık-aşk ve aşk destanlarının tarihi gelişimi ve özellikleri hakkında genel bilgi verilmiştir. Daha sonra menşei, varyantları, bölümleri, şekil ve üslup özellikleri açısından Rüstem Han Destanı tanıtılmıştır.

Birinci bölümde, destanda tesbit edilen motiflerin "Motif Index of Folk Literature"a göre tasnifi yapılmıştır. Motiflerin katalog numaraları verilerek, destanda bulundukları bölümler motifin sonunda parantez içinde gösterilmiştir.

İkinci bölümde destanın Özbekistan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi metinleri yer almaktadır.

IV

Sonuç bölümünde, destanda tesbit edilen bölümlerin genel değerlendirmesi yapılmıştır.

Sözlük kısmında, Anadolu sahasında tamamen yabancı olunan kelimelerin anlamları verilmiştir.

Kaynaklar kısmında, yazarların soyadlarına göre, yararlandığımız eserlerin isimleri verilmiştir.

Dizin kısmında, destanda tesbit edilen her bir motifin bulunduğu bölümün sayfa numaraları verilmiştir. Dizin, Türkiye Türkçesi metnine göre düzenlenmiştir. Sayfa numaraları verilirken, motifin bulunduğu bölümün ilk satır veya mısraının bulunduğu sayfa esas alınmıştır.

Orta Asya Türk halklarına ait sözlü ve yazılı edebiyat eserlerinin bilimsel metotlarla tetkik edilmesi, uzun zamandan beri uzakta kalmış olan kardeş halkların birbirlerini daha iyi tanımalarına ve dostluk bağlarımızın daha da gelişmesine imkân sağlayacaktır. Çalışmamızın bu uğurda hizmet edeceğini umarım.

Bu tezin hazırlanmasında hiçbir imkânı esirgemeyen, çalışmam boyunca beni yalnız bırakmayan değerli hocam Sayın Prof.Dr.Bilge Seyidoğlu'na ve çeviri esnasında büyük emeği geçen hocam Sayın Doç.Dr.Rıza Halilov'a teşekkürlerimi sunarım.

Hüseyin BAYDEMİR
Erzurum 1998

GİRİŞ

A. ÖZBEKİSTAN KAHRAMANLIK-AŞK VE AŞK DESTANLARININ TARİHİ GELİŞİMİ VE GENEL ÖZELLİKLERİ

B. RÜSTEM HAN DESTANI

- 1) Menşei ve Varyantları
- 2) Destanın Genel Özellikleri
- 3) Şekil ve Üslup Özellikleri

GİRİŞ

A. ÖZBEKİSTAN KAHRAMANLIK-AŞK VE AŞK DESTANLARININ TARİHİ GELİŞİMİ VE GENEL ÖZELLİKLERİ*

Özbekistan destanları, Özbek Türkleri'nin gelenek, görenek ve tarihi birikimlerinin mahsulü olan millî eserlerdir. Bu eserlerde genel olarak kahramanın kendi sevgilisini aramasından, onun sihirli, efsanevi macera ve kahramanlıklarından, muhtelif mitolojik varlıklarla savaşlarından bahs edilir.

Özbek destanlarının birçoğu, diğer komşu Türk halklarının destanları gibi 16. ve 18. yüzyıllara kadar kahramanlarının olağanüstü başarılarını anlatan "kahramanlık destanları" olarak gelmiştir. 16. ve 18. yüzyıllarda yani Özbek Hanlıkları döneminde klasik şark kültürünün etkisiyle kahramanlık destanlarına yeni yeni motifler eklenmiş, bu destanlar yavaş yavaş "kahramanlık-aşk destanları"na dönüşmeye başlamıştır. Bir başka deyişle, edebi tür olarak destanın teşekkülüne veya asırlar öncesinden süzülüp gelen mevcut kahramanlık destanlarının yapısına şark edebiyatının yazılı şiiri ve özellikle de onun büyük eserleri önemli derecede tesir etmiştir. Şark edebiyatının büyük eserleri, toplumun sadece belirli tabakalarınca kabul görmemiş, aksine çok geniş kitlelere hitap etmiştir. Bu edebiyatın karakterler sistemi, konusu ve motifleri halk edebiyatı tarafından da kabul edilmiştir.

Bu destanlar, Özbekistan'da sevilerek ve büyük rağbet görerek halk icracıları tarafından günümüze dek anlatılagelmiştir. Özbekistan'da bu destan anlatıcılarına "şair", "destancı" veya "bahşı" denilmektedir.

Anlatıcı bahşılar destanın terkinde, icrâsında serbest davranarak, destanın temel konusuna kendilerinden muhtelif motif, epizot ve yeni karakterler de katmışlardır. Bundan dolayı destanlarda temel konuların yanı sıra masal motifleri de geniş yer tutmaktadır. Özbek ve Türkmen destanları "Hurluka ve Hemra", "Sayat ve Hemra", "Gül ve Bülbül", "Gül ve Sanavber", "Seylepmelik"; Özbek destanları "Şirin ve Şeker", "Melik Eyyar", "Günur Peri" bunun en güzel örnekleridir. Destanlara konu olan masal unsurları bu destanların ayrılmaz birer parçası olup, destanların

* Bu yazıda, "A. M. Gorkogo, Hurluka ve Hemra- Sayat ve Hemra, Akademiya Nauk SSSR, Moskova, 1971, 414 s. " adlı eserin giriş kısmından yararlanılmıştır.

yapı ve üslubunun temel unsurlarından biri gibi kabul edilmektedir. Destanlarda masal unsurlarından faydalanma muhtelif yollarla olur. Masal ve masal unsurları bazen destan konusunun tümünün temelinde durmaktadır. Meselâ, Hurluka ve Hemra destanının Özbek-Türkmen varyantında üç kardeş sihirli bülbülü ararlar. Şirin ve Şeker destanında kardeşler, babaları tarafından üvey annenin sözüne göre kovulurlar. Destanlar bazen ayrı ayrı, çeşit çeşit masal motiferinden de faydalanırlar. Fakat bu masal unsurları destanın temel konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Destanların temel konusunda yer alan masal unsurları, destan özelliklerine uygun olarak muayyen değişikliklere uğrar. Bu destanlarda tasvir olunan kahramanlar masal kahramanı olsa bile, kahramanlık-aşk destanlarına uygun olarak yeni yön ve çizgiler benimsemişlerdir. Özbek ve Türkmenler'in kahramanlık-aşk destanlarına, bu halkların kahramanlık destanları arasında önemli yer tutan "Köroğlu", "Alpamış" ve "Dede Korkut" destanlarının da etkisi büyüktür.

Kahramanlık-aşk destanlarında maceracılık ve kahramanlık özellikleri taşıyan konu ve motifler geniş yer tutmaktadır. Şöyle ki, sevgilisini aramak için yola çıkan kahraman bu yolculuk esnasında birçok kahramanlıklar yapar, mitolojik varlıklarla mücadele eder ve sevgilisini onlardan kurtarır.

Kahramanlık destanlarında kahraman kendi soy ve kabilesini savunur, o uğurda kahramanlıklar yapar. Kahramanlık -aşk destanlarında kahramanlık, kahramanın sevgilisini arayışlar yolunda yaptığı faaliyetlerle sınırlanmaktadır.

Aşk destanlarında çoğu kez saf ve temiz aşkı daha belirgin olarak yansıtabilmek için kahramanlık unsurları ikinci plana itilmiştir. Esas yeri aşk ve ona bağlı olarak da üzüntüler, çileler almaktadır ki bu da yazılı destan geleneğinden kaynaklanmaktadır. Burada yüksek aşk (saf aşk, temiz aşk) konusu önemli yer tutmaktadır. Örnek olarak "Kundugmış", "Şahsenem ve Garip", "Sayat ve Hemra", "Günur Peri" destanları ile "Leyla ve Mecnun", "Zühre ve Tahir" in Özbek ve Türkmen varyantları gösterilebilir.

Kundugmış Destanı'nda, Şehzâde Kundugmış'ın güzel Holbike'ye olan aşkından ve kahramanın onu kendi vilayetine alıp getirmek için yaptığı yolculuktan bahsedilir. Şahsenem ve Garip, Sayat ve Hemra (Özbek-Türkmen varyantı), Hurluka ve Hemra (Özbek-Türkmen varyantı) konu

VII

yönünden Kundugmuş'dan pek farklı değildir. Günur Peri, Leylâ ve Mecnun ile Zühre ve Tahir'de ise iki gencin acıklı ve şanssız aşklarından bahsedilmektedir.

Yazılı edebiyat, aşk destanları üzerinde son derece etkili olmuştur. Bu etkileşimin farkına varmak çok zor olsa da biz bunu, kahramanın vasıflarından, destanın tahkiye ve üslûp özelliklerinden anlayabilmekteyiz. Aşık Garip ve Şahsenem, Sayat ve Hemra, Zühre ve Tahir destanlarının tahkiye ve üslûp özelliklerine bakıldığında yazılı edebiyattan etkilenimin rahatlıkla farkına varılabilir.

Konusu ve teması orta çağ yazılı edebiyatına dayanan veya bu dönem edebiyatından etkilenen aşk destanlarında şu motifler geniş yer tutmaktadır:

1. Uykuda görülen kıza sevgi (aşk),
2. Güzel peri kızının aranması,
3. Sevgililerin Bağ-ı İrem'de karşılaşması, görüşmesi,
4. Hızır Aleyhisselâm gibi kutsal şahısların kahramanlara yardımı.

Seypelmelik, Zeberhan, Gül ve Sanavber Destanlarına bakıldığında Arap Binbirgece Masalları'nın da tesiri dikkat çekmektedir. Burada, mevcut olan destan ananeleriyle halk masallarının epizot ve karakterlerinin birbirlerine sıkıca kenetlendiğini görmekteyiz.

Aşk destanlarının temel konusu yazılı edebiyattan kaynaklanmış olsa bile destan çerçevesinde bu eserler halk destan geleneğine has olan üslûp tarzında yeniden işlenmiştir. Yani Özbek destanlarının bazıları klasik şiirin yeniden işlenmiş şeklini temsil etmektedir. "Leylâ ve Mecnun", "Ferhat ile Şirin" destanları buna örnek gösterilebilir.

Kahramanlık-aşk destanlarında sezilen kahramanlık motifleri, aşk destanlarına has olan maceracılık ruhunda gelişmektedir. Rüstem Han ve Köroğlu destan silsileleri bunun en bariz örnekleridir.

Rüstem Han hakkında oluşturulan destan silsilesine, onun dedesinden, babasından ve kendi kahramanlıklarından bahseden beş destan dahildir. "Murat Han" destanı Rüstem'in dedesinin kahramanlıklarını; "Sultan Han" destanı ise babasının kahramanlıklarını anlatır. "Rüstem Han", "Aftab Peri" ve "Rüstem'in Yaralanması" destanlarının konusu da yiğit Rüstem'in kendi macera ve kahramanlıklarını içerir. Rüstem Han'ın kahramanlıklarını anlatan destanlar kendi menşesine göre yazılı destanlarla direkt olarak bağlantısız

VIII

olsa bile, Fırdevsi'nin "Şehnâme"siyle önemli derecede paralellikler arzeder. Bu destanlarda, kahramanlık destanlarına has özellikler ile plândadır. Rüstem'in necipliği, fiziki gücü ve kahramanlıkları biraz daha geleneksel motifler yardımıyla ifâde edilmeye çalışılmıştır.

Köroğlu, onun oğulları, torunları ve torunlarının torunları hakkında oluşturulan Özbek destan silsilesi de kahramanlık destanları türüne çok daha yakındır. Bu destan silsilesinde de aşk motifleri çok yaygındır. Fakat yazılı destanlardan kaynaklanan bu aşk ve masal karakterli motifler Köroğlu destanlarında son derece arka plâna itilmiştir.

Özbekistan kahramanlık-aşk ve aşk destanlarının konuları genellikle feodal toplum arasında ve şehir muhitlerinde geçmektedir. Saray hayatı, padişahlar, vezirler ve diğer saray mensupları detaylı bir şekilde tasvir edilmektedir. Ortaçağ şehir hayatı bütün tafsilatıyla gerçekçi bir biçimde anlatılmaktadır. "Murat Han", "Rüstem Han", "İntizar" destanlarında toplumun bütün sosyal tabakalarına (dilenciler, kumarbazlar, zenginler vs.) yer verilmiştir.

Destanların, sözlü halk edebiyatı ile yazılı edebiyat arasında olması onların nazım ve nesir özelliklerini de etkilemiştir. Bu destanların yapısında halk edebiyatına ait unsurların yanı sıra klâsik edebiyattan gelen özellikleri de görebilmekteyiz. Özbekistan destanları telli musiki aletleri (dombra, kopuz)'nin eşliğinde icra olunur. Aşk destanlarının nesir kısımları da kafiyelidir. Nesir kısımları musikî aletinin eşliği olmadan anlatılsa bile nazım kısımları mutlaka musiki aletinin eşliğiyle anlatılır. Şiirler genellikle hece ölçüsünün 7'lisi ve 11'lisi arasındadır. Murabba ve mani gibi kafiye şekli genellikle aaba şeklindedir. Mısra sayısı ise 4 ile 30 arasındadır. çok az rastlanılsa bile muhammes (aaaaa, bbbba) ve müsemmaların kullanılması da yazılı edebiyatın etkisinin bir başka örneğidir.

Kahramanlık-aşk ve aşk destanlarında tasvir vasıtası olarak mübalâğa ve teşbih geniş yer tutmaktadır. Kahramanın çocukluğunun tasviri, atının özellikleri ve kahramanın gücünün tasvirinde bu sanatlardan önemli derecede faydalanılmaktadır.

B. RÜSTEM HAN DESTANI*

1) Menşei ve Varyantları

Rüstem Han Destanı, Özbekistan kahramanlık-aşk destanlarının en parlak örneklerinden birisi olarak bilinmektedir. Yiğit Rüstem ile ilgili destan silsilesinde merkezi bir yer tutmaktadır. Bu silsile beş destandan oluşmaktadır. Bunlardan yalnızca "Rüstem Han" ve "Murat Han" destanları Özbek dilinde yazıya geçirilmiş ve basılmıştır.

Rüstem Han Destanı, Zal Rüstem hakkında oluşturulan ve anlatılagelen hikâyelerle aynı menşee sahip değildir. Rüstem Han, yalnızca cesareti, yenilmezliği, devi korkutması, ejderhayı öldürmesi bakımından Zal Rüstem'i hatırlatmaktadır. Rüstem Han destanı bir bütün olarak gözden geçirildiğinde Şehnâme'yi hatırlatan motif ve epizotlarla karşılaşmamız mümkündür. Menşee yönünden birbirleriyle hiç alakası olmayan bu iki eserde ortak motif ve epizotlarla karşılaşılmasının birinci sebebi, dünya halklarının sözlü ve yazılı edebiyatlarında tesadüfen veya etkileşim yoluyla aynı motifleri veya konuları kullanmalarındır. Oğlunu hiç tanımayan babanın oğluyla karşılaşması konusu her iki eserde de mevcuttur. Özellikle masalarda çok karşılaşılan bu konu başka birçok destanda da vardır. Rüstem Han Destanı'nda birbirlerini tanımayan baba ve oğul karşılaşınca savaşmazlar. Karşılaşma konusu bu yönüyle diğer destanlardan farklılık arzeder. Rüstem Han Destanı ve Şehnâme'de ortak motif ve epizotların kullanılmasının ikinci sebebi ise yazılı edebiyat eserlerinin sözlü edebiyat geleneği üzerindeki tesiridir. Birinci bölümde de belirtildiği gibi, Rüstem Han Destanı belki yazılı destanlarla direkt olarak bağlantısız olsa bile, dolaylı yollardan da olsa Şehnâmeden etkilenildiği bir gerçektir. Çünkü Rüstem Han, cesareti, kahramanlığı ve kuvveti bakımından bizzat Şehname'nin kahramanına benzetilmektedir. Metinde 41. bölümün sonunda Himçe-Ayım Rüstem'e hitaben: "Annen sana Rüstem adını koydu. Adın Rüstem ise sen çok güçlü olmalısın" demektedir. Yine 47. bölümde oğlunu tanımayan Sultan Han Rüstem'e: "Düşman seni görse gücü kuvveti kalmaz. Rüstem'e benzer yavrum sen neredensin?...Belki de Rüstem destanındaki gibi gücün vardır" demektedir.

* Bu yazıda; "N.V.Kidayş-Pokrovskaya, Rüstemhanı, Uzbekskiy Gepoika Romaniçeskiy Epos (Moskova 1972)" adlı eserin giriş kısmından yararlanılmıştır.

Rüstem Han destanı bedil şekli ve mazmun yönünden Özbek Türkleri'nin orijinal eseridir.

Aşk destanlarının, eski kahramanlık destanlarının yerini tutarak 16. ve 18. yy.'larda, yani Özbek Hanlıkları dönemlerinde meydana gelmiş olduklarını hatırlayacak olursak; Rüstem Han destanının da son şekli itibarıyla 16. ve 18.yy.'lardan sonra meydana gelmiş olabileceği kanaatine varırız. Destanın konusu da bu ihtimali desteklemektedir. Zira, destanda bütün teferruatıyla ve gerçekçiliğiyle anlatılan toplumun sosyal tabakaları, şehir ve saray hayatı 16. ve 18. yüzyıllarda feodalizmin doruk noktasına ulaştığı Özbek Hanlıkları dönemidir. Rüstem Han Destanı'nda masal motiflerinin sıkça kullanılmış olması, destanın, masal fantezisinin gelişmiş olduğu feodal toplum döneminde şekillenmiş olabileceği tezini daha da güçlü kılmaktadır. Elimizdeki verilere göre destanın oluştuğu dönem hakkında daha kesin teoriler sunmak şimdilik imkânsızdır.

Yine kuvvetli bir ihtimal olarak destanın, şimdiki Semerkan bölgesinde oluşmuş olabileceği söylenebilir. Çünkü destan bu bölgede daha fazla bilinmekte ve anlatılmaktadır. Destandaki olaylar çok dar bir coğrafi alanda cereyan etmektedir. Bu yerlerin bir kısmı tamamen gerçek olup Semerkand Vilâyeti'nde halen daha aynı isimle anılmaktadır. Semerkand'da Aktaş¹ veya Çarhin isminde birkaç küçük şehir ve köy mevcuttur.

Rüstem Han Destanı 1937 yılında ünlü Özbek halk bilimcisi Hadi Zarifov tarafından, Özbek halk anlatıcısı Fazıl Yoldaşoğlu'nun (1872-1955) dilinden yazıya geçirilmiştir. Destanın el yazması Özbekistan Bilimler Akademisi, Dil ve Edebiyat Enstitüsü, Halk Bilimi Bölümü'nün el yazmaları arşivinde 112 numarada kayıtlıdır.

Destan, yazıya geçirilirken, anlatıcının verdiği metne ve söyleyiş tarzına müdahale edilmemiş, aynen yazılmıştır.

H.Zarifov 1939 yılında yayınladığı "Özbek Folkloru" adlı kitabına Fazıl Yoldaşoğlu varyantından ayrı ayrı bölümler almıştır. Bu varyant ilk defa 1942 yılında tüm metin olarak yayınlanmıştır. Destan 1950, 1955, 1965 yıllarında muhtelif biçimlerde tüm metin olarak tekrar yayınlanmıştır.

Yukarıda adı geçen arşivde bu destanın başka varyantları da mevcuttur. Destanın bir varyantını Büyük Kerimov 1935 yılında Mollabay

¹ Tamga, Erk Yurtsever, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1993, s.26.

Haşimov'dan dinlemiş ve yazıya aktarmıştır. Diğer bir varyantı ise Melaş Ermatov'dan dinlenilerek Beykul Şerbatayev tarafından 1940 yılında yazıya geçirilmiştir. Bir başka varyantını da Dil ve Edebiyat Enstitüsü elemanları 1962 yılında Alim Hakkuloğlu'nun dilinden banda almışlardır.

Fazıl Yoldaşoğlu varyantı form ve mazmun yönünden diğerlerinden daha mükemmeldir. Bu nedenle destan ilmi bir şekilde yayınlanırken bu varyant temel kaynak olarak ele alınmıştır. Destanın bu varyantı N.V.Kidayş-Pokrovskaya tarafından incelenmiş ve metnin Rusça'sıda ilâve edilerek oldukça uzun bir giriş bölümüyle birlikte 1972 yılında Moskova'da yeniden yayınlanmıştır.

Rüstem Han Destanı, günümüzde Özbek Halk anlatıcılarının repertuarında önemli bir yer tutmaktadır.

2) Destanın Genel Özellikleri ve Bölümleri

Rüstem Han Destanı, kahramanlık-aşk destanları türüne mensuptur. Burada aşk unsurları destanın konusunda ikinci plânda yer almaktadır.

Rüstem'in aile kurmak uğruna göstermiş olduğu kahramanlıklar ön plâna çekilmiştir ki, bu da kahramanlık destanlarının geleneksel konularındandır. Fakat kahramanlık destanlarında verilen mücâdele ve gösterilen kahramanlıklar şahıs veya şahıslar için değil, belirli bir kabile veya millet içindir. Yani orada milli bir kahramanlık sözkonusudur. Rüstem'in mücâdelesinin temelinde ise masum olarak zulüm görenlerin savunuculuk rolü vardır. Her ne kadar ejderhayı öldürüp, onun yüzünden kasıp kavrulan ve tam bir matem havasına bürünen Bucül Ülkesi'nin halkını bu belâdan kurtarmış olsa da, Rüstem'in bir bütün içerisinde asıl amacı bu değildir. Ejderhayı öldürmesi, sırf Aftabay'ı kurtarmak içindir ve olayların akışı içerisinde gelişen tesadüfî bir olaydır. Onun asıl amacı, iftiraya uğramış annesini ölümden kurtarmak ve intikam almaktır. Göstermiş olduğu olağanüstü başarılar, kahramanlık destanlarındakine benzese de mücâdelenin amacında topluma değil fertlere hizmet vardır.

Destanın temelinde dünya halklarının masal geleneğinde çok kullanılan birkaç konu ve motif vardır. Uzun zaman çocuğu olmayan padişahın üçüncü hanımından çocuğu olur ve rakip kadınlar kıskançlıkları yüzünden çocuğu olan hanımın başına değişik oyunlar oynarlar. Bu, masallarda çok rastlanılan bir olaydır. Dil-i Rukeş isimli Türk masalında ve 19. yy. yazarı Mehmet Tevfik'in "Bir Yıl İstanbul'da"

isimli kitabının birinci bölümü "Tandır Başında"da benzeri konular vardır. Bu iki eser destanın birinci bölümünü aynen tekrar etmektedir. Fakat adı geçen masaldaki iftira motifi destandakinden biraz daha farklıdır. İftiraya maruz kalan küçük kız kardeş evden kovulur ve oğlu tarafından kurtarılıp uzun yıllar ailesinden uzak kaldıktan sonra tekrar eve döner. Destandaki iftira motifi Dede Korkut Kitabı'ndaki Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikâyesinde geçen iftiraya daha çok benzemektedir. Orada hanın hanımı değil, oğlu iftiraya maruz kalmıştır. Kırk yiğit Boğaç Han'a iftira ederler. Han, iftiraya kanarak oğlunu öldürmeye yeltenir ve öldürdüğünü zanneder. Boğaç Han'ı annesi arar ve yaralı olarak bulur. Hürayım kocasının yanına dönmek istemediği gibi Boğaç Han'da babasının yanına uzun süre dönmez¹.

Hizmetçinin evi savunması olayı da masallarda karşılaşılan bir konudur. Aynı konu Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması hikâyesinde de geçmektedir. Himçe-Ayım'ın rolü ile Karacık Çoban'ın rolleri birbirine çok benzer. İkisi de görülen rüyaya göre hareket ederler².

Destanın temel tahkiyesine masallarda sıkça karşılaşılan iki konu daha ilâve edilmiştir. Bunlardan birincisi, kahramanın ejderha ile savaşması, ikincisi ise kurtardığı kızla evlenmesidir. kahramanın kör edilmesi ve sonradan şifa bulması olayı ise Orta Asya Türk Halkları'nın folklorundan gelen bir özelliktir.

Rüstem Han Destanı, olayların akışı ve geline noktalar itibariyle üç temel bölümde incelenebilir.

1. Bölüm (Serim)

Birinci bölüm, Rüstem'in annesini cellatların elinden kurtarmasına kadar olan kısımdır. Bu bölümde kahramanın doğumundan önceki olaylar, kahramanın çocukluğu ve gelişmesi, kahramanın ilk başarısı yani cellatlarla savaşıp Hürayım'i onların elinden kurtarması konuları anlatılmaktadır.

Birinci bölümün son kısımlarında olaylar en uç noktaya tırmanmıştır. Olayların en uç noktaya tırmandığı bu kısımlarda Rüstem'in ilk başarısını gösterip tek başına 360 celladı yenerek annesini ölümden son anda kurtarması destanın en parlak ve heyecan verici

¹ Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı, Boğaziçi Yay., İstanbul 1990, s.26-32.

² Muharrem Ergin, a.g.e., s.40.

XIII

epizotlarından. Bu epizotta iki temel konudan yararlanılmıştır. Birincisi, Hürayım'ın rakipleri tarafından iftiraya maruz kalması ve olayların bu yönde gelişmesidir. İkincisi ise Özbekistan aşk destanlarında sıkça rastlanıldığı gibi iftiraya maruz kalan masum insanın ölümden kurtarılmasıdır. Bir epizota iki konunun eklenmesiyle hem destanın mazmunu zenginleştirilmiş ve tahkiyenin dramatizmi artırılmış hem de yiğit Rüstem'in kahramanlığı ön plâna çekilmiştir.

Rüstem Han'ın tek başına 360 cellatla savaşip onları yenerek büyük kahramanlık göstermesi Orta Asya Türk halklarının kahramanlık destanlarının karakterinden kaynaklanmaktadır. Birçok kahraman gibi Rüstem de atıyla beraber doğmuştur. Rüstem, on dört yaşına gelinceye kadar gözden uzak tutulmuştur. Çocuğun göz almaması için, gözden uzak yerlerde beslenip büyütülmesi de yine Orta Asya Türk halklarına ait destanların bir özelliğidir. Rüstem, on dört yaşında ata bininceye kadar zayıf, çelimsiz, cesaretsiz bir şehzâde izlenimi vermektedir. Ata binip silah kuşandıktan sonra onun tavrı değişir ve tam bir kahraman durumundadır artık.

Rüstem'in kahramanlık özellikleri hem anlatıcının hem de diğer kahramanların ağzından anlatılır. "Rüstem cesaret gösterdi", "O cesurca gidiyor" vb. ifadeler metnin birçok yerinde tekrar edilmektedir.

Rüstem'in ilk kahramanlık epizotunda epik kahramanlık motifleri, masal motifleri, tarihi rivayet ve efsaneler de mevcuttur. Kahramanlık destanlarında da karşılaştığımız yardımcı hayvan motifi bu epizotun masal unsurlarındandır. Rüstem'e yoldaşlık eden iki tazi konuşulanı anlamakta ve kahramanı zor durumlardan kurtarmaktadır. Diğer masal motifi, yolculuk esnasında kahramanın önüne çıkan üç yoldur. Bu motif de dünya halklarının birçok masallarında sıkça kullanılmıştır. Mansur'un darağacının bulunduğu "Çartut", "Çariyer" veya "Şatut" denilen yer hakkında, halk arasında anlatılan efsane ve rivayetler nakledilmiştir. Fakat gerek masal unsurları olsun gerek efsane ve rivayetler olsun bunların hepsi, feodal bir toplumun günlük hayat gerçekleriyle iç içedir hep. Bu ilk bölümde Sultan Han'ın sarayındaki hayat detaylı bir biçimde işlenmiştir. Aktaş Şehri, kaleleri, sokakları, meydanları olan tipik bir ortaçağ kentidir. Sultan Han'ın hizmetçilerle ve kadılarla meşvereti, yakın bölgelerin hanlarının kendi aralarındaki sohbetleri gerçekçi bir biçimde anlatılmış ve tasvir edilmiştir.

2. Bölüm (Düğüm)

İkinci bölümde Rüstem'in ejderhayı öldürerek kurtardığı şehzâde kızla evlenmesi olayı anlatılır. Destanın bu en büyük bölümü zengin bir şekilde kahramanlık, aşk ve masalsal olaylarla süslenmiştir. Bu bölümde birinci bölüm gibi kompozisyon bakımından bir bütündür. Rüstem'in ikinci kahramanlığı birinciden farklı olarak şahsi bir menfaat arzetmemektedir. Ejderhayı öldürmekle Aftabay'ı Bucül Şehri'nin halkını kurtarmıştır.

İkinci bölüm, destanın diğer varyantlarında da genel bir çerçeve içinde sabittir.

Fazıl Yoldaşoğlu varyantında bu bölüm, kahramanın kahramanlık özelliklerini daha da ön plâna çıkarmaktadır. Rüstem, Özbekistan kahramanlık masalları ve kahramanlık destanlarına has olan bütün mübalâğalı çizgilere sahiptir. Böyle olunca ejderhayı yenmesi destan mantığına da uygun düşmektedir. Çünkü olağanüstü kuvvete sahip olan kahramanın ejderhayı yenmesi gayet mümkündür. Kahramanlık destanlarının baş kahramanları gibi Rüstem de ejderhayla savaşacağı esnada nara çeker. Bu onun ejderhayı yenmesini daha da kolaylaştırır. Bu epizotun temelinde yatan ejderhayla mücadele motifi dünya halklarının kahramanlık destanlarında da çok yaygındır. "Aynı motif Avesta'da da mevcuttur. Yılanla mücadele motifi Hive, Urgenç, Maverâünnehir bölgelerinde yaşayan Türk halklarının kahramanlık hikâyelerinde de çok yer almaktadır. Bu tür hikâyelerin doğuşu, İslâmiyet'ten önceki dönemlere yani 8. yy. öncesine aittir"¹.

Destanda, ejderhayla mücadele motifi mitolojik yönden ele alınmamıştır. Ejderha, mitolojik bir varlık özelliği gösterse de O, masum insanlara zulmeden yalnızca bir düşmandır. Ejderha bir düşman gibi anlatılmıştır. Destan geleneklerine uygun olarak Rüstem, kurtarmış olduğu kızla evlenir.

Destanın bu bölümünde, Orta Asya Türk halklarının kahramanlık destanlarına has olan bir diğer unsur da öldürülen ejderhanın derisinden yapılan kemerdur. Bu, Rüstem'in kahramanlığını ispat eden bir delildir. Aynı motif Dede Korkut Destanları'nda, azgın boğa ve deveyi öldürüp derisiyle kahramanlığını ispatlayan Kanturalı Hikâyesi'nde de

¹ A.N.Kononov, Rodslovnaya Türkmen Soçininiye Abulgazi Hana Hivinskogo M-L. 1958, Wedeniye Str. 22.

geçmektedir¹. Bu eski konu, özellikle masallara has olan yalancı kahraman motifiyle desteklenmiştir. Yalancı kahraman durumundaki Tağay, Rüstem'in rakibi gibi davranır. Özbek ve diğer Türk ve Altay halklarının masallarında çok zaman dilenci durumunda olan kel bir kişi, yiğitlerin yaptıkları işleri görür. Destanın tüm varyantlarında yalancı kahraman toplumun alt kesimine mensup olan fakir bir insandır. O yalnızca padişahın ejderha üzerine gitme çağrısını değerlendirir.

Destanın elimizdeki varyantında anlatılan olayların iki alan (mitolojik alem ve gerçek alem) da cereyan ettiğini görmekteyiz. Akrabat, mitolojik mekânın yerini tutmaktadır. Mitolojik mekân ile gerçek mekân arasında hep dağlar, sular ve ormanlar vardır. Bütün kahramanlık destanlarında olduğu gibi Rüstem de dağları, suları ve ormanları aşarak Akrabat'a ulaşır. Anlatıcı olaylara biraz daha gerçekçilik katabilmek için güncel hayattan da kesitler verir. Tuzsuz yemek yemekten göz kapaklarının şişmesi, Rüstem'in tuz ve sabun almaya gitmesi gibi.

Bu güncel hayatın yanında yine hayali olaylar vardır. Rüstem, dağın zirvesine çıkınca iki ayrı güneş görür. Biri gerçek güneştir diğeri de devlerin sarayıdır. Sarayın yakut ve altından yapılmış olması, Rüstem'in kuşlarla konuşması hayali olaylardır.

Rüstem'in karakter özellikleri, içine düştüğü olaylarla birlikte değişmektedir. Rüstem ejderha ile savaşırken çok güçlü bir kahramandır. Olağanüstü özelliklere sahiptir ve narası ile ejderhayı korkutur. Reel dünyaya geçince sıradan bir insan özelliklerine sahip olur. Bucül Şehri'nde diğer gençler gibi Rüstem de sıradan birisidir. Mekânın değişmesiyle birlikte otomatik olarak kahramanın davranış biçimi de değişmektedir.

Aftabay da kahramanlık destanlarına uygun olarak cesarettten yoksun değildir. Eli ve ayakları bağlı olarak ejderhaya yem olacağı sırada Rüstem'e: "Sen git kendini kurtar, beni bırak" demesi ve tazılarla birlikte ıssız çölde Rüstem'i aramaya çıkması onun cesaretinin birer örneğidir.

Destanın ikinci bölümü Rüstem'in kurtardığı kızla evlenmesiyle biter.

¹ Muharrem Ergin, a.g.e., s.131-135.

3. Bölüm (Çözüm)

Kahramanın evlenmesinden sonraki olayları içermektedir. Bu bölüm, diğer varyantlarda da nüans diyebileceğimiz çok küçük ayrıntılar haricinde sabittir.

Üçüncü bölümde de birçok masal unsuru bulunmaktadır. Hilekâr yaşlı kadının fal açması, ağaçtan at yapıp uçuşması, Hürayım'ın şekline girmesi, devle karşılaşması vb. hepsi birer masal motiftir. Ama burada gördüğümüz dev, masallardakinden farklı olarak insanlara yardım etmektedir.

Hanımlarının, Sultan Han tarafından cezalandırılması motifi aynı şekilde Ebu'l Gâzi'nin "Şecere-i Terakime"sinde de mevcuttur. Buğra Han'ın emriyle onun iftiracı hanımı da aynı şekilde cezalandırılır¹.

Bu destanda da olduğu gibi atın kuyruğuna bağlayarak parçalama, Türk kabilelerinin eski bir ceza verme yöntemidir. Rüstem'i öldürmeye çalışan yaşlı kadını kahramanın bizzat kendisi değil, devin cezalandırması da bu destanda karşılaştığımız farklı bir cezalandırma yöntemidir.

Üçüncü bölümde Aftabay olağanüstü sihirbazlık özellikleriyle Rüstem'e yardım eden başışçı bir kahraman durumundadır. Rüstem'in başına gelenleri hiç bir yerden duymadığı halde önceden bilmesi, Rüstem'in görmeyen gözlerini ellerini sürerek açması onun olağanüstü sihirbazlığının örnekleridir.

Destan geleneğinde evlilik olunca destan biter. Rüstem Han destanında bunun aksine üçüncü bölüm evlilikten sonraki olayları anlatmaktadır.

Üçüncü bölümde kahramanların sosyal konumları da değişmektedir. Sultan Han karısını ve oğlunu arayan aciz bir dilenci kalender konumundadır. Hürayım, uğramış olduğu iftiralarından yüzünün akıyla çıkmış ve affına sığınan bir insan konumundadır. Aftabay ikinci bölümde yardıma muhtaç birisiyken burada Rüstem'e, Hürayım'e ve Sultan Han'a yardım eder bir konumdadır. Rüstem ise birinci ve ikinci bölümlerde göstermiş olduğu kahramanlıkların aksine ta ki üçüncü bölümün son kısımlarına kadar sıradan bir insan portresi çizmektedir.

Destan, kahramanların Aktaş'a dönmesiyle biter.

¹ A.N.Kanonov, a.g.e.

3) Şekil ve Üslûp Özellikleri

Rüstem Han Destanı, geleneksel halk hikâyelerinin üslûp özelliklerine sahiptir. Başlangıç ve sonuç formülleri, şiir ve nesrin birbirini takip etmesi, sabit kahramanlık tasvirleri, sıfatlar, mecazlar, istiareler çoğunlukla halk hikâyelerinde rastladığımız türdendir.

Destanın şiir bölümleri monolog olup çoğunlukla kahramanların konuşmalarını içerir. Bazı durumlarda bir şiir içerisinde iki kahramanın konuştukları da dikkati çeker.

Destan anlatıcısı, anlatmak istediği vakayı çoğunlukla nesir bölümlerinde verir. Çok az olmak şartıyla nazım bölümlerinde anlattığı da olur (bkz. 35. bölüm).

Özbekistan destanlarının bir özelliği de teferruata fazla yer vermesidir. Rüstem Han Destanı'nda da ortaçağ şehir ve saray hayatları canlı bir biçimde anlatılmaktadır. Bazı durumlarda çevre ve olaylar tafsilâtiyle anlatılmaktadır. Bazı durumlarda çevre ve olaylar tafsilâtiyle anlatılmıştır ki (45,67,103) bu hem natüralizmden kaynaklanmaktadır hem de destanın yazılı edebiyattan etkilendiğine bir işarettir. Fazla detaya inildiği durumlarda destanın olay akışı da durmaktadır.

Destanda tekrarlar çok denilecek kadar fazladır. Rüstem'in cesaretini anlatabilmek için "Rüstem cesaret gösterdi", "O, cesurca gidiyor" gibi ifadeler sık sık tekrar edilmektedir. Rüstem'in aceleci olduğu zamanlarda ise "O sürekli atını koşturuyordu" ifadesi tekrar edilmektedir. Bu tekrarlar sayesinde aynı zamanda Rüstem'in psikolojik durumu daha da iyi yansıtılmaktadır. Eş anlamlı kelimeler çok sık kullanılmıştır. Han, padişah, Aktaş Şehri, Aktaş Vilâyeti vs. Kahramanın işini de bazı yerlerde Rüstem Han, bazı yerlerde Rüstem, bazen de Rüstem Bey olarak geçmektedir.

Bir konudan başka bir konuya geçerken geçiş formülü kullanılmamaktadır. Meselâ 10. bölüm Sultan Han'a ait, 11.bölüm ise Hürayım'e aittir. Bu masallarda olmayan bir özelliktir. Destanın özellikle nazım bölümlerinin bir özelliğidir. Destanın özellikle nazım bölümlerinin ilk mısraları bazen konuyla hiç alakası olmayan şeyler içerir. Bu mısralar manilerdeki doldurma mısralarına benzemektedir:

"Sonbahar gelmezse çiçekler solmaz.

Solmuş güle bülbül gelip konmaz" (41) gibi.

XVIII

Destanın nazım ve nesir bölümleri arasındaki bağlantı bazı sabit formüller sayesinde yapılır: "Onlara hitap ederek bir söz söyledi", "O, bunları dinleyince konuşmaya başladı", "O, X'e hitap ederek yeniden bir iki çift söz söyledi" vs.

Şiir kısımları çoğunlukla hece ölçüsünün 11'lisiyle düzenlenmiştir. Çok nadir de olsa 7 ve 8 hecelilere de rastlanmaktadır. 11 heceli olan şiirler 5+6 duraklıdır.

Ak yüz, kırmızı kan, siyah saç, yalnız çocuk, susuz çöl, kan içen cellat, benim taze gülüm, gül yanaklı, gülistandan çıkmış bülbül vb. sıfat, teşbih ve istiarelerin çok kullanılmasıyla destan daha akıcı ve edebi bir hal almıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

RÜSTEM HAN DESTANI'NDA TESBİT EDİLEN MOTİFLERİN
MOTİF INDEX OF FOLK LITERATURE'A GÖRE TASNİFİ

- A. MİTOLOJİK MOTİFLER
- B. HAYVANLAR
- C. YASAK
- D. SİHİR
- E. ÖLÜM
- F. OLAĞANÜSTÜLÜKLER
- G. DEVLER
- H. İMTİHANLAR
- J. AKILLILAR VE APTALLAR
- K. ALDATMA
- L. KADERİN TERS DÖNMESİ
- M. GELECEĞİN TAYİNİ
- N. ŞANS VE TALİH
- P. CEMİYET
- Q. MÜKÂFATLAR VE CEZALAR
- R. ESİRLER VE KAÇAKLAR
- S. ANORMAL ZULÜMLER
- T. CİNSİYET
- U. HAYATIN TABİATİ
- V. DİN
- W. KARAKTER ÖZELLİKLERİ
- X. MİZAH
- Z. ÇEŞİTLİ MOTİF GRUPLARI

A. MİTOLOJİK MOTİFLER

A 463.1. Kader

Sultan Han: "Orada on dört yıl yaşayacağım, eğer alnıma yazılmışsa geri döneceğim" der(9).

Sultan Han'ın iki hanımı, hıçkıra hıçkıra kendi kaderlerine ağladıklarını söylerler(16).

Rüstem Han, kaderinde var ise cellatlarla savaşabileceğini söyler(40).

Sultan Han, Rüstem ile karşılaşmayı Allah'ın takdir ettiğine inanmaktadır(47).

Hürayım, eceli gelince ölümden kurtulamayacağına inanır(55).

Hürayım, kaderin takdirine karşı bir şey yapılamayacağını söyler(55).

Çontak Cellat, Hürayım'ın başına gelenlerin kaderi yüzünden olduğunu söyler(56).

Hürayım, "Başıma bu günler de gelecekmış" diyerek kendisini teselli eder(68).

Rüstem, kendi kaderine razı olduğunu söyler(73).

Aftabay, artık yaşayacak gününün kalmadığını ve bahtının da çok kötü olduğunu söyler(84).

Rüstem, eğer kaderinde var ise ejderhanın üzerine at oynatıp gideceğini söyler(85).

Aftabay, kendisine hayatını Allah'ın bağışladığına ve Rüstem'i de kurtarıcı olarak gönderdiğine inanır(88).

Rüstem, kaderin keşmekeşinin Allah'ın takdiri olduğunu söyler (90).

Tağay, eğer kısmet olursa gidip ejderhanın ölüm haberini getirebileceğini söyler (105).

Tağay, kendi ölüm saati geldiğinde buna birşey yapamayacağına inanmaktadır (109).

Yaşlı kadın, Hürayım'e herşeyin Allah'ın elinde olduğunu söyler (121).

Aftabay, kaderin kendisiyle alay ettiğine inanır (134).

Rüstem Han, çektiği bütün çilelerin kaderi yüzünden olduğuna inanır (136).

Hürayım, kaderine seslenerek az daha arzularına kavuşmadan öleceğini söyler (141).

Sultan Han, yola çıkmayı kendisine Allah'ın nasıp ettiğine inanır (150).

A 720. Güneşin durumu ve tabiatı

Hürayım, üzerlerinde yükselen şeyin Allah'ın güneşi olduğunu söyler(76).

A 790 Gökyüzü ışıkları

Rüstem, doğudan ve kible tarafından iki ayrı güneşin doğduğunu görür(75).

A 839. Yeryüzü Tanrı tarafından yaratılır

Sultan Han, dünyayı Allah'ın yarattığını söyler(9).

A 980. Belirli yerlerin menşei

Çariyer'in tarihçesi anlatılır(54).

Hürayım'ın gördüğü dağcıkları, düzlükleri ve harabelikleri eski çağlarda Araplar yapmışlardır(54).

A 1210. İnsanın Tanrı tarafından yaratılışı

Rüstem, Sultan Han'a hitaben: "Hepimizi yüce Allah yaratmış" der(50).

A 1549. Dini merasimler

Sufi ve dervişler camide cuma namazı için toplanarak Sultan Han'ın çocuğu olması için dua ederler(3).

(T) A 2493. Hayvanlar arasındaki dostluklar

Kuşlar, leyleği kendilerine şarkıcı seçmiş, ona şarkılar söyletmektedirler(78).

B. HAYVANLAR

B 11. Ejderha

Rüstem, Bucül Şehri'ni kasıp kavuran ejderhayı öldürerek Aftabay'ın hayatını kurtarır (86).

Tağay, Çarhin gölüne gelerek ejderhanın öldürülmüş olduğunu ve kırk bir parçaya bölündüğünü görür (110).

(T) B 211.1.7. Konuşan köpek

Rüstem, tazılara hitaben konuşup onlardan yardım isteyince tazılar onu anlarlar (129).

Tazılar, Rüstem'in söylediklerini dinleyince gözlerinden sel gibi yaşlar akar (130).

Aftabay'ı dinledikçe ve Rüstem'in adını duydukça tazıların gözlerinden nisan yağmuru gibi yaşlar akar (133).

B 230. Hayvanlar meclisi

Kuşlar yavrularıyla birlikte ağaçların gölgesinde birikmiş, leyleği kendilerine şarkıcı seçmiş, ona şarkılar söyletip durmaktadırlar (78).

B 296. Hayvanla beraber seyahat

Rüstem, siyah Arap atına binerek iki taziyla birlikte yola çıkar (44).

Tağay, padişahın deve gibi boz atıyla ejderhayı öldürmek için yola çıkar (105).

Rüstem, tazılarla birlikte kaleyi terk eder (129).

Aftabay, iki tazının yardımıyla Rüstem'in yanına gider (133).

B 401. Yardımcı at

Rüstem çok hızlı koşan siyah Arap atı sayesinde annesini ölüme götüren cellatlara yetişmeye çalışır (45).

Rüstem, annesini ölmüş olan cellatlardan birinin atına bindirerek götürür (72).

Tağay, padişahın deve gibi boz atıyla ejderhanın üzerine savaşa gider (105).

B 421. Yardımcı köpek

Tazılar Rüstem'in önüne düşerler ve bir pars gibi annesinin izlerini takip ederler (44).

Yol üçe ayrılınca Rüstem hangi yoldan gideceğine karar veremez ve sol tarafa giden yola yönelen tazıları takip eder (53).

Tazılar, cellatların elinde bulunan ipi dişleriyle tutarak çekmeye başlarlar (65).

İki tazi, Bahra Dağı'ndaki akrabatta yalnız kalan Hürayım'e eşlik ederler (81).

Tazılar, gözleri kör olan Rüstem'i çölden geçirerek bir mezarlığa getirirler (129).

Tazılar, Bucül Şehri'nde kendilerine verilen ekmeklerin bir kısmını mezarlıkta tek başına kalan Rüstem'e getirirler (131).

Tazılar, Aftabay'ı Rüstem'in bulunduğu mezarlığa getirirler (133).

İki tazi sarayın bir kapısını tırmalayarak Hürayım'in hapsedildiği odanın bulunmasını sağlarlar (140).

B 520. Hayvanlar insanların hayatını kurtarır

Tazılar, cellatların elindeki ipi dişleriyle çekip alarak Hürayım'i ölümden kurtarırlar (65).

Tazılar, gözleri görmeyen Rüstem'i kaderine terketmezler ve onu ıssız bir çölden geçirerek mezarlığa götürürler (129).

Tazılar, Rüstem'e ekmek taşıyarak açlıktan ölmesine mani olurlar (131).

Tazılar, Hürayım'in bulunduğu yerin kapısını tırmalayarak onun bulunmasını ve ölmemesini sağlarlar (140).

B 530. Hayvanlar adamı besler

İki tazi Rüstem'e ekmek taşırlar (131).

B 571. Hayvanlar insanlar için iş yaparlar

Tazılar insan gibi davranarak Rüstem'e ekmek taşırlar (131).

B 740. Hayvanların olağanüstü gücü

Rüstem'in bindiği at kuş gibi uçmakta ve hiç yorulmamaktadır (45).

C. YASAK

C 400. Konuşma yasağı

Sultan Han, rüyasını kimseye anlatmaz (4).

Hilekâr yaşlı kadın Sultan Han'ın iki hanımına: "Kötü insana boşuna sorular sormayınız" der (17).

Hazinedarlar, Sultan Han'ın iki hanımına hiç birşey söylemezler (18).

Hürayım, Himçe'ye rüyasını anlattıktan sonra: "Kötü birşey ise söyleme" der (28).

Himçe-Ayım cellatlara boşuna söz söylememelerini söyler (32).

Bucül Şehri'nde hiç kimse konuşmamaktadır (89).

Yaşı adam, Rüsteme yüksek sesle konuşmamasını söyler (91).

C 420. Sırları açıklama yasağı

Sultan Han gördüğü rüyadan kimseye bahsetmez (4).

Sultan Han Hürayım'e: "İyi ve kötü insanlara benim sırrımı açma" der (7).

Hilekâr yaşlı kadın Sultan Han'ın iki hanımına: "Değersiz insanlara sırlarınızı açmayınız" der (17).

Sultan Han mektubu okuyunca kimseye birşey söylemez (26).

Himçe-Ayım cellatlara hitaben Hürayım'ın kendi sırlarını kimseye açmadığını ve başkalarından gizlediğini söyler (32).

Himçe-Ayım, Rüstem'i eğiten molladan gerçekleri saklar (36).

İhtiyar bekçi Rüstem'e halkın sırlarını açıklamak istemez (91).

(T) C 422.3. Kimliğin açılanması yasaktır

Hilekâr yaşlı kadın kendisini Sultan Han'a Aktaş'tan haberler getiren dürüst bir kadınmış gibi gösterir (26).

Himçe-Ayım erkek elbisesi giyinip eline tüfenk alarak kendisini cellatlara baş korbaşıymış gibi gösterir (30).

Rüstem, Sultan Han'a kendisini dilenci bir kalender olarak tanıtır (48).

Aftabay, Rüstem'in sormasına rağmen kimliğini ona hemen açıklamaz (84).

Hilekâr yaşlı kadın kendisini Hürayım'e Aktaş'ta yaşayan sıradan bir vatandaş olarak tanıtır (121).

C 423. Harikulâdeliklerin ifşa edilmesi

Sultan Han, Aktaş'ta işlerin kötü gittiğini okuduğu mektuptan anlar (26).

Hürayım, rüyasında gördüklerini Himçe-Ayım'e anlatır (28).

Himçe-Ayım, Hürayım'ın başına gelenleri Rüstem'e anlatır (39).

Rüstem, Sultan Han'a gerçek kimliğini açıklar (50).

Sultan Han, Hürayım'ın masum olduğunu Rüstem'den öğrenir (50).

Hürayım, Aktaş'ı adalet içinde yönettiğini ve sonunda iftiraya uğradığını cellatlara anlatır (55).

Rüstem, Bahra Dağı'ndaki kalenin devlere ait olduğunu ve yapılış sebebini annesinden öğrenir (76).

Aftabay, Rüstem'e ejderhanın nasıl bir canavar olduğunu anlatır (84).

Aftabay Rüstem'e kendi kimliğini açıklar (88).

Rüstem, Bucül Şehri'nde insanların niçin konuşmadıklarını ve alış-veriş yapmadıklarını ihtiyar bekçiden öğrenir (94).

Hanımı gördüğü rüyayı Hisrav Şah'a anlatır (96).

Padişahı kızının sağ olduğunu Tağay'dan öğrenir (113).

Rüstem, başından geçenleri Aftabay'a anlatır (120).

Kalender kılığındaki Sultan Han başından geçenleri anlatır (144).

Hürayım Sultan Han'ı tanır ve Rüstem'e "bu senin babandır" der (145).

Aftabay, Sultan Han'ın anlattıklarından onun Rüstem'in babası olduğunu anlar (151).

Hazinedarlar Sultan Han'a bütün gerçekleri anlatırlar (154).

C 563. Kralın yasakları

Hisrav Şah, Bucül Şehri'nde ticareti ve tüm konuşmaları yasaklar (94).

C 610. Yasaklanmış bölge

Geceyi bir dağın zirvesinde geçirmek isteyen Rüstem'e annesi: "Önce bir düşün, gece bu dağda kalma" der (74).

Annesi Rüstem'e Bahra Dağı'ndaki kalenin devlere ait olduğunu ve oraya tehlikeli olduğu için gidilemeyeceğini söyler (77).

Aftabay Rüstem'e tehlikeli olan o yerlerde fazla kalmamasını söyler (84).

Rüstem, Akrobat'a gelen kalenderlere hitaben: "Bu yerlerde sizin bir daha işiniz olmasın" der (147).

C 611.1. Yasaklanan kapı

Hürayım, kalenin dört bir tarafındaki kapıların kilitlenmesini ve Sultan Han'ın kendisini gelmediği sürece de açılmamasını emreder (30).

C 730. Oturma, dinlenme ve uyku yasağı

Annesiyle birlikte günlerce yol alan yorgun Rüstem geceyi bir dağın zirvesinde geçirmek isteyince; annesi, o dağın parsların meskeni olduğunu, çok tehlikeli olan bu yerde kalamayacağını söyler (74).

C 751. Belirli zamanlarda bazı şeyleri yapma yasağı

Sultan Han Hürayım'e: "Ben gittikten sonra sen evden çıkma, dostu ağlatıp düşmanımı sevindirme" der (7).

Sultan Han, kendisi Aktaş ülkesinden ayrıldıktan sonra Hürayım'ın akıllı olması gerektiğini söyler ve aptal adamın yakın dostu olmasını, kadınlık özelliğini göstermesini, cahilce laflar söylemesini yasaklar (7).

Hilekâr yaşlı kadın Sultan Han'ın iki hanımına: "Evinize ulaşmadığınız sürece yolda durmayınız" der (17).

Hürayım, Sultan Han gelmedikçe kapıların açılmasını yasaklar (30).

Molla, annesi iyileşinceye kadar Rüstem'in geri dönmemesini söyler (38).

C 755. Bir işi muayyen bir zamanda yapma

Rüyasında Sultan Han'a Kurudım Ülkesi'ne gitmesi söylenir ve ondört yıl dolmadan Aktaş'a geri dönmesi yasaklanır. Aksi halde doğacak olan çocuğu ölecektir (4).

Sultan Han ondört yıl boyunca Kurudım Ülkesi'nde yaşayacağını ve eğer alnına yazılmışsa geri döneceğini söyler (9).

Molla, Rüstem'i altı aydan önce bırakmayacağını söyler (37).

Himçe-Ayim, Rüstem'e hitaben ata altı ay arpa verip bakımını yapmasını söyler (41).

Rüstem, annesi idam edilmeden cellatlara yetişmesi gerektiğini Sultan Han'a söyler (51).

Hürayım dua etmek için cellatlardan bir saatlik mühlet ister (55).

Hürayım, tuz ve sabun getirmeye gidecek olan Rüstem'in öğle vakti gidip, öğle vakti dönmesini ister (81).

Aftabay, Rüstem'in sabah erkenden at ile gidip annesini ve tazıları getirmesini söyler (120).

C 780. Alım satım yasağı

Alış-veriş yasak olduğu için tuz ve sabun almak isteyen Rüstem'le kimse ilgilenmez (89).

C 920. İhlal edilen yasak sonucu ölüm

Alış veriş yapanları ve konuşanları padişah daracağacından asmayı emretmiştir (95).

Rüstem, kalenderlere hitap ederek onların Akrobat'a bir daha gelmemelerini, gedikleri takdirde hepsini öldüreceğini söyler (147).

C 980. Yasağın ihlali sonucu verilen çeşitli cezalar

Cellatlara kapıyı açan Himçe-Ayim iplerle sıkıca kapıya bağlanır (34).

D. SİHİR

D 5. Sihar

Yaşlı kadın önüne kırk bir tanenohut alarak Rüstem'in ve Hürayım'ın yerlerini öğrenmek için fal açar(121).

D 40. Bir başka kişinin suretine dönüşme

Hilekâr yaşlı kadın bir dua okur ve Hürayım'ın aynısı olur(121).

Hilekâr yaşlı kadın istediği herkese dönüşebilmektedir(127).

D 520. Büyülü sözler sonucu değişim

Hilekâr yaşlı kadın bir dua okur ve Hürayım'ın aynısı olur(121).

D 530. Deri, elbise vs. giyerek değişim

Hilekâr yaşlı kadın Hürayım'ın giysilerini giydikten sonra bir dua okur ve Hürayım'ın aynısı olur(121).

D 670. Büyü kuvvetiyle uçma

Yaşlı kadın ağaçtan bir at yaparak ona kâğıttan kanatlar ve çelikten burgu takıp anında gökyüzüne havalanır(22,121).

D 900. Sihirli rüzgâr

Ejderha, rüzgâr gibi nefes aldığıında kayalar havada uçar ve dünyayı koyu bir toz kaplar(86).

D 921. Sihirli göl

Gözleri ateş gibi yanan ve ağzından her tarafa alevler saçan ejderha Çarhin Gölü'nde yaşamaktadır(86).

D 935. Sihirli ülke

Sultan Han, Kurudım Ülkesi'ne gidip orada ondört yıl kalmazsa doğacak olan çocuğu yaşamayacaktır(4).

D 950. Sihirli ağaç

İhtiyar kadın ağaçtan yapmış olduğu ata kanat ve burgu takarak uçar (22,121).

İftira bulaşmış işleri görmekten çekinen darağacı kendiliğinden yukarı kalkar (64).

D 961. Sihirli bahçe

Bahra Dağı'ndaki Akrobat'ta çok güzel bir bahçe vardır (78).

D 990. Sihirli vücut uzuvları

Aftabay ellerini sürünce Rüstem'in gözleri görmeye başlar (137).

D 993. Sihirli göz

İple sıkıca bağlı olan Rüstem gözlerini genişçe açarak sert bakışlarını devin üstüne dikince dev çok korkar ve geri döner (127).

Aftabay ellerini sürünce Rüstem'in gözleri açılır (137).

D1132. Sihirli saraylar

Bahra Dağı'nda devlerin yapmış olduğu sarayın etrafı altın bir arkla çevrili olup kapıları ve eşikleri yakuttandır ve değerli taşlarla süslenmiştir. Burçlar çelikten yapılmıştır ve güneş vurduğunda her yan parladığından bu saraya kimse bakamamaktadır (78).

D 1162. Olağanüstü ışık

Yaşlı hilekâr kadının kağıttan kanatlar ve çelikten burgu takarak yaptığı ağaçtan atı uçtuğunda gökyüzünde parlamaktadır (22).

Rüstem kafasını kaldırıp gökyüzüne bakar ve iki ayrı güneş görür (75).

Devlerin Bahra Dağı'nda etrafını altın arkla çevirerek yaptıkları saray etrafa ışıklar saçtığı için ona insan bakamamaktadır (78).

Tağay, ejderhanın bulunduğu vadiyi kaplayan bir parıltı görür (109).

(T) D 1279.1. Olağanüstü söz

Bir şahıs Sultan Han'a rüyasında: "Eğer sen Kurudım ülkesine yürüyüşe çıkarsan ve oradan on dört yıl sonra geri dönersen, Allah'ın sana göndermiş olduğu çocuk yaşayacaktır. Aksi halde çocuk ölecek" der (4).

Hürayım masum olduğunu anlatınca darağacı kendiliğinden yukarı kalkar (64).

Rüstem, bütün gücüyle nara çekince korkunç ejderha gücünü, kuvvetini kaybeder (86).

Hilekâr yaşlı kadın bir dua okuyunca Rüstem'in annesinin aynısı olur (121).

Rüstem'in sözlerini dinleyen tazıların gözlerinden sel gibi yaşlar akar (130).

Aftabay'ın sözlerini dinleyen tazılarının gözlerinden sel gibi yaşlar akar (133).

D 1712.3. Rüyanın yorumlanması

Sultan Han gördüğü rüya gereği Kurudım Ülkesi'ne gidip orada ondört yıl kalması gerektiğini anlar (4).

Himçe-Ayım, Hürayım'ın rüyasını yorumlar (29).

Hisrav Şah'ın hanımı gördüğü rüyayı yorumlayarak Aftabay'ın yaşadığına inanır (96).

E. ÖLÜM

E 211. Öldürerek cezalandırma

Rüstem, iftiraya uğramış masum annesini darağacından asacak olan cellatları öldürür (66).

Rüstem, Bucül Şehri'ni kasıp kavuran ejderhayı öldürür (86).

Kızıl dev, yaşlı hilekâr kadını öldürür (127).

Sultan Han, Hürayım'e iftira eden iki hanımını da öldürtür (155).

F. OLAĞANÜSTÜLÜKLER

F 110. Diğer dünyalara seyahat

Kızıl dev uçarak İrem Bağı Ülkesi'ne gider (128).

F 130. Diğer dünyalarda iskan

İrem Bağı Ülkesi'nde yedi kardeş devler vardır ve yedisi de sınırsız derecede kuvvetlidir (128).

F 302. Peri sevgili

Yedi kardeş devler kızıl devin putunu (güzel peri kızı) çalmışlardır ve kızıl dev bu konuda Rüstem'den yardım ister (128).

(T) F 506. Olağanüstü kadın

Hilekâr yaşlı kadın ağaçtan atın sırtına binerek gökyüzüne havalanır (22).

Hürayım, iftiraya uğradığını ve masum olduğunu söyleyince darağacı kendiliğinden yukarı kalkar (64).

Hilekâr yaşlı kadın fala bakarak Rüstem'in Bucül Şehri'nde, Hürayım'in ise Bahra Dağı'ndaki Akrabat'ta olduğunu görür (121).

Hilekâr yaşlı kadın ağaçtan atın sırtında uçarak yol alır (121).

Aftabay, Rüstem'in hilekâr yaşlı kadınla karşılaştığını önceden bilir (135).

Aftabay, ellerini Rüstem'in gözlerine sürünce Rüstem görmeye başlar (137).

F 531. Dev

Devler, Bahra Dağı'nda bir kale ve içinde bir kaç tane saray yapmışlardır (76).

Zindandan çıkan kızıl dev hilekâr yaşlı kadını öldürür (127).

Bağı İrem Ülkesi'nde sınırsız derecede kuvvetli yedi kardeş devler vardır (128).

Kızıl dev, semaya kalkarak uçar (128).

F 531.5.1. İnsan ve devin dostluğu

Hilekâr yaşlı kadını öldüren kızıl dev Rüstem ile arkadaş olduğunu söyler ve Rüstem'i kendi ülkesine davet eder (128).

F 531.6.3. Devlerin evleri

Hürayım, etrafına ışıklar saçan kale ve sarayların devler tarafından yapıldığını söyler (76).

Rüstem ve Hürayım Bahra Dağı'nda devlerin yaptırmış olduğu Akrobat'a gelirler (78).

F 531.6.7. Devlerin hazinesi

Devlerin Bahra Dağı'nda yapmış oldukları kalenin etrafı altın bir arkla çevrili olup kapıları ve eşikleri yakuttandır. Saray, pahalı taşlarla süslenmiştir (78).

F 565.2. Fevkalâde güçlü kahraman

Sultan Han, aslan pençeli Rüstem'i yenilmezliği temsil eden Kayser olarak niteler (47).

Rüstem, çok sayıda celladı tek başına öldürür (66).

İnsanların yedi yıl boyunca öldürmeye uğraştığı ejderhayı Rüstem tek başına öldürür (86).

Kızıl Dev, Rüstem'e hitaben: "Yüz bin dev bile sana eş olamaz//Devlerle karşılaşsan korkusundan hepsi kaçarlardı" der (128).

Sultan Han Rüstem'i "avını bırakmayan avcı kuşu" olarak niteler (150).

F 570. İnsanların olağanüstü davranışları

Hilekâr yaşlı kadın ağaçtan atın sırtına binerek gökyüzünde uçar (22).

Hürayım, iftiraya uğradığını ve masum olduğunu söyleyince darağacı kendiliğinden yukarı kalkar (64).

Hilekâr yaşlı kadın fala bakarak Rüstem'in Bucül Şehri'nde, Hürayım'ın ise Akrobat'ta olduğunu görür (121).

Hilekâr yaşlı kadın ağaçtan atın sırtında uçarak yol alır (121).

Aftabay, Rüstem'in hilekâr yaşlı kadınla karşılaştığını önceden bilir (135).

Aftabay ellerini Rüstem'in gözlerine sürünce Rüstem görmeye başlar (137).

F 575.1. Harikulâde güzellikte kadın

Hürayım'ın yüzü gül gibi güzeldir (6).

Hımçe-Ayım bülbül sesli olup kendisi çok güzeldir. İki yanağı da gonca gibi açılmış güle benzemektedir. İnce kametli ve çok güzel bir kızdır (11).

Hürayım'ın meftun edici gözleri nergis gibi olup yüzü beyaz saçları da siyahtır (35).

Rüstem, çadırın içinde güneşi solduracak kadar güze bir kız görür (83).

Güneşten ve aydan daha güzel olan kızın boyu elif gibi beli ise incedir (83).

Zülüferi yanağına dökülen Aftabay'ın güzelliği dolunay gibidir ve kaşları keman gibi eğridir (116).

F 575.2. Yakışıklı erkek

Rüstem boylu-postu, korkunç ve görkemli bir yiğittir (46).

Rüstem'in güzelliği gökyüzündeki aya, kaşları ise eğilmiş kemana benzemektedir. Doğan tırnaklı, aslan pençeli Rüstem'in beli boz doğana benzemektedir ve görkemi ile herkesi şaşırtır (47).

Rüstem şahin bakışlıdır (49).

Rüstem cüsseli bir vücuda sahiptir (52).

Padişahın vermiş olduğu yeni elbiseleri ve silahları kuşanan korkunç Tağay at üstünde görülür (104).

Dev, Rüstem'in güzel vücudunu görünce onu öldürmekten vazgeçer (127).

Belindeki altın işlemeli kuşak Sultan Han'a çok yakışmıştır (149).

F 575.3. Harikulâde güzellikte çocuk

Sultan Han Hürayım'e hitaben: "Eğer gül yüzlü kız doğurursan adını sen bilirsin" der (9).

F 601. Olağanüstü arkadaşlar

Rüstem ile arkadaş olan dev olağanüstü özelliklere sahiptir (128).

F 601.7. Hayvanların olağanüstü arkadaşlığı

İki tazi Rüstem'e yol gösterir (53).

Tazılar, gözleri görmeyen Rüstem'i bir mezarlığa getirirler (129).

Tazılar Bucül Şehri'nden Rüstem'e ekmek taşırlar (131).

Tazılar, Rüstem'i arayan Aftabay'ı mezarlığa getirirler (133).

Tazılar, Hürayım'ın bulunmasını sağlarlar (140).

F 610. Kuvvetli adam

Sultan Han, aslan pençeli Rüstem'i yenilmezliği temsil eden Kayser olarak niteler (47).

Rüstem, çok sayıda celladı tek başına öldürür (66).

İnsanların yedi yıl boyunca öldürmeye uğraştığı ejderhayı Rüstem tek başına öldürür (86).

Kızıl Dev, Rüstem'e hitaben: "Yüz bin dev bile sana eş olamaz//Devlerle karşılaşsan korkusundan hepsi kaçarlardı" der (128).

Sultan Han Rüstem'i "avını bırakmayan avcı kuşu" olarak niteler (150).

F 628. Oldukça kuvvetli adam

Sultan Han, aslan pençeli Rüstem'i yenilmezliği temsil eden Kayser olarak niteler (47).

Rüstem, çok sayıda celladı tek başına öldürür (66).

İnsanların yedi yıl boyunca öldürmeye uğraştığı ejderhayı Rüstem tek başına öldürür (86).

Kızıl Dev, Rüstem'e hitaben: "Yüz bin dev bile sana eş olamaz//Devlerle karşılaşsan korkusundan hepsi kaçarlardı" der (128).

Sultan Han Rüstem'i "avını bırakmayan avcı kuşu" olarak niteler (150).

F 700. Olağanüstü yer

Sultan Han, Kurudım Ülkesi'ne gidip orada on dört yıl kalmazsa doğacak olan çocuğu yaşamayacaktır (4).

İrem Bağı Ülkesi'nde devler yaşamaktadır (128).

F 713. Olağanüstü göl

Gözleri ateş gibi yanan, ağzından her tarafa alevler saçan ejderha Çarhin Gölü'nde yaşamaktadır (86).

F 718. Olağanüstü kuyu

İhtiyar kadın ip atarak Kızıl Dev'i kuyudan çıkarır (127).

F 750 Olağanüstü dağlar ve ülkelerin özellikleri

Sultan Han Kurudım Ülkesi'ne gidip orada on dört yıl kalmazsa doğacak olan çocuğu yaşamayacaktır (4).

Devlerin Aftabay için yapmış oldukları kale ve saraylar Bahra Dağı'ndadır (78).

Birgün Babadağ'dan Bucül Şehri'ne bir ejderha gelir (94).

Kızıl Dev'in uçarak gittiği İrem Bağı Ülkesi'nde devler yaşamaktadır (128).

F 765. Dağda yaşama

Mamagül şehir kenarındaki bir mağarada yaşamaktadır (13).

Devlerin meskeni Bahra Dağı'ndadır (76).

Rüstem ve annesi bir süre Bahra Dağı'nda Devlerin yaptığı Akrabat'ta yaşarlar (80).

Hürayım, iki taziyla birlikte üç buçuk ay Bahra Dağı'ndaki Akrabat'ta yaşar (121).

Rüstem, Aftabay ve Hürayım üçü birlikte Bahra Dağı'ndaki Akrabat'ta yaşamaya başlarlar (142).

F 771. Olağanüstü kale (saray, ev)

Devlerin Bahra Dağı'nda yapmış oldukları kalenin içinde bir kaç saray vardır. Sarayın kapıları ve eşikleri yakuttan olup pahalı taşlarla

süslenmiştir. Etrafı altın arkla çevrilidir. Güneş doğduğunda her yan parladığından ona insan bakamamaktadır (78).

F 776. Olağanüstü kapı

Rüstem, kapıları açıp annesiyle birlikte içeri girince her yerde güzel köşkler, teraslar, saraylar, havuzlar ve güzel bir bahçe görür (78).

F 811. Olağanüstü ağaç

İhtiyar kadın, ağaçtan yapmış olduğu ata kanat ve burgu takarak uçar (21-22-121).

İftira buluşmuş işleri görmekten çekinen darağacı kendiliğinden yukarı kalkar (64).

F 818. Olağanüstü bahçe

Rüstem, Bahra Dağı'ndaki Akrobat'ta çok güzel bir bahçe görür (78).

F 820. Olağanüstü elbise ve süs eşyaları

Padişah, Tağay'a diğer insanların hiç görmediği elbiseler giydirir (103).

F 826. Olağanüstü mücevher

Devlerin yaptığı sarayın kapıları ve eşikleri yakuttan olup pahalı taşlarla süslenmiştir. Etrafı altında arkla çevrilidir. Güneş doğduğunda her yan parladığından ona insan bakamaz (78).

F 837. Olağanüstü savaş baltası

Kızıl Dev, Rüstem'i öldürmek için baltasını ve doksan batmanlık gürzünü yanına alır (127).

(T) F 899.5. Olağanüstü gürz

Kızıl Dev, doksan batmanlık gürzüyle yaşlı kadına vurunca, kadın darı gibi etrafa serpillir (127).

F 900. Olağanüstü hadiseler

Hilekar yaşlı kadın ağaçtan atın sırtına binerek gökyüzünde uçar(22).

Hürayım masum olduğunu anlatınca darağacı kendiliğinden yukarı kalkar(64).

Hilekar yaşlı kadın fala bakarak Rüstem'in Bucül Şehri'nde, Hürayım'ın ise Akrobat'ta olduğunu görür(121).

Hilekar yaşlı kadın ağaçtan atın sırtında yol alır(121).

Yaşlı kadın bir dua okur ve Hürayım'ın aynısı olur(121).

Kızıl dev gökyüzüne kalkarak uçar(128).

Aftabay Rüstem'in yaşlı kadınla karşılaştığını önceden bilir(135).

Aftabay ellerini Rüstem'in gözlerine sürünce Rüstem görmeye başlar(137).

F 900.1. Muayyen zamanlarda kerametler

Aftabay, Rüstem'in yaşlı kadınla karşılaştığını önceden bilir(135)

F 950. Olağanüstü tedaviler

Aftabay, ellerini Rüstem'in gözlerine sürünce Rüstem görmeye başlar(137).

F 960. Harikulâde hüneler

Hilekâr yaşlı kadın istediği herkese dönüştürebilmektedir(127).

Aftabay, ellerini Rüstem'in gözlerine sürünce Rüstem görmeye başlar(137).

F 969.3. Olağanüstü ışık

Yaşlı kadının ağaçtan yaptığı atı gökyüzünde uçtuğunda parlamaktadır(22).

Rüstem gökyüzüne baktığında iki ayrı güneş görür(75).

Devlerin Bahra Dağı'nda etrafını altın arklarla çevirerek yaptıkları saray ışıklar saçtığı için ona insan bakamamaktadır(78).

Tağay, ejderhanın bulunduğu vadiyi kaplayan bir parıltı görür(109).

F 980. Hayvanlarla ilgili olağanüstü hadiseler

Tazılar, Rüstem'in söylediklerini dinleyince gözlerinden sel gibi yaşlar akar(130).

Aftabay'ı dinledikçe ve Rüstem'in adını duydukça tazıların gözlerinden nisan yağmuru gibi yaşlar akar(133).

F 980.4. Olağanüstü at

Rüstem'in bindiği at kuş gibi uçmakta ve hiç yorulmamaktadır(45).

(T) F 980.7. Olağanüstü köpek

Tazılar Rüstem'in sözlerini dinleyince gözlerinden sel gibi yaşlar akar(130).

Aftabay'ı dinledikçe ve Rüstem'in adını duydukça tazıların gözlerinden nisan yağmuru gibi yaşlar akar(133).

F 983. Hayvanların olağanüstü büyümesi

Rüstem atın yanına varınca yelesinin kulaklarından da yukarı kalktığını görür. Uçan kuşa benzeyen atın gözleri kadehe benzemektedir. At iyi beslendiğinden yerinde duramamaktadır(42).

F 1041.1. Olağanüstü ölüm

Kızıl Dev, doksan batmanlık gürzüyle yaşlı kadına vurunca kadın darı gibi etrafa serpilir(127).

F 1068. Realist rüya

Sultan Han, Kurudım Ülkesi'nde yaşaması gerektiğini rüyasında görür(4).

Hürayım, başına gelecekleri önceden rüyasında görür(28).

Hısrav Şah'ın hanımı, kızı Aftabay'ın yaşadığını rüyasında görür(96).

G. DEVLER

G 110. Büyük devlerin hakimiyeti

İrem Bağı Ülkesi'nde sınırsız derecede kuvvetli yedi dev kardeşler vardır (128).

G 200. Büyücü cadı

Hilekâr yaşlı kadın bir dua okuyarak Hürayım'ın aynısı olur (121).

Hilekâr yaşlı kadın istediği herkese dönüşebilmektedir (127).

G 210.0.1. Cadı karısının görünüşü

Alnı baltaya benzeyen, gözleri ışık saçan, yanakları çukurlaşmış ve lekelerle örtülmüş olan Mamagül mağaradan dışarı çıkar (13).

G 241.4. Bir şeye binen cadı

Mamagül ağaçtan atın sırtına binerek uçar (22).

Mamagül ağaçtan atın sırtına binerek uçar (121).

(T) G 407. Devlin evine sığınma

Rüstem ve Hürayım, devlerin Bahra Dağı'nda yapmış oldukları Akrobat'a sığınır (80).

Hürayım, iki taziyle birlikte üç buçuk ay Bahra Dağı'ndaki Akrobat'ta yaşar (121).

Rüstem, Aftabay ve Hürayım üçü birlikte Bahra Dağı'ndaki Akrobat'ta yaşamaya başlarlar (142).

G 410. Devlin hakimiyetini kıran insan

Rüstem, keskin bakışlarını kendisini öldürmeye gelen Kızıl Dev'in üzerine dikince dev çok korkar ve geri döner (127).

G 530.2.1. Devler dağlarda veya mağaralarda yaşarlar

Devlerin meskeni Bahra Dağı'ndadır (76).

H. İMTİHAN

H 10. Genel bilgiye göre tanıma

Rüstem kendi kimliğini açıklayınca Sultan Han kendisinin onun babası olduğunu anlar (52).

Rüstem, Aftabay'la konuştuktan sonra ejderhanın yerini öğrenir (86).

Tağay, yolda karşılaştığı şahısla konuştuktan sonra ejderhanın yerini öğrenir (109).

İhtiyar kalender başından geçenleri anlatınca Hürayım onun Sultan Han'ın kendisi olduğunu anlar (145).

Sultan Han başından geçenleri anlatınca Aftabay onun Rüstem'in babası olduğunu anlar (151).

Rüstem, Hürayım'ı dinleyince ihtiyar kalenderin kendi babası olduğunu anlar (153).

H 11.1. Baştan geçenî hikâye etme

Sultan Han görevlilere üzüntüsünün sebebini anlatır (2).

Urgenç, Harezmi, Hive ve Din-keman hanları ülkelerinin durumunu anlatırlar (10).

Padişah'ın iki hanımı Mamagül'e üzüntülerinin sebebini anlatırlar (14).

Mamagül, padişahın iki hanımına artık iyi işlerle uğraştığını anlatır (15).

Hilekâr yaşlı kadın Sultan Han'a Aktaş'ın durumunu anlatır (26).

Cellatlar Himçe-Ayım'e geliş sebeplerini anlatırlar (31).

Himçe-Ayım, mollaya Hürayım'ın hasta olduğunu anlatır (36).

Molla, Himçe-Ayım'e Hürayım'den hiç bir hediye almadığını ve bu sebepten ona dargın olduğunu anlatır (37).

Himçe-Ayım, Rüstem'e Hürayım'ın başına gelenleri anlatır (39).

Rüstem, Sultan Han'a kendinden bahsederek başına gelenleri anlatır (50).

Hürayım, cellatlara suçsuz olduğunu ve Aktaş'ı nasıl yönettiğini anlatır (55).

Contak Cellat, Hürayım'e padişahın kesin emrini anlatır (56).

Hürayım, iftiraya uğradığını darağacına anlatır (63).

Rüstem, Hürayım'e kaç günden beri onu aradığını anlatır (70).

- Hürayım, Rüstem'e yaşadığı zor günleri anlatır (71).
 Aftabay, Rüstem'e başlarından geçenleri anlatır (84).
 Rüstem, Aftabay'a ejderhayı öldürdüğünü anlatır (87).
 Aftabay, Rüstem'e kim olduğunu anlatır (88).
 İhtiyar bekçi Rüstem'e Bucül Şehri'nde neler yaşadıklarını anlatır (94).
 Tağay, yolda rastladığı insana padişahın emriyle ejderhanın üzerine gittiğini anlatır (107).
 Aftabay, Tağay'a ejderhanın önceden öldürüldüğünü anlatır (112).
 Tağay, Hisrav Şah'a başından geçenleri anlatır (113).
 Rüstem başından geçenleri Aftabay'a anlatır (120).
 Hürayım, hilekâr yaşlı kadına başından geçenleri anlatır (121).
 Rüstem, annesi zannettiği hilekâr yaşlı kadına başından geçenleri anlatır (123).
 Kızıl Dev, başından geçenleri Rüstem'e anlatır (128).
 Aftabay, tazılara Rüstem'in karısı olduğunu ve onu kayıp ettiğini anlatır (133).
 Rüstem yaşadıklarını Aftabay'a anlatır (138).
 Aftabay, Akrobat'ın kime ait olduğunu sorunca Rüstem burada başına gelenleri anlatır (139).
 Hürayım, Rüstem'e başından geçenleri anlatır (141).
 Sultan Han, başından geçenleri anlatır (144).
 Sultan Han, Aftabay'a başından geçenleri anlatır (150).
 Sultan Han ve Hürayım birbirlerine yaşadıkları çileleri anlatırlar (152).
 Hürayım başından geçenleri anlatır (154).
 Hazinedarlar gördüklerini anlatırlar (154).

H 80. İşaretle tanıma

- Sultan Han, Rüstem'in bindiği arap atından ve belindeki çelik kılıcından onun bir kalender olmadığını anlar (49).
 Rüstem öldürdüğü ejderhanın bir parçasından yaptığı uzunca kemeri Aftabay'ın önüne atınca Aftabay ejderhanın öldüğünü anlar (87).
 Kızıl Dev, Rüstem'in güzel vücudunu görünce onun yaşlı kadının oğlu olmadığını anlar (127).

H 105. Öldürülen hayvanın uzuvları tanıma işareti olur

Rüstem öldürdüğü ejderhanın bir parçasından yaptığı uzunca kemeri Aftabay'ın önüne atınca Aftabay ejderhanın öldüğünü anlar (87).

(T) H 125. Çeşitli hareketler vasıtasıyla tanıma

Rüstem bir asilzâde gibi konuşunca ihtiyar bekçi onun casus olmadığını anlar (93).

Rüstem, Aftabay'ı sesinden tanır (136).

H 125.1. Kılıçla tanıma

Sultan Han, Rüstem'in belindeki çelik kılıcından onun bir kalender olmadığını anlar (49).

H 152.1. Fakir insanlara sadaka verilir

Rüstem, kalenderlere para verir (147).

(T) H 359.3. Padişah kızıyla evlenebilme şartları

Hisrav Şah, ejderhayı öldürene kızını vereceğini söyler (100).

H 600. Sembolik manalar

Doğanının halkasının gümüşten olması padişahın zenginliğini gösterir (2).

Bütün insanların gysilerinin mavi olması matemî temsil eder (89).

H 910. Öneriye karşılık yapılması gereken vazifelerin tayini

Hisrav Şah, hanımının isteği üzerine Tağay'ı ejderhanın üzerine göndererek Aftabay'ın sağ olup olmadığını öğrenip gelmesini ister (102).

H 920. Vazifelerin tayin edicileri

Tağay'ı ejderhanın üzerine, hanımının isteği üzerine Hisrav Şah gönderir (102).

H 970. Yardımla yerine getirilen vazifeler

Tağay, öldürmek için üzerine gittiği ejderhanın yerini yolda karşılaştığı bir kişiden öğrenir (108).

Tağay, ejderhanın daha önceden başkası tarafından öldürülmüş olduğunu görür (110).

H 1050. Mantığa aykırı görünen vazifeler

Hisrav Şah, yedi yıl boyunca Bucül Şehri'ni kasıp kavuran ve kimsenin baş edemediği, yanına gitmeye kimsenin cesaret gösteremediği ejderhayı öldürmesi için Tağay'ı gönderir (102).

H 1210.1. Baba tarafından araştırma kararlaştırılır

Hisrav Şah, kızı Aftabay'ın ölüp ölmediğini araştırıp gelmesi için bir kişiyi göndermeye karar verir (97).

Sultan Han, karısı Hürayım'ı ve oğlu Rüstem'i aramaya karar verir (143).

H 1211. Araştırmacılar terk edilen kahramanı buurlar

Tağay, Aftabay'ı bulur (111).

Sultan Han, Hürayım'ı ve Rüstem'i bulur (152).

H 1331. Olağanüstü hayvanların araştırılması

Tağay, ejderhayı öldürmek için yola çıkar (105).

H 1385. Kaybolan sevgilinin araştırılması

Aftabay, sevgilisi Rüstem'i aramak için çarşıya çıkar (116).

Aftabay, Rüstem'i bulabilmek için şehrin bütün erkeklerini bir araya toplar (117).

Rüstem'i bulabilmek ümidiyle Aftabay tazıları takip eder (133).

Rüstem'i arayan Aftabay çölde bulunan bir mezarlığa gelir (134).

H 1385.3.1. Kaybolan karı ve çocuğun araştırılması

Sultan Han, Hürayım'ı ve Rüstem'i bulabilmek için şehir şehir dolaşarak Akrabat'a gelir (143).

H 1388. Muayyen sorulara cevap araştırma

Hürayım suçunun ne olduğunu öğrenmek ister (35).

Sultan Han, Rüstem'den kim olduğunu öğrenmeye çalışır (47).

Rüstem, gökyüzünde iki ayrı güneş olmasının sebebini araştırır (75).

Rüstem, Akrobat'ın gerçek sahibinin kim olduğunu araştırır (79).

Rüstem, Aftabay'ın çadırda eli kolu bağlı kalmasının sebebini araştırır (83).

Rüstem, Aftabay'dan kim olduğunu öğrenmeye çalışır (87).

Rüstem, Bucül Şehri'nde insanların konuşmamalarının sebebini araştırır (90).

Sultan Han, Hürayim'e iftira eden insanların kimler olduklarını araştırır (154).

H 1400. Korku imtihanı

Kızıl Dev, Rüstem'in keskin bakışlarından korkar (127).

H 1558. Dostluk imtihanı

Padişahın iki hanımı Hürayim'e ihanet ederler (14).

Mamagül, padişahın hanımlarından hile ile dört kâse yerine altı kâse altın alır (18).

Molla, Rüstem'i ancak bir tepsi altın karşılığında serbest bırakır (38).

Hilekâr yaşlı kadın Hürayim'e ihanet eder (121).

Hilekâr yaşlı kadın Rüstem'e ihanet eder (125).

J. AKILLILAR VE APTALLAR

J 34.3. Gurbete çıkma

Sultan Han, Kurudım Ülkesi'ne yolculuğa çıkar (9).

Hilekâr yaşlı kadın Sultan Han'ı bulmak için Kurudım Ülkesi'ne gider (22).

Cellatlar Hürayım'ı saraydan çıkararak götürürler (36).

Rüstem, annesini bulmak için yola çıkar (44).

Rüstem ile annesi Bahra Dağı'na doğru yola çıkarlar (77).

Rüstem, annesini ve iki tazıları Bahra Dağı'ndaki akrabatta bırakarak yola çıkar (81).

Rüstem, Bucül Şehri'ne gider (89).

Tagay, ejderhanın üzerine yola çıkar (105).

Rüstem annesini ve tazıları getirmek için yola çıkar (120).

Hilekâr yaşlı kadın Bahra Dağı'ndaki akrabata gitmek için yola çıkar (121).

Aftabay, Rüstem'i bulmak için yola çıkar (133).

Rüstem, Aftabay ve hizmetçiler Aktaş'a gitmek için Bucül Şehri'nden ayrılırlar (139).

Sultan Han, Rüstem ile Hürayım'ı aramak için gece yarısı Aktaş'tan yola çıkar (143).

J 50. Gözlem yoluyla kazanılan bilgi

Hürayım tuzsuz yemek yediklerinden dolayı gözlerinin şiştiğini anlar (81).

J 100. İhtiyar duyulan bilginin öğrenilmesi

Sultan Han tahtı kime devretmesi gerektiğini başkadılardan öğrenir (5).

Bir daha Aktaş'a dönmeleri gerektiğini Rüstem annesinden öğrenir (71).

Rüstem, kible tarafında güneşe benzeyen parlak şeyin bir saray olduğunu annesinden öğrenir (76).

Rüstem, ejderhanın yerini Aftabay'dan öğrenir (86).

Rüstem, Bucül Şehri'nde yaşananları yaşlı bekçiden öğrenir (94).

Tagay, ejderhanın yerini yolda karşılaştığı insandan öğrenir (108).

Hisrav Şah, ejderhanın öldürüldüğünü ve Aftabay'ın sağ olduğunu Tağay'dan öğrenir (113).

Sultan Han, Hürayım'e iftira edenlerin kim olduğunu hazinedarlardan öğrenir (154).

J 130. Hayvanlardan öğrenilen bilgi

Rüstem tazıların yardımıyla gideceği yolu bulur (53).

Aftabay, tazıların yardımıyla Rüstem'i bulur (134).

Rüstem, tazıların yardımıyla annesini bulur (140).

J 140. Eğitim yoluyla kazanılan bilgi

Rüstem kitap okurken her bir kelimenin manasını anlamaktadır. O olgun, akıllı ve çok düşünen bir genç oluvermiştir (72).

J 151.4. Yaşlı adamdan öğrenilen bilgi

Rüstem, Bucül Şehri'nde olup bitenleri ihtiyar bekçiden öğrenir (94).

J 152. Akıllı kişilerden öğrenilen bilgi

Başkadılar, Sultan Han'a tahtı kime devretmesi gerektiğini söylerler (5).

Akıllı vezir, Sultan Han'a ne yapması gerektiğini söyler (51).

J 154.0.1. Babanın nasihatı

Rüstem Han, Rüstem'e nasihat eder (153).

J 155.4. Kadının nasihatı

Hilekâr yaşlı kadın padişahın iki hanımına nasihat eder (18).

Hürayım, Himçe-Ayım'e nasihatta bulunur (30).

Himçe-Ayım, Rüstem'e nasihat eder (41).

Himçe-Ayım, ata nasihat eder (43).

Hürayım, oğlu Rüstem'e nasihat eder (71).

Hürayım, oğlu Rüstem'e nasihat eder (77).

Hürayım, oğlu Rüstem'e nasihat eder (81).

Aftabay, Rüstem'e nasihat eder (84).

Aftabay, Rüstem'e nasihat eder (88).

Aftabay, Tağay'a nasihat eder (112).

Aftabay, Rüstem'e nasihat eder (138).

Hürayım, oğlu Rüstem'e nasihat eder (153).

J 157. Rüyada öğrenilen bilgi

Sultan Han, çocuğunun oması için Kurudım Ülkesi'ne gidip orada ondört yıl kalması gerektiğini rüyasında görür (4).

Hürayım, rüyasında başına gelecekleri görür (28).

Hisrav Şah'ın hanımı rüyasında Aftabay'ın sağ olduğunu görür (96).

J 1110. Akıllı adamlar

Saraydaki görevlilerden bazıları, çocuğunun olması için sufi ve dervişlere dua ettirmesi konusunda Sultan Han'a akıl verirler (3).

Başkadılar, tahtı kime bırakması gerektiği konusunda Sultan Han'a akıl verirler (5).

Sultan Han, ülkeyi iyi yönetmesi konusunda Hürayım'e nasihat eder (7).

Çontak Cellat kalenin kapılarını açamayacaklarını anlayınca bir plan hazırlar hile ile kapıları açtırır (34).

Molla, Rüstem'i bir tepsi altın aldıktan sonra serbest bırakır (38).

Sultan Han, Rüstem'in bir dilenci olmadığını anlar (49).

Akıllı bir vezir ne yapması konusunda Sultan Han'a nasihat eder (51).

Mirzabaşı adlı cellat Hürayım'in masum olduğunu anlar ve Sultan Han'ın mühürsüz mektuba inanmasının ahmaklık olduğunu söyler (57).

Rüstem artık büyümüş, akıllı kesmeye başlamıştır. Kitap okurken her bir kelimenin manasını anlamaktadır. O olgun, akıllı, çok düşünen bir genç oluvermiştir. Annesinin söylediklerinin hepsini anlar (72).

Rüstem, ejderhayı öldürdüğünü ispatlamak için onun bir parçasından uzunca bir kemer yapar (86).

İhtiyar bekçi Rüstem'in gerçek bir kahraman olduğunu, onun tam bir asilzâde gibi konuştuğunu, casus olamayacağını anlar (93).

Tağay, eğri yola sapmayan, hırsızlık yapmayan, hayatı boyunca cinayet işlemeyi hiç düşünmemiş birisidir (99).

Yolda karşılaştığı adam, Tağay'a nasihat eder (108).

Tağay akıllı olduğundan dilencilerin başkanı olmuştur (114).

Padişahın isteğini yerine getiren Tağay dilencilerin başkanıyken kale beyi olur (114).

Rüstem, Aftabay ile evlenmeyi kabul eder, padişah olur ve Tağay'a nasihatlarla bulunur (119).

Tağay, kale beyliği görevini akıllıca yürütür (119).

Kalenderler para kazanma imkânı olan yerlerde dilenirler, çalışmak gereken yerlerde ise hızla geçerler (147).

Sultan Han, Rüstem'e Aktaş'a dönmesi gerektiğini söyleyerek nasihat eder (153).

J 1111. Akıllı kız

Aftabay, akıllıca davranarak Hürayım ile Sultan Han'ı barıştırır (152).

J 1113. Akıllı oğlan

Rüstem artık büyümüş, aklı kesmeye başlamıştır. Kitap okurken her bir kelimenin manasını anlamaktadır. O olgun, akıllı, çok düşünen bir genç oluvermiştir. Annesinin söylediklerini hepsini anlar (72).

J 1880. Çeşitli insan gibi davranan nesne ve hayvanlar

Rüstem, tazılara hitaben konuşup onlardan yardım isteyince tazılar onu anlarlar (129).

Tazılar, Rüstem'in söylediklerini dinleyince gözlerinden sel gibi yaşlar akar (130).

Tazılar insan gibi davranarak Rüstem'e ekmek taşırlar (131).

Aftabay'ı dinledikçe ve Rüstem'in adını duydukça tazıların gözlerinden nisan yağmuru gibi yaşlar akar (133).

J 2300. Kolay aldanan ahmaklar

Himçe-Ayım, Çontak Celladın hilesi ile padişahın geldiğine inanarak kapıları açar (34).

Mirzabaşı adlı cellat: "Sultan Han ahmak olduğundan mühürsüz mektuba inandı. Ve bu günahsız kadına ölüm hükmü verdi" der (57).

Hilekâr yaşlı kadın Rüstem'i aldatarak öldürmek için onu iple sıtıca bağlar (125).

K. ALDATMALAR

K 170. Sahte pazarlık ile aldatma

Hilekâr yaşlı kadın: "Bir kâse altın benim çayımı bile ödemez" deyince, padişahın hanımları altın miktarını dört kâseye çıkarırlar (16).

Hilekâr yaşlı kadın hile ile dört kâse yerine altı kâse altın alır (18).

K 714. Hapsederek aldatma

Hilekâr yaşlı kadın Hürayım'ı aldatarak sarayın altına götürür ve kapıları üzerine kilitler (121).

K 850. Hileli oyunlar

Mollalar dört tenge karşılığında hilekâr yaşlı kadının iftira dolu mektubunu yazarlar (20).

Mollalar, mektuba Aktaş'ta bulunan herkesin ismini yazarak onların yerine sahte imza atarlar (21).

Hilekâr yaşlı kadın, söyleyeceklerinin daha inandırıcı olması için olanca sesiyle ağlar, gözlerinden yaşlar akıtır ve kendisini gayet üzgün göstererek masum bir insanmış gibi davranmaya çalışır (22).

Yaşlı kadın: "Yüreğim yandığı için sana haber getirdim" diyerek kendisini bir haberci olarak tanıtip Hürayım hakkında iftira dolu sözler söylemeye başlar (26).

Çontak Cellat hile ile padişahın geldiğine inandırarak Himçe-Ayım'e kapıları açtırır (34).

Hilekâr yaşlı kadın Hürayım'e devlerin meskenini göstermek için sarayın alt katına indirir ve onu oraya itileyerek boyun ve ayaklarına keepçeler vurup kapıları üzerine kilitler (121).

Hilekâr yaşlı kadın Hürayım'in aynısı olur ve tazıları zincire vurur (121).

Yaşlı kadın ile yaparak iplerle Rüstem'i sıkıca bağlar (125).

Yaşlı kadın, devı kandırarak Rüstem'in üzerine salar (127).

K 1700. Blöf vasıtasıyla aldatma

Hilekâr yaşlı kadın söyleyeceklerinin daha inandırıcı olması için olanca sesiyle ağlar, gözlerinden yaşlar akıtır ve kendisini gayet üzgün göstererek masum bir haberciymiş gibi davranmaya çalışır (22).

Yaşlı kadın, söylediklerinin daha inandırıcı olması için iftiralarla dolu ve herkesin sahte imzasını taşıyan mektubu padişaha okutur (26).

Çontak Cellat, gerçekten padişah geliyormuş gibi tören yaparak Hürayim'e kapıları açtırır (34).

Hürayim'e devlerin meskenini göstermek için sarayın altına indiren yaşlı kadın onu oraya kilitler (121).

Hilekâr yaşlı kadın: "Ben önceden babanı da bağlardım ama o, gücüyle ipleri koparırdı" diyerek; güya Rüstem'in kuvvetini ölçmek istiyormuş gibi onu kandırarak sıkıca bağlar (125).

K 1810. Hile ile kıyafet değiştirme

Hilekâr yaşlı kadın saçlarını dağıtıp, yüzünü cırmalayarak kendisini çok çile çekmiş gibi gösterir (22).

Hilekâr yaşlı kadın Hürayim'i bağladıktan sonra onun elbiselerini kendisi giyer, bir dua okur ve Hürayim'in aynısı olur (121).

K 1812. Tebdili kıyafet gezen padişah

Sultan Han, kalender giysisi giyerek karısını ve oğlunu aramak için bir gece yarısı Aktaş'ı terk eder (143).

Kalender kılığındaki Sultan Han bir şehirden boz eşek satın alır (147).

Kalender kılığındaki Sultan Han üzerinde bal kabağı olan eşeğiyle akrabata varır (148).

K 1837. Kadın kıyafet değiştirerek erkek kılığına girer

Himçe-Ayim, erkek giysisi giyinip silah kuşanır ve kafasına da deriden şapka geçirir (30).

K 1839. Diğer aldatmalarla kıyafet değiştirme

Hilekâr kadın istediği herkese dönüşebilmektedir (127).

K 1840. Bir başkasının yerine geçme ile aldatma

Hilekâr yaşlı kadın Hürayim'i odaya kilitledikten sonra onun aynısı olur ve Rüstem'i aldatır (122).

K 1870. Aldatma

Hilekâr yaşlı kadın, padişahın iki hanımına: "Ben artık kötü işlerle uğraşmıyorum" diyerek onları aldatır (15).

Hilekâr yaşlı kadın padişahın iki hanımını aldatarak dört yerine altı kâse altın alır (18).

Yaşlı kadın, dilenerek para kazandığını ve paralarını koyacak bir kabı bile olmadığını söyleyerek mollaları aldatır (19).

Yaşlı kadın yalan söyleyerek Sultan Han'ı aldatır (26).

Cellatlar, padişahın geldiğini söyleyerek Himçe-Ayim'i aldatırlar (34).

Himçe-Ayim, Hürayım'ın üç günden beri hasta olduğunu söyleyerek mollayı aldatır (36).

Hizmetçiler, ilanın herkese duyurulduğunu söyleyerek padişahı aldatırlar (98).

Tağay, ejderhayı kendisinin öldürdüğünü söyleyerek Aftabay'ı aldatmak ister (111).

Yaşlı kadın, Hüreyim'i aldatarak onu bir odaya kilitler (121).

Hürayım'ın kılığına giren yaşlı kadın Rüstem'i aldatır (122).

Yaşlı kadın, tazıların az kalsın kendisini yiyeceğini söyleyerek Rüstem'i aldatır (124).

Yaşlı kadın, Rüstem'i aldatarak iplerle sıkıca bağlar (125).

Yaşlı kadın, devî kandırarak Rüstem'in üzerine salar (127).

K 1889. Diğer hayali aldatmalar

Tağay'ın yolda rastladığı yolcu: "Ejderhanın kendisine bağladığı insana ne kadar geri dön desende o geri dönmezmiş. Sanki onun gözüne bir kız görünürmüş" der (109).

K 1900. Hileler, sahtekârlıklar

Yaşlı kadın hile ile altı kâse altın alır (18).

Mollalar mektuba sahte imza atarlar (21).

Yaşlı kadın kendisini gayet üzgünmüş gibi gösterir, saçlarını dağıtarak yüzünü cırmalar ve masum bir insan gibi davranmaya çalışır (22).

Çontak Cellat, padişahın geldiğine hile ile inandırarak Himçe-Ayim'e kapıları açtırır (34).

Hilekâr yaşlı kadın, hile ile Hürayım'ı bir odaya kilitler (121).

Yaşlı kadın, Hürayım'ın aynısı olur ve tazıları zincire vurur (121).

Yaşlı kadın hile yaparak Rüstem'i sıkıca bağlar (125).

K 2010. İki yüzlü kişi arkadaşmış gibi gözükerek saldırır

Yaşlı kadın, devlerin meskenini göstermek bahanesiyle sarayın altına götürdüğü Hürayım'ı itileyerek boynunu ve ayaklarını kelepçeleyip kapıları üstüne kilitler (121).

K 2015. Çocuk sahibi olma

Hürayım, erkek bir çocuk dünyaya getirir (12).

K 2050. Faziletli görünme

Yaşlı kadın: "Yüreğim yandığı için sana haber getirdim" diyerek kendisini masum bir haberci olarak tanıtır (26).

K 2060. İki yüzlülüğün ortaya çıkarılması

Kızıl Dev, Rüstem'in güzel vücudunu görünce onu öldürmekten vazgeçer ve: "Bu yiğit onun oğlu değildir. Oğlu olsaydı, böyle bir yiğidi öldürmeye onun eli hiç kalkar mıydı" diye düşünüp; Rüstem'in annesi olduğunu söyleyen yaşlı kadını öldürür (127).

K 2110. İftira

Yaşlı kadının yazdırdığı mektup iftiralarla doludur (20).

Yaşlı kadın Hürayım'e iftiralarda bulunur (26).

Hürayım çok haksız bir iftiraya uğradığını söyler (35).

Hürayım, iftiraya maruz kaldığını ve bu yüzden iki elinin de bağlandığını söyler (55).

Tağay, arkasından birçok iftiralar atıldığını söyler (113).

K 2110.1. İftira edilen kadın

Yaşlı kadın, Hürayım'e iftiralarda bulunur (26).

K 2112. Kötü yolda olmakla itham edilen kadın

Yaşlı kadın, Sultan Han'ın huzuruna çıkarak Hürayım'ın ülkeyi iyi yönetemediğini, eğlencelere daldığını, delikanlılarla eğlence meclisleri düzenlediğini söyler (26).

K 2220. Hain rakipler

Padişahın iki hanımı, ortanca hanım Hürayım'ı çekemezler ve hilekâr yaşlı kadından Hürayım ile oğlu Rüstem'i öldürmesini isterler (14).

L. KADERİN TERS DÖNMESİ

L 101. Talihi yaver gitmeyen kahraman

Hürayım ülkenin hakimi iken iftiraya uğrar (26).

Aftabay'ın elleri, kolları bağlanarak ejderhaya yem olması için bir çadıra bırakılır (84).

Şehirde Rüstem'i arayan Aftabay onu bulamaz (116).

Hürayım, boynu ve ayakları kelepçeli olarak sarayın alt katında mahsur kalır (121).

Rüstem ipe sıkıca bağlanır (125).

Rüstem'in gözleri kör olur (127).

Hilekâr yaşlı kadın hiç beklemediği anda öldürülür (127).

Aftabay, Rüstem'den haber alamaz (132).

Sultan Han, karısını ve oğlunu aramak için padişahlığı bırakarak gece Aktay Şehri'ni terk eder (143).

L 111. Gurbete gidiş ve dönüş

Hilekâr yaşlı kadın, Sultan Han'ı bulabilmek için Kurudım Ülkesi'ne gider (22).

Cellatlar, Hürayım'ı saraydan çıkararak götürürler (36).

Rüstem annesini bulmak için yola çıkar (44).

Sultan Han, gittiği Kurudım Ülkesi'nden geri döner (53).

Rüstem ile annesi Bahra Dağı'na doğru yola çıkarlar (77).

Tağay, ejderhadan haber getirmek için gittiği yerden geri döner (112).

Rüstem, tuz ve sabun almak için gittiği Bucül Şehri'nden üç buçuk ay sonra geri döner (122).

Rüstem'i bulmak için yola çıkan Aftabay geri döner (139).

Karısını ve oğlunu aramak için yola çıkan Sultan Han, karısı, oğlu ve gelini Aftabay ile birlikte geri döner (154).

L 114.1. Tembel kahraman

Sultan Han'ın akrabata geldiği gün Rüstem tembellik etmiş ve ava çıkmamıştır (143).

Kalenderler para kazanacakları yerde dilenir, çalışmak gereken yerden ise hızla geçerdiler (147).

L 140. Kötü talih iyiye gider

Rüstem, annesi Hürayım'ı son anda ölümden kurtarır (66).

Rüstem, ejderhayı öldürerek Aftabay'ı ölümden kurtarır (86).

Aftabay'ın sağ olduğu haberi Bucül Şehri'ne ulaşır (113).

Aftabay, Bucül Şehri'ne geri döner ve şehir yeniden canlanır (116).

Aftabay Rüstem'i bulur (117).

Kızıl Dev, hilekâr yaşlı kadını öldürerek Rüstem'in iplerini çözer.

Rüstem ölümden son anda dönmüştür (127).

Aftabay Rüstem'i bulur ve onun gözlerini iyileşir (137).

Sultan Han, Hürayım ile barışır (152).

Rüstem, babasını öldürmekten son anda vazgeçer ve onunla barışır (153).

Sultan Han, Hürayım, Rüstem ve Hürayım Aktaş'a gelerek mutlu bir biçimde yaşamaya başlarlar (156).

L 160. Ümit vermeyen kahramanın başarıları

Tağay, Aftabay'ın sağ olduğu haberini getirir (113).

L 161. Fakir adam prenses ile evlenir

Rüstem, Aftabay ile evlenir (118).

L 165. Fakir oğlan kral olur

Rüstem, Bucül Şehri'nde padişah olur (118).

M. GELECEĞİN TAYİNİ

M.201. Söz ve anlaşmaların yapılması

Sultan Han, çocuğunun olduğunu müjdeleyene hediyeler vereceğine dair söz verir (4).

Hürayım, ülkeyi iyi yöneteceğine dair söz verir (6).

Mamagül, yardım edeceğine dair söz verir (17).

Molla, geç kalması durumunda Rüstem'e kızmayacağına dair söz verir (38).

Rüstem, annesinden ayrılıp Aktaş'a gitmeyeceğine söz verir (72).

Rüstem, öğle vakti yola çıkıp öğle vakti döneceğine dair söz verir (81).

Aftabay, Rüstem'i arayıp bulacağına dair söz verir (88).

Hisrav Şah, ejderhayı öldürene kızını vereceğine dair söz verir (100).

Tağay, dilenci arkadaşların hiç bir zaman unutmayacağına dair söz verir (100).

Hizmetçiler, Tağay'ın söylediklerinin hepsini padişaha söylemeyeceklerine dair söz verirler (101).

Tağay, kaçmayacaklarına dair söz verir (101).

Hisrav Şah, verilen hizmeti yapması durumunda Tağay'ı evlatlık olarak kabul edeceğine ve ona birçok hediyeler vereceğine dair söz verir (102).

Tağay, ejderhanın üzerine gideceğine dair söz verir (102).

Tağay, kale beyi olduğu taktirde bütün dilencileri oraya toplayacağına dair söz verir (105).

Hilekâr yaşlı kadın ipleri çözeceğine dair söz verir (125).

Rüstem, ipleri çözmesi halinde söylediği herşeyi yapacağına dair annesine söz verir (126).

Kızıl Dev, hayatının sonuna dek Allah'a inanacağına dair söz verir (128).

M 300. Kerametler

Sultan Han, çocuğunun olması için sufi ve dervişlerin duasına başvurur (3).

Yaşlı kadın bir dua okuyunca Aftabay'ın aynısı olur (121).

Aftabay dua ettikten sonra ellerini Rüstem'in gözlerine sürünce Rüstem görmeye başlar (137).

M 314. Kaderin önceden tayin edilmesi

Sultan Han, Kurudım Ülkesi'ne gidip orada on dört yıl kaldığı takdirde doğacak olan çocuğunun yaşayacağını rüyasında görür (4).

Hürayım, başına gelecekleri rüyasında görür (28).

Hisrav Şah'ın hanımı, ejderhanın öldürüldüğünü ve kızının sağ olduğunu rüyasında görür (96).

M 361. Geleceği önceden takdir edilen kahraman

Sultan Han, Kurudım Ülkesi'ne gidip orada on dört yıl kaldığı takdirde doğacak olan çocuğunun yaşayacağını rüyasında görür (4).

Hürayım, başına gelecekleri rüyasında görür (28).

M 370. Geleceği değiştirmeye boşuna teşebbüs ederler

Hürayım, gelip kendisini götürecek olan cellatlara kapıların açılmamasını emreder (30).

M 430. Şahısların bedduası

Hilekâr yaşlı kadın Sultan Han'a beddua eder (15).

Hilekâr yaşlı kadın Hürayım'e beddua eder (20).

Cellatlar, Hürayım'e beddua ederler (31).

Hürayım, cellatlara beddua eder (68).

Hürayım, zalim insanlara beddua eder (71).

Dilenciler şahın kızına beddua ederler (101).

Hilekâr yaşlı kadın Rüstem'e beddua eder (122).

Hilekâr yaşlı kadın Rüstem'e beddua eder (123).

Rüstem, kalendere beddua eder (147).

N. ŞANS VE TALİH

N 101. Kaderin değiştirilmezliği

Sultan Han: "Orada on dört yıl yaşayacağım, eğer alnıma yazılmışsa geri döneceğim" der (9).

Rüstem Han, kaderinde var ise cellatlarla savaşabileceğini söyler (40).

Hürayım, eceli gelince ölümden kurtulamayacağına inanır (55).

Hürayım, kaderin takdirine karşı birşey yapamayacağını söyler (55).

Rüstem, kendi kaderine razı olduğunu söyler (73).

Rüstem, eğer kaderinde var ise ejderhanın üzerine at oynatıp gideceğini söyler (85).

Rüstem, kaderin kemkemeşinin Allah'ın takdiri olduğunu söyler (90).

Tağay, ölüm saati geldiğinde buna birşey yapamayacağına inanmaktadır (109).

Yaşlı kadın Hürayım'e her şeyin Allah'ın elinde olduğunu söyler (121).

Rüstem, çektiği bütün çilelerin kaderi yüzünden olduğuna inanır (150).

N 111.2. Kaderin görünüşü

Sultan Han, Kurudım Ülkesi'nde on dört yıl kaldığı takdirde doğacak olan çocuğunun yaşayacağını rüyasında görür (4).

Hürayım, başına gelecekleri önceden rüyasında görür (28).

N 121. Kader doğmadan bellidir

Rüstem doğduktan sonra taht ona kalacaktır (5).

N 122.0.1. Yolların seçimi

Rüstem'in yolu üçe ayrılır ve tazıların yardımıyla en soldaki yola sapar (53).

Tağay'ın yolu ikiye ayrılır ve Tağay ejderhanın bulunduğu yere giden yola sapar (109).

N 122.1. Şanssız yerler

Rüstem, annesini ve tazıları getirmek için gittiği akrabatta ölüm tehlikesi atlatır ve gözleri kör olur (127).

N 130. Şans ve kaderin değişmesi

Çocuğu olmayan Sultan Han'ın bir oğlu olur (12).

Tuz ve sabun almak için gittiği şehirde Rüstem padişah olur (118).

N 131.5. Yerin değişmesi ile şansın değişmesi

Kurudım'a giden padişahın çocuğu olur (12).

Bucül Şehri'ne giden Rüstem, orada padişah olur (118).

Tazıları takip eden Aftabay, Rüstem'i bulur (134).

Akrabat'a giden Sultan Han Hürayım ile barışır (152).

Akrabat'a giden Sultan Han Rüstem ile barışır (153).

N 134.1.3. Cezalandırma ile şahıslar şanslarını kaybederler

Hürayım'ı asacak olan cellatları Rüstem öldürür (66).

Rüstem'i öldürmek isteyen Mamagül'ü kızıl dev öldürür (127).

Aftabay'ı öldürtmeye çalışan iki hanımı Sultan Han öldürtür (155).

N 141. Şans ve zekâ

Tağay akıllı olduğu için dilencilerin başkanı seçilir (114).

N 203. Şanslı insan

Rüstem ve annesi, Bahra Dağı'nda sığınabilecekleri çok güzel bir saray bulurlar (80).

Tağay, öldürmek için üzerine gittiği korkunç ejderhayı ölü olarak bulur (110).

Rüstem, tuz ve sabun almak için gittiği şehirde padişah olur (118).

Kızıl Dev, Rüstem'i öldürmekten son anda vaz geçer (127).

Hürayım, tazıların yardımıyla ölümden kurtulur (140).

N 700. Tesadüfi karşılaşmalar

Sultan Han, tanımadığı oğlu Rüstem ile karşılaşır (46).

N 741. Karı ve kocanın beklenmeyen karşılaşmaları

Rüstem, evleneceği kız ile çadırda karşılaşır (83).

Hüreyim, Sultan Han ile karşılaşır (145).

N 812. Dev gibi yardımcıları

Kızıl Dev, hilekâr yaşlı kadını öldürerek Rüstem'in iplerini çözer (127).

N 817.0.1. Yardımcı Allah

Sufî ve dervişlerin duası sonucu Sultan Han'ın bir çocuğu olur (12).

Sultan Han, Rüstem ile karşılaşmayı Allah'ın takdir ettiğine inanmaktadır (47).

Aftabay, hayatını kendisine Allah'ın bağışladığına inanır (88).

Aftabay, sabaha kadar dua edip elini Rüstem'in yüzüne sürünce Rüstem görmeye başlar (137).

Sultan Han, yola çıkmayı kendisine Allah'ın nasip ettiğine inanır (150).

N 820. Yardım eden insanlar

Himçe-Ayım, Hürayım'e yardım eder (11).

Himçe-Ayım, Rüstem'e yardım eder (43).

Aftabay Rüstem'e yardımcı olur (137).

Aftabay, Sultan Han ile Hürayım'in barışmaları konusunda yardımcı olur (152).

Hazinedarlar, suçluların bulunması konusunda Sultan Han'a yardım ederler (154).

N 825.1. Çocuk sahibi olmayan kahraman

Sultan Han'ın uzun süre çocuğu olmaz (1).

N 836. Yardımcı kral

Hısrav Şah, kızının sağ olduğu haberini getiren Tağay'ı kale beyi yapar (114).

Hısrav Şah, ejderhayı öldürerek kızını kurtaran Rüstem'i padişah yapar (118).

N 838. Yardımcı kahraman

Rüstem, cellatları öldürerek annesini kurtarır (66).

Rüstem, ejderhayı öldürerek Aftabay'ın canını kurtarır (86).

N 848.0.1. Yardımcı mukaddes adam

Sufi ve dervişler, Sultan Han'ın çocuğu olması için dua ederler (3).

P. CEMİYET

P 10. Krallar (padişah)

Sultan Han, Aktaş vilayetinde uzun yıllar padişahlık yapar (1).

Urgenç, Harezmi, Hive ve Din-Keman hanları kendi aralarında meşverete başlarlar (10).

Hisrav Şah, Bucül Vilâyetinin hanıdır (88).

Rüstem, Aftabay ile evlenir ve padişah olur (119).

Sultan Han, ülkesinin padişahı olarak kalır (156).

P 18. Kralların evliliği

Rüstem, hayatını kurtardığı Aftabay ile evlenir (119).

P 20. Kraliçeler (sultan)

Sultan Han'ın üç hanımı vardır (1).

Sultan Han'ın ortanca hanımı Hürayım'dır (4).

Hanımı Hisrav Şah'a gördüğü rüyayı anlatır (96).

P 30. Şehzade

Hisrav Şah'ın bir erkek çocuğu dünyaya gelir (12).

P 40. Prensesler

Aftabay, Hisrav Şah'ın kızıdır (88).

P 110. Kralın vezirleri

Sultan Han'ın akıllı bir veziri vardır (51).

P 150. Zengin adamlar

Zengin adamlar dilencilerin yanına gikmezler(99).

Zengin adamlara kimse birşey demez(106).

P 160. Dilenciler

Fakirler arasında başkan tayin edilen kimseye "dilenciler başkanı" denilir(99).

Dilencilerin başkanı Tağay'dır(99).

Tağay, dilenci arkadaşlarına birşeyler anlatır(100).

Dilenciler Tağay'a dua ederler(105).

Tağay, dilenci arkadaşlarına kalede iş verir(119).

P 130. Dostluk, arkadaşlık

Kaledeki dilenciler: "Biz dost ve arkadaşız" der ve birbirlerini anlarlar(119).

Kızıl Dev, Rüstem ile arkadaş olduğunu söyler(128).

P 340. Hoca ve talebesi

Medreseden getirtilen molla, Rüstem'e bodrumda eğitim verecektir(12).

P 361. Sadık hizmetçi

Hürayım'ın Himçe Ayım adında sadık bir hizmetçisi vardır(11).

P 414. Avcılık

Rüstem, dağlarda dolaşıp avlanmaya başlar(80).

Rüstem hergün dağlara çıkıp av avlar ve yiyecek getirir(142).

Rüstem, avladığı dağ keçisi ve ceylanı supanın yanına bırakır(152).

Rüstem, dağlarda ve göllerde avlanacağını, padişah olmak istemediğini söyler(155).

P 421. Kadı

Başkadılar, tahtı kime devretmesi gerektiği konusunda Sultan Han'a bilgi verirler(5).

P 461. Asker

Halkın arasından toplanılan askerler kaçıp dağılmışlardır(10).

P 486. Hamamcı

Tağay, bazen hamamın ateşini yakıp buradan aldığı kazançla yaşar(99).

P 510. Mahkemeler

Hilekar yaşlı kadın: "Hürayım'ı adalet mahkemesine isteyenlerden olun" der(20).

P 600. Gelenekler

Bir insanı fakirler arasında başkan tayin edip ona "dilencilerin başkanı" derler. Eğer bir fakir suç işlerse onu başkan cezalandırır(99).

P 634. Ziyafetler

Sultan Han, bir çok yerde ocaklar yakılmasını ve çok sayıda beslenmiş hayvan kesmeyi emreder(155).

P 681. Yasla ilgili adetler

Yas tutan insanların hepsi mavi renkte elbise giyerler(89).

Aftabay'ın yasının tutulduğu Bucül Şehri'nde ticaret ve konuşmak yasaktır(94).

9. MÜKÂFATLAR VE CEZALAR

Q 10. Mükâfatlar ve cezalar

Padişah, ejderhayı öldürüp kızından haber getirene hediyeler verecektir (97).

Aftabay'dan haber getiren Tağay kale beyi olur (114).

Rüstem, ejderhayı öldürdüğü için Aftabay'la evlenir ve padişah olur (118).

Q 94. Tedavi ile mükâfatlandırma

Aftabay, ellerini Rüstem'in gözlerine sürünce Rüstem görmeye başlar (137).

Q 111. Zenginlikle mükâfatlandırma

Tağay, kendisine bağlı olan dilencilerin herbirini kalede önemli bir göreve getirir (119).

Q 112.0.1. Krallık vererek mükâfatlandırma

Rüstem, ejderhayı öldürdüğü için Aftabay'la evlenir ve padişah olur (118).

Q 136. Sahtekârlık-yalan

Yaşlı kadın, sahtekârlık yaparak altı kâse altın alır (18).

Çontak cellat, yalan ve hile ile kapıları açtırır (34).

Yaşlı kadın, yalan söyleyerek Hürayım'ı sarayın alt katına götürür (121).

Yaşlı kadın yalan söyleyerek Rüstem'i sıkıca bağlar (125).

Q 140. Kerametler ve sihirli mükâfatlar

Sufi ve kalenderlerin duası kabul olur ve Hürayım hamile kalır (4).

Aftabay'ın çok yalvarması sonucu duası kabul olunur ve Rüstem'in gözleri açılır (137).

Q 211. Öldürerek cezalandırma

Rüstem, annesini asacak olan cellatları öldürür (66).

Rüstem, Bucül Şehri'ni kasıp kavuran ejderhayı öldürür (86).

Kızıl Dev, hilekâr yaşlı kadını öldürür (127).

Sultan Han, iftira eden iki hanımını öldürtür (155).

Q 235. Beddua ile cezalandırma

Yaşlı kadın, Sultan Han'a beddua eder (15).

Yaşlı kadın, Hürayım'e beddua eder (20).

Cellatlar, Hürayım'e beddua ederler (31).

Hürayım, cellatlara beddua eder (68).

Hürayım, zalim insanlara beddua eder (71).

Dilenciler, şahın kızına beddua ederler (101).

Hilekâr yaşlı kadın Rüstem'e beddua eder (122).

Hilekâr yaşlı kadın Rüstem'e beddua eder (123).

Rüstem, kalenderlere beddua eder (147).

Q 241. Zina cezalandırılır

Sultan Han, Hürayım'ın eğlencelere daldığını, delikanlılarla eğlence meclisleri düzenlediğini duyunca Mansur'un darağacından asılmasını emreder (27).

Q 262. Sahtekârlık cezalandırılır

Sultan Han, Hürayım'e iftira eden iki hanımını öldürtür (155).

Q 263. Yalan cezalandırılır

Kızıl Dev, kendisine yalan söylediğini anladığı zaman yaşlı kadını öldürür (127).

Q 302. Kıskançlık cezalandırılır

Ortanca hanıma iftira eden diğer hanımlar öldürülür (155).

Q 305. Savaş yaparak cezalandırma

Ejderha ile Bucül Şehri'nin halkı yedi yıl boyunca savaşırlar (94).

Q 416.2.1. Atın kuyruğuna bağlanarak cezalandırılır

İki hanım, atların kuyruğuna bağlanıp sürüklenerek öldürülür (155).

Q 431.3. İtaat etmediği için cezalandırma

Hısrav Şah, ülkeyi emrettiği gibi yönetmediği için Hürayım'ın asılmasını emreder (27).

Q 433. Hapsederek cezalandırma

Hilekâr yaşlı kadın Hürayım'ın boyun ve ayaklarını kelepçeleyerek kırk kapıyı da üzerine kilitler (121).

Q 450. Zalim cezalar

Rüstem, cellatlardan beşini sağ yakalar ve ikisinin kulaklarını, ikisinin burnunu, birisinin de dilini keser (67).

Q 451.13. Başı vurularak öldürölme

Rüstem, kılıcıyla ejderhanın kafasına vurarak öldürür (86).

Q 465.3. Kuyuya atarak cezalandırma

Yedi kardeş devler, Kızıl Dev'i kuyuya atmışlardır (128).

Q 570. Ceza ve affetme

Rüstem, babasını affeder (153).

R. ESİRLER VE KAÇAKLAR

R 41.3.4. Kuyuya hapsetme

Yedi kardeş devler, kızıl dev kuyuya atmışlardır (128).

(T) R 49.4. Odaya hapsetme

Yaşlı kadın Hürayım'ı kırkinci odaya hapseder ve kırk odanın kapısını da kilitler (121).

R 122. Çeşitli kurtulmalar

Tazılar bir kapıyı tırmalayınca Rüstem ve Aftabay kırk odanın kapısını da çararak Hürayım'ı kurtarırlar (140).

R 130. Kaybolan veya terk edilen şahısların kurtarılması

Rüstem ejderhayı öldürerek, çadırda eli kolu bağlı olan Aftabay'ın canını kurtarır (86).

Aftabay, mezarlıkta bulduğu Rüstem'ı kurtarır (137).

R 141. Kuyudan kurtulma

Yaşlı kadın ip atarak kızıl dev kuyudan çıkarır (127).

R 152. Kocasını kurtaran kadın

Aftabay kocasını kurtarır (137).

S. ANORMAL VE ZULÜMLER

S 11. Zalim baba

Hisrav Şah; kızı Aftabay'ı ejderhaya yem olarak çadırda terketmiştir (84).

S 12.1. Devle evlenip oğluna karşı çıkan hain anne

Devle evlenmeyi kabul eden yaşlı kadın ona oğlu Rüstem'i öldürmesini söyler (127).

S 12.4. Zalim anne oğlunu kör eder

Rüstem, gözlerini annesinin kör ettiğini söyler (138).

S 62. Zalim koca

Sultan Han iftiralara inanarak karısının asılmasını emreder (27).

Sultan Han iki hanımını da atların kuyruğuna bağlatarak öldürtür (155).

S 117. tın arkasına bağlama ile öldürmek

Sultan Han iki hanımını da atların kuyruğuna bağlatarak öldürtür (155).

S 139. Çeşitli zalim ölümler

Rüstem, ejderhayı kırk bir parçaya böler (86).

Kızıl Dev, güzünü hilekâr yaşlı kadının kafasına indirince kadın darı gibi etrafa serpilir (127).

S 146.1. Kuyuya terk etme

Yedi kardeş devler kızıl devi kuyuya atmışlardır (128).

S 147. Doğa terk etme

Aftabay, elleri ve kolları bağlı olarak dağın başındaki bir çadırda terkedilmiştir (84).

S 162. Sakat bırakma

Rüstem, sağ yakaladığı cellatlardan ikisinin kulaklarını, ikisinin burnunu, birisinin de dilini keser (67).

S 260.1. Beşeri kurbanlar

Sultan Han karısı ve oğlunu bulup Aktaş'a dönünce çok sayıda hayvan kesilmesini ister (155).

S 260.1.4. Başka birisinin hayatını kurtarmak için çocuğun kurban edilmesi

Ejderhaya vergi olarak hergün bir kız verilir (84).

T. CİNSİYET

T 10. Âşık olma

Devler, Aftabay'a âşık olmuşlardır (76).

Aftabay, Rüstem'e âşık olur (88).

T 68. Armağan olarak prensesin teklif edilmesi

Padişah, ejderhayı öldürene kızını verecektir (100).

Hısraş Şah, Rüstem'e hitaben: "Kızım Aftabay ile evlenmeyi kabul et" der (118).

T 110. Olağanüstü evlilik

Yaşlı kadın, Kızıl Dev'le evlenmeyi kabul eder (127).

T 131. Evlenme şartları

Padişah ejderhayı öldürene kızını verecektir (100).

T 135. Düğün merasimi

Halk arasında günlerce düğün yapılır (118).

Sultan Han, oğlu adına halk için düğün düzenler (155).

(T) T 145.1.5. Üç kız ile evlenme

Sultan Han'ın üç hanımı vardır (1).

T 256. Karı koca arasındaki tartışmalar

Sultan Han ile Hürayım birbirlerini suçlayarak sitemde bulunurlar (152).

T 526. Dua neticesinde hamile kalma

Sufi ve dervişlerin duası sonucu Hürayım hamile kalır (4).

T 596. Çocuğa ad koyma

Sultan Han: "Eğer oğul doğurursan ona Rüstem Han adını ver, gül yüzlü kız doğurursan adını sen bilirsin" der (9).

Hürayım, çocuğa Rüstem adını verir (12).

U. HAYATIN TABİATI

U 10. Aldatmanın ortaya çıkması

Kızıl Dev aldatıldığını anlayınca Rüstem'in yerine yaşlı kadını öldürür(127).

Sultan Han, aylar sonra Hürayım'e iftira edildiğini anlar(143).

U 30. Güçlünün hakları

Zengin insanlar kimseden korkmadıkları için akıllarına ne gelirse onu söylerler(100).

Zengin insanlara kimse birşey demez(106).

U 60. Zenginlik ve yoksulluk

Sultan han, Hürayım'e hediye olarak bütün zenginliğini bıraktığını söyler(7).

Yaşlı kadın, zekât verecek fazla malının olmadığını söyler(19).

Beli yün mendil ile sarılı olan hizmetçi, zengin olduğunu söyler(24).

Padişah, paraya çok muhtaç olanların da haberdar edilmesini ister(98).

Dilenciler çok fakir olduklarından zenginler onların yanına gitmezler(99).

Tağay, kırk yamalı eski elbisesi olan çok fakir bir insandır(99).

Tağay zengin olduğu zaman dilencileri asla unutmayacağını söyler(100).

Tağay, önceden aç dolananları kalede yüksek mertebelere getirir(119).

V. DİN

V 30. Dinî merasimler

İnsanlar camide cuma namazı kılarlar(3).

(T) V 38. Kader inancı

Sultan Han: "Orada ondört yıl yaşayacağım, eğer alnıma yazılmışsa geri döneceğim" der(9).

Rüstem Han, kaderinde var ise cellatlarla savaşabileceğini söyler(40).

Hürayım, kaderin takdirine karşı birşey yapılamayacağını söyler(55).

Cellat Çontak, Hürayım'ın başına gelenlerin kaderi yüzünden olduğunu söyler(56).

Rüstem, kendi kaderine razı olduğunu söyler(73).

Rüstem, eğer kaderinde var ise ejderhanın üzerine at oynatıp gideceğini söyler(85).

Rüstem, kaderin keşmekeşinin Allah'ın taktiri olduğunu söyler(90).

Tağay, eğer kısmet olursa gidip ejderhanın ölüm haberini getirebileceğini söyler(105).

Aftabay, kaderin kendisiyle alay ettiğine inanır(134).

Rüstem Han, çektiği bütün çilelerin kaderi yüzünden olduğuna inanır(136).

Hürayım, kaderine seslenerek az daha arzularına kavuşmadan öleceğini söyler(141).

V 52. Duanın esrarengiz gücü

Sufi ve dervişler, Sultan Han'ın çocuğu olması için dua ederler ve Hürayım hamile kalır(4).

Hilekâr yaşlı kadın dua okuyunca Hürayım'ın aynısı olur(121).

Aftabay, sabaha kadar dua ettikten sonra ellerini Rüstem'in gözlerine sürünce Rüstem görmeye başlar(137).

(T) V 56.1. Beş vakit namaz

Mamagül, üç günden beri namaza başladığını söyler(15).

Hürayım, namaz saatinde bir rüya gördüğünü söyler(28).

Cellatlar, Hürayım'ın namaz kılmasının kimseyi ilgilendirmediğini söylerler(57).

(T) V 56.1.4. Akşam namazı

Aftabay, akşam namazı vakti mezarlığa ulaşır(133).

V 57.4. Çocuk sahibi olmak için dua

Sufi ve dervişler, Sultan Han'ın çocuğu olması için dua ederler(3).

(T) V 57.7. Zor durumdan kurtulmak için dua etme

Aftabay, düştüğü zor durumdan kurtulabilmek için dua eder(60).

Aftabay, içinde bulundukları zor durumdan kurtulmak için güneş doğuncaya kadar dua eder(137).

V 58. Merasim olarak ibadet

Sufi ve dervişler cuma namazını kıldıktan sonra ellerini kaldırarak dua ederler(3).

(T) V 58.6. Namaz kılmadan önce abdest alma

Hürayım çeşmenin başında abdest alır(58).

V 112.2. Camiler

Sufi ve dervişler camide toplanırlar(3).

V 200. Mukaddes şahıslar

Sufi ve dervişler dua ederler(3).

V 201. Allah

Sultan Han, Kurudım ülkesinde on dört yıl kaldığı taktirde, Allah'ın kendisine göndermiş olduğu çocuk yaşayacaktır (4).

Sultan Han: "Dünyayı yaratan Kadir Allah" der (9).

Himçe-Ayim: "Kulunun şikâyeti Allah'a ulaşsın, Allah, imanlı kuluna cenneti lââyık görsün" der (36).

Sultan Han, Rüstem ile karşılaşmayı Allah'ın takdir ettiğine inanmaktadır (47).

Rüstem, Sultan Han'a: "Hepimizi yüce Allah yaratmış" der (50).

Hürayım, Allah'a borcu olduğunu, Allah'ın huzurunda ağlayıp ona sırlarını açmak istediğini söyler (55).

Hürayım: "Kadir Allah, sen durumumu biliyorsun" der (63).

Hürayım, üzerlerinde yükselen şeyin Allah'ın güneşi olduğunu söyler (76).

Aftabay, kendisine hayatını Allah'ın bağışladığına inanır (88).

Rüstem, kaderin keşmekeşinin Allah'ın takdiri olduğunu söyler (90).

Rüstem: "Allah, kullarını sağ salım korusun" der (92).

Tağay: "Tevekkül ile Allah'a dua ediyorum" der (109).

Aftabay: "Onun cesaretini Allah mübarek etsin" der (112).

Yaşlı kadın, Hürayım'e: "Herşey Allah'ın elindedir" der (121).

Rüstem: "Allah'ın kendi kulunu sağ salım koru" der (123).

Yaşlı kadın, Rüstem'e: "Allah senin aklını başından almasa" der (124).

Kızıl Dev: "Hayatımın sonuna dek bizi yaratana inanacağım... Senin durumunu Allah'a havale ettim. Allah şahittir ki ben sana arkadaş oldum" der (128).

Rüstem yolda ağlayıp, Allah'dan yardım istemektedir (129).

Aftabay: "Bırak iniltilerin Allah'a ulaşsın" der (135).

Rüstem: "Allah'ın yaptıkları kulları içindir" der (136).

Aftabay, durumu Allah'a havale edip O'na yalvarmaktadır (137).

Aftabay: "Allah'ım sana gözlerini yeniden bahsetti" der (138).

Kalenderler, akrabaların kapılarına yaklaşıncaya "Allah şahit!" diye seslenirler (143).

Sultan Han: "İniltilerim Allah'a bir ulaşsa" der (144).

Kalenderler "Allah şahit" diyerek yol almaktadırlar (147).

Aftabay: "Bırak sakın kölesini Allah isimlendirsın" der (149).

Sultan Han: "Yüce Allah bana bu yola çıkmayı nasip etti" der (150).

V 254. Selamlaşma

Himçe-Ayım, mollaı selamlar (36).

V 532. Mekkeye giderek hacı olma

Sultan Han, Kâbe'yi aramaya gideceğini söyler (2).

Kalenderler Kâbe'yi görmek için yolculuk yapmaktadırlar (147).

W.KARAKTERİN ÖZELLİKLERİ

W 27. Minnettarlık

Hisrav Şah, kızından haber getiren Tağay'a bir kale hediye eder (114).

Hisrav Şah, ejderhayı öldürüp kızının canını kurtaran Rüstem'e kızını vererek onu padişah yapar (118).

Aftabay, kendisini kurtaran Rüstem'e yardım eder (137).

W 28. Fedakârlık

Rüstem, Aftabay için fedakârlıkta bulunur (86).

Aftabay, Rüstem için fedakârlıkta bulunur (133).

W 32. Cesaret

Rüstem, korkusuzca cellatların üstüne yola çıkar (45).

Rüstem, ejderhanın bulunduğu Çarhin Gölü'ne gider (86).

Tağay, ejderhanın üzerine gitmeyi kabul eder (102).

W 33. Kahramanlık

Rüstem, tek başına yüzlerce celladı öldürür (66).

Rüstem, tek başına ejderhayı öldürür (86).

W 34. Bağlılık

Rüstem: "Anneciğim senden ayrılıp babamın yanına gitmeyeceğim. Yaşayacaksak bir tepede yaşayacağız, öleceksek bir çukurda öleceğiz. Sen nerede kalmak istiyorsan ben de orada olacağım" der (72).

Aftabay, kendisini kurtaran Rüstem'i bulur (117).

Aftabay, kendisini kurtaran Rüstem'e yardım eder (137).

Himçe-Ayım, Hürayım'ın başına gelenlerden dolayı her zaman ağlamıştır (154).

W 35. Doğruluk

Tağay, doğru yoldan ayrılmayan, eğri yola sapmayan birisidir (99).

Aftabay, verdiği sözü hatırlayarak Rüstem'i aramakla doğruluğunu ispat eder (116).

İftiraya uğrayan Hürayım'ın doğruluğunu sonradan ortaya çıkar (143).

W 45. Şeref

Rüstem gururlu birisidir (92).

W 111. Tembellik

Dilenciler evlerinde miskin miskin oturmuş, padişahın ne dediğini bile anlamamaktadırlar (100).

Sultan Han'ın akrabata geldiği gün Restim tembellik etmiş, ava gitmemiştir (143).

Kalenderler para kazanma imkânı olan yerde dilenir, çalışmak gereken yerden ise hızla geçerler (147).

W 121. Korkak kahraman

Rüstem keskin bakışlarını devin üzerine dikince dev, korkusundan geri döner (127).

W 136. Sahtekârlık-yalancılık

Yaşlı kadın, padişahın hanımlarına yalan söyler (15).

Yaşlı kadın, Sultan Han'a yalan söyler (26).

Cellatlar, Himçe-Ayim'e yalan söylerler (34).

Himçe-Ayim, mollaya yalan söyler (36).

Hizmetçiler, padişaha yalan söylerler (98).

Yaşlı kadın, Hürayım'e yalan söyler (121).

Yaşlı kadın, Rüstem'e yalan söyler (122).

Yaşlı kadın, Rüstem'e yalan söyler (124).

Yaşlı kadın, Rüstem'e yalan söyler (125).

Yaşlı kadın, deve yalan söyler (127).

W 137. Meraklılık

Sultan Han, Rüstem'e kim olduğunu ve nereden geldiğini sorar (47).

Rüstem, gökyüzünde iki güneş görünmesinin sebebini annesine sorar (75).

Rüstem, devlerin mekânını görmek için oraya gitmeye karar verir (77).

Rüstem, Aftabay'ın niçin bağlı olduğunu sorar (83).

Rüstem, Aftabay'ın kim olduğunu sorar (87).

Aftabay, Rüstem'in başına neler geldiğini merak eder (135).

W 181. Kıskançlık

Padişahın iki hanımı, Hürayım'ı çekemedikleri için onun oğluyla birlikte öldürölmesini isterler (14).

W 262. Sahtekârlar cezalandırılır

Kızıl Dev, yaşlı kadını öldürür(127).

Padişahın iki hanımı öldürölür(155).

X. MİZAH

X 920. İri adam (dev adam) hakkında yalan

İrem Bağı Ülkesinde yedi kardeş devler vardır ve hepsi de çok ırdır (128).

X 940. Olağanüstü güçlü adam hakkında yaan

Rüstem nara çekince, Bucül Şehri'ni kasıp kavuran ejderha gücünü, kuvvetini kaybeder (86).

Kızıl Dev, Rüstem'e: "Yüz bin dev bile seninle baş edemez" der (128).

X 960. Olağanüstü insanların marifetleri

Yaşlı kadın ağaçtan at yaparak onunla uçar (22).

Aftabay, ellerini Rüstem'in gözlerine sürünce Rüstem görmeye başlar (137).

X 1020. Olağanüstü adamın sahip olduğu olağanüstü özellikler hakkında yalan

Hilekâr yaşlı kadın istediği herkese dönüşebilmektedir (127).

X 1370. Hayali hayvanlar hakkında yalanlar

Ejderha rüzgâr gibi nefes aldığı anda dağlarda taşlar uçmakta ve dünyayı koyu bir toz bürümektedir (86).

Ejderha, akşam oluncaya dek bir şehri yutmaktadır (108).

X 1810. Çeşitli nesneler hakkında anlatılan hikâyeler

"Eski çağlarda buraya Arap Ülkesi'nden ordular gelmişti. Bu şehirde büyük savaşlar olmuş, arklardan su yerine kanlar akmıştır. O zaman dört arkadaş burada birer tane dut ağacı diktiler. O tarihten beri buranın adı Çariyer olarak bilinir. Mansur'un darağacı da ta o tarihten beri buradadır" (54).

Devler, Aftabay'a aşık olurlar. Onun için bir kale yaptırırlar. Kalenin etrafını altın arka çevirirler. Kalenin içinde bir kaç tane de saray vardır. Güneş gibi ışık saçan bu kalenin, devlerin meskeni olduğunu herkes bilir (76).

Z. ÇEŞİTLİ MOTİF GRUPLARI

Z 10.1. Başlangıç formülleri

- "Eski çağlarda Aktaş vilayetinde Sultan Han denilen birisi yaşıyordu"
(1).

Z 10.2. Bitiş formülleri

- "Böylece Hürayım ve Rüstem Han kendi amaç ve arzularına ulaştılar"
(156).

Z 10.3. Bağlayış (geçiş) formülleri

a) Uzun zamanı kısaca ifade etmek için kullanılan formüller

- "Ay ay ardınca, gün gün ardınca geçti" (4).
"Bu zaman Hürayım'ın vakti vadesi gelip çıktı" (12).
"Hızlı atın sırtında az mı çok mu yol aldı" (73).
"Artık zaman gelip çatmıştır" (85).
"Aradan çok sular geçti" (89).
"Burada yapayalnız çok günler geçirdim" (141).
"Sultan Han az gitti uz gitti" (148).
"Aradan biraz zaman geçti" (152).
"O zamandan beri günler ve geceler geçti" (153).
"Uçsuz bucaksız çöllerde uzun süre yol aldılar" (153).
"Birçok gece ve gündüz durmadan yol aldılar" (153).

b) Diğer formüller

- "Keskin nişancı nehir vadisinin kazını vurur" (6).
"Dağların zirvesi sise bürünmüş,
Bütün insanlar kıyamet günü ağlar" (8).
"Dünyayı yaratan Kadir Allah,
Benim işlediğim günahlar kum tanelerinden de fazladır" (9).
"Ah vah çekerken yüz solar" (14).
"İlkbaharda bahçelerde güller çiçek açar" (15).
"Ah çektiğimde gözlerimden yaşlar akar,
Kederli kulun sinesinden Allah'ın nidası çıkar" (31).
"Kulunun şikâyeti Allah'a ulaşsın,

Allah, imanlı kuluna cenneti lâıık görsün" (36).

"Sonbahar gelmezse çiçekler solmaz,

Solmuş güle bülbül gelip konmaz" (41).

"Şahların başında altın taç bulunur,

Onlar birçok şehirden vergi alırlar" (49).

"Allah'ın kulu çiçeğı çeçekle örer

Yıldırım, yüce dağı delip geçer" (50).

"Eğer duman yok ise, dağlar yücedir,

Bahçıvanı olmayan bahçe değersizdir,

Pınarları olmayan nehirler kıymetsizdir,

Kervanların gitmediğı yollar bozulur" (53).

"Savaş günü bahadır en iyi yayını çeker" (88).

"Kahramanlar kıyamete dek savaşırlar,

Kaderin keşmekeşi Allah'ın takdiridir" (90).

"Allah, kullarını sağ salım korusun" (92).

"Allah'ım kendi kulunu sağ salım koru" (123).

"Hayatımın sonuna dek bizi yaratana inanacağım" (128).

"Güle benzeyen yüz üzüntüler içinde sararır" (149).

"Savaş sırasında kahramanlar dizginleri serbest bırakırlar,

Koşturdukları atların sırtlarına kadife kumaş örterler" (151).

Z 42. Kuvvetli ve en kuvvetli

Doğan tırnaklı, aslan pençeli, şahine benzer Rüstem, yiğitlerin en iyisidir (47).

Rüstem'e güçte ve kuvvette hiç kimse yarışamaz (61).

Rüstem, yüzlerce celladı tek başına öldürür (66).

Rüstem Bucül Şehri'ni kasıp kavuran ejderhayı tek başına öldürür (86).

Z 64. Atasözleri

Dünyada kim çabuk korkar ve çabuk sevinirse o kötüdür (4).

Yüze söylenen sözde zehir bulunmaz (52).

Yoldan sapanın önünde yalnızca yol vardır (72).

Cesur kendi sözünden, aslan avının ızından geri dönmez (86).

Değirmenciden sadece boş laf çıkar (98).

Dilenciye bel bağlanmaz, kaçır (101).

Aslan avının izinden geri dönmediği gibi cesur yiğit de verdiği sözden geri dönmez (101).

Gözü olmayanın yüzü de yoktur (127).

Eğilen başı kılıç kesmez (153).

Z 65. Renk formülleri

a) Kırmızı (al)

Kırmızı kan: 28,35

Kırmızı gül: 48

Kırmızı dil: 55

Al yüz: 129

b) Beyaz (ak)

Beyaz yüz: 28,35

Beyaz köpük: 33

Beyaz saç: 48

Ak süt: 122

c) Siyah (kara)

Kara beden: 20

Kara toprak: 20

Siyah saç: 28,35,149

Kara gün 29,50,58,66,100

Kara at: 45

Kara orman: 82

Kara yol: 101

d) Yeşil

Yeşil dağ: 73

Yeşil çimen: 82

e) Mavi

Mavi giysi: 89,126

Mavi asa: 89

Mavi çizme: 102

f) Boz

Boz doğan: 47

Boz eşek: 147

Z 71. Formülistik sayılar**Z 71.1. Formülistik sayı: 3**

3 gün: 15,36,55,120,123,125

3 hanım: 1

3 kâse altın: 17

3'e ayrılan yol: 53

3 yaş: 12

3 kuruş: 13

Z 71.2. Formülistik sayı: 4

4 kâse altın: 16,18,154

4 eşek: 18

4 molla: 19

4 at: 33

4 haberci: 34

4 arkadaş: 54

4 dallı dut ağacı: 65

Z 71.3. Formülistik sayı: 5

5 tenge: 99

5 gün: 155

Z 71.4. Formülistik sayı: 6

6 kâse: 18

6 yaş: 21

6 ay: 37,41,96

Z 71.5. Formülistik sayı: 7

7 yaş: 21

7 yıl: 94

7 kardeş devler: 128

Z 71.16.2. Formülistik sayı: 10

10 gün: 155

Z 71.16.10. Formülistik sayı: 14

14 yıl: 7,8,9,27,32

14 hizmetçi: 23

14 yaş: 41,52

Z 71.12. Formülistik sayı: 40

40 hizmetçi kız: 35

40 gün: 80

40 gece: 80

40 yamalı elbise: 99

40 oda: 121, 140

40 kalender: 143,144,147

Z 71.13. Formülistik sayı: 60

60 yaş: 21

Z 71... Formülistik sayı: 41

41 parça: 86,110

41 kez: 110

41 nohut: 121

41 kişi: 146

41 kalender: 147

Z 71... Diğer formülistik sayılar

70 yaş: 21

90 batmanlık gürz: 127

100 parça: 58

100 kere ah çekmek: 126

360 mestan kadın: 13

360 cellat: 26,27,28,31,39

400 tenge: 19,20

500 kişi: 27,33

600 kişi: 9

1001 türlü üzüntü: 48

4000 arşın: 63

40.000 alıç ağaçları: 79

40.000 nar ağaçları: 79

Z 100. Sembolizm

Padışahın doğanının halkasının gümüşten olması onun zenginliğini sembolize eden bir detaydır (2).

Sarığın açılıp omuzlara indirilmesi dua istenildiğine işarettir (3).

Belin yün mendille sarılı olması zenginliğin işaretidir (24).

Ejderhanın bir parçasından yapılan kemer onun öldürüldüğünün işaretidir (87).

Z 140. Sembolik renkler

Koyu mavi, İslâmiyet öncesi devrin matem rengidir (89).

Z 183. Sembolik isimler

Rüstem, gücü, kuvveti temsil eder (41,47)

Kayser, Türk halklarının destanlarında yenimezliği temsil eden kahramanlık sıfatıdır (47).

Rüstem, yenilmez birisi olduğu için Kayser Rüstem olarak anılmaktadır (66).

Rüstem, hep en önde gittiği için "Koçkar" olarak anılmaktadır (43,147)

Z 254. Takdir edilen kahraman

Sultan Han Rüstem'i methederek; onun, yiğitlerin en iyisi olduğunu söyler (47).

Rüstem, cellatları öldürdüğü için annesi onu takdir eder (68).

Rüstem, ejderhayı öldürdüğü için kız onu takdir eder ve onunla evlenmeyi kabul ettiğini söyler (88).

Tağay, ejderhanın yanına gidip Aftabay'dan haber getirdiği için Hisrav Şah onu takdir eder ve kale beyi yapar (114).

Rüstem, ejderhayı öldürüp Aftabay'ı kurtardığı için Hisrav Şah onu takdir eder ve kızıyla evlendirerek yapar (118).

Z 293. Kahramanın dönüşü

Tağay, ejderhadan haber getirmek için gittiği yerden geri döner (112).

Rüstem, tuz ve sabun almak için gittiği Bucül Şehri'nden üç buçuk ay sonra akrabata geri döner (122).

Rüstem'i arayan Aftabay onu bulur ve birlikte geri dönerler (139).

Rüstem, annesi, babası ve karısıyla birlikte Aktaş'a geri döner (154).

Yer formülleri**a) Ülkeler**

Aktaş Ülkesi: 2,9,11,13,20,22,24,26,27,28,39,46,5,51,55,70,129,139,
153,155

Kurudım Ülkesi: 4,6,9,10,14,22,46,153

Urgenç: 10

Harezm: 10,46

Hive: 10

Din-Keman: 10

Kayistan Ülkesi: 19

Arap Ülkesi: 54

Bucül Ülkesi: 123,139

İrem Bağı Ülkesi: 128

b) Şehirler, vilâyetler

Aktaş: 1,6,7,9,11,14,16,19,20,21,23,24,26,27,29,31,33,36,43,44,46,
51,52,53,55,56,57,66,67,70,71,129,133,139,140,141,142,143,
145,147,153,154

Bucül: 88,89,105,107,111,112,115,116,121,123,125,130,131,135,136,
137,139

c) Dağlar, belirli yerler, mevkiler ve göller

Aladağ: 6

Çartut: 27

Çariyer: 54

Bahra Dağı: 66,76,77,78,81,120,121,139,147,153

Çarhin Gölü: 86,87,109,125

Babadağ: 94

Registan: 105,116

Çarçi: 105

Kâbe: 2,147

Şatut: 154

İKİNCİ BÖLÜM

METİNLER

A. ÖZBEKİSTAN TÜRKÇESİ

B. TÜRKİYE TÜRKÇESİ

1. Zamaninde, Aktaş vilayetinde Sultanhan degen ötdi. Sultanhanning üç zaifi bar edi, tügmaydigen aybi var edi. Sultanhan Aktaş memleketide neçe vakt paşşalik kıldı, yaşı taytib, sakali akarib kaldı. Oyleb: "Endi mende ferzend bolmese, ölsem bu mülkümaller bezge kalse, özüm ölgen küni menden heç bir nişan bolmey paşşalik devletimge bolak kişi ege bolse mende faydası yok. Endigi paşşalikni nime kılayın? Emeldarlarning hammasini yığib olayın, ular bilen bir maslahat kılayın, paşşalik bilen yurtini özige berayın; paşşalikde arttırigen malü mülkimni hatınlerge tapşırıp, terk-i dünya kılayın" -deb, şu ayni oyleb, emeldar, ciğadar, tuğdar, sardar beklerige haber köydi. "Sultanhan çakırtı"¹ deb hammasi yigilib hanning hizmetide bolib turdi. Şunde Sultanhan ularge kareb bir söz aytib turgen eken:

2. Emeldarler, kulak saling dadime,
Men küyib yanamen öz otime,
Mende endi birer ferzend bolmadı,
Endi ege bongler² Aktaş yurttime.
Beferzendmen, öz halımni bilemen,
Paşşalik, devletni nime kılamen.
Terk-i dünya kılıb, kalender bolib,
Her şehermen şul şeherni ahtarib,
Çarib bop³ kalgen ümrüm otkaramen.
Menge darkar emes bul memleketing,
Oylasam kırıydi tandan kuvvatım,
Yokdi bu dünyade korgen rahatım.
Menden nişan bolmadı bir ferzendim,
Oylasam, bezge mening devletim.
Sizge kalsın Akdaşdek memleketim,
Emeldarler, endi ege bol endi,
Sizlerniki endi Aktaşdey yurtım.
Menge darkar emes şahlik şavkating!
Nime kiley bu paşşalik devletim?
Oylab tursem, ötib ketdi nevbetim.

¹ Çakırtırdı

² Bolingler

³ Çarib bolib

Yokdir mening oğul-kızden ferzendim.
 Ege bolseng, mana bul memleketing.
 Oylab tursem, ciger-bağrim ezildi,
 Keçeler köz yaşıim mening tızildi.
 Paşsa bolib mening bağrim ezildi,
 Darkari yok bizge bepayan eldi.
 Kündüz men turamen şahlik şavkatde.
 Akşam ğam tartamen, başim külfette.
 Beferzend bop köp oyladim elbette,
 Vefasi yok bundey şahlik şavkatte.
 Başimni alib ketey bunden elbette.
 Kümüştendir karçığaning çegasi,
 Altın boler kıravke ton yakasi.
 Gah keçeler özimiyleb, münğayib,
 Oylasem, yok devletimning egasi.
 Men kimge gapırey derdimni yarib,
 Paşşamen deb, men ham lafni urmaymen.
 Oldingde şu zaman bolgenmen ğarib.
 Kanı, ega bolgin memleketime!
 Men ketayın bunden Ka'ba ahtarib,
 Endi ümrim ğariblikde otkarib.
 Könglimdegi kılğan işim pıtkarib,
 Ega bolgin bunde memleketingge.

3. Emeldarler Sultanhanden bu sözlerni eşitib, oylanib, bir neçesi hayran bolib, nime cevap deyerini bilmey, narı-beri surkilib; o zara maslahat kılıb, "bunge bir gapırıp körayık" deb:

- Ey paşşayı olam, erte kün cuma. Meçitge namazcumage sofiyuderveşler yığladı. Namazcuma okilib, fatihani yüzge tartgen vaktde, sallangızni boyningızge salib tursengiz, derveşlerden fatihani alsengiz, ferışteler amin dese, zara sizge bir ferzend berse, -dediler.

Bu söz Sultanhange ma'kul tüşdi. Baççağar paşşalıkden ümidini üzğisi kelmeyatır-de.

Ertesige cuma boldi. Meçit adamlar bilen toldi. Namazcumani okib, fatiha yüzge tartilgen vaktde, Sultanhan emeldarlarning sözini kulağıge

alib, sallasini boynige salib, başini egib, fatiha tileb turdi. Derveşlarning fatihasini aldi.

4 Ha demey, ortançe hatni Hurayim hamiledar bolib kaldi. Onden-ay, künden-kün otib, Hurayimning ay-küni yakınleşib kele berdi. Sultanhan bir keçesi şundey bir tüş kördi. O tüşinde şundey ayan boldi. "O, sen Kurudim memleketige sefer kilseng, on dört yıl degende barib kelseng, şunde Huda bergen ferzending turedi, bolmese nabud boladi".

Sultanhan bu tüşin heç kimge aytmey, Hurayimge aytdi:

- "Dünyade bir korkkan yaman, bir kuvangen yaman" degen gap bar. Men karigande, ferzendli boldim. Men şu erde yursem, sen bir kün tuğib kalarsen, men kuvanganimden yüregim yarilib, ölib kalarmen. Kurudim memleketige sefer kilayin. On dört yilde barib kelermen. Aldimge suyunçi deb çikkan kişige ayamesden tenge-tille berarmen, kulağiden dünyage kamarmen, belki korğanbegi kılarmen, -dedi.

5. Sultanhan ketmakka ihtiyar kilib, tahti-bahtini kimge tapşirib ketiş hesabini tapmey, emelini, devletini heç kimge işanmey, hayran bolib, kazikelenleriden soradi. Kazikelenler Sultanhange aytdi:

-Hurayimning boyide bir hamile-gumana bolse, oğul hem bolse-oğul, kız hem bolse-oğul, şeriat ataning tahtu-bahtini oğulge hükm kıladi. Gumananing tufayliden memleketni Hurayim sorasin. Şeriat yol beredi, -deb körsetdiler.

Şunde Sultanhanning dimağı çağ bolib, tahtu-bahtini Hurayimge tapşirib, karney-surney çaldirib, adamlarini yığdirib, özi cenamek hareketide boldi.

Paşşalik Hurayimge otib, Hurayim Sultanhange kareb bir söz aytib turgen eken, deydi:

6. Hanım, eşit mendey ayım arzini,
Soldirmegın bunde güldey tarzini.
Mergen atar dayravatning ğazini,
Hanım, angla Hurayimning sözini.
El köçirib Alatağden aşırding,
Uluğ bilib neçevlerge baş urding,
Bir neçe düşmanden sıring yaşırding.

Tacü devletingni menge tapşırding.
 Neçe vakt Aktaşde تنها torasen,
 Takdiringde nime barin köresen.
 Neçe yiller sürib bu elde devran,
 "Kurudım" deb, hanım, ketib barasen.
 Devletin bar-panza romal orayin,
 Sarğayıb tarzingge, hanım, karayin,
 Keler molcalingni, toram, sorayin,
 Neçe vaktde Aktaş kaytib kelesen?
 Bizge taşlab ketib memleketingni,
 Abad kilib, sorab turay yurtingni,
 Men bilmeymen sening kaytar vaktingni.
 Aytgın, toram, neçe vaktde kelesen?
 Astingde bedaving oynar yüz alvan.
 Neçe vaktler sörding Aktaşde devran?
 Aktaş deydi sendey hanımning cayl(n),
 Aldingde at çapar kançe sipayı,
 Bu memleketlerning sensen paşsayı,
 Haber bergin, neçe vaktde kelesen?
 Sen ketgen song men ham hafa bolarmen,
 Köz tutib yolingge kareb yurarmen.
 Keler molcalingni aytseng, hanzade,
 Men yolingge peşvaz çıkib turarmen,
 Açılar baharde, bilseng gül ğunça,
 Yurt egası boldım özing kelğünçe.
 Sendey hizmet kiler menge ham neçe,
 Yurtge paşsa bolib mendey ayımçe,
 Halin bilmey ne iş kılar bir neçe,
 Bir keler molcalingni aytgın, hanzade.

7. Sultanhan bu sözlerni eşitib, dimağı çağ bolib, atlanib Hurayımge
 kareb, mürtni burab, üzengige ayağını tirab bir söz aytib turgen eken,
 deydi:

Men ketgen song uyden çıkib otirme,
 Dost yğlatib, düşanımnı küldirme.

Abad kilib sora memleketimni,
 Bir yetar-etmesge sirim bildirme.
 Abad kilib sora memleketimni.
 Yolıksam düşanni neçe şaşırdım,
 Tacü-devlet, mülkü malim tapşırdım,
 Men kandey sorasem, şundeyin bolgin,
 Aktaşge seni men paşsa kıldım.
 Abad kilib endi yurtimni sorab.
 Paşsa bolib sen Aktaşde, otirgin.
 Men tapşırdım katardegi narımni,
 Endi senge ğaznadarı zarımni,
 Ega kilib, tacü-devletlerimni,
 Herne bilgin manglayimde barımni.
 Men senge tapşırıp kirdi-karımni,
 Tacdar paşsa kıldım sendey, yarımni.
 Men ketgen song nadan köngling bolmegin,
 Köp yaşagin, köp yılgeçe ölmegin,
 Yahşilik kör, yamanlıkni körmegin,
 Nadanlermen asla sırdeş bolmegin!
 Ayallık kıb, nadan sözleb turmegin,
 Tacü devletimni senge tapşırdım!

8. Bu sözni Sultanhanden eşitib, Hurayım yarı Sultanhang kareb yana bir-ikki ağız söz aytib turgen eken:

Tağ-tağning başını çalgen tuman-e,
 Herkim yiğleb turse ahır zaman-e,
 Koyıb ketgin ferzendingning atını.
 Boyimde kalgendir birer gümane.
 Sorab turse bunde memleketini,
 Paşsa bolib sendey hanning hatını
 Hizmet külse bunde neçe sipayl,
 Abad boler sendey, hanımning cayl.
 Mana, eldan özing ketib barasan,
 Bir molcaling, on dört yılda kelesen,
 Balangning atını nime koyasan?

Eşitgin dilberning aytgen dadını,
 Özing koyseng ferzendingning atını,
 Nime deb emr etseng, anı kılarman,
 Aytseng, ferzendingge atın koyarmen,
 Nime deseng hizmetingde tayyarmen,
 Şu sababden könglingdegin sorarmen,
 Meni kılıb ketding yurtingge ega,
 Mendey ayım cesedingden sadağa,
 Koyib ketgin ferzendingning atını.

9. Bu sözlerni Hurayımden eşitib, Sultanhan bir söz aytib turgen eken, deydi:

Dünyani yaratgen kadir hüdayım,
 Çöpü-hasdan köpdür kılgen günahım,
 Sen özingden gep kalarmi, Hurayım?
 Oğıl tuğsang atın koygin Rustamhan,
 Kız tuğsang gül yüzli, özing bilesen.
 Men köreyin Kurudımning yurtını,
 Çöli, daştı, neçe memleketini,
 Sen sorab tur munda Aktaş yurtını,
 Yahşi kılgin bekning memleketini.
 Şunday deb atın koy ul ferzendini,
 Kulakde tut hanning nasihatını.
 Nime desem aytgenimni kılasen,
 İhtiyar özingde, dilber, bilesen,
 Paşşalıkni memlekette kılasen.

Bu sözlerni endi Sultanhan aytdı,
 Hoşlaşib, Hurayım bunde kalıbdı.
 Sultannı uzatıb yolge salıbdı,
 Paşşa bob Hurayım endi turıbdı.
 Sultanhan conadı şahardan çıkıb,
 Kança adam mahremleri cam bolıb!
 "Kurudım" deb, memleketni ahtarıb,
 Tüşide körgeyin bul özi kılıb.

"Uhlab yatib kördim, unda baray", -deb,
 "Şul tüşning şartini toğri kılay", -deb.
 "On dört yılgeçeyin unde turay", -deb,
 "Nasib kılsa songra kaytib kelay", -deb.

Şunday kılıb ketdi körmegen yurtgen,
 Kamçı basib haydar çöllerde atge,
 Gahde top-top bolar, gahlerde yakka,
 Çöllerning tozanı ketib falakka.
 Neçe paşşalardan savlatı galib,
 Topu tophanaman¹ laşkarın alib,
 Şunday kıb canadı Aktaşning hanı,
 Barayatır Kurudımni ahtarib,
 "Seyr etib neçe yiller yursam", -deb,
 "Elü halknı şunday kılıb körsem", -deb.
 "Aktaşning yurtıman² birge kılsam", -deb,
 "Elni körib, yurtge kette bolsam", -deb,
 "Dünyaning ayşını şunday sorsam", -deb.
 Akşam yatib, kündüz conab baradı.
 Çöllerde estige minganı tulpar,
 Hizmetide altı yüz mahremi tayyar,
 Kañceyin sipahi adedsız leşker,
 Şavkatı alemni basib baradı.

10. Şunday kılıb, yol yürüb, Kurudım memleketini yakalab, çadırçemen tikiş kondı. Bu yerler teveregidegi eller, neçe korg'an sorab turgen bekler ilgeriden ham bir-birige ma'lum. Sultanhange gah bac berib, gah bermey kaytib turar edi. Buler -Urgenç, Harezmi, Heva bekleri, Din Keman hanleri edi. Buler Sultanhanning kelişini körib, özera maslahatde bolışdı:

-Biz Sultanhanning ihtiyarige gah kirib, gah kirmegenimiz üçün yaman heyalde kelgen. Bu, ededsız leşker, kañce topu encamdar bekarge kelmegen. Bölek öyde kelse, bunçe şavkat bilen çıkmes edi. Bizde bekar köp leşker yok. Bir har kaysımız bitte-bitte kurğanning egesimiz. Halkden

¹ Topu tophana bilan

² Yurti bilan

yılgılgen töset-töset deste-deste leşker tarkab ketgen. Memleket, elü halk aç-yalaŋaç, bari tentireb kalgen. Bu hizmetkar fukara-halk kasd kılgende, kelteğini südreb çıkıp urışib turse, bulerge heç kim beraber bolalmes. Bulerni atlantirib, Sultanhaning üstige basib barmak bizning kolımızden kelmes. Üstimizge keldi, biz kançe mal-dünyani alib barib körmağımız darkar.

Emelderlar bu meslehatni kilib, memleketning emeldarleri Sultanhange barişli-kelişli bolib yatdi.

11. Hurayim Aktaş memleketide paşşalik kilib, içkeride arz soraydi. Oning Himçe degen kenizi bar edi. Himçe tilleri bülbülçe kimni yahşi dese şunçe, ikki yüzi açılgen gülçe, belleri hipse, özi sülöv ayımçe. Himçeayım taşkaride arz soraydi. Navbat tegmegenler talaşib yatadi, ta oni körgünçe.

Hurayim Aktaş memleketide, memleketni zerteng-zeberteng kilib, Sultanhanden ziyade iş tutib turaberdi. Hurayimning iş tutuviğe ikki kündaş bezavtalık kıla berdi.

12. Uş¹ vaktide Hurayimning vakti yatib, ayi bitib, bir oğıl toğdi. Atini Rüstem koydi.

Rüstem birge, ikkige, üçge kirdi. U tilge kirgenden keyin, Hurayim medreseden bir mulleni keltirdi. Mulle bilen Rüstemhan ikkavini tegizeminge salib, okitib yata berdi.

Bir biyasi bar edi. Rüstem peyda bolgen küni bu ham bir erkek kulun tukkan edi. Hurayim: "Bu balamning ati" deb, tavlage tarttirib, bir seyis salib baktirib koydi.

Ferzendge tankıs ana: "Balam kemalge kirse, at belige minse, ikki tazini ıyartib, sahralarda geşt kilib yursa" deb, ikkite tazini ham tepkige salib bakib yatar edi.

13. İkki kündaş: "Zaman Hurayimniki boldi" deb, nime kılarini bilmey, uy uylar edi. Şu Aktaş vilayetinde daftariy mestandan üçyüz altmış .. mestan bar edi. Üç yüz altmış mestanning başlığini Mamagül mestan der edi. Mezgili² şeharden taşkaridegi bir ğarde edi. Ğarde yetar edi, hurrakni baland tarter edi, batman nasvayni tört bolib atar edi, yüriş-türiş adamlerge hatar edi, ne-ne er yigitlerni ikki pulge satar edi; yahşilikni üç pulge almey, kaerda yamanlık bolse-izleb tapar edi. Kandey adam bolse, bu

¹ Uşe

² Menzili: Bunday keyin hamme yerde şu edebi şekli alındı.

kempirden hazer kılıb, uzakka kaçar edi; yamanlık izler kelgen adamning işi şu mestanden biter edi.

İkki ayım Mamagülni könglige alib: "Şunge barayık, bir arz kılıb köreyık" deb, körmese ham, sorağleb barib kaldı. "Mamamız ğardemiken ya bir elle güldemiken" deb bareyetib edi, şul vaktde maması ğarden çıkıb kaldı. Mamasining afti-cesedini kördi, şunday: mengleyleri çotdey, közleri ötdey, cağining göşti kaçgen, yen yeğiden tarlan açgen yahşılıkden müdam kaçgen.

Ayimler aytdi: "Halkning aytgeniden ziyade eken". Ayimler mamasige arz kılıb, Hurayımning üstiden bir söz aytib turgen eken:

14. Ah tartgende mening solgen tarzım bar,
Canım mama, senge aytar arzım bar.
Sen eşitgin ayimlarning sözini,
Ayimlarning senge kılgen arzini.
Oyneb-osgen mekanimni sel oldı,
Mezgil-mekanimde, bilseng, ot yandı,
Altın tahtlı külbelerim veyrandı(r),
Ayimlarning hasta köngli veyrandı(r).
Eşit, mama, ayimlarning tilini,
Veyran kılşeng bunde Aktaş elini,
Hazan kılgin ter açılgen gülini,
Ölsin deymız Hurayım ham ulını¹.

Yana bahar bolse, açılar güller,
Gülñi körse, mest böb sayrer bülbüller.
Bulutler mest bolse, çalkıydı küller,
Otge yansın Aktaş elde kırdıkar,
Dünyanı soreseng, bizde köp böler.
Canım mama, bola körgin hizmetkar!
Derdlimen, derdimni kimge yaramen,
Hasretiden elden-el ahtaramen.
Özgelerden sizni yahşı bilemen,
Hizmetingge bir kap tilla beremen.
Veyran kılgin Aktaş memleketini,

¹ Oğlını

Nime deseng hizmetkaring bolamen!
 Köp yıgleymen menem saçımni yayıb,
 Bolib kalsin Aktaş şehri besahib,
 Mama, sizge söz sözledik müngeyib,
 Arz aytamız endi sizge sargayib.,
 Bizge düşmen bilmegenin bildirgin,
 Hencer urmey, bağrın kange toldirgin.
 Memleketden buni benasib kılıb,
 Hurayım ham yalgız ulın öldirgin!
 Canım mama, endi şu işni kılgin!

15. Kempir ayimlerden bu sözlerni eşitib, bir kap tillage köngli tolmeý, ularge kareb bir-ikki ağız söz aytib turgen eken:

Açılar baharde bağlarning güli,
 Bir kap tilleng bizge bolmes çay pulı,
 Abad boptı devletmendning mezgıllı,
 Oyneb-külib yursın Hurayım ulı,
 Keteber, ayimler, karing kılmeýnen.
 Ah urgende hasta könglim huşledim,
 Burungıdey yaman sevdam taşledim.
 Üç kün boldı yangı namaz başledim,
 Yahşilik yollerni mahkem üşledim,
 Keteber, ayimler, karing kılmeýmen.
 Meni senam burungıdey bilesen,
 Halak bolib mezgilinge kelesen,
 Meni yolden urıb nime kilesen?
 Barangning adetın özing bilesen,
 Keteber, ayimler, yolden kalmegin!
 Kurğur çalge duçar bolib yurmegin.
 Körib kalse, seni kayış kiledi.
 Kılma deydi, songre meni uradı,
 Hammemizge kattık azab beradı,
 Kızlerim, könglingni kara kiledi!
 Kursın baveng, bilgin, adeti yaman,

Yurgen yeri hamşe¹ kayğuli tuman,
 Tilazar kıb tengrim uni yaratgen,
 Hayallemey kayta bergin bul zaman!
 "Paşsa Hurayimge düşman bolding", -deb,
 Körse ikkavingni kayış kıladi,
 "Tilazarlar kaysi gorden kelding", -deb,
 "Kempirimni aldab yolden urding", -deb.

16. Ayımler bu sözlerni eşitib, uyenib, "yana gapirib köreyik, bir kap tillang çay puli ham bolmaydi, degan yeri bar edi, kani pıçe aşirib köreyik", -deb bir-ikki ağız söz aytib turgen eken:

Canım mama, mening bağrım ezildi.
 Hafa kıp kaytarme ikki kızındı,
 Kulak salıb yahşı tingle arzımdı,
 Kançe bolse dünya bermak lazımdı(r).
 Halım körüb ahvalime yığleyin,
 Küygenimden gepni gepge uleyin,
 Mama, sening hizmetingi bilayın,
 Bir kap emes, dört kap tilla berayın!
 Namingni eşitdim kaşmırı-eyyar,
 Şunday hizmet bolse, sen müdam tayyar,
 Ketmesin naümid bop bunden ayımler,
 Özing bolgın endi hizmetge teyyar.
 Bilgenimni, mama, senge aytemen,
 Ahvalime ahu-fiğan etamen,
 Bunde sözler, endi senge dad etib,
 Yahşı cevap berseng edi, kaytamen.
 Hadden aşib ketdi körge mehnetim,
 Koliden ketdi beri şahlık devletim,
 Oylesem, köp boldi mening hasretim,
 Galibdi bizlerden nege Hurayım?
 U bizlerni kayğu gamge duç edib
 Hurayım Aktaşge ega bolibdi,

¹ Hamşe

Cefa körüb ikki ayım kelibdi,
 Ümid tartib, arzin kılıb yuribdi.
 Yoling bolmesin-de bu yerde hater,
 Söylegin, ayımlar senge köz tuter.
 Köp işden, mamacan, özing haberdar,
 İki ayım boldi senge intizar.

17. Mestan kempir bu sözni ayımlardan eşitib: "Birdenige üç kap tilla koşildi, endi iş niçe öngleney dedi", -deb, ayımlarğa kareb bir-ikki ağız söz aytib turgen eken:

Sen yığleding, mening könglim büzildi,
 Hare kıldım sendey ikki kızımdı,
 Yığlemengler, mening bağrım ezildi,
 Senge aytsem men ham sözmen cevabdi.
 Biravning könglini almak sevabdi(r).
 Köp yığleme köz yaşıngden, ayımlar
 Bir hizmetni mamang kılmay ne boptı.
 Yaman adam konu-zerdav içirer,
 Bir günahni yaratgen hak keçirer;
 İkkaving ham hare bolme, senemler,
 Hizmetingni mamang baca keltirer.

Sıre namerdlerge köngil bermegin,
 Mamangni namerdge hamrah kılmeğin,
 Sen yamanden behuda saval soreb,
 Mezgilge yetalmey yolde kalmegin.
 Balam, kulak salgın aytgen sözime,
 Köp-kayışdım sendey ikki kızime.
 Sen bergen dünyangni köp ülgı kılme¹,
 Dünya üçün kondırdım deb gepirme,
 Köngling üçün bu hizmetingni kilemen;
 Endi bildim, balam, haceting şulmi-e?
 Yubarey düşmenning bağrını ezib,

¹ Ülgı Kılme-peş kılme ma'naside

Öz başıge ketsin yurtini büzib,
 Sendeyin kızimni munde küldirib,
 Düşmeningge ayyarligim bildirib.
 Nime deseng aytgeningni köndirib,
 Kayta başden sizni tahtge mindirib,
 Hefe bulib ğam yemegin ferzendim,
 Senge taze şadmanlıkni bildirib.

18. Ayımler mestan kempirden bu sözlerni eşitib:

- Kani, biz bilen birge yüring, tenge-tillani-hakingizni alib keling-dedi.

Kempir aytdi:

- E balam, felançi kempir saçı akargende Sultanhanning ğeznesige ağırlıkka kelib yürıbdı, degen atni ham eşiteyinmi?! Şu yerge keltirib berseng, öz taş-terazim bilen tartib alsam, ziyad çıkse hakingni beremen, öz hakımni alamen, -dedi.

Ayımler aytdi:

- Ese, bizge ulab bilen kap tapib bering.

Kempir dört kapni dört eşekning üstige salib, ayımlerge koşib haydetib yubardi.

Bular ğeznehaneye yetdi. Eşeklerni şasüpening pestige koyib, özleri şasüpening üstide kaplerning ağzini açib, beli ağrimey tapgen tenge-tillalerni kapge saleberdi. Ğeznehaneden hereb alib turgen özge kişilerning işi bölmedi. "Hurayım ham paşşaning hatini, buler ham paşşaning hatini, bir gep aytib ğünahkâr bolmeyik, nime cevap ayitse, özleri eyter", -deb indemedi.

Ayımler eşeklerni şasupege yakınlatib, kaplerni artib, mestan-nıkige alib bardı. Kempir kaplerni eşekden tüşirib kördi. Ayımler aytti:

- Kani, mama, taş-terazingizni kuring, hakingizni fartib aling!

Kempir çötleb kördi: Eger tartsa, har kapi batman dahsari, batman pansari çıkaberedigendey. Ziyad çıkışini bilib, kempir aytdi:

- Balam, şuni tartib, terazini şekilletib, ğalveni köpeytirib yuremizmi? Çöt-çötten ziyad ketermi? Ya pansari bizden keter, ya dahsari sizden keter. Eğderib koyakaleylik?

Ayımler nime deydi, iş kılıb, işleri bitse boldi: "Meylingiz, mama!" -dediler.

Kempirning dimaği çağ boldi: "Sevdamiz tört kap boldi, alti kapge tüşirdim- de", -deb kaldi. Tenge-tilleni serencam kilib, eğderib alib, ayimlerge cevap berdi.

19. Kempir bu dünyaden tört yüz tengeni alib, yanige salib, Aktaş şehrini araleb çıkib ketdi. Bir restede barayatib edi, bir supada törtte mulla, nan puli tapey deb, rengi oçib, heyali kaçib otiribdi. Bu mulleler Kayistan memleketiden kelgen mulleler edi. Buler mullelik, imamgerçilik kilib, pul tapmakla kelgen edi. Kempir tört yüz tengeni tört mullege berdi. Mullelarning vakti huş bolib, kempirden: "Bizge bu pullerni nime üçün berdingiz? İlmning hurmetige berdingizmi, ya zekat, canibiden berdingizmi, ya hayri hüdayi deb berdingizmi? Ya sevab üçün berdingizmi? -deb soradi. Kempir aytdi:

- Mening zekatge yetgen devletim yok. Sevab, hayri hüdayi bilen ham işim yok, balam, mening sevab saladigen idişim ham yok. Men sizlerge tört yüz tengeni berdim, mening nime degenimni hatge salasen, gapirgenimni arza kilesen. Şunday kilib yazasen: okıgenda birbirige toğri kegüdey okıgen adam ma'nasini bilgüdey, bilgen arzang Sultanhanning kaşıde mu'teber bolgüdey bolsın!

Kempir mullelerge şunday bit deyadır:

20. Nime deb, emr etsem, şuni kilingler,
Hurayım üstiden dadka bolingler,
Şunday kilib, balam, hatge salingler:
Aktaş elde Hurayimi kurisin,
Tül bedeni kara yerde çirisin,
Ergeştirdi yaşı bilen karisin,
Yığib aldi yigitlarning berişin!
Köçelerde kulaç urib yuradi,
Aktaşning şehrini şunday bulğedi,
Mehmanhanelerde bezm beredi,
Çirak uçirib, hamışe uyneb-kuledi.
Aktaş elde Hurayimi körisin!
Sultanhanning yüzün tuben kiledi.
Paşsa kılgen hatining şunday kıldı.
Kay betimen Sultan elge keledi?!

Köringen yiğitni kayterib alib,
 Kim bolse kolini boynige salib,
 Paşşayım, Hurayım yaring kurısın,
 Aktaş şehring ketdi beri bulğanib.
 Sultanhan, bul işden özing behaber,
 Hurayım könglide buzukçılık bar;
 Kette-kiçik şahning halige kular,
 Hürayımning elde nime işi bar?
 Etrafide elvan-elvan yiğitler,
 Şunday kılıb elde devranın sürer.
 Nime kılse Hurayimde ihtiyar,
 Yurt bulğendi, şahım, kandey gap boler?

Hurayımning yamanligin körsetib,
 Bul arzege biteyatir mülleler.
 Neçe sözni bunde kempir emr etti,
 Kol basdim kıp¹ neçe halkı-eletni,
 Bul işlerden halkning habari yokdi(r),
 Şunday kılıb, mulle arze hat bitti.
 Biteyatir dört yüz tenge hurmeti,
 E'tikadmen mullelarning hizmeti.

21. Mulleler hatni bitib tamam kılıb edi. Aktaşde kalgen kettekiçik emeldarler, altı yaşlerden altmış yaşergeçe, yetti yeşarden yetmiş yeşargeçe bulgen adamlarning atini yazib, heç kimning haberi yok, kol basdim deb, ularning kulini koyibdi.

Kempir bu hatni okitib eşitib, dimağı çağ bolib, romalining üçige turib aldi.

Yağaçden kıldı atni, kağazden kıldı kanatni, polatden kıldı mürvetni, endi kempir kılıb toğri ğayretni.

22. Kempir mindi yağaç atdi,
 Buradi polat mürvetni,
 Havage kempirning ati-
 Şol zamande çıkib ketdi.

¹ Bermak basdim kılıb.

Bareyatır kempir ayyar,
 Bolib bulutge beraber.
 Bul asmande yarkülleydi,
 Felekde uçib yol alar.

Cönedi kempiri ayyar.
 Könglide ançe gapi bar:
 Bul asmange çıkıb ketgen,
 Buni körmes turgen eller.
 Bareyatır pestge kareb,
 Hurayimmen¹ bolib teref,
 Tez yursin deb, barer kökde,
 Atining mürvetin bureb.
 Sultanhange barsem, -deydi.
 "Arzim -dadım kılsem,- deydi.
 Aktaş degen memleketni
 Bunde veyran kılsem", -deydi.
 Kökde barer atin tezleb,
 Müdam yamanlıkni izleb.
 Bul asmande yurib karar.
 Pestge taşleb uçgen vaktde,
 Közige köriner eller.
 Yarkülleşib kette kuller.
 Şunday bulib bareyatır,
 Bozuklikke kempir-batır.
 Kurudımni bul yakaleb,
 Çadır tikiş paşşa yatır.

Bul yakınledi bardı.
 Şul zamande körüb kaldı,
 Ul Sultanhan yatgen yerni
 Mürüvetini çapge bureb,
 Eyleneş bir yerge kondı.
 Yamanlıkni mahkem uşleb,
 Cirendege atni taşleb,

¹ Hurayım bilen

Kempir yayav-piyadedi(r),
 Köp alemleri ziyadedi(r).
 Köziden tökib yaşını,
 "Dad!" deb çıkarib davşını,
 Heçkim buni bilmes endi,
 Eyyar kempirning işini.
 Saçın yayıb, betin yulib,
 Yolge kirdi çakkan bolib,
 Köp kayğuli ğamge tolib,
 Bareyatır kurğur kempir.
 Tikilgen çadırni körüb,
 Kempir baradi yol yurib,
 Karer yolige termülib,
 Bareyatır yayav yurtib.

23. Sutanhan çadırde utirib edi. Deşt er, pene kiledigen nerse yok. Karedi, Aktaş tarafiden bir kara mildireb keleyapti, körüb on dört mahremini buyurdi:

- Aldige peşvaz çıkıngler, mebada bizge Hüda oğlını, kızını berib, suyunçige keleyatgen karameken?¹

On dört mahrem aldige çıkib ketdi. Karase, bir kempir, heç-kim bilen işi yok, ağzide tişi yok; saçını yayıb, betini yulib, yığleb keleyapti. Mahremler aytdi: "E atteng, buning yurışiden yahşilik haber emes. Hüdaning hange bergen oğlını, kızını-ferzendi olipti -de Aktaş mülki yane besahib bolipti-de. Heyalide paşşaning yurti egeli bolgendey bolib kalib edi. Endi kandey bolse, sözning anığını bileyik, bu kempirden soreyik", -deb bu mahremler kempirden söz soreb turıpti:

24. "Canım māmā, hizmet etey bir elvan,
 Almas polat belde, egnimde kalkan.
 Saçing yayıb sen yığleysen, mehriban,
 Mahrem seyal sorer, kelgin mamacan!
 Bir cerahat, ciger-bağringni tuzleb,
 Yığleysen çöllerde bötedey bozleb,
 İşing bolmey yığlab ketib barasen,

¹ Karami eken?

Mamacan, kimni sen yurasen izleb?
 Pelek¹ urib bağde güller soldimi?
 Hüda bergen şah ferzendi oldimi?
 Aktaş yurti baz besahib boldimi?
 Tühteb turib, bizge bergin haberni,
 Mama, hefe kılma bul mahremlerni.
 Devletim bar, şali-şaldam oraymen,
 Gül tarzım sarğayıb senge karaymen,
 Men bilemen Aktaş elden kelesen,
 Ulmi, kızmi Hurayimning tukkanı?
 Rastin aytgin, mama, senden soraymen?
 Bizler hafa boldik sening halingge,
 Piyadeleb yol tartgen ahvalinge,
 Ya bir gep boldimi Aktaş elinge?
 Haber bergin, kandey boldi memleket?
 Paşşamız Aktaşden bul çıkıb ketdi.
 Neçe ay, neçe yıl araden otti.
 Bir hil adam memleketni unitdi.
 Bilmeydi eletde ne bulgen gepdi,
 Biz soreymız unde kalgen eletdi,
 Abgar bolib yığley berme, uyatdi(r),
 Seni adam bilib mahrem söz katdı!"

Mahremning sözige kulak salmedi,
 Kempir mahremlerni pisend kılmedi,
 Bareyatgen kempir yolden kalmedi.
 Kempirning heyalni mahrem bilmedi.
 Mahremler keyniden ergeşib ketdi.
 "Bul kempirning ul kaerge barer", -deb.
 Çadır köpdür kaysisige kırer", -deb.
 Neçe çadırlardan araleb ötdi,
 Sultanhan kaşıge bol kempir yetdi.

¹ Felek

25. Şunde boleک yakka burulmey, kimde işi bar ekenini heçkim bilmey, mahremler ham ergeşib kelib atiden tüşdi. Heç gepning teyining bilmedi. Çadırde kempir Sultanhange ropare buldi. Bul paşsa deb, irkilmey turdi. Mahremler ropare kelib: "Eşiteyik, kani yahşilikmi, yamanlıkmi bizge aytmedi. Nime haber alib keldi eken? Nime gap bolse, paşşaning öziğe gepirer eken", -dedi. Şunde kempir Sultanhange kareb, bir söz aytib turgen eken:

26. "Eya şahım, sözge eyter arzim bar,
 Seniçün güldey solgen tarzım bar,
 Aktaş elden mehnat tartib kelemen,
 Sebil boldi Aktaş elde kirdikar.
 Köygenimden alib keldim bir haber,
 Veyran bolib ketdi Aktaşdey şehir,
 Bolgen işden şundey şahım behaber.
 Yurt tapşırıp kelgen Hurayım yering,
 Neçe yiller otti, yokdır haberning,
 Köçelerde oyun-kolgi kıladi,
 Yigitlerge hamışe bezm beradi,
 Adam iyaradi oning ketiden,
 Yaşu kari kalmey birdey yuradi,
 Hamme körüb, şahım, sizge koladi.
 Koyib-yandık sıra kalmedi takat,
 Oylegende elge boldi kıyamət,
 Bu sözimge işanmeseng, begizat,
 Kette-kıçık kalmey kol bastı kılgen,
 Mene, şahım, okıb koring arze hat".

Bu sözdeytib¹ kempir közin yaşledi,
 Paşşaning kaşıge hatni taşledi.
 Kempirning arzesin alib Sultanhan,
 Hatge kareb bildi, hūdayam yaman.
 Söz sözleb heç kimge carıy kılmedi,
 Ne hat ekenin halayık bilmedi,
 Özi akıb, özi bildi paşşaning,

¹ Bu sözni aytib

Ah urib, tenide takat kalmadı.
 Kördi sebil bopti Aktaşdey yurti,
 Avaregerlikde ol memleketi,
 Şunday bopti bol kempirning mehneti.
 Okıb paşsa, har tarafge karadı,
 Közleriden oti çıkıb baradı,
 "Cellad!", -deb, şol zaman davuş kıladı.
 Cellad kulak saldı bu nalişige.
 Sultanhanning davuşını eşitib,
 Üç yüz altmış cellad keldi kaşige.
 "Kandeyin adamning küni bitti", -deb.
 "Kani hizmet, kimge ecel yetdi", -deb.

"İşni ma'kul kıldım, -deydi bu ayyar,
 Celladlar hizmetge bolgendi tayyar,
 Hahı Aktaş, hahı özge memleket,
 Nesli adam bundey gepden behaber".
 Celladlerge söz aytadı paşçası:
 "Atlaningler, bundey sefer kılingler,
 At-encaming bilen Aktaş baringler,
 Günahkarni men aytamen sizlerge,
 Hayallemey tenden başın alingler!"

27. Celladler bu sözlerni Sultanhanden eşitib, tayyar bolib turdler. Şunde Saltanhan ularge kareb: "Biz Aktaşden çıkıb ketgenimizge neçe zaman ötdi, belki on dört yılge yakınleb yetdi. Hurayimge memleketni tapşırıp çıkıb edik. Oşe Hurayım Aktaşni bulğatdı. Men Aktaş şehrige barmey, közini-közime tüşirmey, yüzini-yüzime tüşirmey, siynesini dağleb, ikki kolini arkasıge bağleb, Aktaş şehariden haydeb çıkarıbler! Çartutde kurulgen Mensurning darı bar. Haydeb barib, Hurayımning başını kesib, Mensurning darige tartıngler. Paşşaning hatını deb endişe kılmengler! -deb buyurdi.

Şunde paşşaning emri bilen, üç yüz altmış cellad cüney berdi. Neçe yıldan beri elni sağınıb kalgen neçeler: "Biz ham baramız, bir çetde turamız, birge yurib, asılgening köremiz", -deb ergeşe-ergeşe beş yüz kişi bulib conadı. Buler Aktaş kareb kelayaptı.

28. Şo¹ keçe Hurayım bir tüş körüb, uyanıb² tüşiden korkıb: "Mening senden bolak dostım yok", -deb Himçe kenizige tüşini aytib turıb edi, deydi:

Yatib edim, namaz vakti tüş kördim,
Tüş içide bir ecayib iş kördim.
Felek titrer tüşimden nalişime,
Rehm kılmes heç kim közde yaşıme,
Üç yüz altmış cellad keldi kaşıme,
Kar'yamğırdey kamçı urdi başime.

Tüşimning tabgiri Himçe ne boldi?
Yaman deme, yahşi cöre sebildi,
Ak yüzime kırmız kanlar kuyıldı,
Kara saçım har tarafge yayıldı.
Celladler haydadi mendey ayimni,
Bu tüşning tabgiri bilmem, ne boldi?
Tüşni körüb, mening könglim büzildi,
Aktaş ülkesiden rızkım üzildi.
Ulerde körmedim Rüstem kozimdi,
Berahm celladler kareb turmedi,
Bilmeymen, ne boldi tüşning tabgiri,
Söz sözlesem, sıra kulak salmedi.
Kanhur cellad ikki kolim bayledi,
Gül bedenge aççık kamçı tayledi.

29. Himçeayım bu sözlerni eşitib, köngli büzilib, bağıri ezilib, Hurayımge bir söz aytib turgen eken:

Tüşingdeytting³, apa, könglim büzildi,
Aktaşning şehrinden rızkıng üzildi.
Körelmeysen, bildim, yalğız kozingdi,
Kelgin çapsan, apa, endi birge yığleyik!

¹ Oşe

² Uyğanıb

³ Tüşingni aytding

Şunday gapler kirib sening tüşingge:
 Kün ötmeydi, cellad keler kaşingge.
 Bu tüşing haberi şunday boladi:
 Hayallemey, apa, cellad keladi,
 Bu işlerni bir düşmening kıladi,
 Kelib seni bunde bayleb aladi.
 Bilmey kaerlerge alib baradi,
 Başing kesib, seni nabud kıladi.
 Endi ümring ahir bolgen ohşaydi,
 Kelgin, apa, endi birge yığleyik!
 Kelib alar seni celladler basib.
 Paşşaning emri deb başingni kesib,
 Celladler aldide ahvaling körgen,
 Bunde kalar halayikler yığleşib.
 Hafa bolib hazır kanler yutasen,
 Bu dünyaden pana bolib ketesen,
 Kayteyin, könglinge ağır alasen,
 Zulm bilen, apa, pana bolasen.

Sözingni eşitib ötdey kuyamen,
 Yahşi körüb, canım, seni suyamen,
 Bul başinge bir kabahat kün bolse,
 Eyalmen-de, endi kandey kılamen.
 Men kayge barayın seni ahtarib
 Kimge aytib yığley, derdimni yarib,
 Sen ketgen song menem bolermen ğarib,
 Kuyugingden men olarmen ah urib.

30. Hurayım bol sözni eşitib: "E Himçeayım, men seni dost adamım. deb, tüşimni aytib edim. Sen ham düşmenlik kılding, tüşimni yaman yolge başkarib gapirding", -deb hafa boldi.

Himçeayım aytti: "Apa, bildim, könglingge ağır alding. Aytuvingge karagende, tüşing şu gapge toĝrı keladi. Hah ağır al. hah ağır alma. Özing bilesen -de".

Hurayim aytti: "Tüşing tabgiri şunday bolse, kün eynelmey¹ cellad kelse, bizning üstimizden paşşage bir casus baripti -de, bolmese tüşning tabgiri bundey bolmese kerek edi. Endi sen kurğanning tört tarafdegi darvazelerini kır tökdirib kömdirgin. Sultanhan keladigen köçedegi dervazani kulfle mahkem kılıb, özing erkek libasını kiyib, içkeride cezayıl miltıkni kolingge alib turgin. Sultanhan kelib, uning közi közimge tüşmegünçe, heç bir kişiğe darvazeni açib yol bermegin", -deb teyin kıldı.

"Hayr", deb, Himçeayım adam yığıb, korganning har tarafdegi darvazelerini açalmeydigen kılıb kömdirib, Sultanhan keladigen köçedegi darvazani kulfle, mahkem kılıb, kelitini yanige salib, erkek libasını kiyib, belini boğıb, kundüz suyagen telpekni kiyib turdi.

31. Miltıkni kolige alib, darvazeban bolib turib edi, celladler ham kelib kaldı. Celladler kördi: Kurğanning hamme darvazesi mahkem. Celladler aytdi: "Berekella Hurayımning işige, kundüz küni kurğanning darvazelerini mahkem kılıb, yigitlerning barini yığıb alib, höb keyfü-sefa kılıb yatgen eken -de!"

Celladler darvazege kareb, korbaşini soreb, bir söz aytib turgen eken, deydi:

Ah tartsem tökiler közimning yaşı,
Hak deb çıkar ğamlı kulning davuşı,
Atımni haritdi tağlarning taşı,
Darvazeni açğın baba korbaşıl!
İlahım korisin Hurayım işi,
Sebil deydi oynab osgen Aktaşıl,
Kelib kaldı cellad üç yüz altmışıl,
Açğın darvazeni, baba korbaşıl!
Paşşaning celladi mahtal bolmesin,
Yaman boldı, kurğur paşşa kelmesin,
Bizlerni ham günahkar kılıb yurmesin,
Darvazeni açğın, baba korbaşıl!
Bizler cellad, şahning emrin tutamız,
Hurayımni bunden haydeb ketamız,
Haydeb barib bizler Mansur darige.

¹ Eynelmey

Başın kesib, ani darge tartamız.
 Paşsa buyruğini senge aytamız,
 Darvazeni açğın, baba korbaşıl
 Celladler aytmeydi senge yalğandı,
 Bul Hurayim paşsa bolib turgendi¹,
 Eri hukmi kuşge teyin kılğendi,
 Paşsaning izmimen² cellad kelğendi(r),
 Darvazeni açğın, baba korbaşıl

32. Himçeayim bu gaplarni eşitib, içkeriden turib celladlerni bir söz aytib turgen eken:

Sırım aytmey, bir neçeden yaşirgen,
 Uluğ degen, astanege baş urgen,
 Darvazeni ırım bilen kuvşirgen,
 Şah kelgünçe açılmeydi darvaze!
 Zulm kilseng, men cezayıl atamen.
 Darvaze girdini ğanımler tutdi,
 Burungi paşsamız alemden otdi,
 Bu paşsamız nebiy rahmet yığıtdi(r),
 Darvazeni mahkem kılıb berkitdi.
 Darvaze keliti ordege ketti,
 Neçe sözni, bilgin, korbaşı aytdi,
 Şah kelgünçe açılmeydi darvaze!
 Paşsa keler, on dört yılı bitedi,
 Korbaşiler yolge kareb yatadi,
 Kandey adam bolse takdirden körüb,
 Özi kelib, öz yolige ketedi.
 Zulm bilen, kilseng bunde siyaset,
 Bu korbaşı seni payleb atadi!
 Hazır karameymen sening şa'ningge,
 Kim bolseng keteber kelgen yolingge,
 Behude söz sözleb turmegın menge,
 Paşsaden beemr açmeymen senge!

¹ Turgen edi ma'naside

² izmi, bilen

Bu paşşani burungidey körmegin,
 Köp eylenib, bering bunde olmegin!
 Cellad bolseng ketgin, yolden kalmegin,
 Korbaşini senem¹ nadan bilmegin!

33. Celladler bu sözni eşitib aytdi: "Paşşaning özi kelib bu darvazeni açib bermese, bu öz keyfi bilen. Korbaşı-porbaşisi berining gapı bir", -deb kaytib cöney berdi.

Celladlarning içide Çontak cellad degen bir kişi bar edi. Bare turib, Çontak cellad aytdi: "Kelgen beş yüz kişimiz. Beş yüz kişi bir eyalning hesabini kılalmey, paşşaning aldige kandey baramız?"

Şunde özge celladler aytdi: "Bu korğanni açmese uçib ötedigen kanating bolmese, ketmey nime kılesen?"

Çontak Cellad aytdi: "Bunge bir hıyle kılalık".

"Bunge nime hıyle kılasen?" -dedi başka celladler.

Şunde Çontak celad aytdi: "[Hazır Aktaşde] paşşa eyal. Nime bolse özi özige büriledi. Korbaşini ham hatinden koygen. Şu hatinni aldamey bir gep boptimi?"

Tört atning üstini ağır yaptırdi, tang atgünçe keng hayatde töbeleb çaptirdi. Appak köpikke batirdi, tang şamalige katirdi, ikkite-ikkiteden mindirib, darvazege çaptirdi. Buyakde, keyinide celadler serbaz nağmesi kılib, sıbızık, surney tartib bareyatipti. İlgerigi çapgeni darvazege yetdi.

"Korbaşı, darvazeni aç, paşşa kelib kaldı", -deyadır.

34. "Paşşa keldi" degenden keyin, Himçe darvazening yarığiden karadı. Körse, atler cüda uzakden çapib keleyatgen at. İçini urib, ter katib turıbdı. Sıbızık, surneyning tavuşı kulağıge keleberdi. Şu vaktde u ikkitesi ham çapib keldi: "Halı ham açgen yokmi? Paşşa kelib kaldı, tayın oldı!", -deb keleyadır. Şunde Himçeyimning könglige keldi: "Bu atler ham cüda alısdan çapib keleyatgen at. Men onçe anglameymen. Paşşa emes deseng, paşşaning törtte çaparçı mahremi bordır-de. Tağın paşşa kelib, mahtal bolib kalib, mening hanumanıng ot koyib yubarmesin". -deb, darvazeni açib yubardı.

Celladlarning aççığı kelib. Himçeyimni uşleb alib: "Bizni şunçe mahtal kılding", -deb kulabend kılib, darvazege bayleb taşledı, deydi.

Celladler paytaht kareb otib ketdi. Taht üstige çıkıp bardı. Paşsa Hurayimning siynesini dağleb, ikki kolini arkasige bağleb, urib, pestge haydeb tüşire berdiler. Körge halayık payran bolib, Hurayimning nimege günahkar bolgening heç kışi bilmey kaldı.

35. Şunde Hurayim celadlerge kareb bir söz aytib bareyatir:

Ne sebebdan boldim endi günahkâr?
Günahınm aytib urgin, celladler!
Zulm bilen kelib kolim bayleding,
Gül bedenge aççık kamçı tayleding,
Paytahtdan meni bayleb haydeding.
Nime günah kıldı mendek muştiper?
Günahımni aytib urgin, celladler!

Yaşge tolib aning caduger közi,
Bunde zebun yığler Hurayim özi,
"Apa!" -deydi, çapak çalib, iyarib,
Keynide yığleşib kırkın kenizi.
Ak yüzige kırmız kanler kuyuldi,
Har tarafge kara saçı yayıldı.
Celladler haydedi şundey ayimdi.
Tağlerde ma'raşer koy bilen kozi,
Dadü bedad kıler Hurayim özi,
"Balam" deb termülib nergesler -közi,
Hurayimning halin körib yığleydi,
Hızmet kılgen üning kançe kenizi.

Şu zulmde darvazegge baradi,
Ur bağlavli Himçeayım köredi.
Neçe sözni aytib, otib boradi:
"Himçe, kulak salgın aytgen naleme,
Sel koyildi mening kulbehaneme,
Ot tuteşib bunde güldey taneme,
Himçe, haber bergin yalğız balama.
Ayyak bekar, tirik kaldı bu kökret,

Rüstem balam kelse edi erterek.
 "Hazan boldi tar açilgen gülüm", -deb,
 "Bemahal başime etdi ölüm", -deb,
 Celladler kaşide ayım yığleydi,
 "Zaminde behaber kaldı ulım", -deb,
 "Kani, bolse edi canu dilim", -deb,
 "Ümidim köp edi hakdın şefaät,
 Bul başime yağdı bir nahak tuhmet.
 Halimni temaşa kıldı cemaat.
 Endi mence boldi vehmi kıyamet.
 Yakamni çak etib yığledim feryad,
 Suyangen balamni kılıb men ham yad.
 Himçe, haber bergin yalğız ulime,
 Kelib yari bersin kattık künime,
 Eneim, deb kayışer mening halime.
 Himçe, haber bergin Rüstem ulime!"

36. Bu sözlerni aytib, kurğanning darvazasiden çıkıp ketdi. Bir töde kızlar darvazegeçe ergeşib barib, Himçeayımni bağlavli körib, endi Hurayimden ümidini üzib, kenizler Himçe ayımning kolini yeçdi. Himçe bağlavli yatgen yeride, Hurayimning aytgen sözlerini eşitgen edi. Örniden turib: "Rüstemge haber berayın, enesining ahvalini bildireyin", -deb, sevapge kareb ketdi. Tegizeminge tüşib, mullenı körib, bir söz aytib turgen eken, deydi:

Bir allage yetgey bendening dadı,
 Mömin kulni hak eylesin cenneti.
 Sizge selam berdim, balam üstadı!
 Himçemen, sözledim, sözlerim ösel,
 Bugün üç gün boldı Hurayım kesel.
 Rüstemni körmakka boldı intizar,
 Şol sebebden keldi mendey gecekdar.
 Hurayımning derdi aşe yamandır,
 Rüstemni körmağı uning gümandır,
 Azad kıling Aktaş elning toresın,

Ölmey, barib körsin bulem¹ enesin,
 Ulem² körsin, şorli, yalğız balasin.
 Rüstembekke cevap bering, mullecan,
 Balam, deb enesi intık bolmesin,
 Can berer vaktinde halak bolmesin.
 Keselini kördim bağrimni dağleb,
 Derdi yaman, hayran boldim kan yığleb.
 Cöneting turğızmey Aktaş hanini,
 Şuytib³ keldim bek Rüstemni soğarleb.
 Körib kalsin şundey mehribanini.
 "Öz canıngе özım kıldım zulm", -deb,
 "Kımgе aytey endi uler halım", -deb.
 Oler çağde afsus tartib yığleydi:
 "Başımde bolmedi Rüstem ulım", -deb.

37. Himçeyayımden bu sözni eşitib, Rüstemni okıtib yatgen molle
 Himçege kareb bir-ıkkı ağız söz aytib turgen eken, deydi:

Himçeyayım, kulak sal mening tilime,
 Hali cevap yokdır Rüstem ulinge,
 Keteber, kanizek, kelgen yoline.
 Karameymen keselingning halige,
 Heç in'am tegmedi mulle kolige,
 Olse oledi-de, hüda bendesi,
 Kançe ilm örgetgenmen ulige.
 Neçe kün bu yerde kareb turemen,
 Hurayımning in'amini köremen,
 Altayden song hange cevap beremen,
 Altaygeçe cevap yokdır ulinge,
 Mulleden eşitgin söylegen tildi,
 "Hurayım bergen yok serpaymen puldi,
 Men bilmedim, fe'li ketib ne boldı?
 Beraber, kenizek, kelgen yoline".

¹ Bul ham

² Ul ham

³ Şuley etib

Mulle söyleb kavağını uyadı,
 Kaçan serpayini berse kıyadi,
 "Altaygeçe cevap yokdır ulinge,
 Altayden song bunge cevap tiyadi¹.
 Köpsöyleme, ketgin toğri yoline".

38. Mulleden bu sözni eşitib, Himçeayım kaytib ketdi. Ğaznehaneye yetdi. Ğaznehaneden bir la'lı tilleni alib, köterib, tağı mullening kaşıge yetdi. La'lideği dünyanı körib, mulle aytdi:

Rüstemhanı bugün barsın, enesini körsin, ertege ham aldide tursın, hop mehrige kansın. Hurayımning derdi yaman bolse, köрмаğı güman bolse enesi tüzük bolgünçe eylenib yursın. "Mulle kayıydı", -deb mening kaşıma aşıkıb [yurmesin], şaşmey kelsin.

Mulle vakti huş bulib, Restemni cönetdi. Rüstemhan bilen Himçeayım ikkavı birge-birge tegizeminden çıkaberdi. Şunde Rüstemhan aytdi:

"Men eneden bina bolgenden beri ümrüm tegizeminde otdi. Men küning közini nimçe körgenmen. Siz kettesiz, men tağın sizning aldingizge tüşib yurib, günahkar bolib kalmeyin?"

Himçeayım aytdi: "Bu toğride günahkar bolseng, günahingni ötermen. Aldimge tüşib yuraber".

Rüstem aytdi: "Nege közingizge yaş alasız? Enemning derdi cüda yamanmı?"

39. Şunde Himçeayım Rüstemge enesining derdiden haber berib turgen eken:

Bir neçeni şadü-şadman eyledi,
 Üç yüz altmış cellad kolın bayladı,
 Mansur darge şul enengni haydedi.
 Men yığlemey kim yığlesin, Rüstemhan!
 Seni körib mening bağrım ezildi,
 Sel bolgendey közde yaşım tızıldı,
 Kaytey, hafa kıldım sendey kozımdı,
 Seni körib mening könglim büzüldi.

¹ Tegedi

Eneng ketdi celladlarning zulmide,
 "Zeminde behaber kaldı balam", -deb,
 "Nakak kamçılarnı edi tenem", -deb,
 "Ulerde körmedim yalğız balam", -deb,
 "Ot tuteşdi mening güldey tamam", -deb.
 Hayran kaldık celladlarning işige,
 Kar-yamğırdey kamçı yağıb başige,
 Baralmedi heç bir adam kaşige.
 Felek titrer enengning zarige,
 Enengdeydeb¹ ketdi Mansur darige,
 Tan bergenmiz mengleydegi şorige.
 Berahmler sıra rehm kılmedi,
 Dad, degen sözige kulak salmedi,
 Nime günah kıldı ayım muştiper,
 Günahını heç bir kişi bilmedi,
 Çıdab bolmes cellad siyasetige,
 Köp alamet boldı Aktaş yurtige.
 Zulmde yad alıb eneng yığledi-
 Közi dört böb, sendeyin ferzendige.

Bu şeharden çıkıp ketdi delege.
 Cesedingden mendey apeng sadağa.
 Söz aytermen sendey yalğız balage!
 Gülğule bolgendır bundey şeharde,
 Enengni asdimi ul Mansur darde?
 Ketdi yalğız zalım cellad kolide,
 Eneng kandey boldı yaman künlerde?!
 Ketgençe şundeyin azab berdimi?
 Men bilmedim, Mansur darge bardimi?
 Men bilmedim, bul azabde oldimi?
 Ya celladning songre rahmi keldimi?

¹ Enengni haydeb

40. Rüstemhan bu sözlerni eşitib, Himçeyimge kareb bir söz aytib turgen eken:

Beca kılding, apa, halim bilmeding,
 İlgeriden nege haber bermeding?
 Enemdeydeb¹ ketdi kaysı yol bilen?
 Ketgen tarafını körset kol bilen.
 Kıygır degen kuş oltirer kıyada.
 Bu sözdeştib² derdim boldi ziyade,
 Ketgen tarafını körset enemni,
 Yügürey ketiden payü piyade
 Enem deb tökeyin közden yaşımdı,
 Yolide serf urey azız başımdı,
 Canım apa, mehribanlık kıl endi,
 Enem ketgen yakka yolge sal endi!
 Yügürsem keyniden yetib barayın,
 Celladlarmen kat tökişib köreyin,
 Enem tırık bolse, halin soreyin,
 Ölgen bolse, enem öçin alayın,
 Canım apa, menge rehber bol endi!
 Bu sözdeştib mende kurıdı derman,
 Enemni körmesem kaladı arman,
 Nasib etse celladlerge bararmen,
 Ularning başını bağdey çalarmen.
 Oğlı-kızın memleketde yığletib,
 Celladlerni şunday kılıb sulatib,
 Enemning kasasin unden alarmen.
 Sözime kulak sal, apam Himçecan,
 Tüşibdi başıme karanğı tuman,
 Hayalletmey yol başkargin şul zaman,
 Conab ketsin bunden balang Rüstemhan.

¹ Enemni haydeb

² Bu sözni eşitib

41. Himçeyim bu sözlerni eşitib, Rüstemhange yana bir söz aytib turgen eken:

Hazan bolmey bağde güller solmeydi,
 Solgen gülge bülbül kelib konmeydi,
 Evvel ğayretingni aytgin, Rüstemhan,
 Piyadeden murad hasıl bolmeydi.
 Astingge mindirey arabi atdi,
 Enem deseng, songra kılgin ğazatdi,
 Enem, deb yügürib yurmak uyatdi(r).
 Bedav mingin sağrısını taşırıb,
 Müdam urgin tuyağıge baş urıb,
 Menzilge yetkizar kırden aşırıb.
 Bedav minseng sağrısını sılatıb.
 Arpa berib altay bakseng tolatıb,
 Düşmanden öçingni alseng yığletib¹,
 Evvel ğayretingni aytgin, Rüstemhan!

Balam, yaşsen-on tört yaşge barasen,
 Yolge sal, deb meni zamleb köresen,
 Mene şu yol deb, balam, senge körsetsem,
 Yayav yürüb, balam, kayge barasen?
 Kolingde bolmese keskir polating,
 Mingende bolmese bir bedav ating,
 Piyadeden murad hasıl bolarmı?
 Oyle, balam, kimge keler kuvveting!
 Er yığitni şerdil kıladi polat,
 Astide mingeni bolse bedav at,
 Yarağı yarkıllab kolide turse,
 Undey vaktde keler yığitge ğayret.

¹ Şevada ciletib

Yayav-yalpi yol körset deb soraysen,
 Körsetsem bolmesmi şa'ningge uyat.
 On tört yaşge kirding, bolding azamet,
 Rüstem degen ating koygenü eneng,
 Rüstemning namige sende köp kuvvet.

42. Rüstemhan bu sözni eşitib: "Ey, apa, behude köp sözleb, meni kıynab, gapge eylentirib türgünçe, eger undey minedigen atım bolse, egerleb, çakleb, meni enemning ketgen tarafıge yolge salıb yubargin!" -dedi.

Şunde Himçeayım: "Hob" deb, uni ergeştirib, özi bilen bir künde peyda bolgen Rüstem kançege kirgen bolse, u ham şunçege kirgen atning kaşıge bardı. Barsa, atning sağrısı taşıb, yalı kulağıden aşıb, uçadigen kuşdey, har közi terkeşdey, yulduzni közleb, parakkas baylab, oynab turıbdı. Himçeayım atnı yalanğaçlab, kaşlab, atge karab bir-ikki ağız söz aytıb turıbdı, deydi:

43. Seni minse kalmes yürekning dağı,
 Tas tepege bitgen ikki kulağı,
 Bugün sefer kiler Aktaş güççağı,
 Nazarkârde hayvan bu tobuçağı.
 Seni miner bugün Aktaşning merdi,
 Mansurning darıge balam ğazatı,
 Taşib ketsin Rüstemhanning ğayreti,
 Kıçab kovmak sipayining adeti.
 Nazarkârde sensen, balamning ati.
 Yolıksa düşmenning bağırını ezgın,
 Toğrı kelse-ağır saflerni buzgın.
 Asl tulpar bolgen balamning ati,
 Yolıkkande düşman kal'asın buzgın!
 Enem deb, hefe bop Rüstemdey koçkar,
 Yolde boşab yurme nazari tulpar,
 Şuldi nasihatım: keçikmey yetkar,
 Rüstemdey kozımning hacetin bitkar,
 Tavlade terbiya körgen canıvar!

Bu sözni atning şa'nige aytib, Rüstem "Conaykalsem", -deb aşıkıb, aşıkkanını Himçeyayım bilib, [gapnı] köp çözib yurmey işni asan, atnı egerleb, çağleb, Rüstemge kerekli kiyim-keçek kiygızıb, belige keskir yaraklerni bağleb hoşleşib Rüstemni yolge saldı.

44. Rüstem cönegendey keyin, tepkıde turgen taziler körıb urune berdi. Himçeyayım aytdı: "Bu taziler Rüstemni körıb telnine berdi. Bulerni Rüstemden alıb kalıb bu tazilerni nime kılamen?" -deb ulerni tepkıden boşatdı.

Rüstem enesining ketib bareyatgenini körmegen, taziler körgen uler Rüstemden aldın yolge tüşib, yolbarsdey yol tartıb coney berdi. Peşin vaktide Aktaşdey çıkıb, tazi aldın, Rüstem keyni ketib bareyatır:

45. "Enem, -deydi bek Rüstem,-
Mengeboldı köp sitem,
Ötib ketdi derdü-ğam,
Ğayret kıldı bek Rüstem"

Bedavge kamçı çatdı,
Kamçısı simdey batdı,
Astidegi cıyran at,
Kem-kemden içın tartdı.
Yolde boynın uzatdı,
Yürüşini tüzetdi,
Ğayret kılıb bek Rüstem,
Atge kıldı şiddetdi.
Kıyade kılpilletdi,
Or kelse ömgenletdi,
Erne kelse ırğıtdı,
Şüytib Rüstem yol tartdı.
Çöllerni tozan tutdı,
Astide cıyran atı,
Köpdır Rüstem ğayreti,
Yürekde ğussa, dağdı¹.
Kıstaydı tobuçakdı,

¹ Yüregide ğussa-dağ edi

Yakın kiler yırakdi,
 Astide mingen ati,
 Kuşdey uçar-pırakdi(r).

Şüytib Rüstem yol tartdı,
 Tang ham atib şul zaman,
 Akşam tüşmey yol tartdı,
 Endi çaşgahge yetdi.
 Rüstem yalğız karadi,
 Taziler ketib baradi.
 Rüstem kuvib yol tarter,
 Mingen ati saradı.
 Yürer yolden kalmedi,
 Yol kovse ham talmedi,
 Rüstem yigit şağalmes,
 Yolni közge ilmedi.
 Sıra perv a kılmedi.
 Karames öngü solge,
 Enesiden heç özge.
 Sıra kelmes könglige!
 Enem deb, kıstab atni,
 Kılar atge şiddetni.
 Düşmen bilen yolıkse,
 Taşa keler ğayretli.
 Sıra kalmey takatı,
 Kıçab, ketib baradi.
 Enem, deydi ah urib,
 Köpdir bekning mehneti.
 Bareyatır bek Rüstem-
 Yanıb otdey tutaşib,
 Neçe bellerden aşib,
 Sorageni adam yok.
 Mansur dar deb karaşib.

46. Rüstemhan ketib bareyatib edi, köp köşin köziğe körindi. Bul köşin Sultanhanning köşini edi. Kurudimden, Harezmden Aktaş memleketige kaytib keleyatib edi. Şunde Sultanhan karadı. Karase, bir yigit: arabı atlı, adras tonlı, aceb siyasetli; aldide ikki tazi, yolbarsdey yol tartib keleyatıpti. Sultanhan aytdi:

- Ketgenimizge köp vakt bolıpti -de. Bu cesedli yigit Aktaş memleketide yok edi. Ya, bolak memleketden kelib yurgenmiken? Kandey şahning, kandey bekning oğlu eken? Adamge karameydi, heç kimni pisend kılmeıydi. Yurgen yoliden çıkıp turmeıydi. İndemesem, bu otib keteberer, belki selam ham bermeydi. Yanbaşımge yakın kelgende, bir atining cilaviden uşleb, osgen memleketini soreb kalayın, kaysi korğanni soreb turgen bekning oğlu bolse bileyin.

Sultanhan bu geplerni özige ma'kul bilib, könglini huşleb, Rüstem yakın kelgen song, Rüstemning atining cilaviden uşleb. Rüstemge kareb: "Balam, sen kaysi memleketden bolasen?", -deb sorab turgen eken:

47. Tar açılgen taze bağning gülisen,
Enenngmen-atangning canü dilisen;
Tarzing körıb, memleketing soreymen,
Kay şeerde, kaysi şahning ulisen?
Menge beyan eyle memleketingni,
Nime deydi oyneıb osgen yurtingni?
Nime deydi urçıgen evladingni,
Men soreymen, balam, sening atingni?
Cemaling Mengzedim asmande ayge,
Kaşingni ohşattım egılgen yayge,
Kaşingni ohşatdım boz karçığayge,
Karçığay çengellim, kimning ulisen?
Bina bolding kaysi gevhar daneden?
Sendey yigit bina bolgen eneden,
Pervaz kılding kaysi menzilhaneden,
Belend pervaz, balam, kayden bolasen?
Seni körıb eziledi yüreğim.
Karçığay çengelli, yolbars bileging,
Uruşge kırğende kaplan yüreging,
Kayser sıfat balam, kayden bolasen?

Şunday boldi mende hakning fermani,
 Seni tukkanlarning barmi armani,
 Rüstem sıfat balam, kayden bolasen?
 Geşt eyleb, kelibsen neçe çöllerden,
 At terletib çıkıp, uzak yollardan,
 Ğayretmen cöneding kaysi ellerden,
 Yigitning me'raci, kayden bolesen?
 Sen barasen yolde könglingni huşleb,
 Bu çöllerde özing deryadey taşib,
 Karameysen cüda aking şaşib,
 Öteberding şunçe adamni basib,
 Söz soradım, balam, senge yanaşib,
 Yol bolsin, can balam, kange barasen?
 Astingde harigen bul mingen ating,
 Karaymen, belingde keskir polating,
 Her kimni şaştirer bol siyaseting,
 Rüstemi dastançe bardır kuvveting?
 Kayde boler sening ul memleketing?
 Oyneb-osib, kette bolgen eleting?
 Yol bolsin, merd yigit, kayge barasen?
 Karameysen sıra öngü solingge,
 Kısteb yetesenmi mezzil-elingge?
 Atingning cilavi mening kolimde,
 Yol bolsin, bekveççe, kayge barasen?

48. Rüstem bu sözni eşitib, özini rastleb, başını köterib, tikleb
 [Sultanhaning] betige karadi. "Ke, kari kişi eken, beadevlik kılmeyin",
 -deb hayalige keldi. Atining cilaviden uşleb töhtetgenige cüda Ğayretli taşib,
 aççığı kelgen edi, möysefidliğini hurmet kılıb, şantiden tüşib, bir söz aytdı,
 deydi:

Yığlesen, yok boldi derdinge deva,
 Başımge tüşibdi bir türlü sevda.
 Mekân-mezgil mende nime kiledi?!
 Mekâni yok, asli özüm beneva.
 Hayalletib, meni yolden kaldırma,
 Cilavimni köyib yubar, can babal

Soraseng atamni, asli bepeder,
 Bepeder ulumen, özim derbeder.
 Senge aytey desem, elim bolmese,
 Yurt üstide yürgen menem¹ kalender.
 Mendey ğarib kalenderde nime bar?
 Celavimni koyabermağing darkar!
 Kızıl gülmen, meni munçe soldırme,
 Köp töhtetib, yolden urib oltirme,
 Men soraymen, yeki bir işing barmi?
 Koyabergin endi atning cilavin,
 Canım baba, karılığing hurmeti,
 Öz halige, toĝri yolge yuradi,
 Köp sözlesem, sening köngling kaladi,
 Töhtetgening mence batib baradi,
 Mendey geda, baba, yolden kaladi!
 Yahşı sözleb, baba, boldım mihnetdar.
 Koyaberseng senden könglim toladi.

49. Sultanhan bu sözni eşitib, Rüstemhange kareb yana bir söz aytib turgen egen:

Şahlarning başinde tilladen taci,
 Neçe şehirlerdin aladi bacı!
 Tarzingge karaymen, yigit me'racı,
 Bir laçın bakışlim, kayden bolasen?
 Astingge minıbsen arabı ating,
 Özingge yaraşgen hencer poating,
 Belki sening bardır tacü devleting?
 Benedar, dervedar sendey bolmeydi,
 Benevage kelmes sening kelbeting!
 Söz sözleseng keler, balam, ğayreting,
 Nime boler oyneb ösgeñ eleting?
 Rast aytmeseng senge cevap bermeymen,
 Kalenderligingni kabul kılmeymen.

¹ Men ham

Sen aytmeseng cilavingni koymeymen,
Rastin degin, balam, kayden bolasen?

50. Rüstemhan atasige kareb, bir söz aytib turgen eken:

Devletli kul gülni gülge eşedi,
Yaşın tüşse, belend tağni teşedi.
Köp sorading, baba, boğnim boşadi,
Bizning elimizni Aktaş deyişedi.
Atam Sultanhandir, enem Hurayım,
Berçeni yaratgen kadir Hüdayım,
Cilavimni koyabergin, babahan,
Hayallemey Mansur darge barayın.
Enemdeydeb¹ ketgen eken celladler,
Men kalibmen memleketde behaber,
Hurayımning ferzendimen, babacan,
Elbette, ölmeyin yetmağımdarkar.
Enem dedim, bolib çıkdım hizmetkâr.
Enemning derdiden bul ğamge tolib,
Hayalledim, men turibmen çırpınib;
Koyabergin, baba, atning cilavın.
Men keteyin endi bunden yol yurib,
Enemdizleb² Mansur darge baramen,
Yetişsem, celladning başın alamen,
Kanhurlerge kara künin salamen!
Mening enem heç günahsız müştiper,
Begünahni apketipti³ celladler,
Kandey nadan hukmi kuşge tayın kıp⁴,
Köp işlerni mence saldı düşmenler,
Buyurgenni tapsem, uler mukarrer!

¹ Enemni haydeb

² Enemni izleb

³ Alib ketibtı

⁴ Kılıbdı

51. Sultanhan bu sözni eşitib, boğini boşeb, atning tizgini koliden kandey çıkıp ketgenini bilmedi. Rüstem kıçeb öte berdi. "Unden bolse özimning ulim ekensen", -deb aytmakka ham kuvveti kalmedi. Sultanhan atning başini burib ağzi engreyib, burni tengreyib, Rüstemhanning keyiniden kareb turdi. Sultanhanning bir dana veziri bar edi. Vezir Sultanhange kareb bir-ikki söz aytib turgen eken:

Öz balangge bundey cevap beresen,
 Sen oğlingni endi kaçan korasen!
 Bundey cevap berme yalğız ulingge,
 Rüstem kaytib kelmes sening elingge.
 Senem bunden Aktaş elge barasen,
 Kim yahşi, kim yaman soreb bilesen,
 Bu işlarning hakikatige kanasen,
 Songra, şahim, köp puşeyman kılasen.
 Balam, deysem songra közingni yaşleb,
 Tacü devlet unde tahtingni taşleb,
 Kalender bop sen ketersen Aktaşden,
 Ferzend üçün unde könglingni coşleb.
 Yürersen tay urib dünyani kezib,
 Sorağın tapmeyin könglingni buzib;
 Hali ham kaytergin yalğız ulingni,
 Bundey sebil kılme Aktaş elingni!
 Öz kolingden sen cönetib turasen,
 Kay betingmen bek Rüstemni köresen?
 Hali ham kaytargin Rüstem balangni,
 Cönetme, Aktaşge kayter törengni!

52. Sultanhan bu sözni eşitib: "Özimning ulim eken, kaytersemmiken", -dedi. Yana koşidegi bir neçe emeldarler, bir neçe inak kişiler: "Ey paşsayı alem, yolingızden kalmeng. Vezir aytse aytdi-de. Bundey ahmak gepge kulak salmeng. Uning gepireyatgeni bir bolmeğur gep. Evveli bu gep-bolmegen gep; bolgen vakte, sizning uğlungız endi on törtge kirer edi. On tört yaşer yigit şundey bolarmı? Hali ham sizning yüregingiz bar eken. Şunçe gepirişib turdingiz; söz katmak tügöl, ğayreti, siyasetige adam betige kareb bolmeydi. Endi "betge aytgen gepning zehri yok" degen

gep bar, kareysizmi¹, bir tağni tolğab etgünder kuvveti bar. Sizning on dört yaşer balangiz şunder bolarmi? Sizning şul eyalingiz yaman bolgen eken. Biz şunder çötleb turibmiz: bir ğayri elden ağışib kelgen bahadır eken-de, sizning eyalingiz yaman bolib, bu ünge eylenişib kalgen eken-de. Eger öşe yerde bolgende, bu cesedige karegende, uni cönetmes edi. Celladler aman kalmes edi. Bu behaber kalgen, songra kelib eşitseki bul hadise bolgen. İşkıbazlık kıyın nerse, şunder kılıb, kıçeb yolge kirgen. "Ta Mansur darigeçe barayın, ölmey yetsem celladlerden ecretib alayın", -deb keteyatgen. Hali eşitib kalarsız, eger ölmey yetse, celladden [heç biri] Aktaşge aman kelmeydi. Nime kılse kıladi, ketgen celladingizning beri oladi", -dedi.

53. Bu sözni eşitib, Sultanhan nime derini bilmey hayran bolib, Aktaş tarafge kareb koşinini iyartib keteberdi.

Rüstem bareyapti. Barib-barib yol üç ayrilip ketdi. Kaysi yolge yürerini bilmey, atining cilavini tartdi. Şunde Rüstem bu sözni aytdi:

Tağler aziz boler tuman bolmese,
Bağler aziz boler bağban bolmese.
Deryalarda abirevan bolmese,
Yoller aziz boler kervan yurmese.
Yoli ketdi üç tarafge ayrilib,
Yol başkarer, sorer kişi bolmese.
Bolib kalmeyinde yolde men sarsan,
Yol adaşib bunde başım gengigen.
Soramakka yokdır adem nesliden.

Rüstem bu sözni aytib turib edi, taziler yol tartib çap koldegi yolge tüşib cöney berdi. Rüstemhan: "Şul taziler nezeri", -deb, bul ham tazining keyniden yolge tüşib ketdi.

54. Şul vaktde celladler Hurayimni haydeb, endi Mansurning darige yetdi. Bu yer ham ilgeri bir kette şehir edi. Minare, peştakleri bar edi. "Ul vaktinde arab memleketiden kelgenler, bu şeherning üstide köp ürüş kılgen, kanler arıkdegi süvdey akıb kalgen. Oşe vaktde dört çariyer, bu

¹ Bu yerde-köresizmi.

yerge bitteden tört tut ekken, öşenden beri bu yer Çariyer deb atalib kalgen, degen gep bar: Mansur asilgen dar şul vaktgeçetergen".

Neçe künden beri yol tartib Hürayim beçare abgar abgaşte bolib kelgen. Bu yerlerni Hurayim kördi, çardevar, çölistan bolib kalgen. Arabning kılgen işi şu bolgen. Neçe zamanden beri Mansurning dari turgen.

Şunde Hurayim celladlerge kareb bir söz aytib turgen eken:

55. Aceb işler kördim fani dünyade,
 Üç kün yayav yürdim payü piyade.
 Bir saatge sabr kılgin, celladler,
 İlahim, devleting bolsin ziyade.
 Kalme aytey menem¹ kızıl tilimden,
 Künim bitse yüz kaytermey ölimden,
 Men müştiper, ne iş kelsin kolimden?
 Bir saatge haber aling halimden!
 Çeşmede yuvnib taze boleyin,
 Kol açib hakingge dua kılayın,
 Boynimde bar edi tengrining karzi,
 Tengrining karziden azad boleyin.
 Bir saatge sizden ruhsat sorayın,
 Takdirde bar işge nime kılayın,
 Harü zar eyledi meni hüdayım,
 Sırımdeytib² endi hakka yığleyin.
 Bir saatge sabr sakle, celladler,
 Çeşmede otirib taharet alayın!
 Sultanhan tapşirdi Aktaş elini,
 Malü mülkü barçe ihtiyarını.
 Paşşalık kıp men ham Aktaşde turdim,
 Özimden pestlerni köp manzur kıldım.
 Kambağal, kaşşakning halini sordim,
 Bayi-badkarlermen işim bolmeyin,

¹ Men ham

² Sırımni aytib

Ahiri şundeyin tuhmetni kördim!
 Tuhmet bilen ikki kolim baylenib,
 Haydelib Mansurning darige keldim.

56. Bu sözlerni eşitib, Çontak cellad buning gapige kulak salmen,
 gapining paymiden bilmey, öz bilgeniden kalmey, bir söz aytib turibdi:

Yahşi kişi sıra sendey bolmeydi,
 Köçelerde kulak urib yurmeydi.
 Söz sözleme harıdaring kelmeydi,
 Gepingge celladler kulak salmeydi.
 Kel, şallakı, çalib darge tarteyin!
 Harıdaring kaldı Aktaş elide.
 Oliging kaladı Mansur daride.
 Sen olarsen ademhörning kolide,
 Kel, şallakı, çalib darge tartayin!
 Neçe şumlik, bunde kuvlik eyleysen,
 Cilve kılıb celladlerge söyleysen,
 Bu söz bilen sening caning kalmeydi.
 Başing kesib, endi darge tarteyin!

Tartilesen bugün Mansur darige,
 Yolikding paşşaning ğazablerige.
 Tan beraber mengleyingning şorige.
 Paşşaning emrini bizler tutemiz,
 Neçe künden beri haydeb kelemiz.
 Sultanhanning sözi şundey bizlerge,
 Hancer urib, seni darge tartemiz!
 Oliging kaladı Mansur daride,
 Gepiremiz barsek Aktaş şahrıde.
 Bul otirgen cellad yaş-karide,
 Ma'kul boler celladlarning barige.
 Söylegenmen bizni yolden urmeysen.
 Celladlerden, bilgin, aman kalmeysen!

57. Bu sözni Çontak, celladden eşitib, celladlarning içide Mirzebaşı degen bir cellad bar edi. Mirzebaşı aytdi: "Abba beççeğar Çontak, sözlegen sözingning bari ahmak. Şu gepning başiden ayağını çömmengleb sen büzib kaleypasen. Paşşaning hukmi küşge buyurse, buyurdi-de, ahmak bolib. Bir töhmet bilen begünah olib bareyapti. Paşşaning aldige erze hat köterib barga kempir kayden adam? Bilesenmi? Paşşa bolse, bopti-de. U Sultanhande es nime kiledi? Esi bar kişi oşa kempirning köterib barga hatige işanedimi? U hatge Aktaş memletining yaşı karı kançe adami kul koygen eken. Şunçe emeldarning heç kaysisining yanide mühri yokmiken. bittesi "şul rast" deb mührini basmebdi. Sultanhan ahmak bolib, bemühr hatge işanıb, bul mungliğ beçareni hukmi küşge tayin kildi. U ese yok. beççeğarning gepini kayterib bolmeydi. Bu geping yalğan, deseng, seni ham öldiredi. Aktaşde ham şumlikden toymeding, bu yerde ham şumlikni koymeding. Endi köp, nime işing bar, şu köpning biri bolib oltir sen ham!" -dedi.

Mirzebaşiden bu söz çıkkanden keyin, celladlarning hammesi ham mirzebaşining sözini ma'kul dedi. "Taharet kiledimi, namaz okıydimi, nime işing bar" -deb hammasi ham gepirdi.

58. Hurayım öz könglide: "Şunday bahane kılıb hayalleb tursem, Himçeyım Rüstemge haber berse, kelib kaler", -degen ümid dünyaside. Celadlarning beriden cevap bolgenden keyin, Çontakning gepi kar tapmey kaldı.

Hurayım çeşmening boyige barib, kul betlerini yuvib, ayak-başlerini yuvib, taze bolib, kible tarafge kareb otirib, Rüstemning yolige köz tutib, bu sözlerni aytib turgen eken, dedi:

Işık ötiğe yane-yane,
 Hahı aşne, hah begane,
 Bunde keldim ötdey yane,
 Tolgen ohşeydi peyman.
 Şirin tenden üziledi-
 Birge yurgen şirin can-e,
 Gül yüzim soldı neyleyin.

Bülbülli, meskenli bağler,
 Bul meni ölimge çağler,
 Ölimning şerbeti yakın,
 Yüregim ham bağrım dağler.
 Heç közimge körinmeydi,
 Üsti karlı baland tağler.
 Hakka yetgen ayğan¹ nalem,
 Mende köpdür dağı elem,
 Behaber kaldimi balam?

Heç kim kulak salmes zare,
 Bolib keldim bunde har-e,
 Meni aser Mansur dare;
 Yüregim bolib yüz pare!
 Yalğızmen, gengidi başım,
 Yanimde yokdi sırdaşım,
 Bu işden behaber kaldi-
 Mening neçe emikdaşım,
 Kattık künde halim tengdi(r),
 Can şirindir, başım gengdi(r).
 Men suyangen yalğız balam,
 Ulem behaber kalgendir².
 Enem deb, meni bilmedi,
 Sütümni hürmet kılmedi,
 Kattık künde kalgen vaktde.
 Kozim başimde bolmedi.
 *Meni esige almedi.
 Düşmenning dadını bermedi,
 Ne boldi, Rüstem kelmedi!-

59. Deb, namaz okıgen kişi bolib, hayalleb, teyselleb, can şirinlik kılıb turgen vaktinde, Çontak cellad Hurayimge bir söz aytdi:

¹ Aytgen

² Kalgen edi

Senge yakdi Mirzebaşining sözi
 Okığanmen sıra ada bolmeydi,
 Köp eken-kü, şallakining namazı!
 Okıgen namazing sening bes boler,
 Mahital bolib turedimi celladler,
 Kelgin beri endi darning astige,
 Kesib başing darge tartmaklik darkar!
 Kıblege yüz tutib munçe karaysen,
 Kible betde kandey işançing bar?
 Celladning kolide neçeler ölgen,
 Kanhürning koliden kimler kutülgen;
 Can şirinlik kilib hayalleb turding.
 Kimden boler endi sening ümidning?

60. Hurayim bu sözni eşitib "Endi bilmedi, Rüstemden heç haber kelmedi. Mening künim bitibdi", -deb, yüzige fatiha tartib, canden ümidini üzib, kible tamange yana bir kareb aldı. Közige bir kare körindi. Kördi, tozan tartib keleyapdi. Könglide aytdi: "Himçayim haber [kılgen], bolse, elbette, şu keleyatgen Rüstem. Ançe-munçe adam, bu tartib yurulmeydi, yalğız atning yürüşi çölne bundey tozan kılalmeydi. Mening mehrim tartib, gayret bilen Rüstem kelse, mening bu ahvalimni körse, celladlerni aman koymeydi. Bularning ham oğıl-kızleri bar, bekarge menmenlik bilen olib ketib, balalari yetim-yesir kaladigen boldi. Buler balani nime bileği", -deb, celladlerge kareb bir söz aytib-turipti:

61. Cellad, eşit mening aytgen sözimdi,
 Menem kördim keleyatgen kozimdi,
 Kelib balam öldiredi özingdi,
 Oylesem sizlerge olim lazımdı(r),
 Kaytib köralmeysen ulu kızingdi.
 Keleyatır Rüstem balam zorabar,
 Atı Rüstem, özi misli ecdehar,
 İşkırgende, düşman bolmes beraber,
 Öler vakting yakın keldi, celladler.
 Endi ölding, başpenengni kılaber!
 Dad desengem eşitmeydi sözingni,

Balam kelib oyar ikki közingni,
Endi kutilmeysen Rüstem çengiden.
Yetim kilding elde ulu-kizingni!
Mening bul sözümni hazıl bilmegin,
Bir behuda söz deb oyleb yurmegin,
Başpenengni kılgin, munde turmegin!

62. Bu sözni Hurayimden eşitib, Çontak cellad: "Ana. asli yaman-de. Yamanden yahşilik çıkadimi? Mirzebaşı "namaz okiydi", -deb, yahşilik kilib edi. "Balam kelib beringni öldirib ketedi", -deb bu hunerni çıkarib otiribdi. Buning adam öldiredigen balasi bar ekenini kaysing bilesen?" -dedi.

Celladler uyalgendey bolib, Çontak celladge heç nime deyalmeı kaldı. Çontak cellad orniden turib, Hurayimning kaşıge barib: "Baleng kelse, öldiredi -de, undey bolse, seni balasi kelediken, deb bunde yolge tikilib otirmeıymiz. Baleng kelgünçe seni darge tartib, bir yakli kıleyik", -deb. burumiden uşleb, darning astige yatakleb alib keleberdi. Şunde Hurayım darge kareb bu sözni aytib turdi:

63. Kadir alla sen bilesen halimdi,
Bevakt berding mende nahak ölimdi,
Mening kılgen günah senge malumdi,
Begünah üstinge alme tenimdi.
Senge asilgendir tuhmetning beri,
Begünah kuridi ayımning şori,
Tört ming gez köteril Mansurning dari,
Atgende yetmesin cellad arkani!
Dar astide mening aklım ketedi.
Darge kareb neçe sözni aytedi:

64. "Sen neçe zamanden beri turgen darsen. Senge neçe begünah adamlar asilgen. Songra Mansurni asdı. Mansur ham mendey tuhmet bilen asıldı. Paşşalerning begünah, tuhmet bilen hukm kilib yubargen adamini har yerde bolse, haydeb kelib senge tarttı. Sen dar, bu dünyade şu tuhmetning egesi bolding! Paşşaler günahkârning başini kesib, darge tartse, hammeside ham özining dari bar. Seni begünah, tuhmet bilen

öledigen kişilerni asmakka kurgen. Müdam sen şu tuhmetni kumseb turding. Mene men! Meni ham tuhmet bilensenge asişge yubargen. Meni kumseb turgen bolseng, mene men teyyar!"

Hurayim bu sözni aytib bolgenden keyin, dar şıkrleb cayiden kozğalıb köterildi. Dar ham endi bu tuhmetden hazer kıldı.

65. Şunde celladler nime bolarini bilmey, Hurayimning boynige pıçak salmakka köngli bolmey: "Baribir, ölüm-de, ikki başden unde ham oledi, bunde ham oledi", -deb, Hurayimning boynige sırtmak salib, arkanning uçini darge atdı. Dar köterilib ketgen, arkanning uçı yetmeydi. Celladler ançe vakt ne kılarini bilmey kaldı.

Şu vaktde Rüstem yakınleb yetdi. Rüstemden burun ikki tazi darning astige barib kalib, celladlarning koliden arkanın tişleb tartib aldı. Celladler bunge hayran kalib, Çartutni yakaleb çıkib turdı.

Can şirin, Hurayim közini açgeni yok edi, tığ tegmese ham ulim halaketige kelib edi. Heç nime kulağıge kirmey kalib edi. Könglide, sel kuvvet engendeý bolib, közini açtı. Bağan¹ özining bakib yürgen tazilerini kördi. Rüstemge közi tüşmey, bu sözlerni aytib turdı:

- 66.** "İkki tazi keldi, balam kelmedi,
Yalğız balam tazilerçe bolmedi,
Düşmanlerge kare künni solmedi,
Halim körib, ahu fiğan kılmedi.
İkki kıtmir keldi, balam kelmedi,
Yalğız ulim kıtmirlerçe bolmedi,
Vefadarler keldi, balam kelmedi".
Bu sözlerni bunde Hurayim aytdı,
Dar astige bek Rüstem yakın yetdi.
Enesini körib darning astide,
"Enemdiapkep² -asgen cellad", -der,
Şerdey bop at koydı cellad üstige!

¹ Bayağı

² Enemni alib kelib

Şul zaman Rüstem yetişdi,
 Celladlarning akli şaşdi;
 Alib kolige polatdi,
 Celladning başini kesdi.

Enem, deydi akli şaşib,
 Rüstembek cude tuteşib,
 Kaytmeyin Rüstem savaşıb,
 Celladlerge yaşin tüşib.
 Bir meydan Rüstem savaşdi,
 Kesib koydi ançe başdi;
 Öliklerge kuzğun tüşti,
 Celladler har yakka kaçdi.
 Kaçgen bilen kutulmeydi,
 Rüstemden aman kalmeydi.
 Rüstembek kıldı meydanni,
 Meydanli kün sater candi.
 Kolide hancer isfihan,
 Töker yerge kızıl kanni,
 Kılar düşman puşeymanni,
 Öldirdi neçe düşmanni.
 Munde degen bunde kıyreb,
 Mansurning daride kaldı.
 Bahra tağning ğaçirleri,
 Ölik izleb bunde keldi.
 Köp ölikke ega bolib,
 Ğacirler meydanni körib
 Har ölikke bitte konib,
 Endi göşge toyaberdi,
 Rüstembekni dua kilib.
 Köring Aktaşning töresin,
 Celladge berdi izzesin.

Rüstembekke duçar bolib.
 Kelgen cellad bunde ölib.
 Bek Rüstem işin bitkerdi,

Beştesini tirikleyin.
 Kayser Rüstem uşleb alib,
 Özge celladning berisin,
 Kılıç demiden ötkerib.
 Bek Rüstemning işi ğalib,
 "Kel ha!", -deb kızıkkann vaktde.
 Celladlarning beri ölib,
 Endi kalgendi sap bolib.

67. Rüstemhan celladlerden beştesini tirik uşleb aldı, bir neçesining kulağını kesdi, bir neçesining burnini kesdi, birining tilini kesdi: "Bar endi, nime körġen bolseng, körġeningni Aktaşge, Sutanhange aytib bar. Tağın celladi bolse, mening kaşımge yubarsın!" -deb, bek Rüstem beşavini Aktaşge kareb haydeb yubardı.

Beşavi yolde, gepirsek deydi, tili yok-kesilgen, gepiremen dese, ğuldüreb kaladı, nime deġenini adam tüşünmeydi. Kulağı kesilgen tili burni sağı, kellesi kedidey bolib, gepirmakka dami çıkmey, közi bozarib imleb kaldı. Tili sağı, kulağı sağı, burni kesilgen gepireyin dese, bul ham bulmeydigen mengkalanib, buning ham gepige adam tüşünmeydi. Buler könglide gepirib, bir-biri bilen imleşib bareyatıptı.

Endi Rüstem: "Ölġen celladlarning bitte-yarımtesi tirik, kalġenmesin, ölikning astide pısınib canı kalmesin", -deb, körib yurib edi. Hurayımning huşı öziġe keldi, orniden turib(di). Şu vaktgeçe Rüstem enesining tirik ekenini bilġen yok edi. Rüstem celladlerġe yetişġen vaktide enesini darning astide körib edi. "Enemning başını kesib, darge tartġen eken", -deb, heç nime köziġe körinmey, dar betge karamey, celadlarning dadini berib yurib edi. "Tağı ham bittayarımte canı bari yokmiken", -deb, ağıderib körib yurib edi. Şu vaktde Hurayım Rüstemni körib kaldı. Dünyage kaykeden kelġendey boldı: "Bul körġenim öġimmi, tüşimmi", -deb, Rüstemge kareb bir söz aytdı:

68. Perverişler körġen canü tenemmi,
 Yüregimden ketġen dağı elemmi,
 Ölikler içide şunkar körindi,
 Zeminde behaber bolġen balammı?!
 Köriner közime Rüstem ferzendim,

Neçe künden beri tartgen mehnetim,
 Heç polat yok, kalmegendir kuvvetim,
 Körindi közime yalğız ferzendim.
 Bul kozi-koçkarım mening rahatim,
 Kepti aman-esan mening devletim,
 Şunçe iş kılıbdi yalğız ferzendim.
 Menmenlikden bu zalimler ölibdi,
 Kılgen işlerige huzur kılıbdi,
 Ölse köp bolsin-de zalim, bedbahtler,
 Gödekleri yetim bolib kalibdi.
 Rüstem hammesining başın alibdi,
 Karameydi, balam, izleb kelibdi.
 Belingge baylebsen hancer isfilhan,
 Mehnat tartib mening üçün satib can,
 Cesedingden mendey eneng sadağa,
 Hayallemey beri kelgin, Rüstemhan!
 Seni körib, ketdi menden yüz arman.
 Eneng bunde sening üçün mehriban,
 Beri kelgin, balam, asav kulunim,
 Hayallemey beri kelgin, Rüstemhan!
 Hava yağıb, halkab yerler laylensin,
 Har yerde düşmannıng koli baylensin.
 Öldiribsen zalim celladlerini,
 Cesedingden mendey eneng eylensin!
 Körib kuanemen sening işinge,
 Şunday künler tüşdi mening başıme,
 Rüstem kozım, bötem, kelgin kaşime,
 Balam, deb basayın seni tüşime!
 Kelgin, balam, çapsan kelgin kaşime!

69. Hurayım Rüstembekni körib, orniden turib Rüstemge kareb barmakçı bolib intiledi, turmakka kuvveti kelmeydi.

Rüstem öliklerni ağderib yürüb edi, kulağıge: "Balam Rüstem, kuzım, botem", -degen davuş keldi. Rüstem başını köterib, uyak-buyakka karadı. Enesining bar ekenini endi bildi. Darning astide düstümen bolib yatgen enesi bağırını köterib, kulağını yazıb, Rüstem deb, çakırıp turibdi.

Rüstem enesini körgende, unge kareb yügürüb, su sözlerni ayteyadır:

70. Yüregimge tüşgen dağı elemmi!
 Celladler zulmini körgen enemmi?
 Takat kılalmeymen enem davşıge,
 Rüstem deb çakırge sen mehribanmi?!

Bu sözdeytib¹ barib kaldı kaşıge,
 Razı bolib harne bolge işige.
 İngrenib orniden turib Hurayım,
 Balab deb kuçakleb basdı töşige.
 Ene-bala mehribanler tapışdı,
 Enesin tarzige Rüstem karadı,
 Hali-ahvalini Rüstem soredi:

"Enecan, zeminde kapmen² behaber,
 Kandey azab berdi senge celladler?
 Kandey künler körib, enem, har-zar,
 Sen ketge song yetdi mence bu haber.
 Enem dedim, songre boldim intizar,
 Ölib ketdi zulm kılge celladler.
 Keçikib kaldım-de, songre bildim,
 Öldimi deb yığleb köp armen kıldım,
 Endi tapilgendir murad-maksadım.
 İzleb kelge menem yalğız ferzending,
 Ötib ketdi körgen kançe rahating,
 Aman-esan, olmey, enecan, kördim,
 Esan-aman kördim sening devleting.
 Ene, kulak salgın uling tilige,
 Karamedim zalimlerning halige.
 Ene, oyleb yahşı bergin maslahat,
 Endi barasenmi Aktaş elige?
 İhtiyari sende, ene, soreyik,
 Hayr deseng, Aktaşge birge barayık.

¹ Bu sözni aytib

² Kalibmen

71. Bu sözni eşitib enesi Rüstemge kareb bir söz aytdi:

Meni deseng Aktaş elge barmeymen,
 Atangning diydari kursin körmeymen;
 Kaytib barib, bu iş esimge tüşib,
 Sıra, balam, buringidey bolmeymen!
 Meni deseng başka yurtni izlegin,
 Kursin Aktaş, men ihtiyar kilmeymen.
 Aktaşning şehride paşşalık kıldim,
 Neçe vakt devran üstide otirdim.
 Halkning ortesinde tuhmetge uçreb,
 Kandey azab bilen bu yerge keldim.
 Celladler zulmide ağır kün kördim,
 Yetmegen ecelim, kutulib kaldim.
 Nege endi men Aktaşge baramen?
 Atangni deb yane burilib bargünçe,
 Har şehirde geda bolib yüremen!
 Başka yurtde ğarib bolsek bilmeymi?
 Erising tağlarning kari, erisin,
 Yer astide zalim teni çirisin;
 Atangning tuhmeti otib baradi,
 Paşşalikmen zalim atang kurisin!
 Aktaş barib, balam, nime kılasen?
 Bargenden atangning tahtin köresen.
 Atang paşşa, kılgen işi tuhmetdi(r),
 Şu tühmetge sen ham bir kün kalasen!
 Tuhmetcane cayde nime kılasen!

72. Rüstem esi kirib, er yetib kalgen, kitab okıb, hargepning ma'nisige tüşünedigen bolgen, serfehm, oyli, akli köp yigit edi. Enesining sözlerini tingleb, ma'nisige tüşürüb, atasining kılgen işlerige aşib-taşib atasiden köngli kalib, enesining gepi ma'kul bolib: "Ene, undey bolse ihtiyar sende -de. Sen şu geplerni aytding; men atamning kaşige barmeymen, senden ayrilib kalmeymen. Tirik bolsek -bir tepede, ölik bolsek- bir çukurde. Endi sening hayaling kaerde bolse, men ham oşe yerde", -dedi.

Şu yerde ölgen celladlarning atiden bir semiz atge Rüstem enesini mindirib aldi. Baradigen sheherining teyini yok. Özi ham atlenib, tazilerini iyartib: "Ene, ene, adasgenning aldi yol degen gep bar, şu aldi betge kareb yol tartayik", -deb, bu sözlerni aytib ketib bareyatir, deydi:

73. Enesimen Rüstem şunday yol yurib,
Bareyatir ğayri yurtni ahterib.
At encami, bunge, hob köngli tokdir.
Barer mezigilining karari yokdir.
Enesini özige yoldaş kipti,
Söyleşmakka yahşi ermek bolibdi.

"Ene, -deydi, -ne yerlerge barermiz?
Hali beteyinmiz; adam bolermiz,
Dünyaning devrini ahir köermiz,
Bizler ketdik elden ümidni üzib.
Köz körmegen neçe çöllerni kesib,
Ene, bu çöllerde hamdem boldingiz.
Kayge barsek birge bolib ikkimiz".

Bu sözlerni aytib, Rüstem yol yurdi,
Bedav minib, yol yürse ham mol yürdi.
Pervaz kilib, har tarafge kareydi,
Adamzad nişaniden körmeydi.
Kisteb yurer endi astide atdi,
Çölü kölde neçe vaktler yol tartdi.
Heç körmeydi kara deraht, eletdi.
Kokulu tağıge bek Rüstem yetdi.
Bu tağ cuda haddin ziyade balanddi(r),
Astidegi mingen atni töhtetdi.
Enesige Rüstem neçe söz aytdi:

"Kani, canim ene, bering maslahat,
Neçe künden beri yokdir ferağat,
Şu takka koneyik, kılaiyik rahat.
Baland eken, çıkib tağning başige,

Ene, razi boldim takdir işige.
 Takka çıkıb, har tarafge karayık,
 Bir terefde halk körinse bareyık.
 Bundayin bezge çölde kalmeyık;
 Canım ene, endi bering maslahat,
 Şul takka, enecan, bugün koneyık.

74. Bu sözni eşitib, enesi Rüstemge kareb bir söz aytdi;

Bul tağ, balam cuda hatarlı caydı(r).
 Konmakka izleme bul mezigil caydı.
 Oylesem, yüregim otdey yanadı.
 Bu yerde yatgening sıra bolmeydi.
 Bu yerler, can balam, yolbershanedi.
 Eneng kursin, balam, munglug müştiper,
 Bu yerning yolbersi cuda köp boler.
 Yalğızsen-de, haling kandey boladı?
 Bunde yatgeningni yolbers bilmesin,
 Kelib, senge kara künler salmesin,
 Kursin eneng, bir balage kalmesin!
 Evveli oylegin, bu tağde yatme,
 Yalğızsen-de, balam, menmenlik etme!
 Sen özingni balandı çağleb, ferzendim,
 Heç vaktide asla özingden ketme!

75. Rüstem bu sözni eşitib: "Ene, ayallık kılme! U aytgen yolberslering hazır közingge köringenı yok. Körinmegen yolbersden korkıb, bundey hefelik tartme! Ene, köp meni yalğız bala deme, yok nerselerden bekarge ğam yeme", -deb, enesini takka başleb, bu keçe şu tağning cayılı yeride konıb yatdı.

Tang atar atmasden, Rüstem orniden turib, tağning bir baland çokkısıge çıkıb getdı. Har tarafge karadı. Şehir, memleketden nişan körinmedi. Yukarı betge karase, kün çıkıb keleyaptı. Kible betge karase, kible betden ham bir kün çıkıb turıbdı.

Rüstem aytdı: "Bizning yakde kün bitte boler edi, buyakning küni ikkite boler eken, buni enemden soreyin", -soreyin deb, tağden tüşib keldi.

Kelib enesige aytdi: "Ene, bizning yakde kün bir yakden çıkar edi, bu yakde ikki yakden çıkar eken; bu-yukariden çıkkan kün, hemişegi özimizning kün, bu kible betden çıkkan kün kimning küni?"

Enesi Rüstemden bu sözni eşitib, bir söz aytib turgen eken:

76. Yukariden çıkkan allaning küni,
 Etekden köringen devning mekani.
 Aftabayge devler aşık bolgendir.
 Devarige tilladen suv bergendir.
 Kün çıkarde kün şu'lesi urgendir,
 Kündey bolib, ul yarkıleb turgendir.
 Bahra dağde, balam, devning mekani.
 Şundey abad kılgen u menzil cayni.
 İçide bar, körseng, neçe sarayı,
 Belgili devlarning bul menzil cayi.
- Yarkılese, kün deb gereng bolmegin,
 Şu'lesi uzakden közingni aler.
 Bul işlerden sendey bötem behaber.
 Aftabay degenim bir şahning kızı,
 Kançe boldi unde devler talaşı,
 Neçening üzildi taneden cani.
 Köp talaşip, büzilgendir korğani,
 Aftabayni şunde alib kelsek deb,
 Aftabayge atab salgen mekani.
 Sen kün deb yürıbsen anglemey balam,
 Beççelikden bolme eneng nadani.
 Bahra tağde turgen ecayib mekan.
 Kançe üste neçe yiller işlegen,
 Huneri barini unde bildirgen,
 Köngiresin polatden kıp endirgen,
 Darvazesi yakut, tilladen bolgen.
 Bahra tağde devler şundey iş kılgen.
 Kün deb kelib sen sorading, Rüstemcan.

77. Şunde Rüstem aytdi: "Ene, biz kormakturil, eşitgenimiz ham yok. Sen dev deb gepirding, mekanige karegende, imaretge şundey bina koyib ohşetibdi. Şunge köngil koygen adam eken-de".

Enesi aytdi: "Balam, ul adam emes, adam köp yurmegen yerlerde boledi. Cuda behaybet, siyasetli, yaman nerse. Eger adamning tüşiğe kirse ham, adam şeytanleb kaladı".

Rüstem aytdi: "Ene, geping kandey bop ketdi. Özi adamden bolmese, cüda yaman nerse bolse, uni öngide körmey, adam tüşide körse ham şeytanleb kalse, undeyçe nersege bundey mekan nimege darkar? Ene, ikkavimiz atleneyik, şul mekange bareyik. Eşitdik, lekin körgenimiz yok: mekani şundey eken, kani, egasi kanaka bolarken? Barib bir temaşa kileyik".

Enesi aytdi: "Balam, unde neçe zor devler bar. Barib, uler biler beraber böle almeysen. Ul devlerge havas kılme!"

Rüstem aytdi: "Ene, meni yolden urme! Nime bolse baramiz, eylenib bir temaşa kilemiz. Kandey candar bolse ham, biz indemesek temaşa kılgen adam bilen bekarge boğışe bermes", -deb Rüstem atlendi.

Hurayım ham balasini közi kıymey, sözini bolalmey, oğli bilen birge atlenib, tazilerini iyartib, Bahra tağıge kareb yol tartıdı.

78. Yol yurib, yolde neçe belden, derbendden aşib, Bahra tağıge yakınleb yetişib, üsti betiden tüşib keldi.

Körseler: bul rabat, tilening suvini yügürtirib, salingen, eşik böseğalarını yakut-cevahiratlerden otkazib, tilleden suv bergen. Kün çıkkanden adam kareb bolmeydi, şundey yarkıleb turgen.

Rüstem kaytmeydi, enesini iyartib, açib kirib bargen. Karedi: bir kurğan, munakkaşli mezgıl-cayler, köşkü eyvan, aceb sarayler. İçide beş yüz serhavuz bär, elesleb turıbdı. Yangıtde birav kelib ketgendey, yahşi libasler töşelgen har türlü encamler teyyar bolgen. Arak-şarablar ham kuyulgen, unçe-munçe tökilgen belgileri turgen, şundey cay. Heç canzat yok. Almeler pişib yatır. "Buning egasi kayakde", -deb gep soren digen ham canzat yok. Şasupege suvler sepilgen, kaşıge güller ekilgen. Nemayışge çini gücümner tıkilgen, gücümning sayasıge cemi kuşler yığılgen. Cinkarçe. müsiçe, belki muratelibecçe, bari balaçekasi bilen yığılıb, bir leylekni sazende kılıb ayttirib oturur edi.

Rüstem aytdi: "Ene, dev deb eding, ya dev, ya bolak canzat yok. Mene, leytek cemi kuşge cühenger bolib, aytib otiribdi eken. Özi kette korğan eken. Bunung egasini taparmiz, deb kaerini karaymiz. Kandey bolse, leytekden soreb köreyik, haberini şul ham biler", -deb bir söz aytib turgen eken:

79. Kırk ming tup aliçe, kırk ming tup anar,
 Sayangde salkınleb yatadi bekler.
 Cemi kuşge sen bolibsen sühenger
 Saltanatli cayler kimning cayleri?
 Şasupe üstige suvler sepilgen,
 Etrafige yahşi güller ekilgen.
 Har elvande kuşler bunde yiğilgen,
 Münakkaşli mezigil-cayler kimniki?
 Kuşler urtesinde sayreb turibsen,
 Hammesiden boyning uzun, ğalıbsen,
 Kuşlerden ham koprak gepni bilibsen,
 Köşki eyvan mezigil-cayler kimniki?
 Enem yoldaş bolgen bizge müştiper,
 Devni aytib mence bergendi haber,
 Leytek, senge aytedigen sözüm bar.
 Höb gülistan mezigil-cayler kimniki?
 Şundeyin tağlerde bul mekan kılgen,
 Heçkim yok bu tağde şundey cay salgen,
 Bu mekande kaçne dünya sarf kılıb,
 Kim boler bu cayning rahatın körge?
 Bu işlerden esli özüm behaber,
 Men soraymen, cevap bergin, sen kuşler,
 Leytek, bopsen cemi kuşge suhanger!

80. Şunde Rüstemning söziğe heç bir kuş kulak salmedi. Leytek aytuvıden, özge kuşler seyravıden kalmedi:

Rüstem aytdi: "Ene, sen devning mekanı deb bilmey aytgensen. Aytışingden deb-bir palaz nerse böledi. Bunday cayde deb nime kiledi? Memleketimizden cüda bolgenimizni cüda bilgen, bul mekanni sen bilen bizge atab solgen. Sen bilen menden bolak kişining hakı yok bu yerde".

-deb atden tüşe berdi. Tazileri bilen, atni otge koyib, heç nimege zarur emes, hamme nerse bar, har türlü mevaler. Atlerini ötge koyib, enesi bilen bunde turdi.

Rüstem tağ-taşde yürüb av kılıb keledigen boldi. Rüstem av avleb keledi, enesi pişirib beredi. Şunday bolib kırk keçeyü kırk kündüz araden ötdi. Ya dev, ya adamzad "Bu cay bizniki edi", -deb kelmedi. Özlerinin havlisidey bolib bağır basib kaldı. Birav, "Cay bizniki", -deb keledigen bolseham Rüstem hayalide bermeydigendey.

Şunday kılıb arade bir neçe kün ötdi.

81. Bir gün enesi aytdi:

- Balam, sen avde, tağ-taşde köp yüresen, yakın arade barib kelgüdey bir memleket, cay körinedimi, barib kelseng? Üsti başımız kir bolib ketibdi. Tuzsız avkat yeb, kabaklerimiz ham şişibdi. Tuz bilen savun tapib kelseng!

Rüstem aytibdi:

- Keçe avde yürüb, bir tağning belend çökküsiden karasem, tağning etegide bir kara deraht körindi. Lekin alıs-yakınlığını bilmeymen, meger şunge barib kel demeseng.

- Unge barseng, kay mahal kelesen?, -dedi enesi.

Rüstem aytdi:

- Erte-mertan cöneb ketsem, gavgum yatarlerde kelib kalarmen.

Enesi aytdi:

- Bu bir hatarlı cay. Kandey bolse künin barib, künin kel! Tağı sen hayalleb ketib, bu cayning egasi kelib kalib, men balage kalib otirmeyin!

"Hayr", -deb, şul maslahatni kılıb, şu keçe yatdi. Erte-mertan tang atdi. Rüstem orniden turib, egerleb, çakleb mindi bedav atdi. Enesi bilen ikki tazisini Bahra tağde, Akrabatge taşleb, Rüstem yol tarttdi:

82. "Çuv!" -dedi, kamçı urib,

Cönedi yolge kirib,

Rüstem ketib baradi,

Tuzü-savun ahterib.

Kiler Rüstem ğayrettdi.

Tağ yakaleb yol ketdi.

Keçgeçe karib kelsem deb,

Kisteydi mingen atdi.
 Körge kara derahtdi,
 İzleb Rüstem yol tartdi.
 Küñge Rüstem karebdi,
 Tüşge yakınleb kapti.
 Bugün barib kelsem deb,
 Uredi mingen atdi.
 Kamçı urib bedavge,
 Şunday kökelem tavge,
 Çarvedarler koy yayar,
 Serkesini ey-hayleb,
 Başkarib saler zavge.

Tuş ağayın degende,
 Tağning etek betide,
 Şüytib Rüstem yol tartıp,
 Yakınledi otavge.
 Bul otavni köredi,
 Ğayret bilen baradi,
 Bir bayning mezgili deb,
 Könglige keledi.
 Şüytib Rüstem yol tartib.
 Bardi otavge yetib.

83. Rüstem küñglide: "Bu-mal otletgeni çıkkān, tağning etek izasige, otlik betige tikib koygen maldar kışning öyi eken", -deb bardı. "Ötavning yan-yağide heç bir mal-canning izi yok. Bu ötav tikilgenden beri, sire mal tühmiden kelgen emes". At üstide ötavning boseğasiden karadı. Kördi: aceb suretli bir kız, cemali küñni hıre kılğüdey, harkim husnini körse, akli ketib, atden yıkılıb kalgüdey. İkki koli arkasige baylengen, saçiden uyning keregesige bağlavlı turıbdı. Rüstem körib hayran kaldı. "Şunday adamni ham avlak bir çölde, köz körmegen yerde bayleb taşleydigen ham gepler bar eken-de. Keloyleb turgünçe, söyleb bileyin", -deb, Rüstem bir söz aytib turgen eken:

Elifdey kameting, hipçe belingden,
 Menge beyan eyle osgen elingden,
 Haber almay heçkim sening halingden?
 Bu yerlerge kandey namerd bayledi?
 Baylegenni mende beyan eylegin!
 •Kandey adam kıldı kayğu zulimni?
 Hafe kıpti¹ sendey taze gülümni?
 Atden tüşib yeçeyinmi kolingni?
 Baylegenni mende haber ber endi.
 Melaiyik suretli, gülyüzlü dilber.
 Seni körge adam boler bekarar,
 Ayü künden ziyad sening husning bar,
 Nege kıldı seni bayleb giriftar?
 Öz yurtıngde birar işni kıldingmi?
 Ölim işge duçar bolib kaldingmi?
 Bir tuhmetge sen giriftar boldingmi?
 Haber bergin, kandey nadan bayledi?
 Menge aytseng oyneb ösge yurtıngni?
 Nime deydi sening ismi, zatingni?
 Menge aytseng senem sırü halingni,
 Cevab berseng, yeçib koyay kolingni!

84. Kız bu sözni Rüstem'den eşitib, baylavli turgen yeride Rüstemhange cevap berib, bir söz aytib turgen eken:

Baharde açılgen bağning gülisen,
 Atengmen² enengning canü dilisen,
 Anglemey, begican, bunde kellersen,
 Elbette eylenme felaket cayge.
 Bunde turseng erman bilen ölersen,
 Alla sening aklü huşing aldimi?
 Ecel yetib, sening küning toldimi?
 Elbette eylenme haterli cayge,
 Seni bunde ecel haydeb keldimi?

¹ Kilibti

² Ateng bilen

Meni soreb, behas bolib turmegin,
 Hayalleme, ketgin, yolden kalmegin,
 Vakti zaman mening künim bitgendir,
 Ketgin, mendey bolib bunde ölmegin!

Bu sözlerni ayter mendeyin naçar,
 Dem-bedemde yetib keler ecdehar,
 Songre kaçib kutilalmessen unden,
 Hayallemey bunden ketmağing darkar!
 Kelse memleketni tozan kiledi,
 İşkırıp damige tartib aladi,
 Kim yakinde bolse, tayin öledi,
 Sendeyin yolbersni nabud kiledi.
 Hayalleme, ketgin, bu yerde turme!
 Bizning şehrimizni ecdehar algen,
 Uy başige bir kızden salık salgen,
 Men baylendim, bugün nevbetim kelgen,
 Köp turmegin, ketgin bunden, begican.
 Hayalingni bunde turib bolmegin,
 Yahşılık köp, yamanlikni körmegin,
 Sen mening husnimge hayran kalmegin,
 Ölib ketib ecdeharning damide,
 Sen meni kaningge zamin kılmegin!
 Men turibmen ölemen deb, muğayib,
 Güldey yüzim za'ferandey sarğayib,
 Duçar bolseng ecdeharning damige,
 Harne bar devleting boler besahib.
 Ata-eneng kaler saçını yayib,
 Ketever, begican, bunde turmegin!
 Ecdehar haybetli, nime bilesen,
 Sen eşitding, turib nime kılesen?
 Hayal otmey kelib kaler üstingge,
 Tartgende demige duçar bolesen!

85. Rüstem bu sözni eşitib, öz başını kutkarib, kızni taşleb ketgeni közi kıymey, ecdeharge bir begünahni bergüsü kelmey, kızge kareb bir söz aytib turgen eken:

Ah ursem tökiler közimning yaşı,
Ölimden kaytermi, bilgın, merd kişi,
Bunden korkıb ketmek-namerdning işi!
Uşbu demdir özge demni dem deme,
Ecdeharden süre meni kem deme!
Kay tarafdən bunde keler ecdehar?
Muştiper sen, öledi deb ğam eme!
Ecdehar yolını körsetgin dilber,
Ecdehar degening bitte ilan-de,
Bir ilanning nime kuvvetleri bar?
Elingging zahresin taze alibdi,
Zaharini bütün elge salıbdı,
Elingde yok eken def eytgiç¹ adam
Bir ilange seni duçar kılıbdı.
Heç zamande şundey işler bolermi?
Ecdehar deb seni bayleb berermi?
Körsetgin ecdehar keler yolını,
Meni öledi deb, mungluğ ğam eme!

Ecdeharge körseteyin işimni,
Yolingde bereyin azız başımni,
Aman-esan ecdeharden kutülseng,
Songre barib körgin karındaşıngni.
Kay tarafdən bunde keler ecdehar?
Çırpınıb turıbdı mendeyin şunkar,
Seskenib ilanden korkme, muştiper,
Nasib etse, at oynetib barermen!
Körset yolın, ne künlerni salermen,
Ecdeharni neçe bölek kılermen!

¹ Etgüçi

Menge körset ecdeharning yolini,
Tartinmeyin ecdeharge bareyin.
Ecdeharning tenden başın aleyin!

86. Kız ilgeri ecdeharni öz közi bilen körgeni yok. halkning kılgen ta'rifige, elning meabetige; Rüsternning kaddi-cesedige, el gepirgen ecdeharning siyasetige kareb: "Yahşi yigit eken, ölmesin", -deb, yaneyam köp kayterdi. Şunde ham Rüstern: "Merd söziden, yolbers iziden bürilmes degen gep bar. Ecdehar demige tartedi, meni yutedi, deb vehm kılmeymen. Kayışmey ecdeharning yolini aytgin! -dedi. Şunde kız aytdi: "Harçend zor urdim, bolmedi; sening ham eceling yetgen eken, küning bitgen eken, gevde-göşting ecdeharge takdir etgen eken" -deb bir beldar kırni körsetdi: "Ecdehar şu tarafdin keledi", -dedi.

Şunde Rüstern kızning gepi bilen atige kamçı urib, baynegi¹ köndeleng kırning üstige çıkdı. Karase, ecdehar tağning tengisiden² közi alavdey yanib, ıskırıp, har tarafge ot saçıb, Çarhın kölge suvge tüşib keleyatgen eken:

Çapınıb ecdehar damge tartedi,
Kölning kemişleri teppe yatedi,
Işkırib ecdehar damge tartedi,
Çarhın kölning suvın birden yutadi.
Işkırib ecdehar demin algende,
Dünyanı karanğu tozan tutedi.
Yakınleb bek Rüstern şundey karase,
Tağning taşı zingilleşib ötedi.
Ecdehar demige taşler ketedi.
Haybet bilen keleyatır ecdehar,
Yakınledi Rüsternbekdey zorebar;
Ecdehar çapınıb damge tartgende,
Lenger tökib Rüstern özin töhteter.
Heç nerseni pisend kılmes ecdehar,
Çıdeyalmey endi Rüstern zorebar,
Bir-birige endi yakınleb kaler,

¹ Bayagi

² Tengisiden-tağning ğanden

Ne're tartib bunde Rüstemdey kayser.
 Kuvvetimen¹ Rüstem ne're tartdi,
 Rüstemning tavuşi ecderge yetdi,
 Bu tavuşden uning kulağı bitdi,
 Kötergen başini yerge taşledi,
 Cıyirib kuyruğun özige tartdi.
 Ecdehar behuşdi, Rüstembek bildi,
 Kılıçni çıkarib kolige aldı.
 Haybetli ilanning kaşige bardı.
 İlanning başige kılıçni saldı.

Haybetiden korkmey Rüstem iş kıldı,
 Ecdeharni kayser Rüstem öldirdi.
 Düşmanni öldirib könglin huşledi,
 Buni kırk bir gola kilib taşledi.
 Bir guladen aldı uzun bir tasma.
 "Ecdehar belgisi", -dedi, cönedi.
 Rüstemning zarbiden ecdehar ötdi,
 Tağning candarige yemiş böb² yetdi,
 Rüstem kaytdi ecdeharni öldirib,
 Ötavdegı kızning kaşige yetdi.
 Ul kız kördi: Rüstem keledi aman,
 "Ecdeharni körmepti", -deb muştıper.
 Köngliden keçirdi ene şul zaman.

87. Kızning aldige barib, "İşaner belgisi", -deb ecdeharden algen tasmeni kızning aldige taşledi. [Aftabay] ecdeharning terisiden alingen tasmanı körib, ecdehar ölib, özining aman kalgenini bilib, kuvandı. Rüstem at üstide turib, u kızge kareb bir söz soreb deydi:

Öldirgenmen sening düşmanlaringni,
 Endi aytseng mende ösge elingni,
 Yeçib koysem endi sening kolingni.
 Senem bir yahşining körer közisen,

¹ Kuvveti bilen

² Bolib

Belki körer közde, sözler sözisen,
 Şul zaman, muştiper, senden soreymen,
 Haber bergin özing kızisen?
 Ecdehar demige duçar bolibsen,
 Neçe kündir sen baylavli turibsen,
 Kaçan öleringni özing bilmeyin,
 Dikkatlikde kattık künler köribsen.
 Men bileyin sening ösge yurtingni,
 Menge haber bergin endi atingni!
 Ermen bilen ölib ketdi ecdehar,
 Caninge sebebkar mendeyin şunkar,
 Ayü-künden suluv sening terzing bar,
 Kayğu ğamden azad bolding, gecekdar.
 Ğam tartib sen ecdeharni körmeding,
 Ul bedbahtge sen bir duçar bolmeding.
 Çarhin kölde duçar boldi ecdehar,
 Haybetiden titrer bir neçe şehar.
 Ecdeharden nabud bolgen adamlar,
 Şuning biri bolgen sendeyin naçar.
 Endi sözleb, haber bergin elingni.
 Men yeçeyin atden tüşib kolingni
 Men soreymen sening menzilleringni!

88. Rüstembekden bu sözlerni eşitib, kız ham baylavli turgen yeriden Rüstembekke kareb bir söz aytib turgen eken:

Savaşli kün batır tarter sarı yay,
 Ğamlı künde köp tartgenmen ahü vay,
 Şu vaktide sizdey bekni yetkızdı,
 Bul canime sebeb kıldı bir cüday,
 Atimni soreseng mening, Aftabay.
 Öz elimde çin degenning özimen,
 Enemmen¹ atamning körer közimen,
 Bucül elde Hısrav şahning kızimen.
 Sizdey bekke aytey ahvallerimni,

¹ Enem bilen

Ecdeharden nabud bolib yok bolgen,
 Ecder yutgen neçe kenizlerimni.
 Mendeyin ayimning nevbeti kelib¹,
 Ölimning şarabi yakamden alib²,
 Bul ölmiden sizdey şunkar kutkarib,
 Sözleyin halimni siz kulak salib.
 Yeçemen, deb, hanım, sen halak bolme,
 Ketebergin endi yolingden kalme,
 Enem bilen karındaşlerim kelsin,
 Kelib mening turgen ahvalim körsin.
 Kelib yeçse, men ham elge barermen,
 Sizdey bekni özim tapib alarmen.
 El içide toyu me'raka berib,
 Sizdey hanmen³ birge devran sürermen
 Nasib etse adras, kimhab kıyamen,
 Hakden kelgen işge boynim iyamen⁴
 Özgeni demeymen memleketimde,
 Halk içide sizni suyib tiyamen⁵
 Yaman künde köp soreding halimni,
 Kabul kılıb, bağışleymen tenimni,
 Halak bolib, hanım, yeçme kolimni!

89. Bu sözni eşitib, kızning gepige kirib, Rüstem atiden tüşmey, yerge taşlengen tasmage karamey, öz yolige kareb ketdi. Başide özi tuz bilen savunge çıkkın edi. Arade kançe gepler ötib ketdi. Oşe tağde köringen kara daraht Bucül şehri eken. Tağden yakındey bolib ğubarlenib köringen eken. Hali oşe körgen yerige yetalgeni yok. Kışeb ketib bareyapti. Neçe köllerden, neçe ellerden, tağü çöllerden ötib, şehri Bucülge yetib bardı.

Barse, Bucül şehri şundey: devarini zakke boyagen, hamesi kiyimini kökke boyagen. Bırav-bıravıge yanaşmeydi, artık-kemini hısableşmeydi. Rüstem bir neçege söz katedi, gepige kulak salmey ketedı. Rüstem aytedi: "Bu şeherning adamı cavlığı bilen güngmiken?", hayran bolib, bakkak

¹ Kelibdi

² Alibdi

³ Han bilen

⁴ Egemen

⁵ Tegemen

kasıblarning kaşige bareği. Tuz bilen savun soreği. Özi gepirib özi koyadı, heçkim gepige kulak salmedi. Rüstem hayran kaldı. Bu şehirde bir gepleşedigen adam bolmedi. Bu nime vakea ekenini Rüstem bilmedi. Şunde Rüstem korğanning darvazesige yetđi. Karedi: bir möysefid turıbdı. Başden-ayağıgeçe kökmek, kolidegi tayağıgeçe kökmek. Rüstem aytdı: "Kolide tayağı bar, ham darvazede turıbdı. Paşşalık heç mahalde korbaşını güngden kılmeydi. Şunday bir soreb köreyin, elbette tili bardır", -deb Rüstem korbaşige kareb bu ahvallerni soreb turgen eken:

90. Kıyametçe boler merdning savaşı,
 Felekning gerdişi, allaning işi,
 Gengimesin mendey cömerdning başı,
 Ne seebden bering bundey, korbaşı?
 Söz sözlese kavağingni uyasen,
 Biringemes¹, bering kara kıyasen,
 Deleden kelgenni hayran kılesen,
 Tıl bilmegen bering kandey, balasen?
 Ne sebebden bering bundey, korbaşı?
 Hayran kalib ahvalingni soreymen,
 Tiling bolse, haber bergin sen meğan²
 Elingni kördimü, bolgenmen hayran,
 Könglimning kal'esin kılmegin veyran.
 Harkinge söz katib, boldim der hayran.
 Tiling bolse, haber bergin sen meğan,
 Ezeli şehringden gepir, babacan!
 Ne sebebden bering bundey, korbaşı?

91. Korbaşı bu sözni eşitib, u ham Rüstemge kareb bir söz aytib turgen eken:

Aşe elden casüs³ bolib kelesen,
 Hisrav şahge haber berse, ölesen,
 Bilmeslikke alib soreb turesen,

¹ Biring emes

² Menge

³ Cansız

Ket, müsafir, elde nime kilesen!
 Sen bilmeysen endi kiler işingni,
 Beççeğar, esterak çıkar davşingni!
 Hisrav şahim bilse, keser başingni,
 Darge tartib kiler sening işingni!
 Bizning elni bunde payleb kelmegin.
 Casüs bolib, ahvallerim bilmegin,
 Hayallemey ketgin endi şherden,
 Ketgin, casüs, sire bunde turmegin!
 Yaş ekensen, casüslükni kılıbsen,
 Hakning sırın sen bilmakka kelibsen,
 Bilmeslikke alib, soreb turibsen,
 Ket, müsafir, elde nime kilesen!

92. Bu sözni baba aytdi. Rüstemge cuda otib ketdi. Ötdey tuteşib, atini kımsib, babage yakınleşib, Rüstemning ğayreti taşib, bir söz aytib turgen eken:

Hüdayim saklagen bendeni aman,
 Könglingde bar eken kayğuli tuman,
 Casüs deb eyleding sen meni güman,
 Undey dep gepirme, baba beiman!
 Yulduzni közleydi bu mingen atım,
 Yarkıllar belimde keskir polatım,
 Bunday közge keler mening ğayretim.
 Sen tilingni tartib sözle, babacan,
 Dervazede kaler sening ceseding!
 Casüs degen sözing menge ötedi,
 Beççeğar, casüs deb kimni aytedi?
 Oyle, casüs adam mendey bolermi?
 Kelip senden gepni soreb turermi?
 Aççığlensem men kılarmen işingni,
 Casüs deb sen çıkarmegin davşingni!
 Kesermen teningden aziz başingni,
 Yığletermen kavmü karındaşingni!
 Baba, bilesenmi aytgen sözimdi,

Yetim kılsem sening oğıl-kızıngdi,
 Casüs deding meni, bundey nah urding,
 Şul gepingge senge ölim lazımdı.
 Mendey adam casüslıknı kılarmi?
 Hayaling şundeyin ahmak bolarmi?
 Sen karıbsen, dervazede turıbsen,
 Neçe vakt paşşangge hizmet kılıbsen,
 Ahmak, sözni özing köp meşk kılıbsen,
 Casüs deb sözleme, baba, ölersen,
 Casüsning işini songre körersen!

93. Bu sözni eşitib, u baba aytdi: "Bu cuda tati çepeni eneğar eken. Astide bedav at, yanide keskir polat, tağı bir gepini kaytersem, kılıçnı ğılafden suğurib aler, başıngge birni saler. Hamme öz vahmi bilen, mening bilen kimning işi bar, ölgenimni heçkim bilmey kaler. Men bir kari adam, beraber bolib örleşib yurmaknı kim koyıbdı? Şeherge kelgen adamlernıng kimi dost, kimi düşman şuni bil, deb mence Hisrav şah hat berib koyıbdımı? Emeldarsinib gepirib, yaman adamge duç boldim. Evveli bu geplerni mence kim koyıptı? Toğrı cevap aytib ötkemiz yubarebermek -de", -deb baba bir-ıkkı ağız söz aytib turıbdı, deydi:

94. Merd yigitsen, balam, eşit tilimni,
 E yigit soresding mening elimni,
 Men senge ayteyin körgenlerimni,
 Eşit, balam, ub könglimde barimni.
 Babatağden birer ecdehar kelgen,
 Adamlar yetti yıl urışib körgen,
 Yetti yılgeçeyin köp adam ölgen,
 Ecdehar zorlignı bunde bildirgen.
 Yuntimizni songre ecdehar algen,
 Gepirişib unden key¹ memlege² kelgen,
 Künige bir kızdı salıknı salgen,
 Köp kızler ecdehar damide ölgen.
 Aftabayge endi nevbet keb kalgen.

¹ Unden keyin

² Muamelege

Paşsamizning kızı unde baylengen,
 Ecdehar yutgendir, Aftabay ölgen.
 Paşsamiz şundayin elge çakırgen,
 Sevda-satık, sözleşmeklik yok bolgen.
 Hamme adam Aftab ezesin kılgen.
 Tarzingge karaymen-açılgen güldi,
 Bir çemenden pervaz kılgen bülbüldi.
 Kelib bunde memleketim soreding,
 Ezeli yurtimning me'nisi şuldi,
 Meyling, araleseng bundeyin eldi.

95. Babasiden bu sözni eşitib, Rüstem aytdi: "Baba, şumlikni oyleb, özingni kıyneb gepirip yatgünçe, ilgeriden şunday cevap aytseng bolmesmi?" -deb korğan içkeri kirib ketdi.

Endi kün keç boldi. Rüstem Aksaray degen sarayye barib, konib mehman boldi. Endi Rüstem ham tüşinib kaldi. Bir nime aler bolse, yaniden pulni çıkarib beredi; ul adam ham indemeydi, koli bilen nimeni körsetse, pulige yaraş şunden alib beredi. Paşsalik çakırtib koygen: sevda-satık, biravge söyleb gepirmaklik-hamme gep yatib kalgen. Hamme bileli, casus vakeanavisler araleb yurgen. Şunday şehirde ya birav bilen biravning sevda kılgenini, ya sözleşgeni, muamele kılgenini bilse, vakeanevisleri paşşage haber beredi. Paşşa oşe adamni alib barib darge tartedi. Caniden korkkaniden heç kim gepirmeydi. Rüstem Aksarayde mehman bolib yatdi: "Enem bilen taziler, bugün kelmedi, deb yolge kareb turer-de: bir kün yarım künde sevda açiler-de", -dedi.

Şu akşam Aksarayde ötdi. Erte-merten tang atdi. Aftabayning enesi orniden turgenden paytaht kareb ketdi. Hisrav paşşaning kaşige yetdi. Hisravşahge kareb hatini bu sözni aytdi:

96. Yatib endi, tang aldide tüş kördim,
 Bu tüşimde bir acayib iş kördim,
 Ğarib bolgen könglimni huş kördim,
 Bul tüşimde u ecdehar ölgendey.
 Mening Aftab kızım tirik kalgendey,
 Aşe yurtden bir karçığay kelgendey,
 Karçığay ecderge çengel salgendey.

Karçığay çengide ecder ölgendey.
 Bu tüşimde şundey bolib bilindi,
 Memleketler behbudçilik bolgendey,
 Hamme öz işide tinçib kalgendey,
 Ul düşman-ecdehar nabud bolgendey.
 Tüşimden kuvandim kalmey takatim,
 Altı aylık yoldi sorer hukumeting,
 Ecdeharden köp edi vahm-zulmeting,
 Başingde bar sening tacü devleting,
 Kızem bolse Aftab yalğız ferzending.
 Aftabayden haber alseng ne boldi!
 Gep eşitgin tüşde körgeñ sözimden,
 Elbette, sen haber algin kızingden,
 Beçiz emes mening körgeñ bul tüşim,
 Haber algin keçikmey yalğızingden!
 Yalğız kalib, közden yaşın tökmesin,
 Matem tutib, yane efsus tartmesin,
 Haber algin, hanım, Aftab kızingden.

97. Hisrav şah bu sözni eşitib, emeldarlerini yığib, bir söz aytib turgen eken:

Batir bolib, bu meydande turgıdey,
 Hizmet kılıb, in'amimni algüdey,
 Öngü solde bir azamet barmisen,
 Ecdeharden haber alib kelgüdey.
 Ecdehar ölikmi ya unde tirikmi,
 Barib ecdeharni körib kelgüdey?
 Kani, emeldarler, taleb kılesen,
 Kim batir böb¹ çıkar, özing bilesen.
 Şeher, elge çıkıb haber beresen,
 Hamme ham eşitsin, cerçi koyasen,
 Elü halkden birar batir çıkarmi?
 Kimki batir bolse, alib kelesen!
 Emeldarge paşsa neçe söz aytdi,

¹ Bolib

Neçe sıpahılar atlenib ketdi.
 Çakırer, heç kimden seda çıkmeydi.
 Ecdeharge men baramen, demeydi.
 Paşşalık çakırtı, adam kelibdi,
 Hammeden soreydi endi Hisrav şah,
 Ecdehar deb aning namin aytgenden,
 Paşşasiden beri bezar bolibdi.
 Adamler yığılgen bunde köp bolib.
 Paytaht astide höp töp-töp bolib,
 Bir-birimen turdi maslahat kilib:
 "Paşşa bizni bul ölimge buyurib.
 İn'am deydi, bizge seval kıledi.
 Bargen adam ecdeharden öledi.
 Bargen kişi bunde aman kelmeydi.
 Ölgem sung in'amni nime kıledi?"
 Hamme hayran bu paşşaning işige,
 Ölik-tirigini bilib kel, deydi,
 Bilmak üçün kim baradı kaşige?

98. Halk paşşaning sözini eşitib: "Uning ölik-tirigini bilmakka yakınleb barib böledimi? U, sening şeherdeng cörengmi, gepleşib yüredigen?! U bir kette ilan. Kareng köringenden demige tartedi. Adam baruvi bilen at-pati bilen içige urıb ketedi. U, kandey nerse bolse yutedi", -deb heç kimden men baremen degen seda çıkmeydi.

Paşşa turib aytdi: "Malü dünyage zeril kısılib kün körib yurgen, höp kembeğalçılık bilen künni ötkezgen, hahı kımarbaz, hahı bedanabaz, öz meşğulatide yurgen adamlerge ham haber kıldinglermi? Tirikçilik canige tekken, bu yürüşden ya öleyik, ya kalayık deb yürgen kişi çıkıb kalmesmi?"

Emeldarler aytdi: "Şunday recatı belgili adamlar eşitdi, yakı ulerden heç gep çıkmeydi. Men batirmen deb atlendigen bolmedi. Ümrde bir yahşı kıyım kıymegen, at turıl, eşek minmegen, egni yangı çapan körmegen adamlardan nime maslahat çıkar deysiz?"

Paşşaning pastrak emelide turgen bir kişi: "Har sözge dedil cevap ayteberding, sen erinseng men haber kıleyin, tegirmançıden bir böp degen gep bar", -deb, atlenib haber kılgeni ketdi.

99. U vaktde şunday resm bar edi: kembeğalning babasi deb, bir adamni kembrağallerge başçi kilib koyar edi. Kandey kembeğal günahkâr bolse ham, basti cevabini şunden sorar edi. Bir yurttden bir yurtge ağışib. kelgen, paşşalarning nezdide beteyin adam bolse, bölek yer cay bermese, bilse özi barer edi, bilmese, u kembeğallarning kettesi-kembeğal baba "bul bizning adamimiz" deb, yığib aler edi.

Oşe vaktide Tağay degen bar edi. Kembeğaller Tağayni baba kögergen edi. U, kembeğallerge baş bolib turgen edi.

Tağay şunday adam edi: hammamning külige levlegi pişirib, cöreleri bilen yeb, öz gepi bilen bir-birining vaktini huşleb, biravi beş tenge tapse. "hammamizning tapgen devletimiz ortede" deb, ortege taşler edi. Ularning kaşige karni tok kişiden heç bir kişi barmes edi. Uler ham şu yürüşide atli, tonli bedevlet kişini adammisen deb pisend kilmes edi.

Tağay har kimning hizmetini kılgen, genede¹ hammamde ot yakib kün ökezib kelayatgen, biravning hakiden korkkan, heç kimgе zarari tegmegen, kim kembeğal bolse, şuning bilen tapişib, könglini algen, toğri yolden kalmegen, egri yolge barmegen, oğirlikni bilmegen, ümrıde hiyanet işni könglige ham almegen, yangi çapan kıymegen, yırtıkkırk yamak cende-cündeden başkani tapib kıymegen, at turil eşek minmegen, yayavlık bilen ümrini ötkerib keleyatgen adam edi.

100. Tağay yanbaşleb, kembeğal cöreleriğe gepirib turib edi:

- Paşşa çakırtib, hammege haber berib, yığib alibdi. "Ecdeharge bargüdey bir na'raşer barmisen?" -deb soribdi. Bizni kembeğal, deb pisend kilib esige amabdi. Bizning cemi kembeğal beri ham kapti, paşşa kiler işini bilmebdi.

Özge cöreleri aytdi:

- Haber bergende nime kilesiz? Halk hamme adamlar yığilgen yer. Sizning, bizning üstimizde toñimiz bolmese, minib közge körinedigen atimiz bolmese. Bizni nime kiledi?

Tağay aytdi:

- Ecdeharge buyurgen beççeğar atni, tonni özi beredi -de. Eger menge haber bergende, baş-ayak sarpa, bir yahşi at, bir yahşi yarak bergende, ecdeharge barer edim, paşşaning bu hizmetini orin kiler edim. Ölgen bolse, ölgen haberini berer edim, eger ecdehar tirik bolse, ğayret kilib ecdeharning

¹ Gaha

teniden başini aler idim. Eger bu ecdehar tirik bolse, unge birav chikib cevab aytalmese, u beççeğar zeharli nerse, tikleb şeharge basib kelse, tağın kattık kün sen bilen mening başimge tüşedi. Paşşalerge nime vahme! Undey kilib, bundey kilib kutulib kaladi. Tağı bir gep bar, paşşaning: "Eger şu ecdeharni kim öldirse, kızimni beremen", -degen gepi bar edi. Eger barib, tokinib ecdeharni öldirsem, belki paşşaning kızini alib, paşşage kuyav bolib kalsek ham ecebmes.

Şunde cöreleri aytdi:

- Undey bolse, kette adam bolib, bizler bilen gepleşmey, halü ahval soresmey ketesiz-de?

Tağay aytdi:

- Sening u hayaling hamdir. Paşşa, paşşalik devletini, dünyade körgen rahatini. Aftabayden ferzendini bergen vaktide ham, men sözler bilen bir dem belend-pest gepirişib, otirgenimge almeymen. Ecdeharni öldirib, paşşaning kızini algen vaktimde, berimizge çay kaynetib berib yüredi. Bulem öz tirikligide biz bilen birge boledi. Men paşşaning kızini aldim deb. Hisravşahning devlet hanesige barmeymen. Uning bilen core bolalmeymen. Ulerning köngli heç mehal biz bilen bir cayden çıkmeydi. Uler bölek gep tapmegende ham: "Kembeğalde nime akl bar, akli bolse, özini özi öngerib, bay bolib aler edi", -degen gepi sire kalmeydi. Bu gepler mening yüregimge sıgmeydi. Undey adamlar bilen sire bizning sazimiz kelmeydi. U kette adamlar aşib-taşıb, dünyaning kemçiligini körmegen, ağzige çıkkançe gepirib ötib keteyatgen adamlar. Hali biz kembeğalçilik, yokçilik bilen, kemçilik bilen keleyatgen adam. Eger şu işler bolgen vaktde ham, bizning kökeyimizden kembeğal-kemçiligimiz ketmeydi. Heç kimge biz kette gepirmeymiz.

Cöreleri: "Tağay eke, kani, kette bolgeningizde köremiz -de", -deb turib edi, paşşaning haberçi mahremeleri kelib: "Şularning gepi eda bolsin, unden keyin gepiremiz", -deb, kulak salib turib edi.

101. Bölek adam bilen işi bolmey kelib Tağayning bilegiden uşledi. Bayağı kembeğaller bildi, paşşaning mahremi könglide aydi:

- Huda urdi. Tağay günahkar bolib kaldı. Abba beççeğar, buler kelib kulak salib turgen eken, şunçe gepni gepirib yubardik. Paşşaning kıziyam kursin. Hazır, bolmegen nersege Tağay günahkar bolib kaldı.

Tağay mahremlerge aytdi:

- Ha, mening bilegimden uşledingler, biz nime günah kıldık?

Mahremler aytdi:

- Heç günah kılgening yok. Sen ahir ecdeharge baramen deyapsen-kü!

- Ecdeharge baramen degende günahkar boldimmi, men?

Mahremler aytdi:

- Biz şunçe şeharden, Hisrav şahning devletiden "ecderge baramen" degen kişini tapmedik. Sening "ecderge baramen" degeningni öz kulağımız bilen eşitdik. Bu şehir içi biz kelib seni uşlegenimiz-paşşaning hizmeti [üçün]. Ecdeharning haybet-siyaseti, bu asan gep emes. Bunge har kandey kişi baralmes. Bu hizmetge yürek kılmak asan emes. Biz at üstide turib aytsek, korkıb kaçıb ketib, songra tanib, boynige almay yurermi deb kelib bilegingden uşledik. Sen korkma, bayagı gepleringni paşşage aytmesmiz.

Tağay aytdi: "Sizlerde bir gep bar: "Tembegalning nime tutruğı bar, kaçedi" deb fehmlersizler. "Mer söziden, yolbars iziden burilmeydi" degen gep bar. Özüm taleb kıldım. Heçkim mening boynimge zevlim salgeni yok. Söziden kaytmeydigen kembeğalden çıkadi", -deb, ornide tureberdi.

Şunde ham mahremler işanmey, atige minib, Tağayni ortege alib, şahning sarayige haydeb cönedi.

Tağayni haydeb bareyatgenini adamlar körib: "Bu kembeğallerning babasi günahkar böpti-de, buni şundey kılıb, ortege alib, haydeb keteyatıpti", -deb turdi.

"Buni nimege haydeb keteyatgen eken, -deb, emeldarlar soredi, -bu nime günah kıldı?"

Mahremler aytdi: "Ecdeharge men baramen deb turibdi".

Bu haber paşşage yetdi. Paşşa: "Bunde alib kelsin!" -dedi. Mahremler Tağayni alib, paytaht üstige çıkıb ketdi. Paşşage ropare kıldı. Paşşa Tağayge kareb bu sözni soreb turibdi:

102. "Yüregingden ketsin sening ahü vay.
 Mezgil-caying bolsin sening keng saray,
 Ecdeharge barersenmi, er Tağay?
 Hafe bolmey, bunde oyneb-külmakka,
 Paşşa in'amige ega bolmakka,
 Çağladingmi sen özingni hizmetge,
 Barib ecdeharni bilib kelmakka?
 Menge ma'lum boldi sen aytgen sözing,

Hizmetge çağlenib kelgendey özing,
 Hezerimde belend ohşer himmeting.
 Kılıb kelseng yane şundey hizmetim,
 Senem bolgın kıyametlik ferzendim,
 Senge mindireyın neçeri atım,
 Belingge bayleyin keskir polatım.
 Ğamli bolib bunde kabağım uydım,
 Kançe hayalıkni başime yığdım.
 Ğayret kılgen bir azamet çıkmedi,
 Sening bu sözingden men ham suyundım.
 Mening devletimde hizmet kılgenler,
 Yahşi söyleb, menden in'am algenler,
 Devletimde bardir küçli palvanler!
 Heç kaysiden bundey Ğayret çıkmedi!
 İlgeriden Ğayretingni bilmegen,
 Emeldarler seni pisend kılmegen,
 Halayıkden şunçe adamlar keldi,
 Bu haberni ilgeri söz bilmegen.
 Songra özım angleb yubargenmen haberni,
 Uyalmedim men ham kılgen işimden,
 Yahşi cevap aytib, kılding sefernı,
 Evvelen könglimde şu sözler bardı,
 Menge eşitkızdı şundey haberni.
 Ecdeharge barersenmi, er Tağay?
 Kani, Tağay, erligingni bildirgin,
 Düşmanlerni Ğayret kılıb öldirgin,
 Hürsend kılıb mendey şahni küldirgin,
 Nime bolse erligingni bildirgin!"

Bu sözlerni Hisrav şahı aytedi,
 Aytgen sözni kulağıge tutedi:
 Paşşaden eşitib Tağay bu sözni,
 Bilgenini Tağay söyleb yatedi:
 "Buyurgın, paşşayım, barıb keleyın,
 Meydan bolse, yüz kaytermey tureyın.
 Mening kılgen hizmetlerimni bilseng,

Ölim hizmet bolse, meni buyurseng.
 Kembeğal deb meni nezerge almey,
 Kilib kelsem mening könglim kabarmey,
 Turibmen barmakka könglimde oyleb,
 Ecdehar kastige belimni bayleb,
 Şahım, berseng at-esbabingni şayleb,
 Yürmeymen vahm kilib yollerde oyleb.
 Yolni tartib ecdeharge barermen,
 Canım kıyneb ecdeharge berermen!"
 Bunday sözni Hisrav paşsa eşitdi,
 Hisrav şahning cuda vakti huş böpti.
 Abad kılsem, deydi, bu mezgil-caydi.
 Er Tağayning şüytib vaktin huşleydi.
 Paşsa turib öz kolimen şul zaman,
 Tağayge kiygizdi yahşi serpaydi.
 Tağay kelib yangi kördi beklikni.
 Şıkırletib kiydi-kü kök etikni.
 Tağay şunday yan-yağığa karaydi,
 Bul başige şalden salle öreydi.
 Tağayning işide bolmeydi hata,
 Bayledi belige körmeli pota,
 Şunday kıp kiyintib¹ bul vellemetni,
 Paşsa minedigen narkökdey atni,
 Mahremler ebzelleb bunge apkeldi,
 Bayledi belige şemşir polatni.

Eceharge Tağay kıldı ğazatni,
 Er Tağayni endi bul halde körib;
 Tağayning işini külgü kıp yatdi,
 "Paşsamizem acab ahmak bolibdi.
 Kembeğalge atü serpa beribdi.
 Paşşaning aklini hüday aldımı?
 Ecdeharge barib bir gep boldımı?
 Bu şeharde burilib nime kıledi,
 Tağay baveng bir nersesi kaldımı?

¹ Şunday kilib kiyintirib

Kim, kaysi yurtlarga bulem ketedi,
 Ötişige¹ at-encamni satedi,
 Bölek yerden tapib yane bir mezigil,
 Kembeğaller bilen höp yeb yatadi,
 Paşşamizning ati kolden ketedi".

103. Saraydeng adamlar Tağayning bu ahalde atleneyatgenini körüb şıvır-şıvır gep kılıb yatdi: "Hisrav şah aklını yitirib, bulem sevdayi bolgen eken. Bu bir kün köralmey, yürgen kembeğal nerse. Buning ecdeharde nime işi bar? Şunçe serpa, nazarkarde atni mindiribdi, bunge işanib kembeğallarning babasi bolse böbdi-de. Şunday şeharde ya bir mezigil-cayi yok. Bir tam salib almak kette gep. Akalli çaydiş kaynetedigen bitte oçak tüzetib algen adam emes. Kembeğal adamning ham şunday rızkılısı boledi eken. Asmanden taşlegende, öziden-özi dünyage ega bolib kaledi eken. Kaysi yurtlarga barib, bul encamlarni pulleb alse, bar ümri yatib esek ham sab² bolmeydi", -dedi bir neçesi.

Bulerning gepirib yatgeniden Tağayning haberi yok.

Bir hil adamlar: "Hazır unge kiydirgen, mindirgen buyumlarni ilgeri körmak turul, güzeriden ötgen emes. satgende, buler nerhini ne bileydi? Bir tüzük adam sal pul bilen kuliden eldeb aledi", -deb özevende³ gepirib kaldı.

104. Tağay [öz] meşğulatide bareyapti. Şunde özining kembeğal haneside [cöreləri]: "Bizning başçımız özini merdikke alib ketdi. Kandey bolib keler eken?", -deb karese. Tağay cude siyasetli, atli, tonli, encamlı bolib keleyapti.

Şunde cude özini yakın alib, kayışib yurgen çörelerden bir neçesi Tağayning aldige çıkıp, gipirib turibdi:

Paşşaning atini beca minıbsız,
 Canden keçib, acab işni kılıbsız!
 Ecdehar haybeti köpdür eşitdim,
 Men sizge kayışib, özimden ketdim!

¹ Bazarning köterişige

² Salib

³ Öziçe

Aklım kaçıb, dengi-düngim unutdim,
 Sizden bardı barmes, degen ümidim.
 Astingizge siz minibsiz yahşi at,
 Paşşage kılmakçı bolibsiz hizmet,
 Yiğilib yatgen bunde kembeğallerge-
 Başçimizsen, ölseng boler kıyamet!
 Yolden urmey, men hakka yığleyin,
 Kol açıb hakingge dua kileyin,
 Aman barıb, aman kelgin ecderden,
 Yolge kareb intizar böp tureyin!
 Ecdehar kılmesin senge kıyamet,
 Öz könglingmen taleb ayleb baresen,
 Kelgin, Tağay -başçım, sağü selamet!

105. Bu sözni eşitib, Tağay cörelerige kareb aytdi:

Men baramen, bilgin hizmetim kette,
 Dua kılıb bunde turing ebette!
 Nasib bolse, öldi haber beremen,
 Ul ecdehar tirik bolse u tağde,
 Yüz kaytermey barıb, uruş kilemen.
 Eger yulsem ecdeharning başını,
 Paşşa körse er Tağayning işini,
 Mening hizmetimni u ham bileci,
 Kandey bolse, bir korğanni beredi.
 Kulak salgin Tağay aytgen sözlerge:
 Bir korğan تنها tegse bizlerge,
 Bir neçengni mirşeb kılıb alemen,
 Bir neçengni men emeldar kilemen,
 Hammemizning ortemizde cay bolsın,
 Korğanning namini şundey koyamen:
 "Kembeğal korğani" unge nam koyıb,
 Cemi kembeğaller unde yiğilib,
 Paşşaning in'amin ortede körüb,
 Aman-esan kaytib kelsem bu yerge,
 Bir korğan soresek ittifak bolib,

Bir adamdey menzil-cayge yigilib,
 Devletü malimiz ortede turib,
 Aman-esan barib ecderden kelsek,
 İşimizge dost adamlar suyunib,
 Düşman ketsin otdey bolib kuyunib!

Bu sözdeştib¹ dua kilib kaledi,
 Hoşlenib ecderge Tağay cönedi,
 Çarci-registande atni oynetib,
 Şul zamande Tağay ketib baredi.
 Kembegäl başçisi hamme bileli,
 Er Tağayning yürüşige küledi,
 Mest bolib er Tağay şunde cönedi.
 Öz şe'nige sözler aytib baredi:
 "Adam bolib bul Bucülning şehrige,
 Minib aldim paşşaning tulparige".
 Köring Tağay şemsir bağleb belige,
 Ecdeharge taleb kilib baredi.
 Kulak salıng er Tağayning sözige,
 Öz könglide: "Ejdeharge yolıkib,
 Uçreb kaytey bul paşşaning kızige.
 Tırık bolse bilmegenin bildirib,
 Şemsir urib ecdeharni öldirib.
 Aman-esan turgen bolse baylavli,
 Alib kaytsem şahning kızın mindirib,
 Harne desem aytgenime kondirib".

Bu sözdeytib² Tağay ketib baredi,
 Bareyatib şu zamande er Tağay,
 Yol ayrıtka³ Tağay duçar boledi.

¹ Bu sözni eşitib

² Bu sözni aytib

³ Ayrılışge

106. Tağay aytdi:

- Baya elde sorebmen. Bu yolning bu yerden ayrilib ketişi esimgе kelmepti. Anikleb yurmesem bir yolge tüşib keteversem, şu yol baredimi, barmeydimi, bilmesem. Beş kün, tört kün arade ötse, men teyinini bilmey yürib ketsem, paşsa "kelmedi", deb, yolge kareb turse, bu haberni eşitmese; bedevlet kişini har nersege gep kile bermeydi, kembeğalning taşı yengil boledi. har kandey beteyin gep üstige eğaneb, melamet gepning egasi bole beredi. Men hayalleb ketsem, paşsa sap kette adamlar bilen otirib: "Ecdeharge ketgen adamden heç haber bolmedi", -deb, ağziden çıkse, paşsa gepirgıç adam köp çıkib kaledi: "Hali ham şuni keledi deb yüribsizmi? Uning bu yerde bağü-çarbağı barmi kelib? Şunçe kimmetbaha eslehanı kolige berib yubardingiz, u ölmey kaytib kelermi?", -deb paşsani ham uyaltiredi.

107. Şu vaktde közige bir kara körine berdi. Atining cilavini tartib turdi. U adam yakinleb kelgenden keyin, Tağay bul adamge kareb ecdehar tarafge baredigen yolni soreb turgen eken:

Gep eşitgin mendey merdning tiliden,
 Çıkdım batır bolib Bucül eliden.
 Men adaşib munde turdim yolimden,
 Aççığlensem har iş keler kolimden!
 Paşsa berdi, sürib oyneydi tulpar,
 Bucülning zahresin algen ecdehar.
 Ecdeharge taleb kılıb baremen,
 Kay tarafde boler? Mağan yol başkar!
 Şadman kılsem Bucül memleketini,
 Kılıb keley Hisrav şah hizmetini,
 Hizmet üçün minib çıkdım atini.
 Tüşmesin başıme bir türlü sevda,
 Ecdehar mezgili kaysi bir tavde?¹
 Ecdeharni soreb ketib baremen,
 Mingen atım asl tulpar bedavdı(r).

¹ Tağde

108. Bul sözni eşitib, u adam Tağayge kareb bir söz aytdi:

Sağal iş deb bu hizmetni oylebsen,
Merd adam kılıçin belge baylebsen,
Bekar ecdeharge taleb eylebsen!
Bilesenmi, ulem yatgen ecdehar,
Ecdehar demekde kançe zor gep bar!
Özing öyle, sening esing barmidi?
İşkirib tartgende ketedi tağler,
Çivince yok minib yürüen bedavler.
Özden-özi barib ölmak ne darkar!

Ecdehar deb sire ağzingge alme,
Kayteber, eceli yetgen beççeğar!
Naryakka burmegin atning başini.
Paşşaler ham kılalmeydi işini.
Ecdehar deb soreb nime kilesen?
Cinñi bolib sen çıkdıngmi elingden?
Atü kamçı ne iş keler kolingden!
Hisrav şahde kançe top, tophane bar,
Bilgin şundey paşşalıkde encamler,
Neçe yiller ecdeharmen uruşib,
Bolalmedi ul bedbahtmen beraber.
Yetgen cayin yaksan kılı ketedi,
Bir şeharni bir akşamde yutedi,
Kandey adam yolıkib cevap aytedi.
U yolge yürmekni hisabi bitgen,
Ecdeharge yolıkib küni bitgen.
Tağı bir kır aşşeng yetib baresen,
Senem otib ecdehar çegeresige.
Öz ayağıng bilen barib ölesen!

109. Bu sözni eşitib, Tağay bildi, ecdehar şu yolde eken. Tağay aytdi:
"Bu tentek beççeğar soresem, kayte menge yok yerdegı geplerni aytedi. Heç
nimeni körib başiden ötkezmegen adam eken bu".

Tağay tağ betge karagen yolge atining başini burdi: "Bar, öz yolingden kalme, sen meni yolden urmel!", -deb cöney berdi.

Şunde u adam ham özevande gepirib, ketib bareyatibdi kıyşeyib: "Bu adam kandey adam bolse? Paşşaning emeldarımı? Ecdehar şeharden şunday bitte-yarimteni evreb¹ aladımı deb, ham adamlar gepirgiç edi. Mebada atini bilib dua bilen şunday evreb çakırgen adammi? U öldi! Bu ecdehar evregen kişini harçend kayt degen bilen, közige kızdey körinib kaytmeydi emiş, degen. Bu ham ecdeharning evreşige² yolıkkın adam eken" -deb ketdi.

Tağay yolını alib bareyatib edi, kırning başige çıkıp karedi. Tağden pestge enkeygen yerde, Çarhin kölning yakasında bir nerse misli bökterilgen tağning bir deresidey bolib yeltireb yatibdi. Tağay aytdi: "Endi tevekkelni hakka kileyin. Şu yatgen ecdehar eken. Atni tezleb, bir-ıkkı öreyin. Ecdehar beğam yatgen eken, haber tapgünçe şemaldey ğuvulleb üstige barib kaleyin. Bargenden başige şemşirni saleyin; ecelim yetse öleyin, buning bilen bir yaklı boleyn?!"

110. Cebr kıldı hayvanzatning canige,
Kırk bir kamçı urdi atning sanige,
At-alib cönedi şunday felekke,
Kattık ketti, Tağay könglin huşledi,
Şabiri bilinmey yaşindey ağıb,
Bir kolimen eger kaşiden uşledi.
Hayran kaldı bu tulparning işige,
Barib kaldı ecdeharning kaşige,
Haybetiden akli şaşıb Tağayning,
Kılıç urdi ecdeharning başige.
Bu bilen ecdehar harbe kılmedi,
Ecdeharden heç siyaset bolmedi,
Ançe ötib atning başini tartdı,
Ecdehar kaşige er Tağay yetdi,
Endi kelib bunde ecderni körse,
Zor ecdehar erman bilen ölibdi.
Senev kördi: kırk bir bölek bolibdi.

¹ Erbab, erbavige

² Erbavige

Ecdehar kalibdi cezasin tapib.
 Kılıçın bilmesden ölikke چاپ.
 Köring endi Tağay vellemetini
 Tüşib mindi şu zemande atini.
 Kulak saling merd Tağayning sözige,
 Barib kaldı bu paşşaning kızige.

111. Tağay könglide: "Ecdehar ilgeriden ölgen eken. Bu baylavli turib ecdeharning ölik-tirikligini ne bileği. Men bunge bir yalğan ayteyin. Kani, nime der eken. Eger ma'kul dese, kolini yeçib, mindirib keteyin, nime degen sözini eşiteyin, nime dese şundey deb paşşage haberini ayteyin", -dedi. Bu şumlikni oyleb, at چاپ, Aftabayning kaşige barib, Tağay yalğanden bir söz gepirib turibdi eken:

Men ekenmen Bucül elde zorebar,
 Han atangge bolib keldim hizmetkar.
 Ecdeharning bilmegenin bildirdim,
 Erman bilen ecdeharni öldirdim.
 Endi abad kıley Bucül elingni,
 Atden tüşib men yeçeyin kolingni,
 Mening bilen birge Bucülge barib,
 Körgin ata-eneng, kalgen elingni.
 Ecdehar deb köp tarkgensen zulmni,
 Heçkim soregen yok sening halingni,
 Mening kulgen hizmetimni bilendi,
 Koling yeçey, kelib mingeş, bol endi!
 Mening bilen sen ham birge yur endi!
 Neçe vaktler kalding hörlikni tartib,
 Bu yerde kün körding köp ğamge batib,
 Sen yalğız turgensen hasretler tartib.
 Mening bilen, şahning kızi, yur endi.

112. Bu sözni eşitib, Aftabay Tağayge kareb iki ağız zöz aytib turgen eken:

"Aşe elden birar laçin kelgendi¹,
 Laçin keb ecderge çengel salgendi²,
 Berekella, kelgen bul ğayretingge,
 Laçinning çenggide ecder ölgendi³.
 Bu yalğan, özingge ma'lum turgendi(r),
 Hiyalmen söyleding mence yalğandi(r),
 Esti namerdlerning işin kilmegin,
 Haber alding, cude yahşi bolgendi.
 Merd bolseng sen köp eylenib turmegin.
 Hayallemey bunden kılgin seferni,
 Tirik deb atamge bergin haberni,
 Kisteb bargin minib kelgen tulparni,
 Yalğan sözning nime faydesi bardı(r)?
 U paşsa atamge haber beresen,
 Tirikligim elge ma'lum kilesen,
 Kançe in'am suyumçini alesen,
 Bir yurtning egesi bolib kalesen!"

Aftabay bu sözni Tağayge aytdi,
 Ma'kul tüşib bunden er Tağay kaytdi,
 Ecder ilgeriden ölgenin bilgen,
 Şunday kilib endi Tağay yol tarttdi.
 Bucülning karasin körib er Tağay,
 Şeharge u zaman yakınleb yetdi.
 Karase, ecderden Tağay kelibdi;
 "Barmey yolden kaytib kelgen bu Tağay,
 Haddi barmi ecdeharge barmakka,
 Ecdeharning karesini körmakka,
 Tağayninng işimi şunday kılmakka,
 Hizmet kıp paşsaden in'am almakka,

¹ Kelgen edi

² Salgen edi

³ Ölgendi

Kembeğalning işi emes bu hizmet,
 Bir yerlerde iş körsetib kelmakka".
 Şehar içide höp gepirib yatedi,
 Paşsa sarayıge Tağay yetedi.
 Çıkıb hizmetkarler atını uşleb,
 Paytahtge ketdi Tağayni başleb.

113. Şunde Tağay barib, paytaht üstide paşşage röpere boldi. Bir-birini körüb, hal-ahvalını söreşib, aman-esan kelgenini bilib, cönetgende "Kıyametlik ferzendim bol", -degen gepi esige tüşib, Tağayge aytdi:

- Kani, Tağay körgen- bilgeningden gepir!
 Şunde Tağay paşşage kareb bir söz aytib turgen eken:

Men atlenib kıldım bul kün hizmet,
 Art-sırtımden köp gep boldi melamet;
 Ölinge bel bayleb mendey vellemet.
 At çapıb çöllerdı belend-pestige.
 Ğayret bilen bardım ecder kasdige,
 At çaptırıp barib kaldım kaşıge.
 Urdım hancer bilen düşman başıge.
 Evvel kılıç urıb, songra bildim.
 Ecdehar ölgenin men songra kördim.
 Tirik emes, ölikke duçar boldım:
 Şahim, barib Aftab kızingni kördim.
 Amán-esan unde baylavli kalıb.
 Kenizleri bilen bu enesini,
 Soreydi baylavli esige alıb.
 Yalğız kaldı şundey çölde müştiper,
 Başka söyleb otırmaklık ne darkar?
 Barib yeçib alıb kelsin kenizler.
 Neçe sözni sizge bu Tağay aytdi.
 Halisane¹ kılıb keldim hizmetdi.

¹ Halisenlilla (h)

114. Tağay "halisanlilla, hizmet kıldım" degenden keyin paşşa:
"Halisanlilla kılgen hizmeting üçün maksedingni tile menden", -dedi.

Şunde Tağay aytdi:

- Men sizden nime tileymen? Bir nime alamen deb hizmet kılgen bolsem, tilesem tüzük edi. Menge tile demeng. Menge bir nime bersengiz ham halisenlah beresiz.

Paşşa aytdi:

- Aklıngning köpligiden bu kembeğallerning babası bolib yurgen eksen.

Şunde Tağayni öz ihtiyarige koymey, hizmetining arkasiden bir korğange korğanbegi kıldı.

Şunde Tağay korğanbegi bolib, paşşa bilen hoşleşib, korğanbegi emeli bien paytahtden çıkib, kembeğallerining kaşige kareb cöneb ketdi. Paşşa Tağayden eşitgen haberini kuanib katinige bildirib, Aftabayning kenizlerini alib, ikki erevege kenizler bilen Aftabayning enisini salib, kançe mahrem, hizmetkarler koşib Aftabayge çönetdi. Şu küni buler arava bilen kızning kaşige cöney berdi. Enesi yolde bu sözlerni aytib bareyatgen yeri:

115. "Kötersem başimden kayğu-elemni,
Uyimning bazari yalğız balamni,
Körgünçe yok, yolde mening takatim,
Kayteden dünyage kelgen senemni.
Neçe kün baylavli yalğız kalibdi,
Aftab munde, menem şahlik şevketde,
Mekanım, mezgilim zindan bolibdi.
Neçe sözim buler bu yolde aytdi,
Aftabay baylengen ötavge yetdi.
Aravaden körüb taşleb özini,
"Balam", -deb kuçaklab yalğız kızını,
Kenizleri kelib yeçdi kolini,
Yığleşibb, tapışib canü dilini,
Soreb bir-birining bunde halini.
Aftayni enesi kiyintiredi.
Kenizlermen alib endi şul zaman
Bucülning şehrige kaytgendi aman.
Aman-esan kızı tegib kolige,

Kelib kaldı orde-mezgillerige.
 Ecdehar zulmiden gengigen başı,
 Kelib kördi atası, kavmü kardaşı.

116. Şu keçe hammesi körışib, soreşib yatdı. Erte bilen tang atdı. Paşşalık şunday haber koydı: "Adamler kökini taşleb, vaktini huşleb öz işide bolsın, bazarnı yürgizsin, sevda-satıkni başlesin!" Bu haberni eşitib, bazarge humari bolib kalgen halk tang atmey yığilib, bazar açilib, şehri Bucülge adam tolib ketdi.

Şunde kün çıkış haddige yetdi.

Aftabay Rüstemni köngliden çıkargeni yok edi. "Seni özüm tapib alarmen", -degen gepi eside edi. Şu gepi bilen: "Endi Rüstemni bazardan ahtareyin, elbette, şu bazarde yürgendir, taparmen", -deb kün çıkkanden song kenizlerini iyartib bazarnı seyil kılıb çıkıb ketdi. Bazarde köz tutib, Rüstemni kareb yürür, deydi:

Aşık fehmi akşam keçe,
 Halin bilmeydi bir neçe,
 Restelerde kasıbbeççe.
 Har resteni araleydi,
 Kenizi bilen ayımçe.

Aftabayning kemali,
 Ayden ğalıbdır cemali,
 Bul başide pir-pireydi,
 Öregen lavdan romali.
 Har tarafge köp kareydi,
 Canı Rüstemni körmeydi.
 Kareb yürür könglin huşleb,
 Neçe kenizler pöş-pöşleb.

Bir neçesın vaktin huşleb,
 Oyneb küler zülfek taşleb.
 Husni tolgen aydeb bolib,
 Kaş egilgen yaydey bolib.
 Aftabayım kenizlermen,

Köp çalkıgen köldey bolib.
 Tişi gevhar, dürdey bolib,
 Bucül şehrin yurib karer,
 Kızlerimen¹ birdey bolib.
 Çarsü-registange bardı.
 Yurib şeherni ahterdi,
 Namazgergeçeyin izleb,
 Rüstemden tapmey haberdi.

Ayım köngli hafe boldı;
 "Bilmem, közim tüşmey kaldı,
 Kareb deregin bilmedim,
 Körib halini sormedim,
 Bu bazarde men yolıkıb,
 Gepleşip, seval kılmedim".

Bu sözdeytib² uyge yetdi,
 Akşam yatdı, baz tang atdı,
 Erte-mertan haber kıldı.
 Erkek kalmeyin çakırtıdı,
 Barçe halayık yığılıb,
 Katar böb körıkden ötdi.
 Kareb turıbdı gecekdar,
 Bunde yokdır Rüstem şunkar.
 Hammeyem körıkden ötib,
 Sap boldı kelgen adamlar.

117. Endi paşşalık soredi:

- Yene heç yerde adam kaldımı?

Bir kişi haber berdi: "Aksarayde bir adam bar. "Nime işde yürgen adamsen?", -deb soresek. "Men esbi cellavmen", -deb aytedi. Cellavlık kılıb, yılkı yetekleb yüredigen adamge ohşemeydi", -dedi.

Paşşalık "Haydeb kelingler!", -deb buyurdi. Bir hizmet kar barib haydeb keldi. Aftabay haliham almesini uşleb kareb turib edi. Rüstem

¹ Kızler bilen

² Bu sözni aytib

körükden öte berdi. Aftabay alme bilen urdi. Paşşalik Rüstemni kayterib aldi. Ecdeharni öldirgen şu yigit ekenini hamme bilib kaldi. Rüstemning hakige dua kilib, hammening dimağı çağ boldi.

Şunde Rüstemhanning tarzige kareb, Hisrav şah bir söz soreb turgen eken, deydi:

118. Kaysi elden, kaysi yurtten bolesen?
 Kaysi elde, kaysi şahning ulisen?
 Haber bergin, kaysi yurtten kelesen?
 Paşşalik devletim senge lazımdı(r),
 Kabul kılgin mening Aftab kızimdi.
 Ğayretingden nabud böpti ecdehar,
 Vakti huş böb kaldi kançe adamlar,
 Şahlik şevket endi bu senge darkar.
 Körsetib sen ma'lum kılding işingni.
 Nime deseng kiley köngil huşingni!"
 Neçe sözni bek Rüstemge aytedi,
 Şahning sözün Rüstem kabul tutedi.
 Nime dese Rüstembekni kündirib,
 Şul zamande halayıkni yıǵdırib,
 Şunday kıp Rüstemge berdi kızini,
 Neçe künler elü halkka toy berib,
 Paşşa kıldı öz cayige mindirib,
 Paşşalikka bezor uni kündirib.

119. Rüstem Aftabayni alib, paşşa bolib, "Cebr-zulm kilmey elingni söreysen", -deb paşşa in'am kılgen korǵanning ihtiyarini Taǵayge berib, özi Bucül elige ma'lum bolib kaldi.

Taǵay hizmetining arkasiden bir korǵanning egesi bolib, Rüstembekden şu korǵanning ihtiyarini özige alib, endi sab kembeǵallarning barini şu korǵange yığib, özige in'am kılingen yerni söreb, kembeǵal cöreleringning biravini mirşeb, biravini mahrem, neçavini şunday emeldar kilib sorey berdi. Şunde paşşaning bir neçe emeldarleri Taǵayning işige külib aytdi:

- Taǵay, sen emeldarlarni sipayilerden, bedevletlerden, iş bilermanlerden kilseng tüzük edi. Sen kımarbaz demeding, bengi-hangi

demeding, öz eylesini tapalmegenning berini emeldar kilib yubare berding. Kayakdeng kızıl ayak yaman adam kette bolib ketdi. Buler kettelikni ne bileli?

Bu sözni eşitib, Tağay aytdi: "Bizge kettelik kilib, fukaraning yüregini yaradigen adam darkar emes! Paşşalikning hakı bolse, şuler ham fukaraden hisableb almakni bileli. Buler kembeğal adamlar bolgen bilen hisabini sizlerden yahşi bileli! Dok urib biravning yüregini yarmeydi. "Hammesi öz adamimiz, yarü-cöremiz", -deb birbirining gepige tüşüne kaledi. Şunday kilib, men emeldarlarni özimning çörelereimden kıldim. İlgeri ham bularning babasi edim, endiyam şularning babasimen -de. Sizler korğanbegi desengler dey beringler! Biz halıyam şul bavaligimizni, örgengen hunerimizni, kilib keleyatgen kesbimizni kilemiz. Paşşalikning hakı bolse, berermiz", -dedi. Tağay şu tertibde iş tutib yatdi.

120. Rüstem Bucülde üç kün paşşa bolib turdi. Akşam Aftabayi kaşide yatib ah tartdi. Aftabay soredi:

- Nimege ah tartdingiz? Mendenem özge birar cayde alib koygen yeringiz barmi? .

Rüstem aytdi:

- Algen başka yerim yok. Oyleb tursem, bu şeharğa men tuz bilen savunge kelgen ekenmen. Kelib paşşa bolib, kalibmen Bahra tağde, Akrobatde enem bilen ikki tazim kalib edi. Künin barib, künin kelemen deb edim. Yangi uyukum kaçib, hisablesem, kalgenimge üç yerim ay böbdi. Bilmedim, enemning hali ne keçdi?

Aftabay aytdi:

- Undey bolse, ertege atlenib, barib enengizni, tazileringizni alib kele kaling.

"Heyr", -deb Rüstem yetdi. Erte-merten tang atdi. Egerleb mindi bedav atdi. Könglide aytdi: "Men öz ihtiyarim bilen paşşa bolgenim yok. "Paşşa bilemen, -deb bu elge kelgenim yok. Bir paşşa atam bolse, uning zulmiden tendireb çıkib ketgen adammen. Paşşa bar yerde tuhmet bar. Tağı kelib şunday tuhmetge ega bolamenmi? Paşşaligingni tağı özing kile beresen", -deb bu geplarni Aftabayge aytmey, hoşlenib, üç künlik paşşalikni egasige tapşirib, cöneb ketdi.

121. Aktaşde Hurayimge düşmanlık kılgen ikki kündeş har küni ğarge, kempirning kaşıge keler edi.

- "Hurayimni, Rüstemni öldirdim", -der eding. Öldirgening yalğan eken. Biz emiş-emiş¹ emitemiz. Kaysi bir memleketlerde yurt ağışib yürgen eken. Bir künleri keledi, başımızge bala boledi. Otirikning çini çıkıb kaladi. Ya şulerni anikleb öldirib ber, bolmese, bizning pulimizni kayterib ber, -deb cancal kiler edi.

Kempir tinçimegenden keyin kırk bir nöhet taşleb, fal açib kördi. Falide şunday çıkdı: Rüstemhan Bucül şehride, Hurayim Bahra tağıde, Akrobatde.

Kempir yağaçden at, kağıazden kanat, polatden mürvet kılıb, kulağını bureb, asmange uçdı. Bahra tağıge yetiştı. Çap kulağını buredı, kuyılıb yerge tüşdı. Atini bir ernenge kuyıb, Akrobatning darvazasını açib kırıb keldi. Hurayim tazilerini ikki yanbaşige alıb, yolge tikilib otirib edi.

Hurayim öz yurtide körgen kempir bilen körışib-soreşib kaldı.

- Balam, takdiri ilahıy. Sizler şunday elden cüda boldingler. Bunday haterli yerlerde otiribsen. Rüsteming kani?

Hurayim aytdı:

- Rüstem tuz bilen savunge ketib edi. Künin barib, künin kelemen deb edi. Üç yarım ay atdı, hali deregi yok. Bilmedim, balamning hali nime keçdı?

Şunde kempir: "Men kete kalsem, babangning adetini özing bilesen", -dedi.

Hurayim yalğız otirib zerikken. Ayrılışı kelmey, kempirden hadık almay: "Rüstem kelib kaler, körib ketersız", -dedi.

Kempir şumlikni taşleb, Hurayimge cude mehriban bolib, ergeştirib, devlerning caylerini, tegizemin yerlerini körsetmakçı bolib, iyartıb barib, tegizeminge tüşirdi. Hurayimning boynige ğol, ayağıge künde salib, üstidegi kiyimlerini yeçib alıb, özining kiyimlerini Hurayimge kiygizib, kaytışde kırk tammi üstiden kulfleb çıkdı. Kempir bir dua okıdı, cesedi Rüstemning enesi -Hurayimning özidey boldı- de turdı. İkki zencir bilen, ikki tazini ikki yakka bayleb koydı. Rüstemning yolige kareb otıra berdi.

¹ Miş-miş gep

122. Şu vaktde Rüstem tağni aşib, yakınleb tüşib keke berdi. Enesini kördi. İkki tazini ikki yakka bayleb, özi yolge tikleb otiribdi.

Rüstem aytdi: "Enem beçare, aman-esan bar eken. Mening ketişim yaman boldi. Mening yolimge kareb otirgen eken", -deb yakınleb keldi. Rüstem eyyar mestanni tanımeydi, enem deydi. Şunde enesi suretide bolib, bu eyyar bir söz aytib turgen eken:

Karğayin desem, sen yalğız,
 Karğamesem-yalmağız.
 Keteber, cüvanmerd, yüzing körmeymen,
 Bergen ak sütimge razi bolmeymen,
 Eneng bolib, yetegingge yurmeymen!
 Cefa tığı bu canimden otibdi.
 Ayrılık henceri bağrim yırtibdi,
 Ketgeningge üç yarım ay otibdi.
 Balam deb gepingge mağrur bolmeymen.
 Kazining aldide şebgir, nayibi,
 Yigitge pend berer atning mayibi.
 Keçe keldi Akrobatning sahıbi,
 Ketebergin, men yüzingni körmeymen!
 Yalğız taşleb menge salding otingni,
 Kökke sağdim, bilseng, bul ak sütimni,
 Endeynelme¹, bu yerlerden ket endi.
 Balam deb men sire yüzing körmeymen!
 Enem deb kaşime mening kelmegin,
 Balam bolib mehribanlık kilmegin!
 Asli u derbeder bolmak adeting,
 Yalğız kalib, kalmedi-kü takatim,
 Darkarı yok, sening bundey rabating!

123. Bu sözni aytib, kempir teskeri kareb turdi. Şunday ham bolse Rüstem: "Mening ketişim yaman boldi, enem könglige ağır aldı. Nime bolse, köngliden çıkareyin". -deb bir söz aytib turibdi:

¹ Endi eynelme

Hüdayim sakleğay bendeni aman,
 Kayteyin¹, enecan, boldim sergerdan.
 Bugün hafe bolseng, erte külesen.
 Har günahım bolse oting, mehriban!
 Kulak salgin mendey uling tilige,
 Bilmey ketdim men ham uzak yolige,
 Ayleneb köp kaldim Bucül elige.
 Undey yurtde ecdeharni öldirdim.
 Hisrav şahning barib kızini aldim.
 Üç kün paşsa bolib Bucülde turdim.
 Har günahım bolse otgin, enecan.
 Bu yürüşge özüm püşeyman kıldim.
 Sening kalişingge köp hafe bolib,
 Şu bugün ahterib körgeni keldim.
 Öter dünya, öterini oyleding,
 Kiyamet deb şirin caning kıyneding.
 Keçe kelse² Akrobatning egasi,
 Tazilerni ne sebebdan bayleding?
 İkki tazim edi, ene, vefadar,
 Düşman kelse boler edi beraber.
 Nege, ene, bu taziler baylendi?
 Tazini bayleseng bağrim eziler!
 Nime kilseng özingdedir ihtiyar,
 Köp karğame, razi bolgin, müştiper!
 Mening bilen yine birge bolersen,
 Ğamü külfet ketib, ene, başingden,
 Körmegendey bolib bunde yürersen!

124. Bu sözni "enesi" eşitib, yine bir söz aytib turgan eken:

Yalğızlıkde mening bağrim ezildi,
 Közde yaşım keçe-kündüz tizildi,
 Tazi deme asla, könglim büzildi.
 Hazan bolmey bağde güller solmese,

¹ Kandey kileyin

² Kelgen bolse ma'naside

Alla sening aklü huşing almese.
 Bu yerlerde yerge¹ avkat bolmese!
 Kem-kem tazilerning fe'li azdi-kü,
 Tazi deme, mening könglim büzildi,
 Pak bolmese yeb koyayazdi-kü
 Keçe-kündüz yahşi söyleb oyledim,
 Aldeb-suldeb tazilerni bayledim.
 Tazi deseng közden yaşım tiziler.
 Can balam, göşingni tartsin taziler.
 Keteber, cüvanmerd, yüzing körmeyin.
 Endi senge burungidey bolmeyin!
 - deb kempir burilib keteberdi.

125. Rüstem aytdi: "E, enemning kattik aççığı kelgen eken, harçend gepirdim, köngliden çıkmadi". Atini bayleb, piyade bolib, enesining kaşige barib, erkelegen kişi bolib, könglini almakçı bolib, belend-pest gepire berdi.

Enesi turib aytdi:

- Balam, sen Çarhin kölide ecdeharni öldirdim deysen, Bucül şehride üç kün paşşalık kıldım deysen, Hisrav şahning kızini aldim deysen. Üç yarım ay yürüb mence tapib kelgen otiriging şul -de. Meni şundey kilib eldeymen deysen-de. Meni eldeseng, bunden başka otirik kuribmidi? Sening atangni Sultanhan der edi. Bizler berkemal kız vaktimizde kalikka baredigen edi. Bir ipek arkani boledigen edi. Atangni kulebend kilib tartib, bayleb koygıçıdım. Çirenib tartib, üzib keteber güçidi. Halk, balam, sen atangdey bolgening yok, bul işlemi kılgening yok.

Rüstem aytdi:

- Ene, eger arkaning bolgende, meni ham bağleb körgeningde biler eding. Üzib ketsem atamdey bolgenim, uzalmesem, çeçib koyasen -de, songre!

- Balam, seni yeçmey bekarge kıyney beremenmi?

Kempir eyyar kerekli nerseni ğamleb yurgen. Bir ipek erkan bilen Rüstemni kulebend kilib bayledi. Rüstem çırpınıb tartdı Erkan etini ezib suyagıge batdı. Enesige yetgin dese, endi kulak salmey, teskeri kareb turibdi. Şunde baylavli yatib, enesige bul sözni aytdi:

¹ Yeyerge-yemakka

126. Bağırimden ot çıkıb tenem tuteşdi.
 Etim ezib, suyagimge yetişdi.
 Tevbe kıldım, ene, yeçgin kulimdi,
 Ölmesçe kördingmi yalğız ulingdi?
 Öz balangge özing rahming kelmesmi?
 Bunday kılıseng, yalğız balang ölmesmi?
 Üstingge kiyibsen yeşilden kökdi.
 Ferzendge eneçe rehberi yokdi(r),
 Öz balangge süre rahming kelmebdi,
 Berahmsen, ene, yeçgin kulimdi!
 Nime deb emr etseng ani kileyin,
 Keçe-kündüz hizmetingde boleyin.
 Ene, yeçgin, ötgın mening günayım!"
 Bu sözdeytib¹ Rüstem şunday karadı,
 Şul zaman enesi ketib baradı.
 "Enem deb düşmange köngıl beribmen,
 Mestan eken, beca duçar bolibmen!
 Hıyle bilen kıldı mening işimni,
 Zalim eyyar endi keser başımni.
 Enem bolse sorer edi halimni,
 Bir gep bilen bayleb berdim kulimni,
 Baylavlimen, boynime aldım ölümni.
 Ayağımgı kirse edi bir tikan,
 Enem bolse kılar edi yüz fığan.
 Endi bildim, bu kempir boldi düşman".
 Bir gep bilen kolin bayleb Rüstemhan,
 Özi kılgen işge kılıb püşeyman.
 Arman bilen bu baylavli kaledi,
 Dad degende nime ilac kıledi?
 Endi düşman bilmegenin bildirer,
 Kılıç salmey, bağırın kange toldirer.
 "Baylavlimen, ne iş kelsin kolimden,
 Başım kesib arman bilen öldirer.
 Hıyle bilen mening aklımni aldı,
 Ahiri, akıbet künım şul boldi".

¹ Bu sözni aytib

127. Şunde kempir eyyar har türlü boleyatir.

Bul revatde Kızıl dev degen dev zindande edi. Kempir Kızıl devning zindanini barib aylendi. Zindande yatgen Kızıl dev karadi. Zindanning başide devning köziğe bir surhayıl gerdan, piste dehan, cude bir zember bel sağırlı binayı kelinçek körindi. Dev körüb: "Cure yoldaşing boleyin, tartib al!", -dedi. Almedi.

- İni ağayni boleyin, tartib al!, -dedi.

Kempir bu sözge ham kulak salmedi.

- Ese, ering boleyin, tartib al! -dedi.

Kempir bir arkanni salib, Kızıl devni zindanden tartib aldı. Kempir turib aytdi:

- Endi gep şul: Mening bir oğlim bar, bayleb, sazleb koyibmen.

Şuni öldirmeseng, ikkavimizni oyneb-küldirmes. Bu dünyade devran sürdirmes.

Dev aytdi:

- Bayleb koygen yeringni körset, öldirmek taril pare-pare kilib yubaremen.

Kempir Rüstemni baylegen yerini körsetdi. Dev aybaltasını kolige aldı. Toksan batman çoyenden bolgen kelteği bar edi, egnige saldi. Rüstemning üstige baraberdi.

Şabir peyda bolgenden keyin, Rüstem şunday karadi. Kördi: bir dev keleyatir. Közini alaytirib, devge kattık tikildi. Dev kaytib, kempirning aldige bardı. Kempir aytdi:

- Nimege kaçib keleyapsen?

Dev aytdi:

- E, balang kursin! Haybeti-siyasetige adam yakın barib bolmeydi. Bir karadi, közi yaman otkır eken, canım çıkib keteyazdi.

Kempir aytdi: "Adamlar dev halkı korkak keledi degiçi edi, korkak ekensen -de. Men ilgeri yüreyin, korkseng mening keyinimden yür!", -deb bare berdi.

Yane bir şabir peyda boldi. Rüstem karase, enesi keleyatir, keyinide bir dev. Rüstem aytdi: "Men bayagi sözni bilmey aytgen ekenmen. Bu enem eken. Yalğız kalib, dev bilen aralaşib kalgen eken. Endi meni közi korksin degen eken. Endi meni yeçib koyar", -deb turdi. Kempir bir kısm turpakni

alib, dem salib, Rüstemning közige atdi. Rüstemning közi heç yerni körmey çippe bitdi.

Devge aytdi:

- "Közi yokning yüzi yok" degen. Endi korkmey ureber!

Şunde dev urmakçı bolib, çoyan kaltakni köterib, Rüstemning kaddi kametige, siyaset kelbetige kareb oyledi: "Bunday yigit bu kempirning uli emes. Uli bolgen vaktde, koli barib, şunday ulini öldirermidi?! Bu kimni bileli. Şunday bir ulini bilmegen, mence nime vefa kilerdi. Kele, şaştim kaytmesin", -deb toksan batman çoyanden bolgen kaltak bilen kempirni koyib yubardi.

Kempir tarikdey tirkireb ketdi.

Dev Rüstemning kolini yeçdi, tazilerini ham yeçib, koyib yubardi, atini ham koyib yubardi. Ali otge eylenib ketdi.

Rüstemning közi heç nimeni körmey kaldı. İkki tazi kelib, Rüstemning yanbaşide otiribdi. Şunde dev Rüstemge kareb bu sözni aytib turibdi:

128. "Ta ölgünçe yaratgende rast boldim,
Öz fe'limden çöpü hasden pest boldim.
Ğarib bolgen dostim, hakka tapşirdim,
Hudani ortage salib dost boldim.
Kulak salgın kızıl devning tilige,
Erman bilen tüşding eyyar kolige,
Har kim yığlar ğarıblarning halige,
Men ketermen bağ-ı irem elige.
Ğarib bolgen dostim, eşit sözimni,
Cebbar egam berse revşan közingni,
İrem bakka izleb bargın özimni!
İrem bağde yettağayni¹ devler bar,
Yettavi ham haddın ziyad zorabar.
U kelib zindange kıldı giriftar,
Şu devlerden mening latim alib ber!
Zindanden kutuldim, turmey baramen.
Bargen bilen nime ilac kılamen,
Kuvvetim kelmeydi İrem bağide,

¹ Yetti ağayni

Elbette yolingge kareb yuramen!
 Ğarib bolgen dostim, hakka tapşirdim.
 Men ketermen bunden yolingge kareb,
 Zor devlermen¹ becaý bolgenmen taraf.
 Bir hiçmet -de, dostim, meni soreb bar,
 Bir lak dev bolalmes senge beraber,
 Ğayreting bar eken şunçe sinedim,
 Yolıkse izilleb kaçadi devler..
 Cefaler salgenmen tendegi cange,
 Hazan bolse zağler koner gülşenge,
 Sen barmeseng men ölermen ermande,
 İrem bağde bir yolıkseng düşmange!"
 Bu sözlerni aytib endi kızıl dev,
 Köterilib, uçib ketdi asmange.

129. Şunde dev ketgenden song Rüstem tazilerining yanbaşide otürgenini bilib, tazilerige kareb, bir-ikki ağız söz aytib turgen eken:

Vefadarler, bul sözimni bil endi,
 Alıs turmey, sen yakınleb kel endi,
 Canıvarler, yolni başleb yur endi!
 At çapse gümbirler tağning deresi,
 Ğarib boldi Aktaş elning töresi.
 Kayteyın² kalgenmen bunde muğayib,
 Kızıl yüzim gariblikde sarğayib.
 Öligim bolmesin mening besahib,
 Ğaribdalib³ cöne bunden, taziler!
 Rüstem Ğarib bolib, akılı şaşdı,
 İkki tazi endi aldige tüşdı.
 Tazilerge, köring, Rüstem ergeşdı.
 Bu revatden çıkib endi cönedi.
 "Bolek yerni, vefadarler, bilmeysen,
 Ğaribni yetkergin Aktaş şehrige!"

¹ Zor devler bilen

² Kandeyin kileyin

³ Ğaribni alib

Tazi bilen Rüstem çölde baredi.
 Yolde yığlar endi hakka datu-dat,
 Bir başıge bolib bundey alamet,
 Yeteleb kılğendi taziler hizmet.
 Neçe vaktler çölde yol yurib ketdi.
 Şunde yetib bardı, yatgen mazarat.
 Rüstem bildi, tazi mazarge keldi,
 Güristan ekenin bek Rüstem bildi.

130. Çölde köhne zamandan kalgen mazar ekenini Rüstem bildi. Bir oyilgen görge kirdi. Taziler görning başiden ketmey turdi.

- E canivarler, men ğarib boldim. Meni kayakka yetekleb barasen? Nime bolse hacetimni bitirding! Delede kalmedim. Bu yatgenler ham mendey adam -de. Meni alib kelib, özimdey ğarib bolib yatgenlerge koşding, -deb tazilerge kareb bir söz aytib turgen eken:

"Canivarler, mendey ğarib bolmegin.
 Rızıngni kör, bunde turib ölmegin.
 Men yatarmen açık görlerge kirib,
 Öliklermen¹ bu zaman birge bolib,
 Sizler bunden Bucül şehrige barib,
 Kün köringler, avkatingni ötkerib!
 Açden ölib kalme bu yerde turib,
 Menapkelding adamlerge yetkerib.
 Bundey künde hacetimni bitkerib,
 Keteber, taziler, senden razimen,
 Eger barseng Bucül şehrin ahterib!"

Ğarib bolgen Rüstem aytib turedi,
 Rüstemning tarzige tazi karadı.
 Gepirmakka tili yokdir taziler,
 Rüstemning başide eylenib turer.
 Tazilerning közde yaşı sel boler,
 Rüstemning sözini angleb canivar.
 Oyleb-oyleb Bucül kareb cönedi,

¹ Meni alib kelding

Bek Rüstemge tazileri keşeldi(r),
 Ölgennning biri böb Rüstem kaledi,
 Har zaman keynige burilib karadi.
 Taziler Bucülge ketib baredi.
 Canivarler ketdi bul yolge tüşib.
 İkkavleri gah yerlerde çapişib,
 Bardi buler Bucül elge yetişib,
 Taziler bardi-kü Bucülge kirib,
 Barerge mezgili yokdır, canivar,
 Egasi yok, bunde başi geng bolib.
 İkkavi muğayib gah yerde turib,
 Tendireb kalgendi bezge bolib.

131. Taziler şunde baredigen mezgilining tayini yok. Har yerde muğayib oturgenini adamlar körüb, "Bir yakden ağışib kelgen müsafir taziler eken", -deb nan alib baredi. Alib bergen nani köpeyib kalse, nanini alib, şehri Bucülden çıkıp, mazarde Rüstemge berib, künige bir merte Rüstemning haliden haber alib yure berdi.

Şunde halkning ağzide avaze boldi: "Bucül şehrige bezge ikki tazi keldi. Bir nazarkerde taziler eken. Halk bergen avkatlerni alib ketedi, yane kuruk kaytib sheherge keledi".

132. Halkning bu gepini Aftabay eşitdi. Har kün yolge kareb otirer edi: "Hayalleb ketdi törem, kelmedi", -deb. Tazining sözi kulağıge tekkenden keyin, Aftabay könglide aytdi: "Mening törem hayalleb ketdi. Keler vaktiden ötdi. Bilmedim, bunden barib öziden zorge duçar bolib, ğaribi ğuristan bolib-ölüb, tazileri tendireb kalib [mi] Halk gepirib yurgen tazi mening töremning tazisimiken? Tazilerni bir körsem", -deb köşkide otirer edi.

Bir kün tazilerning güzeri köşkinin astiden tüşdi. Aftabay karedi, ikki tazi keleyapti. "Halkning gepirib yurgen tazisi şulermiken? Kandey tazi bolse, bir söz katib köreyin. Adamlarning aytışiden, ul taziler bir nezeri tazi. Şu tazi bolse, özüm gepirib, özüm kalamen, öteberedi", -deb tazilerge kareb, Rüstemni soreb turibdi, deydi:

133. Sözime kulak sal, ikki vefadar,
 Ati Rüstem edi, özi zoreber,
 Ketib edi, kaldim bunde behaber,
 Eger bilseng, haber bergin, taziler!
 Unge kurban mendey ayimning canı,
 Ati Rüstem edi Aktaşning canı.
 Köşkü eyvanım Rüstembekning mekanı,
 Eger bilseng haber bergin, taziler!
 Sen kayrilseng mendey munglıg halige,
 Bilmeymen ketdimi Aktaş elige?
 Men bolemen Rüstembekning ayımı,
 Köp termülib kareb kaldim yolige.
 Eger bilseng haber bergin yerige!"

Köşkke kareb buruldi ikki taziler,
 Tazilerning yaşı közde sel boler.
 Bu sözlerni Aftabayden eşitib,
 Bu yerlerde kandey rehberi bar deb.
 Söylemekka tili yokdi canıvar.
 Tazilerge Aftabayım karadi,
 Köşkini eylenib tazi turedi.
 Rüstem degen bekning atin eşitse,
 Köz yaşı celeday ketib baredi.
 "Töremning tazisi, -dedi, bileli,
 Tazining aldige çapib keledi.
 Vefadarler, yetkez mehribanime.
 Öler vaktde sebeb bolgen canime!
 Tiri bolse, barib halin soreyin,
 Ölik bolse, menem birge öleyin,
 Dünyaning devrini nime kileyin,
 Meni başle, men canime bareyin!
 Törem deb gengidi bu aziz başım.
 Haberim bilmesin kavmü kardaşım.
 Yanbaşımde heç bolmedi sırdaşım.
 Elem aşib, endi boldi ziyade,
 Mene başle, ketey payi piyade".

Tazi başkarildi kelgen yolige.
 Aftabay ergeşdi tazilerige.
 Tazi bilen ayım bolgendi birge,
 Karamedi oyneb-osgen mezigilge,
 Bu şeharden çıkıp endi Aftabay,
 Tazi bilen ketdi şundeyin çölge.
 Yayavleb çöllerde endi yol yürüb,
 Piyadedir, ayakleri kabarıb.
 Rüstemning işkıde yığleydi bozleb,
 Ketdi tazi bilen begini izleb,
 Neçe müddet çolistande yol yürdi,
 Namazşam haddide mezarge bardı.

134. Taziler güristanlıkni araleb ketdi. Eti, yüregi seskenib. Aftabay aytdı: "Hüda meni şermende kılgen eken. Men bir görkav küçükke iyarıb kalgen ekenmen", -deb mezarıning çetide turdı. Tazilerge kareb turıb edi, taziler barıb, bir oyılgen görge kirdi. Taziler kirgenden keyin, ingrenib biravning davuşı çıkkandey boldı. Aftabay aytdı: "Bu tirik adamning davuşıdey. Ke, men ham barayın, nime barını bileyin. Bu yatgenler ham bizdey adam -de. Nime kılıb yürıbsen deb yakamden boğıb alarmıdı?"

Araleb, tazi kirgen görning başıge bardı. Kareb, Rüstemni kördi. Körgenden közini yaşleb, görning içige özini taşleb, Rüstemge kareb, başını tizzesige alıb, Rüstemning halını soreb turıbdı:

135. Sorğayıbdı güldey yüzing,
 Kör bolıbdı ikki közing.
 İzleb keldi servinazing,
 Meni başleb ikki tazing.
 Kaldı sening kirdikaring,
 Yakka yetgen aytgen zaring,
 Çöl bolıb kaldı rüzğaring,
 Bu mezarden haber algen,
 Bucül elden kelgen yaring!
 Ne boldı, canım, ahvaling?
 Enem deb ahterib kelib,

İkki közing ğubar bolib,
 Gülistan caylering kalib,
 Mekan-açık mezar bolib:
 Yohikkan özingden ğalib,
 Bir keşmirge duçar bolib,
 Enem deb ahterib kelib.
 Kayğu, külfet, ğamde kalib,
 Revşan közing egeng alib,
 Ne boldi, hanzade, haling?

136. Rüstem bu sözni eşitib, davşiden yari Aftabayni bilib, bir söz aytib turgen eken:

Ketğin, dilber, menden ümid kilmegin,
 Bu mezarde menden haber almegin,
 Keteber yolingden, ayım, kalmegin!
 Cefa tığı bukün canden ötedi,
 Meni takdir şı külfetge eltedi,
 Nalişing kayteden meni ortedi,
 Huda kılgen işni bende, kaytedi,
 Keteber, gülyüzlim, senden razimen!
 Bunde kelib yaş ümringni ötkerme,
 Kervan bolib sen yükingni bitkerme!
 Bucülning şehrige, ayım, beraber,
 Barseng, bir şunkarge köngil beraber,
 Menden fayde yokdır, çıkar könglingden.
 Vakting huş kıp yahşı künni köreber!
 Keteber, dilberim, senden razimen.

137. Bu sözni eşitib Aftabay Rüstemning başide otirib, keçe otib, seharden keyin görden delege çıkıb, hüdage yığleb, hacetini hakden tileb otirdi. Şı otirgeniden tang yarışgünçe münacat kılıb otirdi. Unden keyin kırıb, Rüstemning közini siledi. Rüstemning közi revşan bolib açıldı. Yarını körib, kayteden dünyage kelgendey bolib, ikkavi ikki tazini ergeştirib, şehri Bucülge kareb ketib bareyatır. Aftabay bu sözni aytib bareyatır:

138. "Ğariblik köyide kalding,
 Hanım, kimge duçar bolding?
 İkki közingden ayrilib,
 Körer yolni körmes bolib,
 Gör içinde bir kün keçirib,
 Hanım, kimden zulm körding?
 Tengrim yane közing berdi.
 Hire közing revşan boldi.
 Kayteden dünyage keldi,
 Kandeyin bedbaht kör kıldı?"

Bu sözni eşitib Rüstem,
 Cevab berer unge kem-kem:
 "Enem deb ahterib keldim,
 Men enemden zulm kördim.
 Enemning cevriden menem,
 Kör boldim, mezarde kaldim.
 Ot tuteşdi güldey tenem,
 Hizmet kıldı sendey senem,
 Meni kör kılğendi¹ enem".

Bu sözni eşitib Aftab:

"Kilmeng enengizge tuhmet,
 Eneng bu işni kilmeydi,
 Kör kılıb seni ne böpti?
 Enedeyin rehber yokdi(r),
 Enengiz suretide böp,
 Sizge bir mestan kelibdi.
 Enengiz ham ne yerlerde,
 Angledim ğarib bolibdi".

¹ Kilgen edi

139. Bu sözlerni bir-birige aytib, Rüstem:

- E nadan, közim kör bolse, keyin bolgen. Men ilgeri ham körmidim, enemni tanimey kalgen?

Buler ikkavi bolgen vakeani aytib, Bucülge kirib bardı. Oşe keçe Aftabayning ordeside yatdı. Enesining kılgen işleri derd kılıb, erge-merfan orniden turib, Hisrav şahning kaşıge barib bu sözni aytdı:

"Ata, kulak salgin aytgen tilimge,
Men turmeymen sening Bucül elinge.
Men ketermen endi Aktaş yurtimge.
Bina bolib yürgen memleketimge.
Yahşi sözmen¹ bunden meni cönetseng,
Aftabay kızıngni birge uzatseng,
Öz memleketime bir küni yetsem,
Heç turmaymen endi, bu yerden ketsem".

Bu sözni Rüstemdem Hisrav eşitdi,
At esbabi, encamini tüzetdi.
Neçe keniz, hizmetkar kızler bilen,
Meafede² Aftabayni uzatdı.
Rüstemge hamrah³ boldı neçe emeldar,
Aftabaymen birge u zaman kızler,
Bir-birimen u huşleşib cönedi,
Aktaşning şehrige ketib baredi.
Rüstem bareyatır şundeyin yolge,
İkki tazi ikki yağıde birge.
Meafede yürüb, Aftab karedi.
Şu vakti kün yetib kaldı peşinge,
Bahra takka endi yakın baredi,
Yarkıregen bir korganni koredi.
"Kandey mezgıl?" -dedi endi Aftabay,
Bek Rüstemden bu mezgılını soredi.
Rüstem unge şundey cevap baredi:

¹ Yahşi söz bilen

² Meafe-yaşagılık arava

³ Telaffuzde Rüstemgemre

"Enem, deb ahterib şu yerge keldim.
 Şu mezgilge kelib kör bolib kaldim.
 Enemden bu yerde cerahat kördim,
 Bolgen işni, dilber, senge gepirdim".
 Rüstembekden söz eşitib Aftabay:
 "Yahşiyakan, konsek, -dedi, mezgil cay,
 Yarkıllegen, öziyakan keng saray,
 Adam tüşse, bir tamaşe kılğüdey".

140. "Bunden ötib ketsek Aktasgeçe konedigen mezgil cay yok. Şu bugün konib yateyik, erte-mertan salkın bilen yol tartayik", -dedi.

Rüstembek "Hayır", -deb, ulerni başleb bârib, serhavuzning boyige tüşdi. Buler serencam alib, bir hılı har yerni temaşa kılıb, bir hılı demini alib turdi. Şu vakt ikki tazi barib, bir eşikni tırmeley berdi. Aftabay aytdi: "Şul taziler nazari, şunde bir hikmet bar. Nege buler eşikni tırmeleb, özini uredi?" -deb. Tazilerning kaşıge Rüstemni ergeştirib barib, eşikni açib içkeri kirib ketdi. İçkime-içki eşik açib, kırk tamning torige yetdi. Barse, enesi boynide ğul, ayağıde künde, ölib kalibdi. Rüstem enesining üstige özini atdi. Rüstemning betige kareb, Aftabay bu sözni aytdi:

141. Berekalla, sizdeyğaçak¹ yalğız ul,
 Ayağıde künde, boynide bar ğul,
 Toprak ağneb, can beribdi enengiz!
 Er yigit enesi ğarib olarmi?
 Enem deb mestange köngil berermi?
 Yığley-yığley kaddi-boyi бүkilgen,
 "Va balam!", -deb kulaç yayib yıkılgen.
 Ahu fiğan kılıb bek Rüstem turgen,
 Ğul bilen kündeden ayirib algen.

"Aftabayım, kani buni biley", -deb,
 "Cani barmi, yokmi, buni siney", -deb.
 Birar kasa ıssık suvni keltirdi,
 Toldirib içige navvatni saldi,

¹ Sizdeyçengi

Köp fursat ağzige tamizib turdi.
 Kem-kem karer, temşengendey boledi.
 Barib barib bir zaman can enedi.
 Künning özi namazgerge yetgende,
 Közini açib bu Hurayim karadi.
 Bu ahvalde yatgen neçe kün ötgen
 Açlikden yıkilib, kuvveti ketgen.
 Ölik suretinde bu bolib yatgen.
 Namazşamde endi keldi kuvveti.
 Közige körindi Rüstem ferzendi.
 "Erman bilen öldim, ğaming ye", -deydi.
 "Rüstem balam, endi berman kel¹", -deydi.
 "Aktaşning şehriden keldi bir eyyar,
 Men uning çenggige boldim giriftar.
 Neçe kündir ğarib bolib kün kördim,
 Bu dünyade körge künlerim bekar.
 Öler vaktde, canim balam, keldingmi?
 Ahterib kep menden haber aldingmi?
 Öler vaktde, enem deb sen turibsen,
 Yaring bilen ikkav birge yürübsen,
 Bu yerlerni, balam, kandey bilibsen?"

142. Bu sözlerni eşitib, enesi bilen körüşib, soresib, tapışib, enesining ahvalini körüb, özining ahvallerini gepirib, Aftabayim bilen enesini tapıştırıb, este-este Rüstembek bilen Aftabay Hurayimning kaltığıge kirib, suyav, delege alib çıkdı. Şunde şemalleb-salkınleb, özini rastledi. Kelgen mehmanler, Hurayim Rüstemning enesi ekenini bilib, beri yiğılib, kaşıge kelib, hal-ahvalini soreb, buler şu akşam yatdı.

Erte-mërten kelgen adamlerge Rüstem: "Biz Aktaş barmeymiz, -deb cevap aytdı. -Aktaşde bizge düşman atam -de desem, har kaysisi ham ayameydi eken. Bir kempir kelib, meni kör kılıb, enemni bu ahvallerge salib, şunçe ebgar kılıbdı. Endi bir-birimizge ehtiyat bolib, şu yerde turemiz. Bizde köpçilik bolib yiğılib, yeb yatedigen şahlik-şevkat devlet yok".

¹ Beri kel, yakın kel ma'naside

Kelgen erkek eyalni öz memleketige kayterib yubardi. Ene bala uçavi Akrobatde mekân kılıb yüre berdi. Rüstembek künige takka çıkıb, av avleb kelib, pişirib berib, buler künini ötkenze berdi. Akrobatde öz devrini sore berdi.

143. Aktaşde Sultanhan tirik kaytgen celladler bilen gepleşib, vakeani bilgen edi. Hurayım bilen oğlining kayakka ketgenini, nime bolgenini bilmey, gereng bolib yürer edi. Halk ağzide: "Hurayım bilen Rüstem tirik yürngen emiş. Buler bir tuhmet bilen elden cüda bolib ketdi. Endi kaytib Aktaşge kelmes emiş", -degen gep köpeydi.

Bu gep Sultanhanning kulağıge yetdi. Ehçav kördi: "Şu adamlarning aytgeni ma'kul". Özining kılgen işige özi uyalib, bir keçede paşşalik devletini taşleb, kalender kıyimini kıyib, başını alib, Aktaşden çıkıb ketdi: "Yer yüzide bolse, izleb tapib alayın, kılgen günahımge tevbe kileyin; tapmesem, men Aktaşni nime kileyin, men ham tendireb öleyin", -deb, şherme-şher ağışib, bir şherde kırk kalenderge duç bolib, buning bilen kırk bitte bolib, bir küni Akrobatge hakleb¹ barib kaldı.

Oşe küni Rüstem uyde edi. Erinib, avge çıkkan yok edi. Kalenderler Akrobatning darvazesige kelib "Şeydilla!", -deb aminni alib² ularning serdari bir kalender okıb turdi:

144. Tahtu bahtimni taşledim,
Kalender böb yol başledim,
Külah kıygen kalendermen.
Ham yarımden, ferzendimden,
Cüda bolgen kalendermen!
Paşşalikden eda bolib,
Bir ğaribni geda bolib,
Hammesiden cüda bolib,
Eda bolgen kalendermen!
Tay urib, alemni kezib,
Şarhı dilim kimge yazib,
Bir iş kıldım fe'lim azib,
Cüda bolgen kalendermen,

¹ Hak deb

² Amin deb

Terk eyledim masüvani,
 Ahterdım uşbu dünyanı,
 Ferzendimmen¹ yarım kani?
 Geda bolgen kalendermen!
 Büzilgendir mening rahtım,
 Sebil boldı tacü tahtım,
 Endi bolse körer vaktım,
 Eda bolgen kalendermen!
 Közimden akkan yaş bolib,
 Kırk kalenderge baş bolib,
 Bir ülfeti sırdaş bolib,
 Ahvalimge şükür kıley,
 Bir nişanım bunde körib,
 Abgar bolgen kalendermen!
 Özimni har yane salib,
 Halkde melamet -gep bolib,
 İşimge püşeyman kilib,
 Geda bolgen kalendermen!
 Balam deymen, bağrım tüzleb,
 Yığledim bötedey bozleb,
 Neçe şherlerni izleb,
 Abgar bolgen kalendermen!
 Ğam tartib kabağım uyib,
 Gedalık kıyımın kıyib,
 Eda bolgen kalendermen.
 Keldim bu yerge ahterib,
 Neçe mezgiller tay urib,
 Şu yerden deregin bilib,
 Ğarib kelgen kalendermen.
 Bir allage yetse zarım,
 Özimde yok ihtiyarım,
 Kalmes mening namus-arım,
 Ulim bilen ketdi yarım,
 Hüda bolgen kalendermen.
 Endi könglim revşan bolib.

¹ Ferzendim bilen

Şu yerde deregin bilib,
 Cüda derdim ğalib kelib,
 Köp ahtargen kalendermen.
 Soreb turgen kalendermen.

145. Rüstem eşitib, "Okıgıç kalender eken" deb kulak salib otirdi. Rüstem bu geplerning ma'nasige barmedi. Hurayim körib, Sultanhanning kalenderler bilen yürgenini tanib, ilgeri şahlik-şevketde, paşşalik devletde, kaydey rahatde birge yürgen künleri esige tüşib, köngli büzilib, bağri ezilib, Rüstemge kareb bir söz aytib turgen eken:

Paşşa edi, şundey böpti har-zar,
 İşkimizden külak kıygen kalender,
 Senge kürban mendey enengning canı,
 Şu kalender, balam, Aktaşning hani.
 Sen bolesen kalenderning oğlani,
 Buniyam evgari kılgen düşmedi.
 Sebil böpti buning şahlik-şevketi,
 Bar eken -de karigende kısmeti.
 Sendey balam şul gedayning ferzendi,
 İzleb yürüb kelib bizge duç boldi.
 Şu ahvalde kelib bizlerni kördi,
 Karaymen tarzige, termülib turdi.
 Paşşa edi, hörlik bilen kün kördi,
 Körib ahvalını könglim bozildi.
 Tarzige karaymen, bağrim ezildi,
 İkkimizni yokleb Sultanhan keldi,
 Tenimeysen, balam, kelgen atangdi(r),
 İzleb kelgen, balam, sendeyni oldi.

146. Enesining bu soanni bilib, Rüstem könglide aytdi: "Enesi kurğur gengib, bu ezavlerning barini özge adamden mestanlerden körib, buni özige dost bilib, bunge mehribanlık kılایapti. "Sening atang", -deb yakınleteyapti. Endi biler ançe okıdı. Kuruk cönetmeyin, kırk bir adam eken, pıçe nazri niyaz berib, bulerni kayınkıreb yubareyin. Pul berer eken deb, tağın eylenib kelib yürmesin. Bunge men ham mehribanlık kılsem.

kempirden çıkkın bala bunden ham çıkıb yurmesin", -deb, kalenderlerge ançe-munçe nezri-niyaz berib, bu sözni aytib turgen eken:

147. "Kalenderler, eşit aytgen sözimni,
Bunden buley bunde salme izingni!
Endi kelseng öldiremen özingni!
Kalenderler şehar cayde yürmesmi?
Restelerde talkın aytib turmesmi?
Bu yalnız mekande senge nime bar?
Telpeging kaykaymey ölgir, kalender!

"Şeydilla", -deb çıkarmegin davşingni,
Endi kelseng men kesermen başingni!
Neziringni alseng, bu yerden yokal,
Heterli yerlerde senge nime bar?
Endi kelseng, men kılamen günahkar,
Neziringni alding, ketgin, kalender!

Bu sözlerni Rüstembek aytdı,
Rüstemden kabahat sözni eşitdi.
"Bu beççening bergen pulı kursın", -deb,
Köngli izze bolib, mezgilden kaytdı.
Birneçesi Sultanhange söz aytdı:
"Bizlerge baş bolib dünyade yürding,
Bu yalnız mekanı ahterib kelding,
Bizge bergen bu naziri kursın,
Cüdayem bizlerni köp izze kılding!"

Bu söydeytib¹ yolde ketib baredi,
Kalenderler beri mestdir bu yolde,
Neçe bendergahden otib baredi.
Kalenderler aslı maksedi şuldı(r):
Ka'be izleb bunden ketib baredi.
Kem herc kalgen yerde gedaylık kıldı,
Hercili bolgende, kıçeb yol yurdi.

¹ Bu sözni aytib

Hac kılâyık degen niyeti bardı.
 Kalenderler "Şeydilla!" -deb, ahterib.
 Ka'be izleb kırk bir kalender yurdi,
 Sultanning derdini uler bilmeydi,
 Ka'be deydi, yürer yolden kalmeydi.
 Şunday kılıb neçe şeharni kördi,
 Ülfetlermen¹ har yerlerde otirdi.
 Sultanhan derdini endi gepirdi:

Yaprakdey titreydi kalender canı,
 Men kalender, biling, Aktaşning hani,
 İzze kıldı deb ham zınhar kayınmeng,
 Mendeyin gedaning yalğız oğlani.
 Şulerning işkıde boldım har-zar,
 Dereğini bilib bardık, kalender,
 Ka'be bilen işim yokdır, ülfetler,
 Mening Ka'bem, kördim, u yerde teyyar!
 Menden bilseng, köp hatalık ötgendir,
 Sözlegeni ya sizlerge batgendir?
 Sizler könglingizge ağır almengiz,
 Bu geplerni asli menge aytgendir.
 Atı Rüstem, özi nar kelle koçkar,
 Men şuning işkıde boldım kalender.
 Ka'be ketseng, barebergin, ülfetler,
 Kaytıb barsem mening Ka'bem tapiler.
 Neçe künler boldık birge ham yoldaş,
 Bir-birimiz bilen bolgenimiz sırdaş,
 Men kaytemen endi kelgen yolıngı,
 Ka'be barseng ketebergin, karındaş!"

Bu sözteytib² bir-birimen hoşleşdi.
 Kırk kalender ketdi Ka'bege kareb.
 Sultan yürdi bir şeharni araleb.
 Yalğız özi bunde şeharni kördi,

¹ Ülfetler bilen

² Bu sözni aytib

Eşşek bazarige Sultanhan bardı.
 Yalğız kalib bu, yurmakka erinib,
 Bu şeherden kette boz eşşek aldi.
 Şul zamande sotasini takımleb,
 Kedi-medbehini hürçünge saldi.
 "Kani mening barsem canü dilim, -deb,
 Çemende seyregen u bülbülüm, -deb,
 Öldirse öldirsın yalğız ulım", -deb.

Tagı kaytib Bahra takka cönedi.
 Bek Rüstembe tagı kaytib baredi.
 İlgeri Rüstemning tarzini körib,
 Hele baser eşşegige yol yürüb.

148. Şunde yol yürse ham mol yürüb, bir özi telpegi kaykayıb, tagı bir kün Akrobatge barib kaldı.

Rüstembek avde edi. Sultanhan eşşegini bağleb, serhavuzning boyige tüşib kedi-medbeh, sotalerini derahltlerge ilib, bengini urib, keyfini surib turib edi. Aftabay havuzge suvge çıkdı. Bul kalenderni kördi: belide kemerleri tilladen; kaddi-cesedi-kelbeti Rüstembe keledi. Şunde Aftabay kalenderge kareb bir söz aytib turgen eken:

149. Ğam bilen sarğaydı güldeyin diydar,
 Bir neçeler ahvaliden behaber,
 Bul mezgılge kelib kongen, kalender,
 Haber bergin, kimde sening işing bar?
 Belige yaraşgen zeppin potesi.
 Köp boledi aytgen sözning hatası.
 Siz böp yürmeng bizning hanning atası,
 Haber ber, kalender, kayden kelesen?
 Kara zülfim eşilgendir tal-tal,
 Kalender, bu aytgen sözge kulak sal,
 Düşman kelse, bunde böledi paymal,
 Bir kalender baba, kayden kelesen?
 Keçe-kündüz sen tartdingmi ahu vay,
 Mömin kulni bendem desin bir hüday,

Bu yerler bizlerge bolgen meşgil-cay,
Bir kalender, aytgın, kayden kelesen?

150. Sultanhan bu sözni eşitib, Aftabayge kareb, başını köterib bir-
ikki ağız söz aytib turgen eken:

Derdim köpdür, kim bileci işimni,
Kolimden uçırdım alğır kuşimni.
Köp yurdim, yetmedi bemahal ölüm,
Kaysi bir gülşenge ketdi bülbülim.
Şu köylerge saldı kadir hüdayım.
Harab bolib kaldı u meşgil-cayım,
Havage devr alib boz karçığayım,
Şu gülşenge kendimi. deb soreyin.
Sebil kılıb yürdim otirişimni,
Men tapmedim ul kaçırğen kuşimni.
Yürdim har yerlerde surağın soreb,
Neçe şehir, neçe caylerni kareb.
Keçe-kündüz karçığayım ahterib,
Şu yerde bar eşim, gülşenge konib¹.
İzleb keldim neçe zaman yol yürüb,
Haber berseng, mening ferzendim barmı?

151. Bu sözni eşitib Aftabay bildi -Rüstemhanning atası eken. Unge
bir söz aytdı:

Meydan bolse bedav atler çapiler,
Çapib kelse, benat cüller yapiler.
Menem bildim, yokçı bolib kelibsen,
Ğam yeme, beğican yoğing tapiler.
Köter yüregingden kayğu vahımni,
Körersen izlegen karçığayingni.
Kayte başden abad kilseng cayingni.
Ğam yeme, begican, yoğing tapiler.
Körüb sizni ketdi köngilim coşib,

¹ Konibdi

Bir-biringden neçe vaktler adaşib.
Endi kepsen bunde izleb yanaşib.
Adaşgenning barin koysem bir koşib.
Çam yemegin, izlegening tapiler.

152. Bu sözni aytib, Aftabay közesini toldirib, unge kaytib, Hurayimning kaşige bardı. Aftabay aytdı: "Buler bir-biriden köngli kalışib yürgen adam. Eger aytsem, sıra ham "Bunde ergeştirib kel", -deb aytmeydi. Eger hazır Rüstemhan avden kaytib kelib kalse, men undey-bundey degenige kulak salmey, çapib taşleydi. Nime bolse, enesining kaşide körse, enesini hurmet kılıb, zarar yetkezmes", -deb, bu geplerni könglige alib uyni süpirib-sidirib töşençi salaberdi.

Hurayim aytdı:

- Balam, bir mehman ergeştirib keledigendey, cude sertereddüd bolib yürıbsen?

- İşingiz bolmesin, -deb çıkıb ketdi.

"Bu nimege sertereddüd bolib yürıbdı", -deb Hurayim karase, Sultanhanni iyartib keleyaptı.

Hurayim bir tihsinib turib könglide aytdı: "Bu birge yürgen yar edi. Bizlerge köp zulmni kıldı. Ahırı püşeyman bolib, baş egib keldi. Rüstemge tevbe kıldı. Rüstem urışib kaytargen edi. Aradan neçe vaktler otdı. Aftabayning bu yelib-yügürışige karagende, çakden, Rüstem atasını avdemi-tağdemi körıb, tağı kaytib kelse, cönetmey hizmet kılıb turesen, degen eken -de. Bolmese, Rüstemden behaber bundey işni kilmese kerek edi", -deb könglige kelib turdı.

Sultanhan Hurayimge selam berib, başını egib turdı. Aftabay uni içkerge kirgızdı, körpeçege otkızdı. Hurayim ham kirib otırdı. İkkavi hal-ahval soreb, başıdan otgen külfetni gepirib, bir-biriden öpke kılıb, Hurayim Sultanhanni uyaltırıp, Aftabay hizmetde bolib turib edi. Rüstemhan avden kelib kaldı. Bir alkar bilen bir kiyıkni supening yanbaşige koyıb, uynıng karşı mengleyige bardı. Aftabay ebcirlik bilen aldige çıkdı. Rüstem ftabayge karaymen deb, içkerige közi tüşdi. Tunavgı körgeni gevşene kalender, telpegi kaykayıb, enesining kaşide otırıbdı.

Rüstemning huşı başıdan uçıb, hayalı kaçıb, kılıçge kol uzatıb, bu sözlerni aytıb içkeri kireberdi:

153. Kalenderni körib ğayreti keldi,
 Ğılafden suğurib kılıçni aldı.
 Aftabayning akli şaşib kaldı.
 Kalendersen, endeşit¹ nalişimni.
 Kılıç urib, men kesermen başingni.
 Sen kolimge tüşib bolding ğünahkar.
 Aman bermey öldirermen mukarrer.
 Bul mekande, aytey, senge nime bar?
 Tünav kün söyledim, senem bilmeding.
 Hayalingde meni pisend kılmeding!
 Ölemen deb, menden hazar kılmeyin.
 Haling bilib özge yolge yürmeding!"
 Çideyalmes Rüsternning davuşige,
 Yakınledi kalenderning kaşige.
 Hancer salmak boldi uning başige.
 Hurayım şul zaman örniden turdi.
 "Balam!", -deb kayterdi Rüsterndey üldi.
 "Tavbe kılıb, özi ahterib keldi,
 Çapib taşleb, balam, senge ne boldi?
 Kandey bolse, közım, menmenlik kılme!
 Rüstern atasini çapıbdı", -degen,
 Lanka gepni, kozım, özingge alme!
 Hazan bolib, bağde güller solgendi,
 Solgen gülge bülbül kelib kongendi.
 Bunçeyem derkahr bolme, Rüsterncan,
 Kurudımge ketgen atang kelgendi(r).
 Kandey ferzend atasige tığ tarter?
 Egilgen boyinni kesmeydi hancer".

Enesi Rüsternge nasihat ayter,
 Şul zaman Rüsternning boğni boşedi.
 Enesining sözi bilen bek Rüstern.
 Koliden kılıçni yerge taşledi.
 Başiden ketgendey karanğı tuman,
 Turib edi ang-tang bolib Rüsternhan,

¹ Endi eşit

İngrenib orniden turib şul zaman,
 "Balam!", -deb bağrige basdı Sultanhan.
 Aman-esan endi ulini körüb,
 Yüregiden ketdi kançeyem ğam-erman.
 Adaşgenler bir-birimen tapışdı,
 Neçe kün, neçe tün arade otdı.
 Sultanhan Rüstemge bul sözni aytdı:

"Kulak salgın han atangning tilige,
 Kozim, keteyik -de Aktaş elige.
 Bundayın sen yalğız cayde yürmeğin,
 Bul yalğız mekânde, kozim kalmegin!
 Barib körgin Aktaş memleketingni,
 Bina bolib, oynab-külgen yurtingni!"
 Neçe söz Sultanhan bunde aytedi,
 Kayte-kayte köp ve'deler beredi.
 Öz işige tevbe kıldı Sultanhan,

Aktaş elge barmak boldı Rüstemhan.
 Aktaş ketmak tereddüdün kıledi,
 Ak -ulavni bul ebzelleb minedi.
 Yavu-yarağ derkarlisini alib,
 Hamesiyem Aktaş kareb cönedi.
 Çıkıp ketdi bundeyin Akrabatden,
 Yol başleb baredi endi Rüstemhan.
 Bahra tağden ötib yol yürüb ketdi,
 Adedsız çöllerni köp basıb otdı.
 Neçe künler keçe-kündüz yol yürüb,
 Azginemes, kançe suvsız çöl yürüb,
 Yoldë neçe çalkıp yatgen köl yürüb,
 Mansurning darige yakınleb yetdi.

154. Mansurning darige, Şatutge yakınleb bargenden keyin,
 Hurayimning körgen azableri, celladden körgen taaddi, mehneteri esige
 tüşib, bu sözlerni aytib bare berdi:

Elde ketib mening namusum arim,
 Yarkilleb körindi asilgen darim.
 Begünah korindi, kayteyin¹, şörim.
 Piyade Aktaşden haydeb cellading.
 Yol yürügende mening tartgen zahmetim,
 Öler vaktde yalğız balam yetişib,
 Başından köterib ğamim külfetim,
 Har yerde rehberim bolgen ferzendim,
 Rüstemcanden köpdür mening ümidim.

Şunde Sultanhan:

Esingalme neçe sözni sen naçar,
 Har kimden bilmesden hatalık öter.
 Men tirilib, kozim bilen kelemen
 Kayteden öldirme, sendey müştiper!
 Ötgen sözler ötüb kelsin arade,
 Rüstemdey kozimden canım sadağa.
 Bilmeslikden köp hatanı kılıbmen,
 Püşeyman kıb, abgar bolib yürübmen,
 Ötgen işlerimge tevbe kılıbmen,
 Kayte başden meni, dilber, öldirmel!
 Men kelemen elni izleb, yol yürüb,
 Kayteden söyleysen meni küydürüb.
 Özümning işimge özüm ortenib,
 Yangen alavlerge canımni salib.
 Baremiz Aktaşge bir küni kırıp,
 Kalarsen -de körmegendeyin bolib,
 Gepirme, gülyüzli, püşeyman kılıb,
 Har*sözünde tirikleyin öldürüb!"

Bu sözlerni aytib ketib baredi,
 Aktaşge yakınleb, yetib baredi.
 Bareyatgen haber Aktaşge yetdi:
 "Uli bilen keldi Sultanhan", -deydi.

¹ Kaydey kileyin

Kançe emeldarler peşvaz çıkıbdı.
 Kançe halayıklar könglini huşleb.
 Rüstemni kirgızdı şeherge başleb.
 Şunday kılıb keldi Aktaş şehrige,
 Kelib tüşdi şahning ordelerige.
 Rüstem bilen, köring, endi enesi,
 Ege boldi kalgen kirdi-karige.
 Kenizlermen kalgen ul Himçeyayım,
 Zalımler destiden yığlegen dayım,
 Turib mezgılde buler eşitdi:
 Uli bilen kelgen emiş Hurayım.
 Rüstem, Hurayımni körmakka keldi,
 Kançe halayıklar bunde yığıldı.
 Bir-birining hal-ahvalın soredi,
 Bunde bolgen işni Rüstem bilmedi.
 Hurayım nazarsap şunday karadı,
 Hamme keldi, ikki kundaş kelmedi.
 Sultanhan ikkavin şunday oyledi,
 Bulerden özgeni düşman bilmedi.
 Emeldarler bilen maslahat kılıb,
 Bir neçege sır bilgın, deb şöyledi.
 Neçe dostler ehçab yürür şul zaman,
 İkki kundaş bulerge bolgen güman.
 Sorgenden bir küni eniğin bildi,
 Geznevanler soregençe gepirdi:
 "Tört kap tille ikki kundaşge bergen
 İkki kundaş alib, mestange bergen.
 Mestanmen birikib şul işni kılgen".

155. Geznevanler, sarayde yürgen kenizler, ikki kundaşning mestannikige barginini körib yürgen adamlar, bilgın-körgenini haber berdi. Şunde ikki kundaşning düşmanlığı ma'lum boldi. Endi Sultanhan ikki hatinini çakırtib aldı. "Bulerning kılgen işige memleketni bızıp, kançe sersanlıkni saldı", -deb, ikki hatinni haytedib, mirğazeblerge şunday buyurdi, deydi:

"Günahkar ikkavi kolni baylengler,
 Turmesin, şeharden derrav haydengler.
 Kim yamanlik külse, cezasin körsin.
 Heç tirik kalmesin ikkavi ölsin!"
 Paşsa buyurdi -kü, celladler turdi.
 Kulak saldi Sultanhanning işige.
 Endi keldi kündaşlarning kaşige.
 Şu zaman celladler haydeb cönedi,
 Şeharden çıkarib, ketib baredi.
 Düşman bolgen kündaş püşeyman kilib,
 Hurayımning işi başige kelib.
 Yolge çıkib cellad şunday oyledi,
 Tuv biyaning kuyruğıge bayledi.
 Kündaşlarning cezasini taptirib,
 Öldirdi bul çengelzarde çaptirib.
 Öligini taşleb celladler kaytdi,
 Ölgem taşleb celladler kaytdi,
 Ölgem haberini paşşage aytdi.
 Halayıkni yığib endi Sultanhan:
 "Aman-esan Rüstem elge keldi", -deb,
 "Yurtıme Ferzendim ega boldi", -deb,

Halayıkni haber kilib yığdırdi.
 Kançe sokım, kançe koyni soydırdi.
 Neçe yerden endi, oçak oydırdi,
 Vakti huş böb, Aktaş elde Sultanhan.
 Oğli üçün elü hakka toy berdi.
 "Rüstem balam yurtge ega bolsın", -deb,
 "Paşşalık nevbetni Rüstem alsın", -deb,
 "Rüstem endi elni sorem tursın", -deb,
 Elü halkka şunday haber bildirdi.
 Paşşalıkni Rüstem kabul kılmedi,
 Zorlegen geplerge kulak salmedi:
 "Avde-davde, köp yüremen delege,
 Paşşalık saltanat mende nime -de?
 Öz yürüşim mende endi böledi.

Paşşaliging minge ma'kul bolmedi!
 Atam tirik söreybersin yurtini,
 Çölü-kölni kezib özim yüremen,
 Yürüşimni şahdin ziyad bilemen.
 Eger paşşa bolib kalsem bu elde,
 Yahşi bolmes, unde yaman bolemen!
 Atam zorlemesin, könglim biler -de,
 Atam olse bir yoriğı boler -de.
 Paşşalik işleri bir ağır yükde,
 Meni koysin, özi soreb turer -de!
 Beş kün unde, on kün bunde yüremen,
 Mening könglim -bahadırlik kilemen.
 Yaman tapsem, cezasini beremen!

Neçe sözni Rüstem aytib yubardi,
 Rüstemden eşitdi paşşa haberdi.
 Aman-esan kelib körib şehrini,
 Halayıkning berin endi kayterdi.

156. Sultanhan kançe gepirdi, Rüstemhan: "Men paşşa bolmeymen", -dedi. Sultanhanning özi yane öz yurtide paşşalikde kaldı.

Rüstem öz yarı Aftabay bilen oyneb-külib, ikkavi Hurayimning duasini alib, Rüstembek: "Men batirmen", -deb palvanlik, batirlikni meşk kılıb yuraberdi.

Şunday kılıb, Hurayim bilen Rüstemhan murad-maksadige yetdi.

1. Eski çağlarda Aktaş vilâyetinde Sultan Han denilen birisi yaşıyordu. Sultan Han'ın üç hanımı vardı ve her üçünün de çocuğu olmuyordu. Sultan Han Aktaş Vilâyeti'nde uzun yıllar padişahlık yaptı. Gençliği geçti, sakalı ağardı. Birgün düşüncelere daldı: "Benim çocuğum yok ve öldüğümde bütün varlığım sahipsiz kalacak".

Benden sonra bir iz bile kalmayacak. Devletin başında ise yabancı bir şahıs duracak. Şimdi hanlık benim ne işime yarar ki? Saray görevlilerini bir araya getirerek onlarla meşveret yapayım. Ülkedeki hanlık yönetimini onlara vereceğim. Padişahlığım zarfında artmış, çoğalmış varlığımı ise hanımlarıma bırakacağım. Kendim ise dünya hayatında bir kenara çekileceğim". Bu düşünceler içinde o tüm görevlilere, cigadarlara¹, bayrak taşıyanlara, komutanlara ve beylere haber gönderdi. Onlar: "Sultan Han bizi davet etmiştir" diyerek bir araya geldiler ve padişahın önünde durdular. O zaman Sultan Han onlara hitap ederek söyledi:

2. "Görevliler, benim şikâyetimi dinleyin.
Kendi kendime üzülüyorum,
Bir çocuğum bile yok,
Şimdi benim Aktaş ülkeme sahip olun.
Çocuğum yok, kendi durumumu biliyorum,
Hükümdarlık ve zenginlik ne işime yarar?
Dünya işlerinden el çekip, kalender olacağım,
Şehir şehir gezip dolaşacağım,
Ömrümün kalan günlerini boşboş dolaşacağım.
Benim bu ülkem bana gerekmez,
Düşündükçe mecalim kalmıyor,
Bu dünyada sakın bir hayat yaşayamadım.
Kendimden sonra bir çocuk bile bırakamadım,
Düşünüyorum da, benim varlığım sahipsiz kalacaktır.
Bırak, benim Aktaş ülkem size kalsın,
Görevliler şimdi siz sahip olun,
Benim Aktaş ülkem şimdi sizindir.
Padişah büyüklüğü bana gerekmez!
Bu padişah zenginliği benim neyime lazım?

¹ Cigadar: Padişahlar ailesine mensup şahsın şapkasına düğün zamanı takılan süsleri saklayan şahıs. Han, emir ve diğer yöneticilerin yanında devlet memuru.

Zamanımın bir hayli geçtiğini düşünüyorum,
 Benim ne oğlum ne de kızım var.
 Eğer siz hakim olursanız işte bu ülke sizindir.
 Düşündükçe benim yüreğim¹ parçalanıyor,
 Gece gözümünden yaşlar dökülüyor,
 Ben padişahım, kalbim ise paramparça,
 Benim uçsuz bucaksız ülkem bana gerekmez.
 Gündüzleri padişahlık azametini yaşıyorum.
 Geceleri üzülüyorum, eziyet çekiyorum.
 Çocuğum yoktur, bu konuda çok düşündüm,
 Böyle padişahlık azâmetine itimat edilmez,
 Ben buradan kesinlikle gideceğim.
 Benim doğanımın halkası gümüştendir²,
 Zırhın altındaki giysimin yakası altın işlemelidir.
 Akşamları ağlıyorum, hüzünleniyorum,
 Düşündüğümde zenginliğimin sahibi olmadığımı görüyorum.
 Kime derdimi açayım, bu konuda kiminle konuşayım,
 Ben padişahım ve boş laflar söylemiyorum.
 Şimdi gözlerinizin önünde yoksul düştüm,
 Benim ülkemin hakimi olun!
 Buradan Kâbe'yi aramaya gideceğim,
 Kendi hayatımı şimdi tek başıma geçireceğim.
 Kalpten yaptığım işleri devam ettirin,
 Burada ülkemizin hakimi olun.

3. Görevliler Sultan Han'ın bu sözlerini duyunca düşünceye daldılar. Onlardan bazıları nasıl cevap vereceklerini bilmeyerek şaşırды ve tereddüt ettiler. Kendi aralarında istişare ettiler: "Ona bir şey söylemeye çalışalım" -Diye düşündüler ve şöyle söylediler:

- Ey dünyanın padişahı! Yarın cumadır. Sufi ve dervişler camide cuma namazı için toplanacaklar. Cuma namazı kılındığında ve fatiha okunduğu zaman insanlar ellerini yüzlerine sürünce kendi sarığınızı açıp omuzunuza indirin. Dervişlerin hayır duasını alın. Eğer melekler de "amin" derlerse Allah belki size bir çocuk verir.

¹ Metinde ciğerim olarak geçmektedir.

² Padişahın zenginliğini gösteren detay.

Bu sözler Sultan Han'ın aklına yattı. Çünkü o miskin şahıs kendi padişahlığından el çekmek istemiyordu.

Ertesi gün cuma oldu. Cami insanlarla doldu. Cuma namazı kılıyorlardı. Fatiha okunduğunda insanlar ellerini yüzlerine sürünce, Sultan Han görevlilerin nasihatını hatırlayıp sarığını omuzuna indirerek kafasını eğip hayır dua ricasında bulundu. O, dervişlerin hayır duasını aldı.

4. Çok geçmemişti, bir süre sonra onun ortanca hanımı Hürayim hamile oldu. Ay ay ardınca, gün gün ardınca geçti. Hürayim'in doğum günü yaklaştı. Bir gece Sultan Han rüya gördü: O uykudayken bir şahıs geldi ve şöyle dedi: "Eğer sen Kurudım ülkesine yürüyüşe çıkarsan ve oradan on dört yıl sonra geri dönersen, Allah'ın sana göndermiş olduğu çocuk yaşayacaktır. Aksi halde çocuk ölecek".

Sultan Han, rüyasını kimseye anlatmadan Hürayim'e dedi:

- Derler ki: "Dünyada kim çabuk korkar ve çabuk sevinirse o kötüdür". İhtiyar yaşında bana baba olmak takdir edilmiştir. Eğer ben burada kalmış olursam ve sen de bir gün doğum yaparsan, sevinçten benim yüreğim parçalanır ve ölürüm. Ben Kurudım ülkesine gideyim. On dört yıl sonra geri döneyim. Geri döndüğümde kim müjdeli haberle önüme çıkarsa ona esirgmeden gümüş sikkeler ve altınlar vereceğim. Kulaklarına ulaşınca kadar zenginlikler vereceğim. Belki de bir şehire bey olarak tayin edebilirim.

5. Sultan Han sefere hazırlanırken tahtını kime devredeceğini bilmiyordu. O şaşkınlık içindeydi. Bundan dolayı kendi işlerini ve devletini hiç kimseye itimat edemiyordu. Sultan Han başkadılara danıştı ve başkadılar da Sultan Han'a şöyle dediler:

Çocuk henüz Hürayim'in karnındadır. Doğacak çocuk ya erkek ya da kız olur. Lâkin, biz hepimiz erkek olacağını düşüneceğiz. Şeriata göre babanın tahtı oğula kalır. Madem ki çocuk Hürayim'in karnındadır, bırak ülkeni o idare etsin. Şeriata göre buna izin verilir.

Sultan Han bunu duyunca sevindi, tahtı Hürayim'e verdi. Karnay ve Surnay çalmayı, insanları toplayıp bir araya getirmeyi emretti. Kendisi ise yolculuğa hazırlanmağa başladı.

Padişah hakimiyeti Hürayim'e geçti. Hürayim, Sultan Han'a hitaben söyledi:

6. Han'ım, ben tekin bayanın ricasını dinle,
Benim güle benzer yüzümü soldurma.
Keskin nişancı nehir vadisinin kazını vurur,
Han'ım, Hürayim'in sözlerini anla.
Halkı göç ettirip Aladağ'dan aştırdın,
Kendi azametini bilerek çok az kişilere baş eğdin.
Birçok düşmandan kendi sırrını sakladın,
Tacını, zenginliklerini bana devrettin.
Çok zamandır Aktaş'ta tek başına yaşıyorsun,
Sen kendine tedbir olanı benimseyeceksin.
Kaç yıldan beri bu yerlerde sefa sürdün,
Benim Han'ım, "Kurudım" ülkesini düşünerek yola çıkıyorsun.
Devletim zengin, altın işlemeli başörtüsü bürüneceğim,
Yüzüne baktığımda rengin soluyor,
Ne zaman döneceğini merak ediyorum,
Sen Aktaş'a ne zaman döneceksin?
Sen tüm ülkeni bize bırakarak gidiyorsun,
Senin ülkeni idare edeceğim, imar edeceğim,
Ne zaman döneceğini ben bilmiyorum.
Ağam söyle, sen ne zaman döneceksin?
Bindiğin at yerinde oynuyor,
Kaç yıldan beri Aktaş'ta hükümdarlık yapıyorsun?
Benim Han'ımın ülkesinin adı Aktaş'tır,
Kaç sipahi senin önünde şimdi at koşturacak,
Sen bu ülkenin padişahısın,
Buraya ne zaman döneceğin hakkında haber gönder.
Sen gittikten sonra ben çok üzüleceğim,
Gözlerim yolunu beklemekle kararacak.
Hanoğlu, sen ne zaman geri döneceğini söyle,
Ben yola çıkıp seni karşılayacağım.
Biliyorsun ki ilkbaharda güllerin goncaları açar,
Sen geri dönünceye kadar ülkenin sahibi ben olacağım.
Birçokları sana yaptıkları gibi banada hizmet edecekler,

Ben şimdi ülkenin padişahı oldum,
 Senin hakkında birşey bilmeyenler şimdi ne yapacaklar,
 Hanoğlu, sen ne zaman geri dönmeyi düşünüyorsun? Söyle.

7. Sultan Han bu sözleri dinledikten sonra memnun olarak atına bindi. Bıyıklarını burarak Hürayım'e baktı ve ayaklarını dizginlere salarak söyledi:

Ben gittikten sonra sen evden çıkma,
 Dostu ağlatıp düşmanımı sevindirme.
 Benim ülkemi yönet, onu imar et,
 İyi ve kötü insanlara benim sırrımı açma.
 Benim ülkemi yönet, onu imar et.
 Eğer düşmanla yüz yüze gelirsem onları şaşkına çevireceğim,
 Başımdaki tacı, devleti ve bütün malı mülkü sana bıraktım,
 Ülkemi sen de benim yönettiğim gibi yönet,
 Ben seni Aktaş'ın padişahı yaptım.
 Şimdi ülkemi yönet ve onu imar et,
 Padişah ol ve Aktaş'ta yaşa.
 Kervanımdaki develeri sana verdim,
 Hazine de olan altınımı,
 Devleti ve tacı sana verdim,
 Düşündüğüm her şeyi bil.
 Sana hediye olarak tüm zenginliğimi bıraktım,
 Sen sevgilimi başı taçlı padişah yaptım.
 Ben gittikten sonra akıllı ol,
 Uzun yıllar yaşa, ölme,
 Yalnızca iyilikler gör, kötülük görme,
 Aptal adamın yakın dostu olma!
 Kadınlık özelliğini gösterme, cahilce laflar söyleme,
 Kendi taht ve devletimi sana bıraktım.

8. Hürayım bu sözleri işitip, kendi sevgilisi Sultan Han'a hitap ederek yeniden bir kaç söz söyledi:

Dağların zirvesi sise bürünmüş,
 Bütün insanlar kıyamet günü ağlar.
 Kendi çocuğuna ad ver,
 Çünkü karnımda senin çocuğun var.
 Eğer senin gibi bir Han'ın hanımı,
 Padişah olup burada ülkeni yönetecekse,
 Buradaki nice savaşçılar ona hizmet edeceklerse,
 Benim Han'ımın ülkesi abad olacak.
 Sen kendi ülkenden ayrılıyorsun,
 On dört yıl sonra geri dönmeyi düşünüyorsun,
 Çocuğuna hangi adı vereceksin?
 Kendi sevgilinin yalvarışlarını dinle,
 Çocuğunun adını eğer kendin koyarsan,
 Herşeyi emrettiğin gibi yapacağım.
 Çocuğuna söylediğin adı vereceğim,
 Söylediğin herşeyi yerine getirmeye hazırım.
 Bu sebepten gönlündekini sana soruyorum,
 Beni kendi ülkenin hakimi yaparak gidiyorsun,
 Ben senin için kurban olayım.
 Yeter ki çocuğuna ad ver de öyle git.

9. Sultan Han, Hürayım'ın bu sözlerini işittikten sonra şunları söyledi:

Dünyayı yaratan Kadir Allah,
 Benim işlediğim günahlar kum tanelerinden de fazladır,
 Hürayım, söylediklerinden vazgeçer misin?
 Eğer oğul doğurursan ona Rüstem Han adını ver,
 Eğer gül yüzlü kız doğurursan, adını sen bilirsin.
 Ben Kurudım Ülkesi'ni göreyim,
 Birçok memleketi, çölleri, sahraları gezeyim,
 Sen burada Aktaş Ülkesi'ni yönet,
 Beyinin ülkesini güzelleştir.
 Çocuğuna söylediğim adı ver,
 Han'ının tavsiyesini dinle.
 Ne desem sen onu yerine getireceksin,

Bilir misin güzelim, herşey senin iradendedir,
Ülkede sen padişahlık yapacaksın.

Sultan Han bu sözleri söyledi,
Hürayım' onunla görüştü ve Aktaş'ta kaldı.
Sultan Han'ı yola saldı,
Şimdi Hürayım padişah oldu.
Sultan Han şehirden çıkarak yola düştü,
Çok sayıda insan ve saray hizmetçileri onu uğurladı.
O, "Kurudım" ülkesini aramaya çıktı,
Uykusunda gördüğünü gerçekleştirmeye çıktı.
"Ben rüya gördüm. Oraya gideceğim,
Rüyada bana tebdil olanı yapacağım;
Orada on dört yıl yaşayacağım,
Eğer alnıma yazılmışsa geri döneceğim" -Dedi.

Böylece o, görülmemiş ülke yolculuğuna çıktı,
Susuz çöllerde kamçı ile atını kovdukça
Sahrada toz kalkıyor,
Dağılarak gökyüzüne kadar uzanıyordu.
Sultan Han birçok padişahları yendi,
Topları ve orduları yanına aldı,
Ve böylece Aktaş'ın Han'ı yola çıktı.
O, Kurudım'ı arayarak gidiyordu,
"Ben senelerce seyahat edip dolaşacağım,
Böylece çeşit çeşit insanlar göreceğim,
Ve onları Aktaş'a ilhak edeceğim,
Halka itina ile yaşayacağım ve kendi ülkemde haşmetli olacağım
Böylece dünya lezzetini tadacağım", -dedi.
Geceleri uyuyor, gündüzleri ise yoluna devam ediyordu.
Tulpar'ın¹ sırtında o, sahralarda at koşturuyordu.
Onun altı yüz kişilik yakın adamları savaşa hazır durumdaydılar.
Sayısız, hesapsız denecek kadar çok askeri vardı.
O, büyüklüğüyle dünyayı eziyordu.

¹ At cinsi.

10. Onlar böylece gidip Kurudım ülkesinin sınırlarına ulaştılar ve gecelediler. Yakın yerlerin sakinleri, birçok yerleri yöneten beyler uzun zamandan beri birbirlerini tanıyorlardı. Onlar Sultan Han'a gâh bâc-ı haraç ödüyor, gâh ödemiyorlardı. Onlar Urgenç, Harezmi, Hive, Din-Keman'ın hanlarıydılar. Sultan Han'ın geldiğini görünce kendi aralarında meşverete başladılar:

- Sultan Han buralara iyi niyetle gelmemiştir. Biz ona bac-ı haracı gâh ödüyor, gâh ödemiyorduk. Çok sayıda asker ve bu kadar kalabalık insan boşuna gelmemişlerdir. Eğer Sultan Han buraya başka niyetle gelmiş olsaydı, o bizim karşımıza böyle azametle çıkmazdı. Bizim bu kadar askerimiz yok, herbirimizin yalnızca bir kalesi vardır. Halkın içinden topladığımız askerler ansızın dağılıp kaçtılar. Ülke, halk aç ve çıplaktır. Herbiri bir tarafa dağılmıştır. Bu hizmetçiler ve fâkir insanlar birbirlerine düşmanlık beslediğinden ellerine tahta alıp savaşmaya çıkıyorlar. Ve hiç kimse onları sakinleştiremiyor. Lâkin biz onları ata bindirip Sultan Han'ın iktidarına gönderme gücünde değiliz. O ise üstümüze, bize karşı gelmiş. Bize düşen ise çok sayıda hediyeler alıp onun yanına gitmektir. Kendi aralarında meşveret ettiler ve devletlerinin yetkili şahısları, Sultan Han'a baş eğmeye gittiler.

11. Hurayım, Aktaş vilayetini idare ederek içkaride¹ insanları kabul ediyordu. Onun Himçe adında bir hizmetçisi var idi. Himçe-Ayım² bülbül sesli olup kendisi çok güzeldi. Onun iki yanağı gonca gibi açılmış güle benziyordu. İnce kametli ve güzel idi. Himçe, saraya gelenlerin şikâyetlerini dış odada kabul ediyordu. Sırası henüz gelmeyenler onu görmeyince kendi aralarında kavgâ ediyorlardı.

Hurayım, Aktaş ülkesini adaletle yönetiyordu. Sultan Han'dan da daha fazla işler görüyordu. Ülkenin işlerini Hürayım'ın idare etmesi, Sultan Han'ın diğer iki karısını çok kıskandırıyordu.

12. Bu zaman Hurayım'ın vakti vadesi gelip çıktı. Sonuncu ay bitti, o bir oğlan çocuğu doğurdu. Ona Rüstem adını verdi.

¹ İçkari: Sarayın kadınlara mahsus olan bölümü.

² Ayım: 1-Varlıklı aile kadınlarının ismine eklenen ünvan, hanım, 2-Ayrıca ihtiram bildirdiği için genç kadınlara da denir. Abla gibi.

Rüstem iki üç yaşına ulaştı. O konuşmaya başlayınca Hürayım medreseden bir molla getirilmesini emretti. O. Rüstem Hanla mollayı bir bodruma yerleştirerek, orada ona eğitim verilmesini emretti.

Hurayım'ın bir kısırağı var idi. Rüstem'in doğduğu gün bu kısırağın da bir tayı oldu. Hürayım: "Bu benim oğlumun atıdır" diyerek atı tavlaya gönderip ona bir seyisin bakmasını emretti.

Uzun müddet çocuğunu bekleyen ana söyledi: "Bırak oğlum büyüsün, erkeklessin. Atın sırtına biner, yanına iki tazı alıp çöle gezmeye çıkar". O; beğendiği iki tazı köpeğinin de yetiştirilmesini emretti.

13. Sultan Han'ın iki karısı söyledi: "Hürayım'ın doğum vakti yetiştii". Ne yapacaklarını bilmeyerek düşündüler. Bu Aktaş Ülkesi'nde üçyüz altmış mestan¹ kadın var idi. Bu üçyüz altmış mestan kadına Mamagül adlı bir kadın başkanlık ediyordu. Onun meskeni şehir kenarındaki bir mağara idi. Mamagül mağarada yatar, yüksek sesle horuldar, çeyrek batman dilin altına nasvay² koyardı. O, insanlar için çok tehlikeliydi. İki kuruş para mukabilinde bir çok yiğidi mahvetmişti. Üç kuruş para için iyilik değil, daima kötülük yapardı. Bütün insanlar ondan kaçınır, bu yaşlı kadından uzak dururlardı. Kötülük yapan insanlar ise işlerini bu kadın aracılığıyla yaparlardı.

İki hanım Mamagül'ü hatırlayarak: "Mamagül'ün yanına gidelim, ona rica edip işimizi gördürelim" dediler. Onu önceden görmemiş olduklarından, onu aramaya çıktılar. Hem yürüyor hem de: "Mestanımız ya mağarada yaşar ya da mezarlıkta" diye konuşuyorlardı. Tam o sırada yaşlı kadın mağaradan dışarıya çıktı. Yaşlı kadını gördüler: Onun alnı baltaya benziyor, gözleri ışık saçıyor, yanakları çukurlaşmış ve lekelerle örtülmüştü. O, iyi işlerden uzak dururdu.

Kadınlar söylediler: "O, onun hakkında söylenenlerden de kötüdür". Anlı şanlı hanımlar, yaşlı kadına ricada bulunarak Hürayım'i kötülemeye başladılar.

14. Ah vah ederken yüz solar,
Aziz kadın bizim sana bir ricamız var,
Sözlerimizi bir dinle,

¹ Mestan: Hilekâr, cadı gibi, sihirbaz gibi.

² Nasvay: Özel olarak hazırlanmış tütün.

Sana hitap eden biz hanımları dinle.
 Dertsiz-tasasız yaşadığımız meskenimizi sel bastı,
 Bir bilsen, bizim meskenimizi ateş yaktı,
 Altın tahtlı evimiz yağmalandı, dağıldı,
 Kalbimiz param parça oldu.
 Yaşlı kadın, bizim sözlerimizi bir dinle
 Keşke Aktaş vilayetini dağıtıp,
 Gonca açmış gülleri mahvedebilseydin.
 Sizden: "Hürayım ve oğlunun ölmesini" rica ediyoruz.

Yeniden ilkbahar gelsin, güller açsın,
 Gülü gören bülbüller mest olup ötsünler,
 Bulutlar gelsin, sular göllerde dalgalansın,
 Aktaş ülkesinde Hürayım'ın hileleri alevlenip yansın.
 Bizden hazine istiyorsan bizde çoktur,
 Aziz yaşlı kadın, bize yardım et,
 Biz dertliyiz, derdimizi kime açalım.
 Üzüntüler içinde ülke ülke dolaşıyoruz.
 Yabancıların sözlerinden dolayı seni çok iyi tanıyoruz.
 Hizmetin mukabilinde sana bir kâse altın verimiz,
 Sen Aktaş ülkesini dağıt, yağmala, virâne et,
 Ne emredersen, biz senin hizmetindeyiz.
 Biz saçlarımızı dağıtarak çok ağlıyoruz,
 Bırak Aktaş şehri yöneticisiz kalsın.
 İhtiyar kadın, biz üzülerek sana şunu söylüyoruz,
 Şimdi diz çökerek sana yalvarıyoruz,
 Düşmanımıza hiç görmediği şeyleri yap,
 Onun göğsünü hançersiz al kana bula.
 Onu Aktaş memleketinden mahrum et,
 Hürayım'i ve onun biricik oğlunu öldür!
 Değerli yaşlı kadın, şimdi sen bu işi yap!

15. Yaşlı kadın onları dinledi. O, bir kâse altını az buldu. Onlara hitap ederek, bir-iki söz söyledi:

İlkbaharda bahçelerde güller çiçek açar,
 Sizin bir kâse altınınız benim çayımı bile ödemez.
 Zengin insanların sarayları güzelleştikçe güzelleşti,
 Bırak, Hürayım'ın oğlu eğlensin gülsün.
 Hanımlar gidiniz, ben sizin işinizle uğraşamam.
 Ah çektiğimde hasta gönlüm dinlenir,
 Eski, kötü işlerimi terk ettim,
 Üç günden beri namaza başladım,
 Ben iyilik yoluna ayak bastım.
 Hanımlar gidiniz, sizin işinizle uğraşamam.
 Önceden ben nasıldım siz bilir misiniz?
 Siz mahv olmuş biçimde evime geldiniz,
 Hangi sebepten beni hak yolundan saptırıyorsunuz?
 Kendi ihtiyarınızın huyunu benden iyi bilirsiniz,
 Hanımlar, şimdi kendi yolunuza gidiniz.
 Mel'un ihtiyarın gözüne sakın görünmeyin,
 Eğer sizi görürse sövecek, küfredecek,
 "Yapma" diyecek, sonra ise beni dövecek,
 O hepimize büyük eziyetler verecek,
 Kızlarım, o size büyük zulümler yapacak!
 Allah canını alsın, bilmelisiniz ki onun huyu çok kötüdür,
 Onun bulunduğu yerde keder dumanı olur,
 Tanrım onu zalim olarak yaratmış,
 Burada beklemekten geri dönünüz.
 "Siz Hürayım Şah'ın düşmanları oldunuz" diyecek,
 Sizin ikinizi de görünce çok kızacak,
 "Siz acı dillier nereden geldiniz?
 İhtiyar kadını aldatarak yolundan saptırdınız" diyecek o.

16. Hanımlar bunları işitince kendi kendilerine düşündüler: "Onunla bir kere daha konuşalım. Bir kâse altının çayını dahi ödeyemeyeceğini söyledi. Bir o kadar daha artıralım". Bu düşüncelerle tekrar konuşmaya başladılar:

Değerli yaşlı kadın, bizim kalplerimiz parçalandı.
 Biz iki kızını sakın incitme,
 Bizim üzüntümüzü, ricâmızı iyice dinle,
 Sana istediğin kadar hazine veririz.
 Kendi durumumuza baktıkça ağlıyoruz,
 Üzüntümüz büyük olduğundan senden ricâ ediyoruz.
 İhtiyar kadın, bize bir hizmet yapmış olursan,
 Bir kâse değil, dört kâse altın veririz
 Keşmir hilekârı, biz senin şöhretini duyduk,.
 Sen her zaman böyle hizmetler için hazır olmuştun
 Hanımlar buradan ümitsizce ayrılmasınlar,
 Şimdi sen bize bu hizmeti yap.
 İhtiyar kadın, bildiklerimizi biz sana anlattık.
 Hıçkırı hıçkırı kendi kaderimize ağlıyoruz.
 Sana herşeyi anlattık, şikâyetle bulunduk,
 Eğer sen kabul edersen biz gideceğiz.
 Bizim üzüntümüzün sınırı yoktur,
 Biz şahlık nimetinden mahrum olduk,
 Düşündükçe, kederimizin ne denli büyük olduğunu anlıyoruz.
 Hürayım hangi sebepten dolayı bizi yendi?
 O bizi keder ve üzüntüye saldı,
 Hürayım, Aktaş'ın sahibi oldu,
 Zulüm çekmiş iki hanım senin yanına geldi,
 Sana güvenerek ricâ ile senin yanına geldi.
 Bırak senin yolun tehlikelerden uzak olsun,
 Bir söz söyle, hanlar senden cevap bekliyor.
 İhtiyar kadın, sen şimdi çok şeyden haberdarsın,
 İki hanım intizar içinde üzülmedirler.

17. Hilekâr ihtiyar hanım, kadınlardan bu sözleri duyunca kendi kendine düşündü: "Bir kâseye üç kâse altın ilâve edildi. İş yavaş yavaş yoluna giriyor" Ve hanımlara hitaben söyledi:

Siz ağlıyorsunuz, benim moralim bozuldu,
 Ben iki kızımı üzdüm,
 Ağlamayın, moralim bozuldu.

Eğer söylemek gerekirse söylerim.
 Bir kimseye yardımcı olmak sevaptır.
 Hanımlar, gözlerinizden çok yaş dökmeyin
 Sizin anneciğiniz size yardım etmez mi?
 Kötü insan yalnız diğerini üzer,
 Suçu yalnız Tanrı affeder;
 Güzeller, üzülmeyiniz
 Sizin anneciğiniz üzerine düşeni yapacaktır.

Değersiz insanlara sırlarınızı açmayınız,
 Anneciğimize yoldaş olmayı bile teklif etmeyiniz.
 Kötü insana boşuna sorular sormayınız,
 Evinize ulaşmadığınız sürece yolda durmayınız.
 Çocuklarım, sözlerimi dinleyiniz,
 Kızlarım, bütün kalbimle sizin halinize üzülüyorum.
 Bana çok altın verdiniz diye sakın üzülmeyiniz,
 Hazinelerle beni yoldan çıkardığınızı düşünmeyiniz,
 Ben sizi sevindirmek için yapacağım bu hizmeti;
 Çocuklarım, size nasıl hizmet edebileceğimi düşünüyorum
 Ben, düşmanınızın kalbini parçalayacağım,
 Çıkıp gidince, onun ülkesini dağıtacağım,
 Kızlarım, ben sizi sevindireceğim,
 Sizin düşmanınız benim hilemi anlayacak.
 Sizin edeceğiniz bütün ricalara ben hazırım,
 Sizi yeniden tahta oturtacağım,
 Çocuklarım kederlenmeyin, üzülmeyin,
 Siz asıl sevinçli göreceksiniz.

18. Hanımlar, hilekâr kadından bu sözleri duyunca:

- Gel beraber gidelim, kendi mükâfatını -gümüş sikkeleri ve altını-al dediler.

İhtiyar kadın söyledi:

- Ah çocuklarım, benim hakkımda: "Saçı ağarmış ihtiyar kadın Sultan Han'ın hazinelerini yağmalıyor" haberi yayılsın. Ne olur, siz kendiniz altınları getirseniz de burada terazide onları tartsam. Eğer fazla olursa artanını size veririm, sadece hakkımı alırım.

Hanımlar söylediler:

- Öyleyse bize kâseler ve yük hayvanları bul.

İhtiyar kadın dört kâseyi dört eşeğin sırtına koydu ve onları bayanların yanına getirdi.

Onlar hazineye doğru yola çıktılar. Onlar eşekleri büyük bir supa'nın yanına getirince, supa'nın üstünde kâseleri açıp onlara gümüş ve altın sikkeleri doldurmağa başladılar. Hazineyi koruyan insanlar ise bu işe karışmadılar. Onlar: "Hürayım de padişahım hanımıdır onlar da. Bir laf söylersek kendimizi belaya salmış oluruz. Eğer cevap vermek gerekirse onlar kendilerini savunacak" diye düşünüp birşey demediler.

Böylece hanımlar eşekleri büyük supa'nın yanına getirip kâseleri doldurdular ve hilekâr ihtiyar kadının yanına götürdüler. İhtiyar kadın kâseleri eşeklerin sırtından almak istedi. Bayanlar söylediler:

- Anneciğimiz, kâseleri teraziye koy ve tart, kendi payına düşeni al!

İhtiyar kadın kendi kendine düşündü: "Eğer tartarsak her kâse bir batman ve dahsar¹, belki de bir batman ve pansar² olacak. İhtiyar kadın kâselerin fazla ağır olduğunu görünce söyledi:

- Çocuklarım, tartarak vakit kaybetmeye gerek var mı? Saymakla altın artacak mı? Getirdiğiniz altın belkide bir pansar ya da bir dahsar azdır ama hiç önemi yok. En iyisi gelin kâseleri eşeklerin sırtından indirelim.

Bayanlar ne diyebilirlerdi? Eğer bir işin peşinden gelmişlerse onu çabucak bitirmek isterlerdi. "Anneciğimiz, iyi oldu" dediler.

İhtiyar kadın sevindi, kendi kendine düşündü: "Biz dört kâsede anlaştık. Ben ise onu altı kâse yaptım". O, gümüş ve altını kâselerden boşaltıp bir yere topladı ve bayanları serbest bıraktı.

19. Yaşlı kadın bütün bu hazineden dört yüz tenge³ alıp, onları yan cebine koyarak Aktaş şehrine gezmeye çıktı. Dükkânların önünden geçti ve Supa'nın üstünde dört molların oturduğunu gördü. Onların tek sıkıntıları ekmek parası kazanmaktır. Bu mollalar Kayistan ülkesinden⁴ gelmişlerdi. İhtiyar kadın mollalara dört tenge verdi. Mollalar sevindiler ve ihtiyar kadına sordular: "Bize bu paraları niçin verdiniz? Siz alimliğimi

¹ Dahsar: Ölçü birimi, burada çok ağır demektir.

² Pansar: Ölçü birimi, 32 kg. ağırlığa eşit.

³ Tenge: Gümüş sikke, para altın.

⁴ Kayistan Ülkesi: Efsanevi ülkedir. Kayısı ülkesi manasındadır.

değerlendirdiniz de zekât mı veriyorsunuz? Yoksa iyilik mi yaptınız. İhtiyar kadın söyledi:

- Benim zekât vermek için fazla varlığım yoktur. Çocuklarım, iyilik yapmak da beni fazla ilgilendirmez. Benim dilenerek aldığım parayı koyacak bir kabım dahi yoktur. Ben size o parayı, söylediklerimi şikâyet olarak yazasınız diye verdim. Öyle yazınız ki, onu okuyan herkes kolaylıkla anlayabilsin. Yazdığımız şikâyet Sultan Han'a bir gerçek olarak görünsün, ona inansın.

İhtiyar kadın mollalara şunları da söyledi:

20. Emrettiğim gibi yapın,

Hürayım'ı adalet mahkemesine istiyenlerden olun.

Çocuklarım mektupta şunları yazın:

Aktaş Ülkesi'nde Hürayım mahv olsun,

Onun kara bedeni bırak kara toprakta çürüsün.

O, genç ve ihtiyarlara kötü örnek oluyor,

O, tüm gençleri etrafına yığmış,

Bütün insanları sokaklarda dövüyor.

O, Aktaş şehrini böylece yaşanmaz hale getirdi,

Misafirlere mahsus odalarda şölenler yapıyor,

Şamdanları söndürerek eğlenceler düzenliyor.

Bu Aktaş ülkesinde Hürayım mahv olsun!

Sultan Han'ın adını batırdı.

Senin padişahlığa layık gördüğün hanımın böyle davranıyor.

Sultan Han kendi ülkesine ne yüzle dönecek?!

Beğendiği, hoşuna giden gençleri yanına çağırıyor,

O, her birine sarılıyor, kucaklıyor,

Senin sevimli Hürayım'ın mahvolsun padişahım,

Senin Aktaş Şehri'nin şerefine leke vurdu.

Sultan Han, sen bütün bu işlerden habersizsin,

Hürayım'ın aklında olan iş işrettir;

Küçükten büyüğe hepsi padişaha gülüyorlar,

Hürayım halkla hiç ilgilenmiyor,

O, gençlerin çevresindedir.

O, böylece ülkede kendi eğlencesiyle yaşıyor.

Canı ne isterse onu yapıyor,

Ülkenin şerefini lekeledi, padişahım sen buna ne dersin?

Hürayım'ın ne kadar kötü olduğunu mektuba yazarak,
 Mollalar bu şikâyeti bitirdiler.
 İhtiyar kadın, onlara çok şeyler yazmayı emretti,
 Birçok insana o mektubu imzalamayı emretti,
 Halk bu işlerden habersiz idi,
 Böylece mollalar şikâyet mektubunu bitirdiler.
 Onların şerefi dört yüz tenge değerindedir,
 Bir bakınız mollaların hizmeti nasıl oluyormuş.

21. Mollalar mektubun sonuna, altı yaşından altmış yaşına, yedi yaşından yetmiş yaşına kadar Aktaş'da bulunan bütün insanların, büyük ve küçük memurların adlarını yazdılar ve onların adına imzaladılar. Mollalar; "Mektubu bizim imzaladığımızı kimse bilemez" diye düşünüyorlardı.

İhtiyar kadın mektubu onlara okutturdu. Herşeyden memnun olarak mektubu aldı ve mendiline sardı.

Ağaçtan bir at yaparak ona kâğıttan kanatlar taktı. Çelikten de burgu yaptı. İhtiyar kadın, gereken herşeyi yaptı.

22. İhtiyar kadın ağaç atın sırtına bindi,
 Onun çelik burgusunu (zemberek) burdu,
 İhtiyar kadının atı
 Anında gökyüzüne havalandı.
 İhtiyar hilekâr uçtu,
 O, bulutlara ulaştı.
 Gökyüzünde onun atı parlıyor,
 Gökyüzünde uçarak yol alıyor.

İhtiyar hilekâr yola çıktı.
 O ne şeyler söyleyecek?
 O gökyüzüne çıktı,
 İnsanlar henüz böyle birşey görmemişlerdir.
 Uçmakta ve aşağı bakmaktadır,
 O, Hürayım'ın düşmanı olmuştur,
 Semada uçarken: "Daha hızlı gidebilseydik" diye düşünür,
 Atının zembereğini burar

"Sultan Han'ın yanına varacağım,
 Ona şikâyetle bulunacağım,
 Aktaş denilen ülkeyi
 Bu yolla dağıtacağım" diye düşünür.
 Atını hızlandırarak semada uçar,
 O, her zaman kötülüğü arayıp bulur.
 Semada uçmakta ve aşağıya bakmaktadır.
 Biraz aşağı indiğinde,
 İnsanları gördü.
 Büyük göller parlamaktadır.
 O, böylece uçmaktadır,
 İhtiyar kadın kötü işlere başvurmuştur.
 Kurudım ülkesinin sınırı boyunca uçar,
 Bir çadır kurulmuş, padişah orada dinlenmektedir.

Bu sırada o inmeye başladı.
 Sultan Han'ın bulunduğu toprağı
 O anda gördü,
 Zembereğı sola büktü,
 Bir daire çizdi ve yere indi.
 O kesin bir şekilde kötü işlere katıldı,
 Atı aşağıda bir yerde terk etti,
 İhtiyar kadın yürüyerek gitti,
 Kendisini gayet üzgün gösterdi.
 Gözlerinden yaşlar akıttı,
 Olanca sesiyle ağladı,
 Hiç kimse bilemezdi,
 Onun nasıl kötü işler çevirdiğini.
 Saçlarını dağıtarak, yüzünü cırmalayarak,
 O hızla yola çıktı,
 Derin kederler içinde,
 Mel'un ihtiyar kadın gitti.
 O, bir çadır gördü,
 İhtiyar kadın yolu takip etti,
 Gözünü yola dikerek,
 O, yürüyerek gitti.

23. Çadırda Sultan Han oturmuştu. Karargâh yeri düz idi. Uzaktan herşey görünüyordu. O, Aktaş tarafından kara bir noktanın yakınlaştığını görünce on dört hizmetçisine emretti:

- Karşılamaya gidin, belki de Allah bize oğul veya kız vermiştir. Kim ise, bizden suyunçu¹ almağa gelmiştir.

On dört hizmetçi yola çıktı. Bakarlar ki, bu bir ihtiyar kadındır. Kimseye bakmamaktadır. Ağzında dişi yok, saçlarını dökmüş, yüzünü cırmalamış, gözyaşı dökerek ağlamaktadır. Hizmetçiler söyledi: "Ne kötü bir iş oldu! Ondan iyi haber beklenemez. Muhtemelen, Allah'ın Han'a göndermiş olduğu oğlan ya da kız çocuğu ölmüştür. Aktaş'ın tüm zenginlikleri yeniden sahipsiz kalacak. Biz ise ülkenin, sahibini bulduğunu zannetmiştik. "Ne olursa olsun, bu ihtiyar kadına sorular sorarak herşeyi öğrenebiliriz" diye düşündüler ve ihtiyar kadına söylediler:

- 24.** "Değerli anneciğim, biz muhtelif işlerde çalışıyoruz.
Benim belimde keskin kılıç, sırtımda ise zırh vardır.
Saçlarını dağıtarak ağlıyorsun,
Değerli annecik, biraz yakınlaş, hizmetçiler sana hitap ediyor!
Biz senin kalbini heyecanlandırdık,
Sen çöllerde bağırarak deve yavrusu gibi ağlıyorsun,
Sen hiç bir şeye bakmadan hıçkırarak ağlayıp dolaşıyorsun
Değerli anneciğim, sen kimi arıyorsun?
Bir musibet mi var, bahçede güller mi soldu?
Alah'ın Şah'a gönderdiği çocuk mu öldü?
Ülke yeniden sahipsiz mi kaldı?
Dur, her şeyi bize anlat,
Nineciğimiz, bu hizmetçileri fazla üzme.
Ben zenginim, belim yün mendille sarılı,
Sana bakıyorum da yüzün çiçek gibi solmuş,
Ben biliyorum ki sen Aktaş Ülkesi'nden geliyorsun
Hürayım oğlan mı kız mı doğurdu?
Anneciğim sana soruyorum, gerçeği söyle
Senin halini görünce çok üzüldük,
Yürüyerek geldiğini gördük ve üzüldük,

¹Suyunçu: Müjde.

Acaba Aktaş Ülkesi'nde bir şeyler mi oldu?
 Bize anlat, ülke ne durumda?
 Bizim padişahımız Aktaş'ı terk etti.
 Nice aylar ve yılar geçti.
 Bizden bazıları vatani unuttular.
 Padişah ülkede neler olduğunu bilmiyor,
 Biz sana, orada kalan halkın durumunu soruyoruz,
 Ayıptır, kendini öldürme, ağlama,
 Hizmetçiler sana bir insan olarak hitap ediyorlar!"

İhtiyar kadın hizmetçilerin sözlerini dinlemiyordu,
 Onları adam yerine koymuyordu.
 İhtiyar kadın yolundan sapmadan gidiyordu.
 Hizmetçiler onun ne düşündüğünü bilmiyorlardı.
 Hizmetçiler onun ardınca yürüdüler.
 "Bu ihtiyar kadın nereye gidiyor,
 "Çok sayıdaki çadırlardan hangisine girecek", diye düşündüler.
 Bir çok çadırın önünden geçerek,
 İhtiyar kadın, Sultan Han'ın önünde durdu.

25. İhtiyar kadın yönünü çevirmeden düpdüz gidiyordu. Onun kiminle işi olduğunu hiç kimse bilmiyordu. Hizmetçiler atlardan indiler ve ihtiyar kadının ardınca gittiler. Hiçkimse onun ne anlatmak istediğini bilmiyordu. İhtiyar kadın çadırda Sultan Han'ın önünde dimdik durdu. Karşısındaki bir padişah olduğu için ona fazla yaklaşılamıyordu. Hizmetçiler: "Onu bir dinleyelim! O bize ne iyi ne de kötü hiçbir şey anlatmadı. Acaba ne haberler getirdi? Haberi her ne ise onu padişaha mutlaka anlatacaktır". Diye düyünerek bir tarafta durdular. İhtiyar kadın Sultan Han'a hitaben şunları söyledi:

26. Ey padişahım, sana şikâyetimi anlatacağım,
 Senin yüzünden yüzüm bir çiçek gibi soldu,
 Biliyor musun, ben Aktaş Ülkesinden hangi zorluklarla geldim,
 Aktaş Ülkesi yetim kaldı, ülkede fitne-fesat var.
 Yüreğim yandığı için sana haber getirdim,
 Aktaş Şehri harabeye döndü,

Orada olanlardan şahım habersizdir.
 Sen ülkeni sevgilin Hürayım'e bıraktın,
 Kaç yıl geçti, senden hiç bir haber yoktur,
 O, sokaklarda eğlencelere dalmış
 Genç delikanlılara meclisler düzenliyor,
 Erkekler onun peşindedirler,
 Gençler de, ihtiyarlar da hepsi onun peşindeler,
 Şahım, onu gören herkes size gülüyor.
 Biz çok üzüldük, daha sabrımız kalmadı,
 Biraz düşünürseniz, ceza gününün geldiğine inanıyorum,
 Bey oğlu, eğer sözlerime inanmıyorsan,
 Bu şikayet mektubunu oku,
 Büyükten küçüğe herkes onu imzaladı."

İhtiyar kadın bunları söyleyince gözleri yaşla doldu
 O, mektubu padişahın önüne koydu.
 Sultan Han ihtiyar kadının şikayetini aldı,
 Mektubu okuyunca anladı ki işler çok kötü.
 O hiç kimseye birşey söylemedi,
 Oradakiler bunun nasıl bir mektup olduğunu bilmiyorlardı,
 Sadece padişah okudu ve yazılanları o öğrendi,
 O, ahlanıp vahlanmasını gizleyemedi.
 O anladı ki Aktaş Ülkesi yetim kalmış
 Ülkede huzur kalmamış
 Bu ihtiyar kadın bu çilelere katlanmış.
 Padişah okudu, her tarafa baktı,
 Gözleri alev saçtı ve bağırdı:
 "Cellatları çağırın hemen".
 Cellatlar onun çağrısını duydular.
 Sultan Han'ın bağırmasını duyunca,
 Üç yüz altmış cellat onun yanına geldi.
 "Hangi insanın günü doldu", diye sordular
 "İş başına, her kim ise ölüm saati gelip çatmıştır" dediler.

Hilekâr kadın kendi kendine: "İyi bir iş yaptım" diye düşündü,
 Cellatlar işlerini görmek için hazırıldılar.

"Aktaş'ta ve diğer bir ülkede,
 İnsanlar neler söylediğini bmiyorlar"
 Padişah cellatlara şunları söyledi:
 "Atları eyerleyin, buradan yola çıkın,
 Eyerli atların sırtında Aktaş'a varın,
 Ben suçlunun adını size söylerim,
 Hiç beklemeden onun boynunu uçurun!"

27. Cellatlar Sultan Han'dan bu sözleri dinleyince karşısında hazır vaziyette durdular. Sultan Han onlara hitaben: "Biz Aktaş'ı terkettikten sonra çok zaman geçti. Yaklaşık on dört yıl geçti. Ben çıktım ve ülkeyi Hürayim'e bıraktım. Hürayim ise Aktaş'ın şerefini lekeledi. Ben Aktaş ülkesine gitmeyeceğim, onunla yüz-yüze, göz-göze gelmeyeceğim. Onun göğsüne damga vurun, kollarını arkasına bağlayın, onu Aktaş'tan kovun çıkarın. Çartut'da Mansur'un darağacı vardır. O'nu oraya götürün, kafasını vurun, Mansur'un darağacından asın. O'nun padişah hanımı olmasından sakın korkmayın". Şeklinde kesin emirlerini bildirdi.

Padişahın emrini alan üç yüz altmış cellat yola düştüler. Kendi memleketlerini özleyenlerin çoğunluğu hep bir ağızdan: "Biz bir kenarda durup onun nasıl asılacağını seyrederek". Beş yüz kişi hep birlikte toplanıp yola çıktılar. Onlar doğrudan Aktaş'a gittiler.

28. Hürayim o gece bir rüya gördü. O rüyayı görünce korktu ve uyandı. O, hizmetçi kız Himçe'ye: "Benim senden başka bir arkadaşım yok" dedi ve rüyasını ona anlatmaya başladı:

Ben uyumuştum, namaz saatinde rüya gördüm,
 Rüyamda çok garip şeyler gördüm,
 Rüyamdaki iniltilerimden gökyüzü titredi,
 Gözlerimden akan yaşlara hiç kimse acımadı,
 Üç yüz altmış cellat yanıma geldi,
 Kafama doluya benzer kamçı darbeleri indirildi.

Himçe, bu rüya nasıl yorumlanabilir?
 Kötü birşey ise söyleme, iyi bir şey de olamaz,
 Beyaz yüzümden kırmızı kanlar akıyordu,

Siyah saçlarım her tarafa dağılmıştı.
 Cellatlar anlı-şanlı hanımı kovalayıp duruyorlardı,
 Rüyamın nasıl yorumlanacağını ben bilmiyorum.
 Bu rüyayı gördüm ve üzüldüm,
 Aktaş Ülkesi'nde hayatımın sonu geldi.
 Ölüm öncesi kuzum Rüstem'i göremedim.
 Acımasız cellatlar dinlemediler bile.
 Kendi rüyamı nasıl yorumlayacağımı bilmiyorum,
 Ne söylesem de onlar beni dinlemiyorlardı.
 Kan içen cellat ellerimi bağladı,
 Gül gibi bedenimi kamçıyla yaraladı.

29. Himçe Ayım bunları dinledi ve üzüldü. Onun yüreği paramparça oldu. Hürayim'e demeye başladı:

Kardeşim, sen rüyayı anlattın, ben ise üzüldüm.
 Aktaş şehrinde senin mutlu hayatın sona erdi.
 Anladığım kadarıyla sen biricik kuzunu göremeyeceksin.
 Kardeşim, şimdi yanıma gel gidip bir yerde beraberce ağlayalım!

Senin rüyan şöyle yorumlanabilir:

Cellatlar bir gün bile geçmeden gelip karşında duracaklar.

Bu rüyanın yorumu şöyledir:

Kardeşim, cellatlar çabuk gelecekler,
 Bunların hepsini düşman olan bir kişi yaptı,
 Onlar gelip burada senin ellerini bağlayacaklar.
 Seni nereye götüreceklerini bilmiyorum,
 Başını kesecekler, seni katledecekler.
 Anlaşıyor ki senin hayatın artık bitti,
 Kardeşim, gel, gidip bir yerde ağlayalım!
 Cellatlar gelip seni yakalayacaklar,
 "Padişahın emridir" deyip başını kesecekler,
 Seni cellatlar önünde bu şekilde görenler,
 Orada senin durumuna ağlayacaklar.
 Sen üzüleceksin, acılar çekeceksin,
 Bu dünyadan ayrılacaksın,

Senin için çok zor olacak ama ne yapabilirsin,
Sen zorla öldürüleceksin.

Senin anlattıklarını duyunca içime bir ateş düştü,
Canım, ben seni çok seviyorum,
Senin başına o kara günler geldiğinde,
Ne yapabilirim ki, ben bir bayanım.
Seni aramak için ben nerelere giderim
Kime ağlarım, derdimi kime anlatırım?!

Seni götürdükleri zaman ben kimsesiz kalacağım,
Senin kederin, üzüntüden beni de öldürecek.

30. Hürayım bunları duyunca üzüldü ve söylendi: "Ah Himçe Ayım! Ben seni öz arkadaşımın diye zannediyordum ve rüyamı sana anlattım. Bana karşı sen de düşmanca konuşuyorsun. Rüyamı çok kötü yorumladın".

Himçe Ayım cevap verdi: "Kardeşim, üzüleceğini bende biliyordum. Senin anlattıklarına bakılırsa, benim yorumum tamamen doğrudur. Üzülsen de üzülmesen de sen herşeyi bilmek zorundasın".

Hürayım dedi: "Eğer rüyamın yorumu böyle ise güneş kendi hareketini bitirmemiş demektir. Eğer cellatlar padişahın yanından geliyorsa, bizim yanımızdan bir haberci gitmiş olmalı. Aksi takdirde rüyanın yorumu böyle olmamalıydı. Şimdi kalenin dört bir tarafında bulunan kapıları kilitleyin. Sultan Han'ın geçeceği sokaklara açılan kapıları kapayın. Sen, kendin ise erkek elbisesi giyin ve eline tüfenk alıp nöbette dur. Eğer Sultan Han gelecek olursa onu ben kendim görmedikçe kapıları kimseye açmayınız". Hürayım böyle emir verdi:

"Peki" dedi Himçe Ayım. Adamları toplayıp kapıları arkadan kilitlemeyi emretti ki hiç kimse onları açamasın. O, Sultan Han'ın geçeceği sokağa açılan kapıyı arkadan kilitledi ve anahtarını kendi cebine koydu. Erkek giysisi giyinip silah kuşandı ve kafasına da deriden şapka geçirdi.

31. Himçe elindeki tüfeğiyle bekçi gibi kapının önünde duruyordu. Tam o sırada cellatlar çıkıp geldiler. Kapıların sıkıca kapalı olduğunu görünce: "Hürayım'ın işleri iyi gidiyor. Gündüz öğle vakti kalenin

kapılarını sıkıca kilitlediğine bakılırsa, tüm yiğitleri toplayıp onlarla eğleniyordur galiba!" diye düşünürler.

Cellatlar kapılara bakıp korbaşıya¹ hitaben söylediler:

Ah çektiğimde gözlerimden yaşlar akar,
 Kederli kulun sinesinden Allah'ın nidâsı çıkar,
 Atım dağları aşmaktan yorulmuştur,
 Aç kapıları, baş korbaşı,
 Allah'ım, Hürayim'in işleri mahvolsun!
 Çiçeklenen Aktaş'ımız mahvolmuş,
 Üç yüz altmış cellat geldi,
 Aç kapıları, baş korbaşı!
 Padişahın celatları burada fazla beklemesinler,
 O kötü olmuş, bırak sizin mel'un padişah gelmesin,
 Bizleri günaha salmasın,
 Aç kapıları, baş korbaşı!
 Bizler celladız ve şahın emrini yerine getiririz,
 Biz Hürayim'i buradan uzaklaştıracacağız,
 O'nu Mansur'un darağacına götüreceğiz,
 Kafasını vurup darağacından asacağız.
 Padişahın emrini sana iletiriz,
 Aç kapıları, baş korbaşı!
 Cellatlar seni aldatmayacaklar,
 Bu Hürayim padişah idi,
 Kocası onun idam edilmesi hükmünü verdi,
 Padişahın emriyle cellatlar geldi,
 Aç kapıları, baş korbaşı!

32. Himçe Ayım bunları duyunca içkarıdan² çıkıp söylemeye başladı:

Kendi sırrını açmayan ve onu diğerlerinden gizleyen,
 Azametiyle anılan o kimse size baş eğdi,
 Alametlere inanan ve beni kapıya bekçi tayin eden o kimse,
 Şahın hanımı dışarı çıkmadıkça kapı açılmayacak!

¹ Korbaşı: Önder, komutan.

² İçkarı: Haremlik.

Eğer zor kullanırsanız ateş açacağım.
 Kapıların önünü düşman tuttu,
 Önceki padişahımız bu topraklardan çıkıp gitti.
 Şimdiki padişahımız peygamberimizin duasını almış insandır,
 Kapıları sıkıca kilitlemeyi o emretti.
 Kapıların anahtarlarını harem-hâneye aldı,
 Bilmeniz gerekir ki bütün bunları söyleyen korbaşıdır,
 *Padişah gelmeyince kapılar açılmayacak!
 On dört yıl dolmak üzere, padişah mutlaka gelecektir,
 Korbaşı yola bakar,
 Kim olursa olsun, ona ne takdir edilmiş olursa olsun,
 Kendisi gelir ve kendi yoluyla da geri döner.
 Eğer, siz burada güç tatbik ederseniz,
 Korbaşı nişan alır ve sizi vurur!
 Sizin şanlı adınızla ben hesaplaşamam,
 Siz her kim iseniz, geldiğiniz gibi çıkıp gidin,
 Boşuna söz söylemeyin,
 Padişahın emri olmadan kapıları açmam!
 Şimdiki padişahı öncesi ile mukayese etmeyin,
 Sakın, uzun süre burada kalıp mahvolmayasınız!
 Eğer sizler cellatsanız gidin, yolun ortasında durmayın,
 Zannetmeyin ki korbaşı bir şey anlamıyor!

33. Cellatlar bu sözleri dinledikten sonra: "Eğer padişah dışarı çıkıp kapıları açmıyorsa bu onun işidir. Tüm korbaşıların ise yalnızca bir cevabı vardır" diyerek çekip gittiler.

Cellatlar arasında Çontak adlı birisi vardı. Çontak cellat: "Biz buraya beş yüz kişi geldik. Eğer biz beş yüz kişi bir bayanı yenemezsek padişahın yanına nasıl gideriz?"

Bunun üzerine diğer cellatlar ona dönerek: "O eğer bu kapıyı açmazsa biz ne yapabiliriz ki. Oraya uçacak kanadımız yok. Biz gitmeyip de ne yapacağız?"

Cellat Çontak cevap verdi: "Gelin bir hile yapalım!"

Cellatlar sordular: "Burada ne hile olabilir?"

Cellat Çontak dedi: "Şimdi Aktaş'ın padişahı bir bayandır. O da korbaşılık görevine bir bayanı tayin etmiş. Şimdi bu bayanı aldatmakta ne var?"

Cellat Çontak, yükü ağır dört atı güneş doğuncaya kadar geniş çölde kovaladı. Atlar beyaz köpüğe büründüler. Sonra, atları şafak öncesi rüzgârda dinlendirdi. Atlara ikişer süvari bindirerek kapıya kadar koşturmalarını emretti. Cellatlar ise ney, surney ve serbaz nağmeleri çalarak onların ardından at koşturdular. Onların önünde at koşturanlar artık kapıya ulaşmışlardı.

Onlar: "Korbaşı, kapıları aç, padişah geldi!" diye bağırıyorlar.

34. "Onlar padişahın geldiğini söylerken Himçe kapının arasından baktı. Atların uzaklardan koşup geldiğini ve hepsinin ter, köpük içinde kaldığını gördü. Ney ve surney sesini duydu. O sırada iki kişi daha atlarını koşturarak geldiler ve bağırarak sordular: "Kapılar henüz daha açılmadı mı?" Padişah çıkıp geldi. Bu durumda kendisi, mahkum edildiğini, öldüğünü düşünecek!" O zaman Himçe Ayım düşündü: "Bu atlar uzaklardan koşup geldi. Ben bu işten bir şey anlamıyorum. Eğer bu padişah değilse ya bu dört haberci neci oluyorlar. Eğer bu gelen padişahın kendisi ise ve dışarıda bekliyorsa zaten kaleyi ateşe verip yakacaktır. Fazla direnmenin bir manası yok". Ve o, kapıları açtı.

Öfkeli cellatlar Himçe Ayım'ı yakaladılar ve bağırıyorlar: "Sen bizi uzun süredir boşuna beklettin". Onu iplerle sıkıca kapıya bağladılar.

Cellatlar sarayın tarafına doğru gittiler. Onlar tahta çıktılar. Öfkeli cellatlar kızgın demirle padişahın hanımı Hürayım'ın göğsünü dağladılar. Ellerini arkadan bağlayarak onu dövüp yere serdiler. Bunu gören insanlar şaşırılmışlardı. Onun nasıl bir suçu olduğunu kimse bilmiyordu.

35. Bunun üzerine Hürayım cellatlara hitaben şunları söyledi:

Benim suçum nedir?

Cellatlar söyleyin! Benim suçum nedir?

Bana çok sert davrandınız, ellerimi bağladınız,

Benim çiçek gibi bedenimi kamçıyla zedelediniz,

Ellerimi bağlayarak beni tahttan indirdiniz.

Ben ne gibi bir suç işledim?

Cellatlar söyleyin! Benim suçum nedir?

Onun meftun edici gözleri yaşlarla doldu,
 Bahtsız Hürayım şimdi ağlamaktadır,
 Bazıları "kardeşimiz" diye bağırarak onun ardınca giderler,
 Kırk hizmetçi kız da ağlayarak ardınca giderler.
 Onun beyaz yüzünden kızıl kanlar akmaktadır,
 Siyah saçları darma dağınık oldu.
 Cellatlar bu anlı şanlı hanımı kovup götürdüler.
 Kuzulu koyunlar dağlarda meleşirler,
 Hürayım kendisine yardım edilmesi için yalvarır,
 "Yavrum" diye bağırır, nergis gibi gözleri beklenti içindedir.
 Hürayım'i o halde görünce,
 Ona hizmet eden cariyeler de ağladılar.

O böyle kederler içinde kapıya doğru gitti,
 Eli kolu bağlanmış Himçe Ayım'i gördü.
 Yanından geçerken ona bir kaç söz söyledi:
 "Himçe, benim iniltilerimi dinle,
 Dağların seli benim meskenimi bastı,
 Çiçeğe benzer bedenimi ateş bastı,
 Himçe, benim biricik çocuğuma haber ilet.
 Ayaklarımın üstünde duramıyorum ama canım henüz sağ,
 Biricik Rüstem'im çabuk gelsin".
 "Benim taze açmış çiçeklerim soldu
 Ölüm beni zamanından önce hakladı" dedi.
 Anlı şanlı hanım cellatların önünde ağlıyordu,
 "Oğlum yer altındaki tekkede habersiz kaldı
 Sevimli oğlum benimle olsaydı ne olurdu" dedi.
 "Ben Allah'ın himayesine çok ümit bağlıyordum,
 Çok haksız bir iftiraya uğradım.
 Ben insanların önüne bu şekilde çıkarıldım.
 Kıyamet gününde olduğu gibi beni korku bürüdü.
 Yakalarımı parçaladım, feryad etmekteyim.
 Bana dayanak olan çocuğumu hatırladım.
 Himçe, biricik çocuğuma haber ilet,
 Gelsin ve zor günümde bana yardım etsin,

"Anneciğim" diye bağırsın, halime acısın.
Himçe, oğlum Rüstem'e haber ilet!"

36. Hürayım bunları söyledi ve kalenin kapısından dışarı çıktı. Kızlar topluca onun arkasınca kapıya kadar gittiler. Eli kolu bağlanmış Himçe Ayım'ı gördüler. Hürayım'ın kurtulabileceğine dair bütün ümitlerini yitirdiler. Himçe Ayım'ın kollarını açtılar. Himçe bağlı olarak yerde yatarken Hürayım'ın sözlerini duymuştu. Yerinden kalkarak kendi kendine düşündü: "Rüstem'e haber vereyim, annesinin başına gelen olaylardan onu haberdar edeyim". Saraya giderek yer altındaki tekkeye indi ve orada mollayı görerek ona söylemeye başladı:

Kulunun şikâyeti Allah'a ulaşsın,
Allah, imanlı kuluna cenneti lâıyk görsün.
Oğlumun bakıcısı, ben seni selamlıyorum!
Ben Himçe, size kötü haber getirdim,
Hürayım üç günden beri hastadır.
O, Rüstem'i görmeyi çok istiyor,
Ben bunun için yanınıza geldim.
Hürayım'ın üzüntüsü gittikçe artmaktadır,
O, Rüstem'i görebileceğinden şüphelidir,
Aktaş Vilâyeti'nin sahibine izin veriniz,
Annesi hayatta iken gidip onunla görüşsün,
Bıçare annesi de biricik yavrusunu görsün.
Saygıdeğer molla, Rüstem Bey'i bırakınız,
Annesi onu "yavrum" diye diye sabırsızlıkla beklemesin,
Bırak hiç olmazsa ölürken azap çekmesin.
Ben onu hasta görünce çok üzüldüm,
Hastalığı çok fena, haline üzülop için için ağladım.
Bırakınız Aktaş'ın hanı yola çıksın,
Rüstem Bey için sizden izin almaya geldim.
Bırak o sevimli annesini görsün.
Kalbimi param parça ettim,
"Ölüm öncesi ben sözümü kime söyleyeyim" diyor.
O, ölüm anında üzüntüsünden ağlıyor;
"Oğlum Rüstem yanımda değil" demektedir.

37. Rüstem'i eğiten molla Himçe Ayım'den bunları dinledi. Himçe'ye hitap ederek bir kaç söz söyledi:

Himçe Ayım , benim sözlerimi dinle,
 Oğlu Rüstem'i ben henüz bırakmıyorum,
 Hizmetçi kız, geldiğin yolla geri dön!
 Onun hasta olması beni ilgilendirmez,
 Mollaya henüz bir hediye bile göndermedi,
 Eğer her kul ölümlüyse O da ölecektir,
 Ben onun oğluna bir çok ilim öğrettim.
 Burada kaç günden beri bekliyorum.
 Hürayım'den hediyeler bekliyorum,
 Han'ı altı ay sonra bırakacağım,
 Onun oğlunu altı aydan önce bırakmayacağım.
 Mollanın sözlerini iyi dinle:
 "Hürayım bana ne giysi ne de para verdi,
 Bilmiyorum ki acaba Hürayım niçin küskündür?
 Hizmetçi kız geldiğin yol ile geri dön!"
 Molla bunları söyledi ve içini döktü,
 Ona elbise vermiş olsalardı hemen giyinecekti,
 "Henüz altı ay daha onun oğlunu bırakmayacağım
 Ona altı ay sonra izin vereceğim,
 Burada boş yere konuşma, kendi yoluna git!"

38. Himçe, mollanın dediklerini dinledi ve geri döndü.O, hazineye doğru gitti. Bir tepsi altın alarak yeniden mollanın yanına geldi. Molla, tepsideki altınları görünce konuşmaya başladı:

"Rüstem bugün gitsin ve annesini görsün. Yarın da onun yanında kalsın ki annesi onu okşayabilsin. Eğer Hürayım'ın durumu kötü ve hayatı tehlikede ise, iyileşinceye dek yanında kalsın. "Molla kızabilir" deyip benim yanıma dönmek için acele etmesin" dedi.

Molla, oldukça memnun bir halde Rüstem'i yola saldı. Rüstem, Himçe-Ayım'le beraber yer altındaki tekmeden dışarı çıktı. Rüstem Han dedi:

"Benim hayatım doğduğum günden beri yer altında geçti. Gözlerim güneşi nimçe¹ büyüklüğünde gördü. Siz yaşça benden büyüksünüz. Eğer ben sizin önünüzde gidersem bu günah olmaz mı?"

Himçe Ayım söyledi: "Eğer senin suçun sadece bu olacaksa ben bunu affederim. Benden ileride git."

Rüstem: "Gözyaşlarının sebebi nedir? Annemin hastalığı bu kadar ciddi mi? diye sordu.

39. Himçe Ayım, annesinin üzüntülerini Rüstem'e anlatmağa başladı:

"O uzun yıllar sevinçli ve mutlu bir biçimde yaşadı,
Üçyüz altmış cellat onun ellerini bağladılar,
Cellatlar anneni Mansur'un darağacına götürdüler.
Rüstem Han, ona ben ağlamayayım da kimler ağlasın!
Seni görünce kalbim param parça oldu,
Gözlerimden dağların seli gibi gözyaşı akmaktadır,
Ne yapabilirim ki, senin gibi kuzucuğu üzdüm,
Seni görünce yüreğim parçalandı.

Anneni cellatlar götürdüler, ona zulmediyorlar,
Yer altındaki tekkede oğlum habersiz kaldı,
Ben haketmediğim halde kamçı yedim,
Ölürken biricik çocuğumu göremeyeceğim,
"Çiçeğe benzeyen bedenim ateşler içinde yandı" demişti.
Cellatların yaptıkları bizi çok şaşırttı,
Onun kafasına kar ve yağmur gibi kamçı darbeleri indi,
Ona hiç kimse yaklaşmadı.
Annenin iniltilerinden gökyüzü titriyordu,
Anneni Mansur'un darağacına götürdüler,
Ona verilen cezaya katlanmak zorunda kaldık.
Gaddarlar, ona hiç bir merhamet göstermediler,
Affedilmek için bir sürü dil dökmesini dinlemediler bile,
Zavallı kadıncağız acaba ne günah işledi,
Onun suçunun ne olduğunu henüz hiç kimse bilmiyor,

¹ Nimçe: Takriben 400 gr.'a eşit bir ağırlık birimi.

Cellatların davranışı tahammül edilecek gibi değildi,
 Aktaş Ülkesi'nde çok tuhaf şeyler oldu.
 Annen seni hatırladıkça üzüntüsünden ağlıyordu,
 O, kendi çocuğunu sabırsızlıkla bekliyordu.

O, bu şehirden çıkarılıp çöle götürüldü.
 Senin kızkardeşin sayılırım, senin için canım feda olsun.
 Bütün bunları yalnız senin gibi biricik çocuğa söylüyorum.
 Şehirde hırsızlık ve ayaklanmalar başladı,
 Belkide annen Mansur'un darağacından asılmıştır?
 Zalim cellatlar yalnızca onu götürdüler,
 Bu kötü günde acaba annenin başına neler geldi?!

Ben buraya gelinceye kadar o kimbilir ne azaplar çekti?
 Bilmiyorum, acaba o bu işkenceler sonu ölmüş müdür?
 Acaba cellatlar sonradan merhamet gösterdiler mi?

40. Rüstem Han bunları işitince Himçe Ayım'e şunları söyledi:

Apa¹, sen beni çok heyecanlandırdın,
 Sen benim halimi bilmiyor muydun?
 Beni önceden niçin haberdar etmedin?
 Annemi hangi yol ile götürdüklerini göster.
 Onun hangi tarafa gittiğini bana söyle.
 Bütün bunları duyunca çok üzüldüm,
 Annem hangi tarafa götürüldü, bana göster,
 Ben onun ardınca koşarak gideceğim.
 "Anneciğim" diye bağırıp gözyaşı dökceğim,
 Onun uğruna başımı vereceğim.
 Benim aziz apam, şimdi bir merhamet göster,
 Şimdi beni annemin gittiği yere yönelt.
 Onun ardınca koşarsam belki yetişirim,
 Cellatlar ile kan döküp savaşırım,
 Eğer annem sağ ise onun durumunu sorarım,
 Yok eğer ölmüş ise intikamını alırım.

¹ Apa: Şiirsel bir tabir olup, diğer anlamlarıyla ilgisi yoktur. Bu durumlarda genellikle vezne uyabilmek için kullanılır. Muhtemelen bu bir geleneksel folklor sembolüdür.

Benim aziz apam, şimdi bana hemen doğru yolu göster.
 Tüm bunları dinleyince ben gücümü de kaybettim.
 Eğer annemi göremezsem murat alamam,
 Kaderimde var ise cellatlarla savaşırım,
 Onların başını ot gibi biçeceğim.
 Onların ülkesindeki çocukları ağlatacağım,
 Onların kemiklerini yere serpeceğim,
 Annemin intikamını onlardan alacağım.
 Aziz apam Himçecan, sözlerimi iyi dinle.
 Başıma kara duman düştü,
 Vakit kaybettirmeden bana doğru yolu göster.
 Bırak oğlun Rüstem Han buradan yola çıksın.

41. Himçe Ayım bütün bunları dinledi ve yeniden Rüstem Han'a hitaben söyledi:

"Sonbahar gelmezse çiçekler solmaz,
 Solmuş güle bülbül gelip konmaz,
 Rüstem Han, önce cesaret göster,
 Yürüyerek giden, hedefine ulaşamaz.
 Ben seni Arap atına bindireceğim,
 O senin annendir, şimdi onun için savaşa git,
 "Anneciğim" diye bağırarak koşmak ayıptır.
 Hızlı giden atın sırtına bin,
 Her zaman onunla ol, onun tabanlarına kadar eğil,
 O seni bir geçide ulaştırıp çölden geçirecek.
 Hızla giden atın sırtına binip onu bir sıvasaydın.
 Ona arpa vererek altı ay besle, bakımını yap,
 Sen düşmandan öcünü alıp onları bir ağlatsaydın,
 Rüstemciğim, herşeyden önce cesaret göster!

Yavrum, sen gençsin, henüz on dört yaşındasın,
 "Beni doğru yola sal" diye ricada bulunuyorsun,
 Yavrum, söylemek yeterliyse eğer senin yolun şurasıdır,
 Sen yürüyerek gidip nereye ulaşacaksın?
 Eğer elinde keskin kılıç olmazsa,

Eyerlenmiş, hızlı koşan atın olmazsa,
 Yürüyerek amacına ulaşabilir misin hiç?
 Bir düşün yavrum, sen gücünü kime göstereceksin!
 Elinde kılıcı olan kahramanın aslan gibi yüreği olur,
 Eğer altında eğerlenmiş hızlı koşan bir at olursa,
 Elinde kılıç parlarsa
 İşte o zaman yiğide cesaret gelir.

"Yolu göster ki yürüyerek gideyim" diyorsun,
 Sana yol gösterirsem bu senin şanına yakışır mı?
 Sen on dört yaşında güçlü birisin,
 Annen sana "Rüstem" adını koydu,
 Adın Rüstem ise sen çok güçlü olmalısın.

42. Rüstem bunları işitince söyledi: "Ey, apa, sen boş yere çok konuştun ve beni incittin. Boşuna konuşacağına atın var ise atı eyerle ve hemen annemin gittiği yönü bana söyle".

Bunun üzerine Himçe Ayım: "Peki" dedi. Rüstem'i kendisiyle aynı günde doğan atın yanına götürdü. Rüstem atın yanına varınca, yelesinin kulaklarından da yukarı kalktığını gördü. Uçan kuşa benzeyen atın gözleri de kadehe benziyordu. At yerinde duramıyordu. Himçe Ayım eyeri atın sırtından aldı ve onu kaşağılamaya başladı. O, ata bakarak şu sözleri söylüyordu:

43. Eğer Rüstem seni eyerlerse kalbi rahat edecektir,
 Senin iki kulağın da dik durmaktadır,
 Bugün Aktaş'ın kuzusu yola çıkıyor,
 Beslenmiş hayvan çok hızlıydı,
 Aktaş'ın kahramanı bugün seni eyerleyecek,
 Çocuğum, Mansur'un darağacına gidecek,
 Bırak Rüstem Han cesur olsun,
 Hızla koşan atı sürmek savaşçının adettir.
 Sen oğlumun iyi beslenmiş atısın.
 Karşına eğer düşman çıkarsa onu parçala,
 Becerebilirsen onun sık saflarını dağıt.

Oğlumun atı sen gerçek tulparsın¹,
 Düşman istihkâmlarıyla karşılaşırsan onları dağıt,
 Koçkar Rüstem "anneciğim" diye bağırarak üzülür,
 Beslenmiş tulpar, sakın yolda gücünü kaybetme,
 Sana tek nasihatın: onu hedefine ulaştır,
 Benim Rüstem kuzuma yardım et,
 Hayvancağız, seni tavlada beslediler.

Himçe Ayım ata nasihatlerde bulundu. Rüstem telaş içindeydi ve: "bir an önce buradan yola çıksaydım" diye düşündü. Himçe, Rüstem'in aceleci olduğunu hissedince hiç konuşmadı ve kendi işini yaptı. Atı eğerledi, onu hazırladı. Rüstem'e gereken giysileri giydirdi, keskin kılıcı beline bağladı. Onunla vedalaştı ve yola saldı.

44. Rüstem gittikten sonra özel bir sepette uyuyan tazılar yerlerinde duramaz oldular. Himçe Ayım: "Bu tazılar Rüstem'in gittiğini gördüklerinden yerlerinde duramıyorlar. Rüstem olmadan ben bunlarla nasıl baş edebilirim?" diye düşündü ve onları sepetten çıkardı.

Rüstem annesinin hangi tarafa götürüldüğünü görmemişti. Ama tazılar grömüşlerdi. Tazılar Rüstem'in önüne düştüler ve bir pars gibi annesinin izlerini takip ettiler. Rüstem, Aktaş'tan öğle vakti çıktı. Önde tazılar koşmakta, Rüstem de onları takip etmekteydi.

45. Rüstem "anneciğim" diye bağırmaktadır,
 Ben çok eziyetler çektim,
 Keder ve üzüntü arkada kaldı,
 Rüstem Bey bütün cesaretini topladı".
 O atın¹ kamçıladi,
 Kamçısı iğne gibi acıttı,
 Onun altındaki kara attır,
 At zaman zaman içini çekiyordu.
 Yolda boynunu uzatıyordu,
 At yürüyüşünü düzeltti.
 Rüstem bütün cesaretini topladı,
 Atını tüm gücüyle koşturuyordu.

¹ Tulpar: Kanatları olan mitolojik at.

Yamaçlarda onu zaptediyordu,
 Onu zorla uçurumlardan indiriyor,
 Önlerine çıkan nehirlerden geçiriyordu,
 İşte Rüstem böylece yol alıyordu.
 Susuz çölleri toz duman kaplamıştı,
 Rüstem kara atın sırtındaydı,
 Rüstem çok cesaretliydi,
 Yüreğinde keder ve üzüntü vardı.
 Atı çok hızlı nefes alıyor,
 Uzakları yakın kılıyordu,
 Altındaki eyerlenmiş at
 Kuş gibi uçuyordu.

İşte Rüstem böylece yol alıyordu,
 Tam o sırada şafak söküyordu,
 O akşam üzeri yola çıkmıştı,
 Şimdi artık öğle olmuştu.
 Yalnız olan Rüstem etrafına bakındı,
 Tazılar yola devam ediyorlardı.
 Rüstem atını hızla sürüyordu,
 Bindığı at çok seçkindi.
 O, yoldan çıkmadan gidiyordu,
 Atını hızla kovsa da yorulmuyordu,
 Yiğit Rüstem yol aramıyordu,
 Yol gözüne görünmüyordu.
 Hiç kimseye önem vermiyordu.
 Etrafına bakmıyordu,
 Annesinden başka,
 Kalbinde hiç kimse yok idi.
 "Anneciğim" deyip atını hızla koşturuyordu,
 Atını tüm gücüyle koşturuyordu.
 Karşısına bir düşman çıksa
 Bütün cesaretini toplardı.
 Artık dayanacak sabrı kalmamıştır,
 Atını hızla sürüyor, acele ediyordu.
 Ah çekip "anneciğim" diye bağırdı.

Bey, çok üzüntüler çekmekteydi.
 Rüstem Bey kendi yoluyla gidiyordu.
 Yüreğine alevler düşmüş gibi yanıyordu.
 Nice geçitlerden aştı,
 Bir soru soracak kimseler yoktu.
 Mansur'un darağacını soracak kimse yoktu.

46. Rüstem Han atını sürüp gidiyordu. Birden büyük bir ordu gördü. Bu ordu Sultan Han'ın ordusuydu. Ordu Kurudım'dan ve Harezm'den Aktaş memleketine geri dönüyordu. Sultan Han baktı ve Arap atın sırtında bir yiğit gördü. Yiğidin adras¹ kumaşından bir giysisi vardı. Korkunç ve görkemli yiğidin önünde parsa benzeyen iki tazı iz sürüyordu. Sultan Han dedi:

- Aktaş'ı terk ettiğimizden beri çok vakit geçti. Aktaş ülkesinde böyle boylu-poslu bir yiğit yoktur. Belki de diğer ülkelerden geliyordur? Acaba o hangi hanın oğludur? O insanlarla ilgilenmiyor, hiç kimseye bakmıyor ve yolundan çıkmıyordu. Eğer ona ses vermezsem, selam vermeden yanımızdan geçer gider. Bana doğru iyice yaklaştığında onun atının dizginlerinden tutup ona hangi ülkede büyüdüğünü, hangi beyin oğlu olduğunu ve hangi kalenin sahibi olduğunu sorarım.

Sultan Han böyle bir sohbet yapacağını tasarlayarak gönlünü hoş tuttu. Rüstem ona iyice yaklaştığında, Sultan Han onun atının dizginlerini tuttu ve Rüstem'e hitaben: "Yavrum sen hangi ülkedensin?" diye sordu.

47. Sen bahçede yeni açılmış bir gülsün,
 Annenin, babanın canı ve kalbisin;
 Seni gördüm ve ülkeni soruyorum,
 Sen hangi şehirdensin, hangi şahın oğlusun?
 Kendi ülkeni bana anlat,
 Bolluk içinde büyüdüğün ülkenin adı nedir?
 Senin kalabalık sülâlenin adı nedir?
 Oğlum, ben senin adını soruyorum.
 Güzelliğini gökyüzündeki aya benzettim.
 Senin kaşlarını eğilmiş kemana benzetiyorum.

¹ Adras: İşlemeli, nakışlı, yarı ipek bir kumaş çeşidi.

Belini boz doğana benzetiyorum,
 Doğan tırnaklı, sen kimin oğlusun?
 Sen hangi inci tanesinden yapılmışsın?
 Böyle bir yiğidi hangi anne doğurdu?
 Sen hangi yerlerden uçup geldin?
 Şahine benzer çocuğum, sen neredensin?
 Seni görünce yüreğim parçalandı.
 Doğan tırnaklı, aslan pençeli,
 Savaşa girdiğinde senin kalbin kaplanınkine benzer,
 Kayser'e¹ benzer yavrum, sen neredensin?
 Seni görmeyi bana Allah takdir etti.
 Anne ve babanın senden başka hiç arzusu olur mu?
 Düşman seni görse gücü, kuvveti kalmaz.
 Rüstem'e benzer yavrum, sen neredensin?
 Gönüllü olarak at sürüp, susuz çöllerden nasıl geçtin?
 Uzun yollarda atını terlettin,
 Bu cesaretinle sen hangi diyardan geliyorsun,
 Yiğitlerin en iyisi, sen neredensin?
 Sen yolda neşelisin
 Bu çöllerde taşan bir nehir gibisin,
 Kimseye bakmıyorsun, aklını kaybetmiş gibisin,
 Etrafındaki adamlarla ilgilenmiyorsun,
 Yavrum, sen yakınlaşınca ben sana sordum
 Canım oğlum, sen nereye gidiyorsun?
 Altında atın çok yorulmuş,
 Görüyorum ki belinde keskin kılıç vardır,
 Senin görkemini herkesi şaşırtır,
 Belki de Rüstem destanındaki gibi gücün vardır?
 Senin ülken nerededir?
 Senin sülâlen geniş mi, bolluk içinde nerede büyüdün?
 Cesur yiğit, yolun açık olsun, nereye gidiyorsun?
 Sen etrafına hiç bakmıyorsun,
 Çabucak kendi ülkeneye ulaşmak için mi acele ediyorsun?
 Atının dizginleri benim elimdedir,
 Genç bey, yolun açık olsun, nereye gidiyorsun?

¹ Kayser: Türk Halkları'nın destanlarında yenilmezliği temsil eden kahramanlık sıfatı.

48. Rüstem bunu duyduğunda dikeldi, kafasını kaldırdı ve Sultan Han'ın doğruca yüzüne baktı: "Boşver, bu ihtiyar bir kişiymiş. Saygısız olmamak için ne yapayım ki", diye düşündü. Sultan Han onun atının dizginlerini eline aldığıında Rüstem Han sinirlenmişti. Fakat, Sultan Han'ın beyaz saçlarına saygı duyarak kendini kaybetmedi ve söyledi:

"Ben ağlayabilirdim ama derdime deva olmaz,
İçimde binbir türlü üzüntü var.
Ev bark benim neyime lâzım?!
Evim yoktur, ben dilenciyim.
Fazla bekletip beni yolumdan etme,
Aziz dedeciğim, dizgini bırak!

Ben babası olmayan bir oğulum,
Kendim ise seyyahım.
Vatanım olsaydı adını sana söylerdim,
Ben memleketi dolaşan bir kalenderim.
Benim gibi dilenci kalender neye sahip olabilir?
Atımın dizginlerini bırak!
Ben kırmızı bir gülüm, beni soldurma,
Fazla bekletip beni yolumdan etme,
Soruyorum, bende sana lazım birşey var mı?
Atımın dizginlerini bırak,
Aziz dedeciğim, senin yaşına saygı duyuyorum,
Herkes kendi yolunda gitmeli,
Sana çok şey anlatırsam üzölürsün,
Beni durdurmana çok üzölüdüm,
İhtiyar, benim gibi bir dilenci yolunu kaybedebilir,
Benimle iyi konuşuyorsun dede, sana teşekkür ederim.
Eğer dizginleri bırakırsan çok sevineceğim.

49. Sultan Han bunları işitince Rüstem Han'a bir daha söyledi:

Şahların başında altın taç bulunur,
Onlar birçok şehirden vergi alırlar,

Yüzüne bakıyorum, sen çok iyi bir yiğitsin,
 Ey şahin bakışım, sen neredensin?
 Kendin için arap atını eğerlemisin,
 Senin çelik kılıcın sana lâyıktır,
 Belkide devletinin tacı sendedir?
 Gezip dolaşan yetimler senin gibi olmaz,
 Sen dilenciye benzemiyorsun.
 Oğlum bir söz söyleyen cesaretin artacak.
 Sen bolluk içinde hangi ülkede büyüdün?
 Eğer gerçeği söylemezsen seni bırakmam,
 Senin kalender olduğuna inanmıyorum,
 Gerçeği söylemedikçe dizginleri bırakmam,
 Yavrum, gerçeği söyle, sen neredensin?

50. Böyle olunca Rüstem Han kendi babasına hitaben söyledi:

Allah'ın kulu çiçeği çiçekle örer.
 Yıldırım, yüce dağı delip geçer.
 İhtiyar, sen çok soru sordun, beni üzdün,
 Benim ülkeme Aktaş derler.
 Babam Sultan Han'dır, annem ise Hürayım,
 Hepimizi yüce Allah yaratmış,
 Aziz dede, dizginleri bırak.
 Geç kalmadan Mansur'un darağacına yetişmeliyim.
 Cellatlar annemi götürmüşler,
 Ben memlekette olaylardan habersiz kaldım.
 Dedeceğim, ben Hürayım'ın oğluyum,
 Ne olursa olsun, ona ulaşmalıyım.
 Annem için yola çıkıp onun hizmetçisi oldum.
 Annemden dolayı büyük üzüntüler içindeyim,
 Geç kaldım, beklenti içinde duruyorum,
 İhtiyar, atımın dizginlerini bırak.
 Kendi yoluma gitmek istiyorum,
 Annemi aramak için Mansur'un darağacına gidiyorum.
 Eğer yetişebilirsem cellatların boynunu vuracağım.
 Kan içenlere günlerini kara edeceğim!

Annem tamamen masum ve savunmasızdır,
 Cellatlar masum annemi götürdüler,
 Onun idamını acaba hangi cahil emretti,
 Düşmanlar başıma büyük işler açtılar,
 Bu emri vereni bulursam o kesinlikle ölecek!

51. Sultan Han bunları duyunca morali bozuldu. Atın dizgnilerinin elinden düştüğünün farkına bile varmadı. O sırada Rüstem atını koşturarak uzaklaştı. Sultan Han: "Eğer senin dediklerin doğruysa sen benim oğlumsun" bile diyemedi. Sultan Han atının başını çevirerek şaşkınlıkla Rüstem'in ardınca bakıyordu. Sultan Han'ın akıllı bir veziri vardı. Vezir, Sultan Han'a hitaben konuşmaya başladı:

Sen kendi oğlunu nasıl bırakırsın?!
 Oğlunu sen daha ne zaman göreceksin?
 Biricik oğlunu böyle bırakmamalısın,
 Rüstem bir daha senin ülkeneye dönmeyecek.
 Sen buradan Aktaş şehrine gideceksin,
 Kimin iyi, kimin kötü olduğunu sorup öğrenmelisin,
 Olayları yerinde görür kendin tetkik edersin,
 Şahım, sonradan sen çok pişman olacaksın.
 "Yavrum" diyerek çok gözyaşı dökereksin,
 Tacını, devletini, tahtını atacaksın,
 Kalender olup Aktaş'ı terk edeceksin,
 Kendi çocuğundan dolayı çok üzüleceksin.
 Seyahat edeceksin, dünyayı gezip dolaşacaksın,
 Onun hakkında kimseden haber alamayınca üzüleceksin.
 Şimdi kendi çocuğunu geri getir,
 Bırak senin Aktaş ülken yetim kalmasın,
 Sen onu kendi ellerinle bırakıyorsun,
 Rüstem Bey'e sen hangi yüzle bakacaksın?
 Şimdi hemen oğlun Rüstem'i geri getir,
 Kendi oğlunu bırakma, onu Aktaş'a geri getir.

52. Sultan Han bunu duydu ve düşündü: "Ah, o benim oğlumdur! Belki onu geri getirebilirim?" Bu sırada onun yakın adamları ve bazı

dostları dediler: "Ey dünyanın padişahı! Kendi yolunuzu tutup gidiniz. Bırak vezir kendi kendine konuşsun. Böyle akılsızca sözleri dinlemelisiniz. Onun söyledikleri boş laftır. Dinlenmeyecek konuşmalardır. Çünkü sizin oğlunuz şimdi tam on dört yaşındadır. Hiç on dört yaşındaki bir gencin vücudu böyle cüsseli olur mu? Siz ona bir ilgi duymaktasınız. Onunla çok konuştunuz. Biz müdahale etmek istemiyoruz ama dış görünüşüne bakılarak insanlar hakkında fikir yürütülmemelidir. Hatırlarsanız şöyle bir söz vardır: "Yüze söylenen sözde zehir bulunmaz". O öyle güçlü ki dağı bile yerinden koparabilir. Sizin on dört yaşındaki çocuğunuz öyle güçlü olabilir mi hiç? Sizin hanımınız kötü yola düştü. Biz böyle düşünüyoruz. Bize kalırsa bu genç avlanmak için başka memleketlerden gelen bir kahramandır. Eğer o senin oğlun olsaydı canımızı kurtarmamıza şans tanımazdı. Cellatlar bile canlarını kurtaramazlardı. Düşmanlar ne kadar çok olurlarsa olsunlar o, onların kanını yine dökerdi. Kılıcıyla her birinin kafasını vurabilirdi. Anlattığına bakılırsa onun hiç bir şeyden haberi yokmuş da her şeyi daha sonradan öğrenmiş. Seven adamın işi her zaman zordur. Bundan dolayı da bir an önce yola çıkmak istiyor. "Mansur'un darağacına zamanında ulaşabilirsem onu cellatların elinden alabilirim" diye düşünüyor. Siz duydunuz, eğer o sağ salım oraya ulaşırca cellatlardan biri dahi Aktaş'a geri dönemez. O düşündüğünü yapacak, Mansur'un darağacına giden bütün cellatlarınız mahvolacaktır".

53. Sultan Han bunları duyunca şaşırdı. Nasıl cevap vereceğini bilmiyordu. Ordusunu Aktaş'a doğru yöneltti.

Rüstem yoluna devam ediyordu. Biraz ilerleyince yolun üçe ayrıldığını gördü. Hangisinden gideceğini bilmediğinden atının dizginlerini çekerek durdu. O zaman şöyle dedi:

Eğer duman yok ise, dağlar yücedir,
Bahçıvanı olmayan bahçe değersizdir.
Pınarları olmayan nehirler kıymetsizdir,
Kervanların gitmediği yollar bozulur.
Yol üçe bölündü,
Yolu soracak kimse yok ise insan yanılır.
Ne yapayım da şimdi yanılmayayım,
Yoldan saparsam moralim bozulacak.
Yol soracak hiç kimse yoktur.

Rüstem kendi kendine bunları söylerken tazılar iz sürerek sol tarafa giden yolu takip ettiler. Rüstem Han: "Bu tazılar nereye gittiklerini bilirler" diye düşündü ve onları takip etti.

54. O sırada cellatlar ise Hürayim'i hızla götürüyorlardı. Sonunda Mansur'un darağacına ulaştılar. Bu yerlerde önceleri büyük bir kent vardı. Minareler, camiler, kervansaraylar vardı. Söylenildiğine göre: "Eski çağlarda buraya Arap ülkesinden ordular gelmişti. Bu şehirde büyük savaşlar olmuş, arklardan su yerine kanlar akmıştır. O zaman dört arkadaş burada birer tane dut ağacı diktiler. O tarihten beri buranın adı Çariyer (dört arkadaş) olarak bilinir. Mansur'un darağacı da ta o tarihlerden beri buradadır.

Birkaç günden beri Hürayim kendi yoluna yarımsız bir şekilde devam etmişti. Hürayim bu toprakları gördü: dağcıklar, düzlükler vardı. Bütün bu harabelikleri Araplar yapmışlardı. Mansur'un darağacı da nice zamandan beri buradadır.

Hürayim cellatlara hitaben birkaç söz söylemeye başladı:

55. Bu fani dünyada tuhaf yerler gördüm,
Üç günden beri yolda yürüyorum,
Cellatlar, hiç olmazsa bir saat bekleyiniz,
Allah, sizin varlığınızı daha da artırsın.
Kırmızı dilimle ben de bir şeyler söyleyeyim,
Eğer günüm dolmuşsa ölümden kurtulamam,
Benim gibi miskin elinden ne iş gelir?
Hiç olmazsa bir saat durumumu anlamaya çalışın!
Çeşmede yıkanıp temizleneyim,
Ellerimi açarak Allah'a yalvarayım,
Benim Allah'a borcum vardır,
Şimdi bu borçtan kurtulayım.
Sizden yalnızca bir saatlik mühlet istiyorum,
Kaderin takdir ettiğine karşı ne yapılabilir,
Allah beni ihanetlere maruz kıldı,
Allah'ın huzurunda ağlar, kendi sırrımı açarım.
Cellatlar, hiç olmazsa yalnızca bir saat bekleyin,

Çeşmenin yanında oturup abdest alayım.
 Sultan Han Aktaş ülkesini bana devretti,
 Bütün saltanatını, varlığını bana devretti.
 Ve ben padişahlık yaparak Aktaş'ta yaşıyordum,
 Bana tabi olanlara çok iyi davrandım.
 Dilemci ve fakirlerin ahvalini sorardım,
 Ben onlara kötülük yapmadım,
 Sonunda böyle bir iftiraya maruz kaldım!
 İftiradan dolayı iki elim de bağlandı,
 Ben kaçırılarak Mansur'un darağacına geldim.

56. Çontak Cellad bunu duydu. Ama onun bu sözlerine önem vermedi. Onu anlamadan aksine devam ederek söylemeye başladı:

İyi insanlar her zaman senin gibi olmuyorlar,
 Onlar sokaklarda hiç kimseye vurmazlar.
 Fazla düşünme, senin sevimli arkadaşın gelmeyecek,
 Cellatlar senin laflarını dinlemeyecekler.
 Kavgacı bayan, seni darağacından asıp bir tekme vuracağız!
 Senin sevimli dostun Aktaş şehrinde kaldı.
 Senin bedeninin Mansur'un darağacında kalacak.
 Sen kan içenlerin elinde öleceksin,
 Kavgacı bayan, seni darağacından asıp bir tekme vuracağım!
 Sende ne kadar fazla hile var,
 Sen cellatlarla cilve yaparak konuşuyorsun,
 Sen bu laflarla hayatını kurtaramazsın
 Şimdi kafanı vurup, seni darağacından asacağım!

Bugün Mansur'un darağacından asılacaksın,
 Sen padişahın öfke ve gazabına uğradın.
 Kader sana böyle yazı yazmış.
 Biz padişahın emrini yerine getiriyoruz,
 Kaç günden beri biz seni kaçırıyoruz.
 Sultan Han bize böyle emretti,
 Hançerle kafanı vurup seni darağacından asacağız!
 Senin bedeninin Mansur'un darağacında kalacak.

Aktâş şehrine döndüğümüzde herşeyi anlatacağız.
 Buradaki gençlerin ve ihtiyarların hepsi cellattır.
 Bunu bütün cellatlar onaylayacaktır.
 Laflarınla bizi yoldan çıkaramazsın,
 Bilmelisin ki cellatların elinden asla kurtulamayacaksın!

57. Cellatların arasında Mirzabaşı denilen bir şahıs vardı. Çontak Celladın bu sözlerini duyunca konuşmaya başladı: "Bak hele, Çontak, senin söylediklerinin hepsi ahmakça laflardır. Sonuna kadar söylediğin herşey doğru değil. Padişah ölüm hükmünü verdiğinde ahmakmış. Şu anda iftira yüzünden masum bir insan öldürülmektedir. Padişaha şikâyet mektubu getiren yaşlı kadın kimdir? Onu tanıyor musun? Diyelim ki o padişaktır. Ne yapalım? Sultan Han'a akıl niçin verilmiştir? Akıllı olan insan o yaşlı kadının getirdiği mektuba inanır mı? Bu mektubu o güya Aktâş'ın yediden yetmişe bütün halkına imzalattırmış. Bu kadar insan içinde mührü olan birisi yok muydu? Yazılanları onaylamak için bir mühür vurulamaz mıydı? Sultan Han ahmak olduğundan mühürsüz mektuba inandı. Ve bu günahsız kadına ölüm hükmü verdi. Kendisi burada olmadığından yüzüne karşı laf söylemek mümkün değildir. Daha sonradan senin söylediklerin yalandır desen seni de öldürür. Aktâş şehrinde olduğu gibi burada da kötülükten vazgeçmiyorsun. Şimdi onu serbest bırak, ona dokunma. Senin bu işle ne ilgin var. Sen de diğerleri gibi davran".

Mirzebaşı bunları söyleyince diğer cellatlarda bunu kabul ettiler. Onlar hep bir ağızdan: "Onun abdest alıp, namaz kılması seni ne ilgilendirir!" diye seslendiler.

58. Hürayım kendi kendine umut içinde düşündü: "Bu durumdan faydalanarak acele etmemeliyim. Himçe eğer Rüstem'e söylediyse, Rüstem şimdi çıkar gelir". Cellatların hepsi kendi haline kalmasını isteyince, Hürayım Çontak'ın sözlerini dikkate almadı.

Hürayım çeşmenin yanına gitti. Ellerini, yüzünü, ayaklarını yıkadı, temizlendi ve kıbleye doğru dönüp oturdu. O, Rüstem'in geleceği yola yüzünü dönerek şunları söyledi:

Aşk ateşinde yanıyorum-yanıyorum,
 Ha benim arkadaşımsın, ha yabancı,
 Ateşte yanar gibi buraya geldim.
 Anlaşılan benim vadem dolmuş.
 Tatlı bedenden uçmaktadır,
 Onunla olan ince ruh,
 Benim gül yüzüm soldu, ne yapacağım.

Bülbüllü ve çardaklı bahçeler,
 Cellatlar beni ölüme mahkum etti,
 Ölüm şerbetim çok yakındadır,
 Kalbim ve ruhum yaralanmıştır.
 Ben hiç bir zaman görmeyeceğim,
 Karla örtülü yüce dağları,
 Bırak, iniltilerim Allah'a ulaşsın,
 Benim üzüntülerim çoktur,
 Acaba çocuğum haberdar değil mi?

Hiç kimse şikâyetime kulak asmaz,
 Buraya iftiralarla geldim,
 Mansur'un darağacında asacaklar beni,
 Kalbim yüz parçaya bölündü.
 Ben yalnızım, şaşkınım,
 Yakın dostum yanımda değildir,
 Başıma gelenlerden bihaber kaldı.
 Benim ne kadar hizmetçim vardı,
 Bu kara gün benim için çok zordur.
 Kendi hayatımdan korkuyorum, çok şaşkınım.
 Benim güvencem olan tek bir oğlum var,
 O da olaylardan bihaber kaldı.
 Bana "anne" dedi ama beni tanıımıyordu,
 Sütümün hakkını vermedi,
 Benim zor günümde,

Biricik kuzucuğum başucumda değildir.
 O, beni hatırlamadı.
 Düşmanlarına ders vermedi,
 Acaba ne oldu? Rüstem gelmedi!...

59. Hürayim bunları söyledi. O şaşkın idi, kendi hayatı için korkuyordu. Acele etmeden, dua ediyormuş gibi davrandı. Çontak Cellad ona söyledi:

Mirzabaşı'nın lafları hoşuna mı gitti?
 Senin okuduğun dua asla bitmeyecek,
 Kavgacı bayanın ne de çok duası varmış!
 Ama dualarını istemesen de bitirmelisin,
 Cellatlar daha çok mu bekleyecekler,
 Şimdi hemen darağacının yanına gel.
 Kafanı vurup seni darağacından asacağım!
 Yüzünü kibleye çevirmiş bakıyorsun,
 Kible tarafından nasıl bir umut bekliyorsun?
 Celladın elinde nice insanlar öldü,
 Canından korktuğundan acele etmiyorsun.
 Şimdi kime ümit bağlıyorsun?

60. Hürayim bu lafları duydu ve düşündü: "Ne yapmalı? Rüstem'den bir haberde yoktur. Benim ecelim geldi". Duadan sonra ellerini yüzüne sürerek ümitsizce kible tarafına bir kere daha baktı. Ansızın uzakta bir karartı olduğunu ve yerden toz kalktığını gördü. Hürayim: "Eğer Himçe benim hakkımda bir haber iletebilirdyse, bu at koşturup gelen Rüstem'dir. Yanında birçok insan olmalı. Rüstem tek başına olamaz. Bir atın yürüyüşü ovada böyle toz kaldırmaz. Eğer bu at koşturan, beni seven Rüstem ise cellatlar sağ salım kurtulamazlar. Onların da çocukları vardır. Onlar, kibirleri yüzünden boşuna ölecekler. Çocuklarını yetim bırakacaklar. Acaba onlar kendi çocuklarını düşünmüyorlar mı?" diye düşündü. Cellatlara hitaben konuştu:

61. Cellatlar, sözümü dinleyin,
 At koşturup yanıma gelen kuzumu gördüm,
 Çocuğum gelecek ve sizi öldürecek,
 Sizin ölümü hakettiğinizi düşünüyorum,
 Evlerinize dönemeyecek, çocuklarınızı göremeyeceksiniz.
 Oğlum Rüstem pehlivan geliyor,
 Onun adı Rüstem'dir, o ejderhaya benzer,
 Güçte, kuvvette onunla hiç kimse yarışamaz.
 Cellatlar, sizin ölüm saatiniz yaklaşıyor.
 Siz şimdi öleceksiniz, kendinizi savununuz!
 Ondan aman dileseniz de sizi dinlemeyecek,
 Çocuğum gelecek ve iki gözünüzü de oyacak,
 Şimdi onun elinden kurtulamayacaksınız,
 Evlerinizde çocuklarınız yetim kalacak!
 Bu sözlerimi şaka zannetmeyiniz,
 Bunları boş laflar sanmayın,
 Cellatlar burada durmayın, kendinizi savunun!

62. Cellat Çontak Hürayim'den bu sözleri duyunca: "O, gerçekten kötü bir kadındır. Mirzabaşı ona "dua oku" dedi ve güya iyilik yaptı. O ise "Benim yavrum gelecek ve hepinizi öldürecek" diyor. Bu sözyle neye layık olduğunu açıklıyor. Bunun adam öldüren bir oğlu olduğunu içimizde hanginiz biliyorsunuz? dedi.

Cellatlar şaşırıp kaldılar. Cellat Çontak'a hiç birşey diyemediler. Cellat Çontak kalktı Hürayim'in yanına geldi ve söyledi: "Senin oğlun gelirse bizi elbette öldürecektir. Biz yolda oturup senin oğlunun gelmesini beklemeyeceğiz. Senin oğlun gelene kadar biz seni asmış olacağız. Böyle karar aldık". O, böyle deyip Hürayim'i tuttu ve darağacına getirdi. Bunun üzerine Hürayim darağacına hitaben şunları söyledi:

63. Kadir Allah, sen durumumu biliyorsun,
 Hak etmediğim ölümü vaktinden önce bana veriyorsun,
 Yaptığım bütün günahları sen biliyorsun,
 Darağacı, benim günahsız bedenimi alma.
 İftiraya uğrayanların hepsi senden asılmıştır,
 Anlı şanlı günahsız bayan iftiraya uğramıştır,

Mansur'un darağacı, dört bin arşına yüksel,
 Ki cellatlar ip attığında sana ulaşmasın,
 Darağacında ben aklımı yitiririm.
 Hürayim darağacına hitaben söylüyor:

64. "Sen yıllardan beri burada duran darağacısın. Nice suçsuz insanlar senden asılmıştır. Sonra Mansur'u da astılar. Mansur'da benim gibi iftiradan dolayı asılmıştır. Padişahlar eğer suçsuz insanları iftiradan dolayı idam ettirecek olurlarsa, onları senin yanına getirip sende asarlar. Sen ey darağacı! Tüm dünyada iftiraya uğrayanların sahibi oldun. Padişahlar bir caninin kafasını vurup onu asmayı düşünürlerse, onların hepsinin bu iş için birer darağacıları vardır. Seni ise iftiradan dolayı ölecek günahsız insanları asmak için kurmuşlar. Her zaman günahsız insanları özleyerek bekledin. Şimdi önündeyim. Senden asmak için bana da iftira atıp buraya getirdiler. Eğer beni özlediysen, buyur, şimdi önündeyim!"

Hürayim bunları söyleyince darağacı cırlıdı ve hareketlenerek biraz yukarı kalktı. Şimdi darağacı da iftira bulaşmış işleri görmekten çekinmekteydi.

65. Cellatlar ne olduğunu anlamamışlardı. Bıçağı artık Hürayim'in boynuna dayamak istemiyorlardı. Fakat "o, er-geç ölmelidir" diye düşünerek düğümü boğazına geçirdiler. İpin diğer ucunu ise darağacına attılar. Darağacı yerinden kalktığından dolayı ipin ucu darağacına ulaşmadı. Cellatlar ne yapacaklarını bilmiyorlardı.

O vakit Rüstem'de yakınlaştı ve gelip çıktı. İki tazi Rüstem'den önce koşup darağacına geldiler. Cellatların elindeki ipi dişleriyle tutarak çekmeye başladılar. Cellatlar şaşırdılar ve ayakta durabilmek için dört dallı dut ağacına sarıldılar.

Hürayim, ölüm öncesi korku içerisinde gözlerini yummuştu. Bıçak boynuna henüz dokunmamış olsa dahi o kendisini ölmüş sayıyordu. Hatta o hiç birşey duymuyordu. Bir zaman sonra kendine geldi ve gözlerini açtı. Kendisinin beslemiş olduğu iki tazıyı gördü. Rüstem'i göremeyince şöyle söyledi:

66. "İki tazi geldi, oğlum gelmedi,
 Biricik oğlum tazılar kadar da olamadı,
 Düşmanların gününü kara etmedi,
 Benim ne durumlara düştüğümü görüp ağlamadı.
 Köpeklerin ikisi de geldi, oğlum gelmedi,
 Biricik oğlum köpekler kadar da olamadı,
 Vefakârlar geldiler, oğlum gelmedi".
 Hürayım bu sözleri söyler söylemez.
 Rüstem darağacına doğru atıldı.
 Annesini darağacının altında görünce:
 "Cellatlar annemi buraya getirip asmışlar" dedi,
 O aslan gibi, cellatların üzerine saldırdı!

Rüstem görüldüğü anda,
 Cellatlar şaşkınlığa kapıldılar;
 O, kılıcını çekti,
 Cellatların kafasını vurdu.

Heyecan içinde "anneciğim" diye bağırdı,
 Rüstem Bey çok öfkeleni,
 Rüstem arkasına bakmadan dövüşüyordu,
 Cellatları yıldırım gibi mahvediyordu.
 Rüstem savaş meydanında dövüşüyordu,
 O kimbilir kaç kafa bıçtı,
 Kuzgunlar ölümlerin üstüne indiler,
 Cellatların her biri bir tarafa kaçtı.
 Kaçarak kendilerini kurtaramadılar,
 Rüstem'in elinden kurtulamadılar.
 Rüstem Bey meydanda dövüştü,
 Dövüş günü hepsini öldürdü.
 Elinde İsfahan kılıcı vardı,
 Al kanları yere döktü,
 Düşman yaptığına pişman oldu,
 O, birçok düşmanı öldürdü.
 Onlar oracıkta düşüp öldüler,
 Mansur'un darağacının yanına düştüler.

Bahra Dağı'ndan kartallar
 Yiyecek arayarak buraya geldiler.
 Cesetlerin sahibi oldular.
 Kartallar savaş meydanını görüp
 Birer birer cesetlerin üstüne indiler.
 Şimdilik et yiyerek doydular
 Rüstem Bey'e dua ederek.
 Aktaş'ın şerefine bir bakınız,
 Cellatların cezasını nasıl verdi.

Rüstem Bey'le savaş meydanında karşılaşınca
 Buraya gelen cellatların hepsi mahvoldular.
 Rüstem Bey işini bitirdi,
 Sağ kalan cellatlardan beşini
 Kayser Rüstem yakaladı.
 Diğer cellatların hepsinin
 Boynunu kılıçla vurdu.
 Rüstem Bey galip çıktı.
 Öfkeli bir sesle "Buraya gelin" diye bağırdı.
 Bütün cellatlar öldüler,
 Onların sonu geldi.

67. Rüstem cellatlardan beşini sağ yakaladı. İkisinin kulaklarını, ikisinin burnunu, birinin ise dilini kesti ve: "Burada gördüklerinizi gidip Aktaş'ta Sultan Han'a anlatınız. Eğer onun başka cellatları varsa onları da buraya gönderin" dedi. Rüstem Bey cellatların beşini de Aktaş'a gönderdi.

Cellatların beşi de yolda yürüyorlardı. Birşey söylemek isteselerde anlaşılır biçimde konuşamıyorlardı. Birinin dili kesilmişti. İkisinin dili ve burnu yerinde idi ama kulakları kesilmişti. Kafaları bal kabağına benziyordu. Kimseyle konuşmak istemiyorlardı. Gözlerinin ışığı sönmüştü. İşaretlerle anlaşıyorlardı. Dili ve burnu sağ olup kulağı kesilen konuştuğunda söylediklerinden hiç birşey anlaşılmıyordu. Söylediklerini, insanların anlaması mümkün değildi. Onlar kendi kendilerine mırıldanıp işaretler yoluyla anlaşıyorlardı.

Rüstem ise kendi kendine: "Yaralı ve ölmüş cellatlar arasında saklanan sağ kalmış cellat kalmasın" diye düşünerek etrafa göz atıyordu. O sırada Hürayim kendine geldi ve ayağa kalktı. Bu ana dek Rüstem annesinin sağ olduğunu bilmiyordu. Rüstem, cellatlara yaklaşırken annesini darağacının altında görünce: "Anlaşılan o ki, annemi asıp boynunu vurmuşlar" diye düşünmüş; darağacına bir daha dönüp bakmamış, gözü kimseyi görmeksizin cellatlardan intikamını almıştı. Rüstem: "Aralarında sağ yada yaralı bir kimse var mı" diye düşünerek cesetleri çevirmeye başlamıştı. Bu esnada Hürayim'de Rüstem'i gördü. Dünyaya yeni gelmiş gibi oldu ve: "Gördüklerim gerçek mi yoksa hayal mi" diye düşündükten sonra Rüstem'e hitaben konuşmaya başladı:

68. O, yüreğimde beslediğim oğlum değil mi?
 Keder ve üzüntüler kalbimi terketti,
 Cesetler arasında doğan göründü,
 Yer altındaki tekkede habersiz kalan oğlum değil mi bu?
 Oğlum Rüstem'i gördüm,
 Kaç günden beri zulme katlanıyorum,
 Hiç rahat yok, takatim kalmadı,
 Biricik çocuğumu gördüm.
 Tek sevincim biricik yavrumdur,
 Gözbebeğim sağ salım geldi,
 Biricik oğlum birçok engelleri aştı.
 Bu zalimler kibirleri yüzünden öldüler,
 Rüstem işini bitirince kalbi rahatladı,
 Eğer o ölseydi, zalimler siz de öleydiniz,
 Onların yavruları şimdi yetim kaldılar.
 Rüstem, tüm cellatların boynunu vurdu.
 Yavrum sen beni arıyorsun, görmüyorsun.
 İsfahan kılıcını beline bağlamışsın,
 Benim için canını ortaya koyup çileler çektin,
 Annen sana feda olsun,
 Rüstem Can, çabuk yanıma gel!
 Seni görünce bütün ümitsizliğimi yitirdim.
 Annen seni çok seviyor,
 Buraya gel biricik yavrum,

Rüstem Han, buraya gel!
 Yağmur yağdığında bırak yerdeki sular bulansın,
 Bırak her yerde düşman etkisiz hale getirilsin.
 Sen zalim cellatları mahvettin,
 Bırak annen senin yanında beklesin.
 Senin yaptıklarını görünce seviniyorum,
 Başıma bu günler de gelecekmiş,
 Rüstem, kuzucuğum, köşek'im¹, yanıma gel.
 "Yavrum" diyerek seni bağrıma basmak istiyorum!
 Gel çocuğum, çabuk yanıma gel!

69. Hürayım, Rüstem'i görünce yerinden kalkmaya çalıştı ve Rüstem'in yanına gitmek istedi. Ayakta duracak gücü kalmamıştı.

Rüstem ise cesetlere göz atarak geziniyordu. Kulağına birden: "Oğlum Rüstem, kuzucuğum, köşegim!" diye bir ses geldi. Rüstem başını kaldırıp diğer tarafa baktı. Annesinin sağ olduğunu anladı. Annesi darağacının altında yüzüstü uzanmıştı ve elini sallayarak: "Rüstem" deyip oğlunu çağırdı.

Rüstem, annesini görünce koşarak yanına geldi ve ona hitaben konuşmaya başladı:

70. Ey yüreğimi yakan üzüntüler!
 Bu, cellatların zulmüne uğrayan annem değil mi?
 Annemin iniltilerini dinleyecek güçte değilim,
 Bu, beni "Rüstem" diye çağıran sevgili annem değil mi?

Bunları söyleyerek yanına yaklaştı,
 O, herşeye hazır idi.
 Hürayım inleyerek yerinden birazcık kalktı,
 "Yavrum" deyip ona sarıldı ve bağrına bastı.
 Birbirlerini çok seven anne, oğul görüştüler,
 Rüstem annesinin yüzüne baktı,
 Onun halini, hatırını sordu:

¹ Köşek: Erkek deve.

"Anneciğim, ben tekkede habersiz kalmıştım,
 Cellatlar sana ne kadar eziyet çektirdiler?
 Kaç günden beri hakarete maruz kaldın,
 Sen gittikten sonra bana haber ulaştı.
 "Anneciğim" diyerek kaç günden beri seni arıyorum,
 Sana zulmeden cellatlar öldüler.
 Haber sonradan ulaştığından çok geç kaldım,
 Acaba "ölmüş müdür?" diye düşününce çok üzülüyordum,
 Şimdi bütün arzularım gerçekleşti.
 Ben senin biricik oğlun, geldim ve seni buldum,
 Yaşamış olduğun sevinçli günler geçip gitti,
 Seni sağ salim gördüm anneciğim,
 Demek ki mutluluk ve saadet seni kaybetmemiş.
 Anneciğim, oğlunun sözlerini dinle,
 Zalimlere yüreğim hiç yanmadı.
 Anne, şimdi iyice düşün ve cevap ver,
 Şimdi Aktaş ülkesine gidecek misin?
 Kendi iradenle hareket et, ben yalnızca soruyorum anne;
 "Evet" dersen eğer, Aktaş'a beraber gideceğiz.

71. Rüstem'in annesi bu sözleri duyunca ona hitaben konuştu:

Bana söylüyorsan bil ki ben Aktaş'a gitmeyeceğim,
 Bir asır onın diyarını görmek istemem,
 Geri dönersem yeniden herşeyi hatırlarım,
 Çocuğum, ben hiç bir zaman eskisi gibi olmayacağım.
 Bana sorarsan "başka bir yurt ara" derim,
 Aktaş'a lanet olsun, oraya asla dönmeyeceğim.
 Aktaş şehrinde ben padişah idim,
 Nice zamandır tahtta oturuyordum.
 İnsanların karşısında iftiraya uğradım,
 Ne zahmetler çekerek buraya getirildim.
 Cellatların zulmü altında zor günler yaşadım,
 Ecelim gelmişti, ölümden kurtuldum.
 Şimdi Aktaş'a niçin gideyim?
 Hangi nedenle babanın yanına yeniden dönecekmişim?...

Başka bir şehirde dilencilik yapmak daha iyidir.
 Başka bir vatanda seyyah olsak daha iyi değil mi?
 Erisin, dağların karı erisin,
 Yeryüzünde zalimin bedeni çürüsün,
 Babanın iftirası beni öldürdü.
 Zalim baban saltanatıyla birlikte mahvolsun
 Oğlum, Aktaş'a dönmek bizim ne işimize yarar?
 Döndüğünde babanın tahtı sana geçecek.
 Senin baban padişah, işi gücü ise iftiradır,
 Birgün sen de iftiraya maruz kalırsın!
 İftiralarla dolu bir yerde senin ne işin var?

72. Rüstem artık büyümüş, akli kesmeye başlamıştı. Kitap okurken her bir kelimenin manasını anlıyordu. O, olgun, akıllı, çok düşünen bir genç oluvermişti. Rüstem, annesinin söylediklerinin hepsini anladı. Babasından böyle birşey beklemediği için ona çok kızmıştı. Annesinin söylediklerini makul buldu ve ona: "Anne, eğer durum böyleyse senin dediklerin olsun. Bana herşeyini anlattın. Senden ayrılıp babamın yanına gitmeyeceğim. Yaşayacaksak bir tepede yaşayacağız, öleceksek bir çukurda öleceğiz. Sen nerede kalmak istiyorsun ben de orada olacağım" dedi.

Rüstem annesini ölmüş olan cellatlardan birinin atına bindirdi. Hangi şehire gideceklerini bilmiyorlardı. Kendisi de bir ata bindi ve tazılar onların ardınca gitmeye başladılar. Rüstem annesine: "Anne, şöyle bir atasözü vardır: Yoldan sapanın önünde yalnızca yol vardır. Biz yol ile düpdüz gidelim" dedi.

73. Rüstem annesiyle birlikte yolda ilerliyor,
 Gidiyor, yabancı bir ülke arıyor.
 At eyerli, Rüstem'in gönlü ise rahattır.
 Nasıl bir eve gittikleri henüz belli değil.
 Annesi kendisine yoldaş olmuş,
 Onunla muhabbet etmek çok tatlıdır.

"Anne, biz hangi vilayetlere gideceğiz?" diye sordu.
 Şimdilik terkedilmiş durumdayız, sonra diğerleri gibi olacağız.

Eninde sonunda dünyada kendi yerimizi bulacağız,
 Biz kendi isteğimizle memleketimizi terkettik.
 Uçsuz bucaksız, susuz çöllerden geçtik,
 Anne, bu çöllerde bana arkadaş oldun.
 Nerede olursak olalım, beraber olacağız".

Rüstem hem yol alıyor hem de böyle konuşuyordu,
 Hızlı atın sırtında az mı çok mu yol aldı,
 Atı sanki uçuyor, Rüstem çevreye göz atıyordu.
 Hiçbir insan izi göremedi.
 Atını ayak ve dizleriyle tepikleyerek gidiyordu,
 Ovalarda ve çöllerde uzun bir süre at koşturdu.
 Koyu ormanlarla ve insanlarla karşılaşmadı.
 Rüstem Bey gelip yeşillikle kaplı bir dağa çıktı,
 Bu dağ son derece yüce idi.
 Bindiği attan aşağı indi.
 Rüstem annesine bir kaç söz söyledi:

"Anneciğim, bir nasihat ver,
 Kaç günden beri hiç dinlenmiyoruz.
 Gel bu dağda geceleyip dinlenelim.
 Bak bu dağ çok yüce, ta zirveye çıkarız,
 Anneciğim, ben kendi kaderime razıyım.
 Zirveye çıkarsak her tarafı görürüz.
 Bir tarafta insan görürsek oraya gideriz.
 Bu çölde evsiz barksız kalamayız.
 Anneciğim şimdi sen karar ver,
 Anneciğim, gel geceyi bu dağda geçirelim.

74. Annesi bunları işitince Rüstem'e hitaben yalvardı:

Yavrucuğum, bu dağ çok tehlikeli bir yerdir,
 Burada geceleme için bir barınak arama.
 Düşündüğümde yüreğim yanmaktadır.
 Burada gecelememiz mümkün değil.
 Yavrucuğum, bu yerlerde parsların izleri vardır,

Yavrum, bahtsız annen ölsün ki,
 Buralarda çok pars var.
 Sen yalnızsın, onlara gücün yeter mi?
 Parslar geceleme için burada kaldığımızı hissetmesinler,
 Buraya gelip gününü kara etmesinler,
 Annenin dili kurusun da, yeter ki bir bela gelmesin!
 Önce bir düşün, gece bu dağda kalma,
 Çocuğum sen yalnızsın, kendine fazla güvenme!
 Çocuğum kendini asla yitirme,
 Hiç bir zaman salım aklını kaybetme!

75. Rüstem bu sözleri işitiince: "Anneciğim, kadınlar gibi davranma! Bahsettiğin parslardan hiçbirisini görmüş değilsin. Gözünle görmediğin parslardan korkup canını üzme. Anneciğim, iki de bir tek çocuğun olduğumu söyleyip durma. Ufak tefek şeylerden dolayı tatlı canını sıkma" dedi ve annesini dağa çıkarıp orada gecelemeğe başladılar.

Şafak söker sökmez Rüstem yerinden kalktı ve dağın zirvesinde dikildi. Her tarafa göz attı ama hiç bir tarafta yerleşim yeri adına birşey göremedi. Kafasını kaldırıp yukarı baktı. Güneş doğmaktaydı. Kible tarafına baktı. O taraftan da bir güneşin doğduğunu gördü.

Rüstem kendi kendine: "Bizim yerlerde bir güneş vardı. Oysa burada iki güneş var. Aşağı inip bunu anneme sorayım" diye düşündü. Zirveden aşağı inerek annesinin yanına geldi ve: "Anne, bizim yerlerde güneş bir taraftan doğardı. Burada ise güneş iki taraftan doğuyor. Üzerimize yükselen güneş bizim güneşimizdir. Peki, ya kible tarafından doğan kimin güneşidir?"

Annesi, Rüstem'in bu sözlerini duyunca konuşmaya başladı:

76. Üzerimize yükselen, Allah'ın güneşidir,
 Kenarda görünen güneş ise devlerin meskenidir.
 Devler Aftabay'a aşık olmuşlardı.
 Onun kalesinin etrafına altın ark yaptılar.
 Güneş doğduğunda onun ışıkları buraya yansır.
 O, güneş gibi ışık saçmaktadır.
 Çocuğum, devlerin meskeni Bahra Dağı'ndadır.
 Onlar, böylece bu yerleri imar ettiler,

Kalenin içinde bir kaç tane saray vardır.
Devlerin bu meskeni herkes tarafından bilinir.

Güneşin ışık saçmasını düşünürken şaşırmayasın,
Onun ışıkları uzaktan bile gözlerini kör eder.
Senin gibi kuzunun bu işlerden pek haberi olmaz.
Bahsettiğim Aftabay bir şahın kızıdır,
Ondan dolayı devler kaç kere kavga yaptılar.
Bazılarının kafaları omuzlarından uçuruldu.
Çok savaşmışlar, kaleleri harap olmuştu,
"Aftabay'ı buraya getirebiliriz" diye düşündüler.
Bu kale Aftabay için inşa edildi.
Oğlum, gördüğünü güneş zannederek yanıldın,
Gençliğin yüzünden anneni bilgisiz sanma.
Bahra Dağı'nda mucivezi bir kale bulunmaktadır.
Kim bilir kaç usta burada uzun yıllar çalıştı,
Onların mahareti bu kaleye yansıtıldı.
Kale duvarındaki burçlar çelikten yapıldı.
Büyük kapılar ise altın ve yakuttan yapılmıştır.
Bak, devler Bahra Dağı'nda ne güzel şeyler yapmışlar,
Ama sen bunu güneş zannederek bana soruyorsun Rüstemcan.

77. Bu sırada Rüstem konuştu: "Anneciğim, ben böyle bir şeyi ne gördüm, ne de duydum. Sen devlerden bahsediyorsun. Şu kaleye bir bakalım. İnsanların yaşayabileceği bir yere benziyor. Orada birisi var ise o da insandır".

Annesi söyledi: "Çocuğum, bu insan değildir. İnsanın ıssız yerlerde de yaşayabileceği doğrudur. Dev iri ve zalim bir mahluktur. İnsanoğlu onu rüyasında bile görse aklını kaybeder".

Rüstem: "Anne sen ne söylüyorsun? Eğer orada yaşayan insan değil de çok zalim bir mahluksa ve onu rüyasında bile gören insan aklını kaybediyorsa, bu mahluk neden böyle bir yerde yaşamak zorunda kalsın ki? Anne, atlarımıza binip kalenin yanına gidelim. Devleri duyduk ama hiç görmedik. Anlattıkların doğruysa, acaba onun sahibi nasıldır? Oraya gidip bir bakalım" dedi.

Annesi: "Yavrum, orada çok iri devler yaşıyor. Eğer oraya gidersen onları yenemezsin. O devleri görme hevesinden vazgeç!" dedi.

Rüstem konuştu: "Anne beni yolumdan etme! Ne olursa olsun gidip bir bakalım. Orada yaşayan mahluk ne kadar kötü olursa olsun, bir sebep yok iken; hiç bir şey söylemeyen, yalnızca bakmaya gelen insanı öldürmeye kalkmaz". Rüstem bunları söyledi ve yola hazırlandı.

Hürayım çocuğuna kıyamadı ve ona karşı çıkmadı. Anne oğul atlara bindiler ve tazılarla beraber Bahra Dağı'na doğru yol aldılar.

78. Onlar gitmektedirler. Bir kaç dağın sırtından aşılar, dar dağ patikalarından geçtiler. Bahra Dağı'na yaklaşıncı zirveden indiler.

Baktılar ki bu bir rabat¹ imiş. Etrafı altın bir arkla çevriliydi. Sarayın kapıları ve eşikleri yakuttan olup pahalı taşlarla süslenmişti. Güneş doğduğunda her yan parladığından ona insan bakamıyordu.

Rüstem geri dönmedi. Kapıları açtı ve annesiyle birlikte içeri girdi. Gördüler ki burası bir kaledir. Kalenin içi güzel nakışlarla süslenmişti. Her yerde güzel köşkler, teraslar, saraylar ve havuzlar vardı. Havuzların yanında ise güzel battaniyeler ile kap kaşık bulunmaktaydı. Sanki az önce burada birisi varmış gibiydi. rakı ve şarap izleri görünmekteydi. Elmalar ağaçlarda olgunlaşmış, bir kısmı yere dökülmüştü. Bunların kime ait olduğunu soracak hiç kimse yoktu. Büyük supaya² su serpilmiş, önüne çiçekler ve ağaçlar dikilmişti. Kuşlar, yavrularıyla birlikte onların gölgelerinde birikmişlerdi. Hatta keklik ve baykuş yavruları dahi vardı. Kuşlar, leyleği kendilerine şarkıcı seçmişler, ona şarkılar söyletip duruyorlardı.

Rüstem söyledi: "Anne, sen burada devlerin olduğunu söylüyordun. Burada ne dev var ne de başka bir canlı. Bak leylek birçok kuşla muhabbet ediyor. Bu büyük kaleymiş. Sahibini nasıl bulacağız? Ne olursa olsun, gel leyleğe bir soralım. O herşeyi bilir".

Rüstem şöyle konuşmaya başladı:

¹ Rabat: Barınacak yer, gözetici kulesi.

² Supa: Bahçelerde yapılan masa tipi oturak.

79. Kırk bin alıç ağaçları, kırk bin nar ağaçları,
 Beyler sizin gölgenizde dinlenmekteler.
 Sen bütün kuşlarla konuşuyorsun,
 Bu güzel sözler kimindir?
 Büyük supanın üzerine su serpilmiş,
 Etrafına güzel çiçekler dikilmiş.
 Çeşit çeşit kuşlar uçup buraya gelmişler,
 Bu süslenmiş güzel yerler kimindir?
 Sen kuşların ortasında ötüp durmaktasın,
 Boyu en uzun olan sensin, hepsini yenmişsin,
 Diğer kuşlardan daha fazla şarkılar biliyorsun,
 Bu köşkler, güzel yerler kimindir?
 Zavallı anam bana yoldaş oldu,
 Bana devler hakkında birşeyler anlattı,
 Leylek, ben sana soruyorum,
 Güzel çiçeklerle süslü bu bahçe kimindir?
 Bu dağlarda kale inşa edilmiş,
 Bu kaleyi yapan kişi dağda yoktur,
 Kalenin yapılması için çok mal sarfedilmiş,
 Burada refah içinde yaşayan şahıs kimdir?
 Ben bunlardan tamamen bihaberim,
 Sana soruyorum kuş, cevap ver,
 Leylek, sen kuşların en tatlı dilli olanısın!

80. Kuşlardan hiç biri Rüstem'i dinlemedi. Leylek ve diğer kuşlar seslerini kesmediler.

Rüstem konuştu: "Anne, sen bilmediğin halde burasının devlerin meskeni olduğunu söyledin. Sana bakılırsa devler kötü yaratıklardır. Devlerin burada ne işi var? Kendi vatanımızdan ayrıldığımızı Allah biliyor. Bize böyle bir barınak verdi. Senden ve benden başka hiç kimsenin burada hakkı yoktur" dedi ve attan indi. Tazıların ve atların karınlarını doyurdu. Annesi de yemek hazırladı. Burada her şey vardı. Meyvelerin hepsi mevcuttu. Otlamaları için atları saldı ve annesiyle birlikte orada kaldı.

Rüstem dağlarda dolaşıp avlanmaya başladı. O, av avlayıp dönüyor, annesi ise yemek hazırlıyordu. Böylece kırk gün kırk gece geçti. Ne bir dev ne de bir insanoğlu gelip: "Burası bizim yerimizdir" demedi. Kale, onların

gönlünce bir yerdi. Onlar için sanki doğup büyüdüğü ev gibiydi. Birisi gelip de: "Burası benim yerimdir" dese, Rüstem burayı terketmeyi aklının ucundan bile geçirmezdi.

Böylece bir kaç gün daha geçti.

81. Birgün Rüstem'in annesi söyledi:

- Oğul, sen genellikle avda oluyor, dağlarda fazla gezip dolaşıyorsun. Bu yakın yerlerde gidip de dönebileceğin bir ülke görebildin mi? Üstümüz başımız iyice kirlendi. Tuzsuz yemek yediğimizden dolayı gözlerimiz şişti. Gidip tuz ve sabun getirseydin!

Rüstem cevap verdi:

- Dün avdayken bir dağın zirvesinden baktığımda dağın eteğinde koyu renkte bir ağaçlık gördüm. Yakın mı, uzak mı bilmiyorum. Sen söylemediğin için ben de gitmedim.

- Oraya gidersen ne zaman dönebilirsin? diye sordu annesi.

Rüstem cevap verdi:

- Şafak vakti yola çıkarsam, akşam ortalık kararınca kadar dönebilirim.

Annesi konuştu:

- Bu yerler tehlikelidir. Ne olursa olsun öğle vakti çık, öğle vakti dön. Eğer sen geç kalırsan bu yerlerin sahibi geldiğinde benim başım belaya girer.

Rüstem "evet" dedi ve annesiyle meşveret yaparak yattı. Rüstem sabahleyin kalkınca hızlı koşan atını eyerledi. Annesini ve iki tazıyı Bahra Dağı'ndaki akrabatta bırakarak yola çıktı.

82. Atını "çuv" diyerek kamçıladi.

Rüstem yola çıktı,

Kendi yoluyla gidiyordu,

Tuz ve sabun getirecekti.

Rüstem durmaksızın gidiyordu.

Dağları aşarak yol alıyordu.

"Akşama dönebilirim iyi olur" diye düşünüyordu,

Atını iyice hızlandırdı.

Görmüş olduğu kara ormanı.

Yol ile giderek arıyordu.
 Rüstem güneşe baktı,
 Vakit öğle olmak üzeredir.
 "Bugün gidip dönmeliyim" diye düşündü,
 Bindiği atı kamçıladi,
 Hızlı koşan atını kamçılıyordu,
 Dağların yeşil çimenlerine,
 Çobanlar koyunlarını yaymışlardı,
 Sürüden uzaklaşanları getirerek,
 Onları bir araya topluyorlardı.

Öğle vakti yaklaştığında,
 Rüstem, dağın eteğindeydi,
 Böylece Rüstem yoluna devam ediyordu,
 O, bir çadıra yaklaştı.
 Bu çadıra baktı,
 Cesaretini toplayarak iyice yaklaştı.
 "Bir beyin meskenidir" diye,
 Kendi kendine düşündü.
 Böylece yoluna devam etti,
 At sürüp çadıra ulaştı.

83. Rüstem: "Bu muhtemelen, hayvanlarını otlatmağa giden çobanın evidir. Çadırını yaylak bir yere, dağın eteğine kurmuş. Çadırın yanında hayvan izi görülmemektedir. Çadır kurulduktan sonra hayvanlar buraya gelmemiş olmalı" diye düşünüp kendi kendine konuşuyordu. Böylece çadırın yanına gelip çıktı. Atının sırtından inmeden, kapıdan içeri baktı. Gördü ki orada çok güzel bir kız vardır. Güneşi solduracak kadar güzeldi. Onun güzelliğini gören kişinin başı döner, attan inmiş insana benzerdi. Elleri arkasından bağlanmıştı. Rüstem bunu görünce çok şaşırdı ve şöyle düşündü: "Meğer böyle şeylerde oluyormuş. Böyle bir insanı bağlayıp ıssız bir yere atmışlar. Fazla kafa yormaktansa ondan herşeyi öğreneyim". Rüstem konuşmaya başladı:

Boyun elif gibi, belin incedir,
 Anlat bana, nerede büyüdün?
 Seni sorabileceğimiz birisi var mı?
 Seni burada hangi namert bağladı?
 Bağlayan kimse bana söyle!
 Sana zulmeden kişi kimdir?
 Senin gibi taze gülü kim incitti?
 Attan inip ellerini açayım mı?
 Şimdi bana söyle, seni kim bağladı?
 Meleklerle benzer, gül yüzlü güzel kız.
 Seni gören kişi huzurunu kaybeder,
 Güneşten ve aydan daha güzelsin,
 Niçin esir oldun, seni niçin bağladılar?
 Kendü ülkende bir işler mi çevirdin?
 Seni ölüme mi mahkum ettiler, bu doğru mu?
 Bu işler başına iftiradan dolayı mı geldi?
 Söyle seni hangi ahmak bağladı?
 Bolluk içinde hangi ülkede büyüdüğünü söyle?
 Senin ismin nedir, hangi boydansın?
 Bana bütün sırlarını anlat,
 Eğer cevap verirsen ellerini çözerim!

84. Kız Rüstem'den bunları işitince; elleri, kolları bağlı olarak yaslanmış olduğu yerden cevap vermeye başladı:

İlkbaharda bağda açmış bir çiçeksin,
 Annenin ve babanın canısın, kalbisin,
 Aziz bey, buraya bir şeyden habersiz geldin,
 Tehlikeli yerde fazla gezip dolaşma.
 Burada kalacak olursan, muradına ermeden ölürsün.
 Allah senin aklını mı başından aldı?
 Senin ölüm saatin mi gelip çattı?
 Tehlikeli yerde gezip dolaşma,
 Seni buraya ölüm mü getirdi?
 Benim kim olduğumu sorup sütun gibi durma,
 Hemen git, kendi yoluna devam et,

Benim artık yaşayacak günüm kalmamıştır,
Git, sende benim gibi burada ölme!

Bu sözleri benim gibi bahtsız biri söyler,
Her an ejderha gelecektir,
Daha sonra kaçsanda ondan kurtulamazsın,
Gecikmeden buralardan gitmelisin!
Geldiğinde her şeyi küle çevirecektir,
Nefesiyle çekip herşeyi içine alır,
Onun yanında olan herkes ölür,
Senin gibi bir parsı da mahvedecektir.
Hemen git, burada fazla bekleme!
Bizim şehrimizi ejderha ele geçirdi,
Vergi olarak her evden bir kız istedi,
Elimi, kolumu bağladılar, bugün sıra bendedir,
Aziz bey, burada fazla durma, çık git.
Burada bekleyip fazla düşünme,
İyilik göresin, kötülük görmeyesin,
Benim güzelliğime şaşırma,
Ejderhanın altında mahvolursun,
Senin ölümünde suçlu olmak istemem!
Öleceğim düşüncesiyle üzülerek,
Gül yüzüm safran gibi sarardı.
Eğer ejderhanın ağzına düşersen,
Devletin sahipsiz kalacaktır.
Annen ve baban üzüntüden saçlarını yolacaktır.
Aziz bey, burada fazla durma, hemen git!
Ejderha çok korkunçtur, sen onu bilmiyorsun,
Beni duyuyor musun, daha niçin bekliyorsun?
O gelip çıkınca hemen üzerine atılacak,
Nefes alınca seni de içine çekecektir!

85. Rüstem bütün bunları dinledi. Kendi başını kurtarmak isterdi fakat kızı burada bırakmaya da kıyamıyordu. Hiçbir suçu olmayan kızı ejderhaya vermek istemiyordu. Ona hitaben konuştu:

Ah çeksem gözümünden yaşlar akar,
 Mert kişi ölümden kaçar mı, bunu bilmelisin,
 Buradan korkup gitmek namerdin işidir.
 Artık zaman gelip çatmıştır,
 Sakın ejderhadan daha zayıf olduğumu düşünme!
 Ejderha hangi taraftan gelecek?
 Zavallı kızcağız, öleceğini düşünerek üzülme!
 Güzel kız, ejderhanın yolunu bana göster,
 Bahsettiğin ejderha sıradan bir yılanıdır,
 Bir yılanın ne kadar kuvveti olabilir?
 O, senin halkını iyice korkutmuş,
 Bütün ülkeye zehir salmış,
 Onu ülkenizden kovacak bir kahraman da yokmuş.
 Seni yılanı yem olarak verdiler,
 Böyle bir iş hangi zamanda görülmüştür?
 Gerçekten ejderha için mi bağladılar seni?
 Ejderhanın geleceği yolu bana göster,
 Benim öleceğimi düşünüp sakın üzülme!

 Neye muktedir olduğumu ejderhaya göstereceğim,
 Senin uğruna başımı koyacağım,
 Ejderhanın elinden sağ-salim kurtulacaksın,
 Daha sonra akrabalarınla görüşeceksin.
 Ejderha buraya hangi taraftan gelecek?
 Benim gibi doğan burada hazır beklemektedir,
 Zavallı kız, sakın yilandan korkup titreme,
 Eğer kaderimde varsa at oynatıp gideceğim,
 Yolunu göster, ona gününü göstereceğim,
 Ejderhayı birçok parçaya böleceğim.
 Ejderhanın yolunu bana göster,
 Beklemeyeceğim, ejderhanın yanına gideceğim.
 Ejderhanın kafasını bedeninden ayıracağım!

86. Kızın kendisi de ejderhayı hiç görmemişti. Ama Rüstem'in nasıl bir kahraman olduğunu görmüştü. Ve o, çevreden duyup işittiği şeyleri Rüstem'e anlattı. Ejderhadan korku içerisinde bahsetmiş, Rüstem'in

orada durmamasını söylemişti. Çünkü o: "Bu iyi bir kahraman, ne olursa olsun, ona birşey olmasın" diye düşünüyordu. Bunun üzerine Rüstem: "Cesur kendi sözünden, aslan avının izinden geri dönmez derler. Ejderhanın beni yutmasından korkmuyorum. Fazla düşünme, ejderhanın yolunu bana göster". Dedi. Kız, Rüstem'e: "Tüm çabalarım boşuna gitti. Herhalde senin de ölüm saatin geldi. Günlerin sayılmıştır. Bedenin ejderhaya yem olacak" dedi ve yüce bir tepeyi gösterdi. "Ejderha o yönden gelecektir" dedi.

Rüstem, kızın ağzından bunları işitince atını kamçıladi ve tepeye tırmandı. Bakınca gördü ki ejderha sürünerek mağaradan çıkıyor. Gözleri ateş gibi yanıyor, ağzından her tarafa alevler saçıyordu. Ejderha hemen Çarhin Gölü'ne girmeye başladı:

Ejderha herşeyi içine çekerek koştı,
 Göldeki kamışların hepsi hışırtila kırıldı,
 Ejderha nefesiyle her şeyi içine çekti,
 Çarhin Gölü'nün suyunu tümüyle yuttu.
 Ejderha rüzgâr gibi nefes aldığıında,
 Dünyayı koyu toz bürüyordu.
 Rüstem Bey yakınlaştı ve gördü ki,
 Dağlarda taşlar uçuşuyor,
 Ejderhanın ağzında kayboluyordu.
 Ejderha bütün heybetiyle onun üstüne gelmektedir.
 Pehlivan Rüstem Bey ona yaklaştı,
 Ejderha saldırıp onu içine çekmek isteyince,
 Rüstem direktten tutunup kendisini korumaya çalıştı.
 Ejderha hiç birşeye önem vermiyordu,
 O an Rüstem Pehlivan yerinde duramadı,
 Birbirlerine yaklaşmaya başladılar,
 Kayser Rüstem nara çekti.
 Rüstem bütün gücüyle nara çekti,
 Rüstem'in bağırması ejderhaya ulaştı,
 Onun kulağı bu sesi algılayamadı,
 Yukarıdaki başını yere indirdi,
 İyice büzüldü, kuyruğunu altına çekti.
 Ejderha gücünü, kuvvetini kaybetti, Rüstem bunu farketti.

Kılıcını çekip eline aldı.
Heybetli yılanın üstüne vardı,
Kılıçla yılanın kafasını vurdu.

Rüstem canavardan korkmadan yapacağını yaptı,
Kayser Rüstem ejderhayı öldürdü.
Düşmanı öldürdüğüne çok sevindi,
Onu kırk bir parçaya bölüp attı.
Bir parçasından uzunca bir kemer yaptı.
"Ejderhanın öldüğünün kanıtı" diye düşündü ve gitti.
Rüstem'in vuruşuyla ejderha öldü,
O, dağ hayvanlarına yem oldu,
Ejderhayı öldürünce Rüstem geri döndü,
Çadırdaki bekleyen kızın yanına geldi.
Kız gördü ki Rüstem sağ salım geliyor,
Zavallı kız: "Ejderhayla karşılaşmadı" diye düşündü,
O anda aklından bunu geçiriyordu.

87. Rüstem kıza doğru yaklaşınca: "İnanacaktır, işte isbatı da budur" diye düşündü ve ejderhanın derisinden yaptığı kemeri onun önüne attı. Aftabay bunu görünce çok sevindi. Çünkü ejderha ölmüş, Rüstem ise sağ kalmıştı. Rüstem atın üstünde oturarak kıza hitaben sormaya başladı:

Senin düşmanını öldürdüm,
Şimdi büyüdüğün ülkenin adını söylersen
Kollarını hemen çözeceğim.
Sen iyi insanların gözünün ışığıydın,
Hem gözlerinin ışığı hem de onun iyi bir sözüydın,
Zavallı kız, şimdi sana soruyorum
Söyle, sen kimin kızıydın?
Ejderhaya yem olmaya mahkum edilmiştin,
Kaç günden beri bağlı duruyorsun,
Ne zaman öleceğini sen de bilmiyordun.
Büyük üzüntüler içinde ağır günler yaşadın.
Senin hangi ülkede büyüdüğünü bilmiyorum,
Şimdi kendi adını bana söyle!

Ejderha arzularına ulaşamadan öldü,
 Benim gibi şahinin sayesinde sağ kaldın,
 Yüzün güneş ve aydan daha güzel,
 Sen ince zülüflü, keder ve üzüntüden kurtuldun.
 Ejderha ile karşılaşsaydın üzülecektin,
 O mel'unun eline düşmedin.
 Ejderha Çarhin Gölü'nün yanında karşıma çıktı.
 Birçok şehir onun heybetinden titriyordu.
 Ejderha yüzünden birçok insan mahvolmuştu,
 Sen zavallı da onların arasındaydın.
 Şimdi kendi halkından bahset,
 Attan inip elini, kolunu açacağım,
 Evinin nerede olduğunu soruyorum sana.

88. Kız, Rüstem Bey'in bu sözlerini dinledi. Eli, kolu bağlı olarak yattığı yerden cevap vermeye başladı:

Savaş günü bahadır en iyi yayını çeker,
 O kederli günlerimde yüksek sesle ağlardım,
 Şimdi bana senin gibi bir bey gönderdi,
 Allah, hayatımı bana bağışladı,
 Benim adım Aftabay'dır.
 Sen doğru söylüyorsun, kendi ülkemde,
 Annemin ve babamın gözlerinin ışığıym.
 Bucül Vilayeti'nden Hisrav Şah'ın kızıyım.
 Bey, kendi durumumu sana anlattım,
 Ejderha yüzünden çok insan helâk oldu,
 Ejderha birçok hizmetçi kızımı yuttu,
 Sıra benim gibi anlı şanlı bir bayana geldi,
 Ölüm şarabını içmeme mani oldun,
 Senin gibi doğan beni ölümden kurtardı.
 Kendimi sana anlattım, beni dinle,
 "Elini, kolunu açayım" deyip kendini yorma
 Şimdi git ve yolundan dönme,
 Annem ve akrabalarım gelsinler,
 Gelip ne durumda olduğumu görsünler.

Gelip ellerimi ve ayaklarımı açarlarsa ben de ÷lkeme dönerim
 Seni ben arayıp bulurum,
 Hizmetçilerim için taziye merasimleri düzenleyeceğim,
 Han'ım, seninle yaşamaktan hoşnut olacağım.
 Nasip olursa ipekler ve kumaşlar giyineceğim,
 Allah'tan gelen her şeye itaat edeceğim,
 Ülkemde başka bir seçeneğim olmayacak,
 Bütün herkesin içinde sadece sizi sevdim.
 Zor günde benim hayatımı kurtardın,
 Sana tabi olmayı kabul ediyorum.
 Han'ım, elimi ve kolumu açma yoksa mahvolursun.

89. Rüstem bunu duyunca kızın söylediklerini kabul etti. Attan inmedi. Yere attığı kemere bile bakmadan yoluna devam etti. Başlangıçta tuz ve sabun için yola çıkmıştı. Aradan çok sular aktı. Onun dağdayken gördüğü koyu ormanlık yer Bucül Şehri'ymiş. Rüstem oraya yakın olduğunu hissediyordu ama henüz oraya ulaşamamıştı. Atını hızlı sürüyor, acele ediyordu. Birçok göllerden, ülkelerden, dağ ve çölerden at sürüp geçti. Nihayet Bucül Şehri'ne vardı.

Oraya varınca, Bucül Şehri'ni çok farklı bulmuştu. Duvarların hepsi yeni boyanmıştı. Bütün insanların giysileri mavi renkteydi¹. Hiç kimse konuşmuyor, kimse birbiriyle alışveriş etmiyordu. Rüstem kiminle konuştuysa bir cevap alamadı. Kendi kendine: "Gerçekten bu şehirde bütün insanlar sağır mı?" diye düşündü. Şaşkınlıkla esnafların yanına gitti, tuz ve sabun istedi. Kimse onu dinlemediği için kendisi söyledi ve kendisi aldı. Rüstem şaşkıncı, kimsenin konuşmamasına bir türlü anlam veremiyordu. Kale etrafına doğru ilerledi. Yaşlı bir kişinin baştan aşağı mavi giyindiğini ve elindeki asasının da mavi olduğunu gördü. Rüstem: "Elinde bir sopası var ve kapının önünde beklemektedir. Padişahlar hiç bir zaman sağır insanlardan bekçi tayin etmezler. Onu bir konuşturayım. Onun mutlaka dili vardır. Rüstem, bekçiden neler olduğunu sormağa başladı:

¹ Koyu mavi renk: İslâmiyet öncesi devrin matem rengi olarak bilinmektedir.

90. Kahramanlar kıyamete dek savaşırlar,
 Kaderin keşmekeşi Allah'ın takdiridir,
 Benim gibi cesur şaşkınlıkta olmaya,
 Bekçi, siz neden hep böylesiniz?
 Bir söz söylenince surat asıyorsun,
 Siz hepiniz matem rengine bürünmüşsünüz,
 Uzaklardan gelenleri şaşırtıyorsunuz,
 Size ne oldu da konuşmuyorsunuz?
 Bekçi, siz neden hep böylesiniz?
 Şaşkınlık içinde sana ne olduğunu soruyorum,
 Eğer dilin var ise bana cevap ver,
 Halkınızı gördüm ve çok şaşırdım,
 Beni daha fazla üzmezsiniz.
 Kiminle konuşmak istediysem beni şaşırttı.
 Eğer dilin var ise bana cevap ver,
 Babacığım, şehrinizin eski durumunu anlat,
 Bekçi, siz neden hep böylesiniz?

91. Bekçi bunları duyunca Rüstem'e hitaben konuşmaya başladı:

Eğer sen haberci isen nereden geldin?
 Hisrav Şah'a haber giderse ölürsün,
 Bilmezlikten gelerek sorular soruyorsun,
 Yabancı, burada ne arıyorsun, çık git!
 Başına nelerin geleceğini bilmiyorsun,
 Pis insan, yüksek sesle konuşma!
 Hisrav Şah'ımız duyarsa kafanı uçurur,
 Seni darağacından asıp işini bitirir.
 Burada bekleyip de halkımızı tahrik etme,
 Casus gibi beni lafa tutma,
 Bu şehirden hemen çık git,
 Haberci, burada fazla bekleme, çık git!
 Bu genç yaşında casusluk yapıyorsun,
 Gelmişsin ki halkımın sırrını öğrenesin,
 Bilmezlikten gelerek sorular soruyorsun,
 Yabancı, burada ne arıyorsun, çık git!

92. İhtiyar böyle söyledi. Bunlar Rüstem'e çok dokundu. O, alev gibi tutuştu. Atını kamçılıyarak ihtiyarın yanına sürdü. Rüstem bütün cesaretini toplayıp bağıarak konuştu:

Allah, kullarını sağ salım korusun,
 Senin kalbinde keder dumanı vardır,
 Benden casusum diye şüpheleniyorsun,
 Böyle konuşma şerefsiz ihtiyar!
 Sırtına bindiğim at yıldızlara koşuyor,
 Keskin kılıç belimde parlıyor,
 Böyle konuşursan çok sinirlenirim,
 İhtiyar, söylediklerine dikkat ederek konuş,
 Yoksa cesedini kapının önüne salarım!
 Bana casus diyerek kızdırdın,
 Casus diyerek kimi kızdırıyorsun?
 Düşün, hiç casus olan benim gibi olur mu?
 Gelip de sana soru sorar mı?
 Beni fazla kızdırırsan sana gösteririm,
 Beni bir daha casus diye çağırma!
 O kıymetli kafanı bedeninden ayırırım.
 Soyunu ve akrabalarını ağlatırım!
 İhtiyar, ne söylediğimi anlıyor musun?
 Çocuklarını yetim bırakabilirim,
 Bana casus deyip ihanet ettin,
 Bu sözlerinle sen ölümü hakettin.
 Benim gibi bir insan casusluk yapar mı?
 Böyle aptalca fikirleri nereden buldun?
 İyice yaşlanmışsın, kapının önünde bekliyorsun, -
 Yıllardan beri padişahına hizmet ediyorsun,
 Ahmak, gevezelikte iyice mahir olmuşsun,
 İhtiyar, bana casus dersin ölürsün,
 Casusun yaptığı işleri sonra görürsün!

93. İhtiyar bunu duyunca kendi kendine düşündü: "O büyük, cesur kahramanmış. Onun altında hızlı at, belinde keskin kılıç var. Onunla önceki gibi konuşursam kılıcını kınından çekip kafama indirebilir. Herkes kendi canını düşünür. Benim onunla ne işim var. Öldüğümde kimsenin haberi bile olmaz. Ben yaşlı bir kişiyim. Onunla mücadele etmeyi bana kim emretti ki? Hisrav Şah bana: "Şehre gelenlerin hangisinin dost, hangisinin düşman olduğunu öğrenmemi" emretmedi mi? Bu kişi benimle tam bir asilzâde gibi konuşuyor. Onunla konuştuğum gibi konuşma hakkı bana veril di mi? Ona bütün gerçeği söyleyip onu yola salacağım". İhtiyar kendi kendine böyle düşündü ve şöyle söyledi:

94. Yavrum mert yiğitmişsin, beni dinle.
 Ey yiğit, benden halkımı sordun,
 Sana yaşadıklarımı anlatayım,
 Çocuğum, yüreğimden geçenleri dinle.
 Birgün Babadağ'dan bir ejderha geldi,
 İnsanlar yedi yıl onunla mücadele etmeye çalıştılar,
 Yedi yılda çok insanlar öldü,
 İşte, ejderha böylece gücünü kuvvetini gösterdi.
 Sonra ejderha bütün yurdumuzu zaptetti.
 Durum böyle olunca insanlar onunla konuşarak anlaştılar.
 Haraç olarak her gün için bir kız istedi,
 Çok sayıda kız ejderhanın ağzında mahvoldu.
 Şimdi Aftabay'ın sırası geldi.
 Padişahımızın kızının elini kolunu bağladılar,
 Ejderha onu yuttu, Aftabay öldü.
 Padişahımız halka şöyle emretti:
 Ticareti ve tüm konuşmaları kesiniz.
 Bütün insanlar Aftabay'ın yasını tutmaktadır.
 Yüzüne bakıyorum da açılmış çiçek gibisin,
 Çiçek bahçesinden çıkmış bir bülbülsün.
 Gelmiş bana memleketimi soruyorsun,
 İşte eski ülkemin kaderi böyledir,
 Peki, eğer istiyorsan bu ülkede kal.

95. Rüstem, ihtiyardan bunları duyunca: "İhtiyar geveze geveze konuşup böyle düşüncelerle kendine eziyet vermek yerine önceden böyle konuşsaydın ya" dedi ve atının sırtında kaleye girdi.

Akşam oldu. Rüstem, Aksaray denilen bir kervansaraya geldi ve orada geceledi. Şimdi Rüstem herşeyi anladı. Eğer birşey almak isterisen, paranı cebinden çıkarırsın. Satıcı konuşmadığı için alacağın şeyi elinle gösterirsin. Paran mukabilinde mal verirler. Çünkü padişahın emriyle alışveriş ve her türlü konuşma yasaklanmıştır. Halk, her tarafta habercilerin dolaştığını bilmektedir. Haberciler, herhangi bir şehirde birisiyle konuşup, sohbet edip, ondan alışveriş yaptıkları zaman bunu hemen padişaha bildirirler. Padişah, böyle insanları darağacından asmayı emretmiştir. Canından korktuğu için kimse konuşmuyordu. Rüstem Aksaray'da kaldı. Kendi kendine: "Annem tazılarla birlikte beni uzun zamandan beri beklemektedir. Bugün dönmedi, ticaret yarın öğleden sonra başlayacak zannedebilir" diye düşündü.

Rüstem geceyi Aksaray'da geçirdi. Sabah olunca Aftabay'ın annesi yatağından kalkarak tahta gitti ve Hisrav padişahın huzuruna çıktı. Hanımı Hisrav Şah'a hitaben konuştu ve şunları söyledi:

- 96.** Uyuyordum, tan vakti bir rüya gördüm,
Rüyamda tuhaf şeyler gördüm,
Zavallı kalbim birden sevinçle doldu,
Rüyamda ejderhanın öldüğünü gördüm.
Aftab kızım sağ-salim kurtulmuştu,
Bir ülkeden bir şahin uçup gelmişti,
Şahin tırnaklarını ejderhaya batırmıştı,
Sanki şahinin tırnaklarıyla ejderha ölmüştü.
İşte, rüyamda bunları gördüm,
Bütün memleketler sevinmişti,
Herkes sakın sakın kendi işiyle uğraşıyordu,
Düşman ejderha sanki mahv edilmişti.
Rüyaya çok sevindim, sabrım kalmadı,
Altı ay boyunca senin ülkende yaşadı,
Ejderhadan çok zulüm ve korku çektik,
Senin başında sultan tacı vardır,
Kızım Aftabay senin tek çocuğundur.

Aftabay'ın başına ne geldiğini öğren,
 Rüyamda neler gördüğüme kulak ver,
 Hemen kendi kızının durumunu öğren,
 Ben bu rüyayı boşuna görmedim,
 Gecikmeden biricik çocuğundan haber al.
 O tek başına ağlayıp durmasın,
 Üzülüp bize sitem etmesin,
 Han'ım, Aftab kızının durumunu hemen öğren.

97. Hisrav Şah bunları duyunca adamlarını bir araya toplayıp şunları söylemeye başladı:

Cesaret gösterip meydana çıksın,
 Bir hizmette bulunup hediyelerimi alsın,
 Sizin aranızda böyle birisi var mı?
 Varıp ejderhadan haber getirsin.
 Ejderha ölmüş mü yoksa sağ mı?
 Kim ejderhaya bakıp gelecek?
 Hizmetçilerim, bulup öğreniniz,
 Kimin cesur olduğunu araştırınız.
 Şehire gidip halkı haberdar ediniz,
 Tellal çıkarıp herkese duyurun,
 Halkın içinden bir cesur çıkar mı?
 Cesur kim olursa olsun, getiriniz!
 Padişah hizmetçilere bunları söyledi,
 Birçok sipahi atları eğerledi.
 Davet ediyorlardı ama hiç kimseden ses çıkmadı,
 "Ejderhanın yanına gidebilirim" diyen olmadı.
 Padişahın daveti üzerine halk toplandı,
 Hisrav Şah hepsine sormaya başladı,
 Ejderha deyip ondan bahsedince,
 Bütün halk padişahı uzak durdu.
 Burada çok insan toplanmıştı,
 Tahtın yanını bir sürü insan sarmıştı,
 Birbirleriyle meşverette bulunuyorlardı:
 "Padişah bizi ölüme gönderiyor."

Hediyeler vaat ederek yola getirmek istiyor.
 Ejderha oraya giden kişiyi öldürecek,
 Oraya kim giderse gitsin, sağ dönmeyecek.
 Öldükten sonra hediyeler ne işe yarar?
 Padişahın düşündüğü şeyler herkesi şaşırttı,
 "Ejderha ölü mü yoksa sağ mı öğrenin" demişti.
 Kim gidip ejderhadan bilgi getirecek?

98. İnsanlar, padişahın sözlerini dinlediler ve kendi kendilerine düşündüler: "Ejderhanın ölüp ölmediğini öğrenmek için ona hiç yaklaşılmı mı? O, şehirde konuştuğunuz sıradan bir kişi mi? O, büyük bir yılandır. Şanssız bir insanı görür görmez onu kendi içine çekecek. Ona yaklaşanı atıyla beraber yutacaktır. O, herşeyi yutar". Hiç kimseden "ben gidebilirim" diye bir ses çıkmadı.

Padişah ısrarlıydı: "Siz, paraya çok muhtaç olanları da haberdar ettiniz mi? Fakirlere, kumar oynayanlara veya sadece kendi mesleğiyle uğraşıp bıldırcın güreştirenlere de haber saldınız mı? Bu insanlar arasında hayattan bıkmış olanlar yok mu? Veya oraya vardığında sağ kalacağını, ölmeyeceğini düşünen var mı?" diye sordu:

Hizmetçiler cevap verdi: "Söylediğiniz insanlara da haber salındı. Lâkin hiçbirini bunu kabul etmedi. Atını eyerleyip cesur olduğunu söyleyen kimse çıkmadı. Ömürleri boyunca iyi giysi giyinmemiş, ata değil eşeğe dahi binmeyen bu zavallı insanlardan ne beklenir ki?"

Padişahın yanında en düşük işlerde çalışan birisi hizmetçilere: "Sorulara burnunuzun ucuyla cevap verdiniz. Tembellik ediyorsunuz. Ben onları haberdar edeceğim. Değirmenciden sadece boş laf çıkar diye bir söz vardır" deyip ata bindi ve haber salmak için gitti.

99. O zamanlar şöyle bir adet vardı: Bir insanı fakirler arasında başkan tayin ederler ve ona "dilencilerin başkanı" derlerdi. Eğer bir fakir suç işlerse onu başkanı cezalandırırdı. Şehir şehir gezip dolaşan padişahın tanımadığı bir insan gelirse ona hiç kimse barınacak yer vermezdi. O, başkanı arardı. Bulamadığında, dilencilerin başkanı onu davet eder ve "bu bizlerdendir" derdi.

O zamanlar Tağay adında birisi vardı. Fakirler Tağay'ı kendilerine başkan seçmişlerdi. O, dilencilerin başkanı oldu.

Tağay şöyle bir insandı: Hamamın küllüğünde pancar pişirir, onu arkadaşlarıyla yer, konuşmalarıyla diğerlerini eğlendirirdi. Birisi beş tenge¹ dahi bulsa ona: "Bu bizim ortak malımızdır, hepsi bizimdir" der ve o paraları hepsinin arasında paylaşırdı. Zengin insanlardan hiçbiri onların yanına gelmezdi. Fakirler de kendilerinin bu durumuna rağmen elbise ve atları olan zenginleri insan saymazlardı. Onları önemsemezlerdi.

Tağay her tür iş yapardı. Bazen hamamda ateşi yakar, bundan aldığı kazançla yaşardı. Kimsenin malına gözünü dikmez, kimseye zarar vermezdi. Fakir olanlarla arkadaşlık kurar, onlara yardımcı olmaya çalışırdı. Hak yolundan dönmez, eğri yola sapmazdı. Hırsızlık yapmazdı. Hayatı boyunca cinayet işlemeyi hiç düşünmedi. Kırk yamalı eski elbisesinden başka yeni bir elbise giyinmemişti. Atı bırakınız, eşeğe dahi hiç binmemişti. Tüm hayatı boyunca yürümüştü. İşte böyle bir insan idi.

100. Tağay uzanmış, dilenci arkadaşlarına birşeyler anlatıyordu:

- Padişah bütün insanları toplayıp haberdar etmeyi emretmiş. Söylenildiğine bakılırsa: "Aranızda ejderhanın yanına gidecek aslan yürekli bir cesur var mı?" diye sormuş. Bizim dilenci oluşumuza bakmamış, önemsememezlilik etmemiş. Bizim tüm dilencilerimiz ise evlerinde oturmuşlar, padişahın ne dediğini bile anlamıyorlar.

Arkadaşları ona cevap verdi:

- Bize haber ulaştığında ne yapacağız? Halkın hepsi toplanmış. Siz ve biz hepimiz elbisesiziz. Gözümüzle binek atı dahi hiç görmedik. Onun bizimle ne işi olabilir ki?

Tağay söyledi:

- Ejderhanın yanına gitmeyi emreden padişahın kendisi atı da elbiseyi de verir. Eğer bana haber gönderip giysi, ayakkabı, iyi bir at ve iyi bir silah vermiş olsalardı; ejderhanın yanına gider, padişaha bu hizmeti yapardım. Ejderha ölmüşse bu haberi getirirdim. Yok eğer sağ ise cesaretimi toplar onun kafasını bedeninden ayırırdım. Eğer ejderha sağ ise ve onun yanına giden şahıs bir haber getiremezse; bu pis mahluk, bu zehir parçası tüm şehrin üstüne gelecek. Böylece bizim için kara günler yeniden başlayacak. Padişah niçin korksun ki? O eninde sonunda kurtulur. Padişah büyük bir vaatle bulundu: "Ejderhayı öldürene kızımı vereceğim" dedi. Ben gitmiş

¹ Tenge: Para birimi.

olsaydım savaşır, ejderhayı öldürürdüm. Padişahın kızını alır, damadı olurum. Bu pek de şaşırtıcı olmazdı.

O zaman arkadaşları söylediler:

- Böyle olsaydı, büyük adam olurdunuz. Bizimle ne konuşurdunuz ne de selamlaştırdınız.

Tağay söyledi:

Sizin endişeniz yersizdir. Padişah, devletin hakimiyetini, bütün mal varlığını, Aftabay gibi kızını bana verecek olsa dahi, bir an bile olsun, sizinle oturup muhabbet ettiğime asla üzülmeceğim. Ejderhayı öldürüp padişahın kızını aldığımda o hepimize çay hazırlayacak. Ben Hisrav Şah'ın kızıyla evlenmiş olsam dahi onun sarayında yaşamayacağım. Ben onunla arkadaş olamam. O hiçbir zaman bizimle beraber olamaz. Çünkü o: "Acaba dilencilerin akli var mıdır? Eğer akılları olsaydı onlar da zengin olamazlar mıydı?" sözlerinden başka birşey bilmece de, bunları yüzümüze karşı söylemeye cesaret bulamıyor. Ben bu sözleri asla hazmedemem. Biz hiç bir zaman böyle insanlarla beraber olamayız. Onlar anlı şanlı insanlardır. Hepsi çok zengin. Hayatlarında fakirlik nedir bilmezler. Böyle insanlar akıllarına ne gelirse onu söylerler. Biz ise yoksulluk içinde yaşıyoruz. Eğer herşey gerçekleşirse ben kendi dilenciliğimi ve fakirliğimi asla unutmayacağım. Bir kişiyle dahi olsa kibirlenerek konuşmayacağım.

Arkadaşları: "Tağay Ağa, birşey olmaz, büyük insan olduğun zaman görüşürüz" dediler. Tam o sırada padişaha hizmet eden tellallar geldiler. Bekleyin dinlediler ve: "Bırak konuşmasını bitirsin. Onunla daha sonra konuşuruz" diye düşündüler.

101. İnsanlarla nasıl ilişki kurulabileceğini bilmeyen tellalar gelip Tağay'ın dirseklerinden tuttular. Dilenciler anladılar ki bunlar padişahın tellalarıdır. Kendi kendilerine:

- İşler kötü! Tağay'ı cani zannettiler. Hele şu işe bir bak. Bu mel'unlar herşeyi dinlemişler. Neler söylemedik ki? Şahın kızı da kara yola gitsin. Durup dururken şimdi Tağay cani oldu.

Tağay hizmetçilere sordu:

- Gelip kollarımdan tuttunuz ama suçum nedir?

Hizmetçiler cevap verdiler:

- Senin hiç bir suçun yok! Ejderhanın üstüne gideceğini söyledin!

- Ben ejderhanın üzerine gitmek istediğim için mi suçluyum?

Hizmetçiler cevap verdiler:

- Hisrav Şah'ın memleketinin hiç bir şehrinde "Ben ejderhanın üzerine gidebilirim" diyen birisini bulamadık. "Ejderhanın üzerine gidebilirim" dediğini kulaklarımızla duyduk. Padişahımıza bir hizmet edebilmek için buraya geldik ve seni yakaladık. Ejderhanın çok korkunç olduğunu söylemeye gerek yoktur. Her insan oraya gitmeye cesaret edemez. Böyle bir işi kabul etmek kolay değildir. Biz atlarımızdan inmeden önce: "Birden korkup kaçabilir. Söylediklerinden vazgeçebilir" diye düşündük ve içeri girer girmez seni kollarından yakaladık. Korkma, söylediklerinin hepsini padişaha söylemeyeceğiz.

Tağay: "Dilenciye bel bağlanmaz, kaçır diye bir söz vardır. Onun için iyice düşünün. Yine şöyle bir atasözü vardır: "Aslan avının izinden geri dönmediği gibi, asıl yiğit de verdiği sözden geri dönmez. Bu işe ben kendim giriştim, kimse mecbur etmedi. Fakir insan kendi sözünden dönmez" dedi ve ayağa kalktı.

Hizmetçiler ona inanmadılar. Atlarına bindiler. Tağay'ı ortaya alıp padişahın sarayına götürdüler.

İnsanlar Tağay'ın alelacele götürüldüğünü görünce kendi aralarında: "Galiba dilencilerin başkanı bir suç işlemiş. Onu çembere almış götürüyorlar" diye konuşuyorlardı.

Ve tellallara sordular: "Onu niçin götürüyorlar? Suçu nedir?"

Tellallar: "O, ejderhanın üstüne gideceğini söylüyor" diye cevap verdiler.

Bu haber padişaha ulaştı. Padişah: "Onu buraya getirsinler" dedi. Hizmetçiler Tağay'ı tuttular ve padişahın huzuruna çıkardılar. O, padişahın önünde durdu. Padişah, Tağay'a hitaben şunları söylemeye başladı:

102. "Yüreğindeki keder ve üzüntüleri dağıt.

Geniş saray senin evin olsun,

Cesur Tağay, ejderhanın üzerine gidecek misin?

Müsterih ol, kendini fazla üzme,

Sen padişahın hediyelerini alacaksın,

Hizmetini yapmaya hazır mısın?

Gidip ejderhadan haber getirilecek,

Senin söylediklerin bana ulaştı,

Hizmet etmek için sen kendin geldin,
 Çok gayretli olduğunu görüyorum.
 Eğer böyle bir hizmette bulunursan,
 Kıyamete kadar bana oğul ol.
 Beslenmiş atımı senin için eğerleteceğim,
 Keskin kılıcımı beline bağlatacağım.
 Düşünceler içinde çok üzülüyordum.
 Bir çok insanı yardıma çağırdım.
 İçlerinden cesur birisi çıkmadı,
 İşte senin bu sözlerine çok sevindim.
 Devletimde hizmet edenlerden birisi olsun,
 Benden hediyeler ve şükranlar alanlar olsun,
 Devletimde birçok güçlü pehlivan vardır
 Hiçbirisi böyle bir cesaret gösteremediler.
 Önceden senin cesaretinden haberimiz yoktu,
 Saray hizmetçileri seni kaale almazlardı,
 Halkdan birçok insanlar geldiler,
 Sen ise önceden haberdar edilmemiştin.
 Sonra herkesi haberdar etmeye karar verdim,
 Böyle bir karardan dolayı pişman değilim.
 Buraya geldin ve iyi cevap verdin,
 Bu sözlerin aklıma yattı,
 Şimdi kararını bana anlat.
 Cesur Tağay, ejderhanın üzerine gidecek misin?
 Tağay, işte kendi kahramanlığını göster,
 Cesaretini toplayıp düşmanı öldür,
 Padişahı neşelendir, sevindir,
 Ne olursa olsun, kahramanlığını isbat et!"

Hisrav Şah bu sözleri söyledi,
 Onun söylediklerini Tağay dinledi,
 Padişahın sözlerini dinleyerek,
 Tağay verdiği kararı anlattı:
 "Padişahım emret, ben yola çıkayım,
 Eğer savaş olursa, kaçmam beklerim.
 Benim hizmetlerimi bilirsin,

Emrettiğiniz işin sonucu beni ölüme götürecektir olsa da,
 Benim dilenci olduğumu göz önüne almadıysan,
 Her birşeyi yaparım, yüreğim burkulmaz,
 Gitme kararını ben kendim aldım,
 Ben ejderhanın üzerine gitmeye hazırım,
 Şahım, eğer beni techiz ederseniz,
 Hiç düşünmeden yola çıkarım, korkmam.
 Ejderhanın yanına varırım,
 Ejderhanın üzerine gidip elimden geleni yaparım!"
 Hisrav Şah bu sözleri dinledi.
 O zaman Hisrav Şah çok sevnmişti.
 O, "Ben bu vilâyeti imar edeceğim dedi"
 Cesur Tağay'ı böylece yüreklendirdi.

Padişah hemen yerinden kalktı ve kendi elleriyle,
 Tağay'a iyi giysiler giyindirdi.
 Tağay kendini yeni bey giysisiyle gördü.
 O şıkırdayan mavi çizmeler giyindi.
 Tağay kendine her yandan baktı,
 Kafasına yün sarık sardı.
 Tağay ne gerekiyorsa onu yaptı,
 Beline gümüş işlemeli kuşak doladı,
 İşte başkanı böyle giyindirmişlerdi,
 Padişahın bindiği, deve gibi boz atı,
 Hizmetçiler eğerlediler ve onun yanına getirdiler,
 O beline keskin kılıç bağladı.

Tağay ejderha ile savaşa gitti,
 Cesur Tağay'ı bu kılık içinde görünce
 Tağay'a gülmeye başladılar:
 "Padişahımız tuhaf bir ahmak olmuş,
 Dilenciye at ve giysi verdi.
 Allah, padişahın aklını mı aldı?
 Onun ejderhanın üzerine gitmesi de bir iş mi?
 Bu şehirde şimdiye kadar gezip durdu da,
 Senin başkanın Tağay akıllıca bir iş yaptı mı?

O ſimdi hangi űlkelere yolculuęa çıkıyor?
 At ve giysileri yüksek fiyata satacak,
 Başka diyarlarda kendisine bir ev kuracak,
 Dilencilerle birlikte yiyip yatacaklar,
 Padişahımızın atını herhangi bir fiyata satacak".

103. Saraydakiler Tağay'ın böyle bir techizatla yola çıktığını görünce kendi aralarında fısıldaşmaya başladılar: "Hisrav şah aklını kaybetmiş. O tamamen çıldırmış. Bu dilenci normal günlerde bile kendini idare edemezdi. Ejderhayla mücadele edecek nesi var? Padişah ona inandı ve onu kendi beslenmiş atına bindirerek güzel giysiler verdi. O, her zaman olduğu gibi yine dilencilerin başkanı. Onun bu şehirde barınacak bir yeri de yoktur. Ev inşa etmek büyük bir iştir. Bunun  ay kaynatacak bir ocağı bile yok. İşte dilenciler ekmeğini böyle bulurlar.  zerine gökten yağar gibi devlet malına kondu. Hangi ülkeye giderse gitsin, bu elindekileri sattıktan sonra alacağı para kendisine hiç çalışmasa da ömür boyu yeter". Tağay hakkında herkes böyle düşünüyordu.

Onların bu söylentilerinden Tağay'ın haberi yoktu.

Diğer insanlar ise: "Biz ona giydirilen bu tür şeyleri önceden hiç görmemiştik. Böyle bir atı da görmemiştik. Acaba bunları satacak olursa değerini bilir mi? Birazcık akly olan her insan ona biraz para verip bunlara sahip olabilir" diye düşünüyorlardı.

104. Tağay düşünceler içinde yol alıyordu. Onun yoksullar evinde yaşayan arkadaşları: "Başkanımız cesaretini göstermek için gitti. Acaba nasıl bir haberle geri dönecek? diye konuşurlarken baktılar ki atın üstünde ve sırtındaki elbiseleriyle korkunç Tağay gelmektedir.

O sırada onun çok yakın arkadaşları başlarını eğerek Tağay'a yakınladı ve söylemeye başladılar:

Padişahın atını binmenizde bir hayır göremiyoruz,
 Hayatınızı tehlikeye atıp çok tuhaf davrandınız.
 Ejderhanın çok korkunç olduğunu işittik,
 şaşkınlık içinde önünüzde baş eğiyoruz.
 Aklımızı yitirdik, bütün sözlerimizi unuttuk,
 Yola çıkmayacağını  mit ediyoruz.

Siz güzel bir atın sırtına bindiniz,
Padişaha hizmet etmeye karar verdiniz,
Burada toplanan dilenciler için
Siz öndersiniz, ölümünüz bizim kıyametimiz olur.
Sizi yolunuzdan çevirmeyecek, sadece Allah'a dua edeceğiz.
Elimizi kaldırıp dua edeceğiz,
Gidiniz ve ejderhanın yanından sağ salim dönünüz
Yola bakıp sizi sabırsızlıkla bekleyeceğiz!
Ejderha sana kıyamet gününü göstermesin,
Siz hedefinize doğru gidiyorsunuz,
Tağay başkanımız, sağ salim geri dön.

105. Tağay bunları dinleyince arkadaşlarına hitaben:

Bilmelisiniz ki ben çok önemli bir iş için gidiyorum.
Burada benim için mutlaka dua edin,
Kısmet olursa gidip ejderhanın ölüm haberini getireceğim.
Eğer ejderha o dağda sağ ise,
Gidip savaşıcağım. geri çekilmeyeceğim.
Eğer ejderhanın kafasını vurabilirsem,
Padişah, cesur Tağay'ın neye kadir olduğunu görecek,
Nasıl bir hizmet yaptığını bilecek,
Ne olursa olsun, mükâfat olarak bir kale verecek.
Tağay'ın ne söylediğini dinleyin:
Eğer elimizde bir kale olursa,
Bazılarınızı mirşab¹ olarak tayin edeceğim,
Sizlerden bazılarınızı hizmetçi yapacağım,
Herbiriniz layık olduğu yeri bulacak,
Kaleye şöyle bir ad koyacağım:
"Dilencilerin kalesi" diye isimlendireceğim.
Bütün fakirleri oraya toplayacağım,
Padişahın hediyelerini hepsine pay edeceğim,
Eğer buraya sağ salim dönersem,
Hepimiz için bir kale isteyeceğiz.
Tek vücut olup hepimiz orada yaşayacağız.

¹ Mirşab: Polis memuru.

Bütün varlığımızı hepinize pay edeceğim,
Eğer ejderhanın yanından sağ salim dönersem,
Arkadaşlar benim başarıma sevinecekler,
Düşmanlar ise alevler içinde yanıyor gibi mahvolacaklar.

Dilenciler bunları duyunca dua etmeye başladılar,
Tağay vedalaşıp ejderhanın üstüne yola çıktı,
Registan'da¹, Çarçi'nin² yanında at oynatacak .
Tağay hemen atını sürüp gitti.
Dilencilerin başkanını herkes tanıyordu,
Tağay'ın nasıl at sürdüğünü biliyorlardı,
Tağay heyecanlı olarak yola çıktı.
Hem gidiyor hem de kendi durumunu anlatıyordu:
"Ben Bucül Şehri'nde adam oldum,
Padişahın atının sırtında gidiyorum".
Bir bakınız. Tağay'ın belinde keskin kılıç var,
Ejderhaya ulaşmak için gidiyor.
Cesur Tağay'ın sözlerini dinleyin,
Kendi kendine: "Ejderhayla karşılaşacağım,
Sonra padişahın kızının yanına döneceğim.
Eğer o sağ ise ona görmediklerini göstereceğim,
Kılıcım ile vurup ejderhayı öldüreceğim.
Sağ-salim kalmış ve eli kolu bağlı ise
Ata bindirip padişahın kızını getireceğim,
Padişaha söylediklerimi ona kabul ettireceğim".

Tağay hem gidiyor hem de bunları söylüyordu,
Cesur Tağay şimdi yol alıyor,
Tağay sapacağı yolun kavşağına ulaştı.

106. Tağay söyledi:

- Yolun burada ikiye ayrıldığını unutmuştum. Evde ise bu konu hakkında hiç birşey sormadım. Kimseye danışmadan şu yoldan devam etsem, bilmiyorum acaba beni bir yere çıkarır mı? Aradan dört beş gün

¹ Registan: Ortaçağ şehirlerinin baş meydanı.

² Çarçi: Üstü kapalı meydan, çarşı.

geçti. Sorup öğrenmeden şu yolu takip etsem nasıl olur? Padişah beni bekleyecek ve bir haber alamayınca: "O, yine dönmedi" diyecek. Zengin adamlara kimse birşey demez. Fakir insana herkes bir taş atıp iftira etmek ister. Ben yolumu şaşırıp dönmekte geç kalırsam, padişah ünlü kişilerle sohbet ederken: "Ejderhanın yanına giden kişiden bir haber yoktur" diyecek. Onlar da: "Siz halen onun geri döneceğini mi düşünüyorsunuz? Onun burada bağlı, bahçeli bir evi var mı ki geri dönsün. Onun eline pahalı silahlar vererek yola saldınız. Sağ salım kurtulsa dahi hiç geri döner mi?" diyecekler ve padişahı üzecekler.

107. Tam o sırada, Tağay bir karartı gördü. Dizginlerini çekip atı durdurdu. Birisi ona doğru yaklaştı. Tağay ona hitaben ejderhaya giden yolu sormaya başladı:

Cesur kişinin sözlerini dinle,
Bucül Şehri'nden cesaret içinde at sürerek çıktım.
Yolumu şaşırdım ve burada durdum,
Eğer hırslı olursam her işi yaparım!
Altımdaki oynayan atı padişah verdi,
Ejderha Bucül Şehri'ni çok korkutmuş.
Ejderhaya ulaşmak için gidiyorum,
O hangi taraftadır? Bana yolu göster!
Bucül Şehri'ni sevindireyim,
Ben Hisrav Şah'a yardım edeceğim,
Ona hizmet etmek için atının sırtında yola çıktım.
Bütün kötülükler benden uzak dursun,
Ejderha hangi dağda yaşıyor?
Gitmek için sana ejderhanın yerini soruyorum,
Altımdaki at gerçek tulpardır.

108. O insan bu sözleri dinleyince Tağay'a hitaben konuştu:

Bu hizmet kolay mı diye düşünüyorsun,
Belinde kahramanların kılıcı var,
Ejderhaya ulaşmak için boş yere can atıyorsun!
Ejderhanın orada yattığını bilmiyor musun?

Ejderha hakkında bir sürü boş laflar ediliyor,
 Kendin düşün, senin aklın başında mı?
 Nefes aldığında dağları içine çeker,
 O, eğlenmiş atları sivrisinek gibi ezer.
 Onun yanına gitmeyi sen neden kabul ettin?

"Ejderha" lafını ağzına hiç alma.
 Geri dön, senin ölüm saatin gelmiş!
 Atını sakın o tarafa yöneltme.
 Padişahlar bile bu işleri başaramazlar.
 Ejderhayı soruyorsun, onu ne yapacaksın?
 Sen ahmak mısın ki, ülkenden çıkıp geldin?
 Atını kamçılıyarak sen ne yapıyorsun?
 Hisrav Şah'ın birçok top ve silahları var,
 Padişahın mühimmatını sen biliyor musun?
 Kaç yıldan beri ejderha ile savaşıyor,
 O mel'unla başa çıkamadı.
 Ejderha, yaklaşan topları yerle bir ediyor,
 Akşam oluncaya kadar bir şehri yutuyor,
 Karşılaştığın herkes sana aynı cevabı verecek.
 Seninle de hesaplaşacak, bu yoldan gitme.
 Ejderha ile karşılaşmanın eceli gelmiştir.
 Bir dağ daha aşarsan ona ulaşırın,
 Ejderhanın toprağının sınırlarını geçtiğinde,
 Öleceksin, ölüme sen kendin gidiyorsun!

109. Tağay bunları dinleyince anladı ki kendisi ejderhaya giden yol üzerindedir. Kendi kendisine: "Ona soru sordum. O ahmak ise bana bir sürü yalan söyledi. Meğer o gün görmüş birisi değilmiş" diye düşündü.

Tağay: "Sen kendi yoluna git, beni de yolumdan etme" diyerek atını dağın eteklerine uzanan yola yöneltti.

Bu durumda o şahıs Tağay'a yan yan baktı ve giderken de şunları düşündü: "Bu ne biçim insan? Padişahın hizmetçilerinden midir? Söylenilenlere göre ejderha şehirden birisini önce kendisine bağlamış, sonra da onu yutarmış. Belki bu kişi de adını öğrenerek ejderhanın kendine bağladığı insanlardan birisidir? O ölecek! Denildiğine göre:

Ejderhanın kendisine bağladığı insana ne kadar geri dön desen de o geri dönmezmiş. Sanki onun gözüne bir kız görünürmüş. Muhtemelen bu da ejderhanın kendisine bağladığı insanlardan birisidir".

Tağay yoluna devam ediyordu. Tepeye çıktı ve etrafa göz gezdirdi. Tepenin biraz aşağısından Çarhin Gölü'nün yanında parlayan bir nesne görünürdü. Sanki vadiyi bir parıltı kaplamıştı. Tağay söyledi: "Tevekkül ile Allah'a dua ediyorum. Bu yatan ejderhadır. Atın dizginlerini bırakıp ona bir iki kez vuracağım. O, uzanmış sakince yatmaktadır. Şimdi beni duymadı. Rüzgâr gibi uğuldayarak onun üzerine atılacağım. Yanına ulaştığımda kılıcımı kafasına indireceğim. Eğer ölüm saatim gelmiş ise ölürüm. Artık ne olursa olsun!"

110. Kendi hayvancağızına eziyet verdi,
 Kırk bir kez kamçıyla sırtına vurdu,
 Atıyla beraber semaya kalktı,
 Tağay at koşturuyor, seviniyordu.
 Görülmez yıldırımın parıltısı gibi eğilmişti.
 Bir eliyle eyerin ön kaşından tutmuştu.
 Bu tulpar at onu şaşırtmıştı,
 At sürerek ejderhanın yanına geldi,
 Tağay onun büyüklüğünü görünce şaşırdı,
 Kılıcını ejderhanın kafasına vurdu.
 Ejderha onunla dövüşmüyordu,
 O, ejderhadan hiç korkmamıştı,
 Bir süre sonra atın dizginlerini çekti,
 Cesur Tağay iyice ejderhanın yakınına geldi,
 Ejderhaya yaklaşınca gördü ki,
 Büyük ejderha amacına ulaşamadan ölmüş.
 Saymaya çalıştı: kırk bir parçaya bölünmüştü.
 Ejderha hakettiğini bulmuştu.
 Kılıcını çekmeden ölünün yanına geldi.
 Şimdi başkan Tağay'a bakınız.
 Anında yere indi ve tekrar ata bindi.
 Kulak verin cesur Tağay'ın sözüne,
 Padişahın kızının yanına gidecek.

111. Tağay kendi kendine: "Ejderha çok önceden öldürülmüş. Acaba eli kolu bağlı olan kız, ejderhanın sağ veya ölü olduğunu biliyor mu? Onu bir işleteyim. Bakalım nasıl cevap verecek. Eğer razı olursa ellerini açar, ata bindirir götürürüm. Ne söylediğine bir bakayım. Ne söylüyorsa onu aynen padişaha bildiririm" diye hile yapmak düşüncesiyle atını koşturdu. Aftabay'ın yanına geldi. Onu aldatarak şöyle demeye başladı:

Ben Bucül vilayetinden bir pehlivanım,
 Baban Han'a hizmet etmek için buraya geldim.
 Ejderhaya görmediklerini gösterdim,
 Ejderhayı amacına ulaşmadan öldürdüm.
 Bucül Şehri'ni yeniden hayata döndüreceğim,
 Attan inip senin ellerini açacağım.
 Benimle beraber Bucül'e geleceksin,
 Anneni, babanı ve orada bekleyen halkı göreceksin.
 Ejderha yüzünden birçok eziyetler çektin,
 Seni düşünen hiç kimse yoktur,
 Şimdi sana yaptığım iyiliği bil,
 Ellerini açacağım, ata bineceğiz, şimdi yaşa!
 Şimdi sen benimle geleceksin!
 Uzun zamandan beri haksızlıklara uğruyorsun,
 Kaç günden beri üzüntü çekiyorsun,
 Burada yapayalnız kalmış hasret çekiyorsun.
 Şahın kızı, beraber gidelim şimdi.

112. Aftabay bunları dinledi ve Tağay'a hitaben bir kaç söz söyledi:

Bir ülkeden bir şahin çıkageldi,
 Şahin saldırarak tırnaklarını batırdı,
 Onun bu cesaretini Allah mübarek etsin,
 Şahinin tırnaklarıyla ejderha öldü.
 Söylediklerinin yalan olduğunu sen de biliyorsun,
 Beni aldatıyorsun.
 Hiç bir zaman haince davranma,
 Şimdi bunu öğrenmen iyi oldu.
 Eğer cesur isen boşuna burada bekleme.

Hemen buradan yola çık,
 Sağ olduğumu babama haber ver,
 Binip geldiğin atı hızlandır,
 Yalan sözün ne faydası vardır?
 Padişah babama haber verirsin,
 Sağ olduğumu halka duyurursun,
 Bu müjde için birçok hediyeler alırsın,
 Bir vilayetin hakimi olursun!"

Aftabay Tağay'a bu sözleri söyledi,
 Tağay onun söylediklerini kabul etti,
 Kendisi gelmeden önce ejderhanın öldüğünü biliyordu.
 Tağay yola çıktı, geri döndü.
 Cesur Tağay çok uzaktan Bucül'ün karartısını gördü,
 O şehre yaklaştığında,
 İnsanlar, ejderhanın yanından döndüğünü gördüler:
 "Tağay geri dönüşü olmayan yerden döndü,
 Ejderhaya yaklaşmaya cesaret edebildi mi?
 Hiç olmazsa gölgesini görebildi mi?
 Tağay böyle bir iş yapabilir mi?
 Hizmet etmek ve padişahın hediyelerini almak,
 Bu dilenci işi değil!
 Kendini isbat etmek ve geri dönmek".
 Halk arasında böyle konuşmalar oluyordu,
 Tağay padişahın sarayına ulaştı.
 Hizmetçiler koşup onun atını tuttular,
 Tağay'ı tahtın yanına getirdier.

113. Tağay tahta yaklaştı ve padişahın huzurunda durdu. Görüştüler, birbirlerine hal hatır sordular. Padişah, Tağay'ın geri geldiğini görünce, yola salarken onun için söylediği: "Kıyamet gününe kadar benim oğlum ol" sözünü hatırladı ve Tağay'a sordu:

- Tağay söyle, ne gördün, ne öğrendin?

O zaman Tağay, padişaha hitaben söylemeye başladı:

O gün atımı eyerleyip size hizmette bulundum,
 Arkamdan birçok laflar söylendi. iftiralar atıldı,
 Fakirlerin başkanı ölüme hazırды.
 Derelerde, tepelerde, çöllerde at koşturdu,
 Cesaretle ejderhanın üzerine gitti,
 Ona atın sırtında yaklaştım
 Düşmanın başına kılıç indirdim.
 Önce kılıcımı çektim, sonra öğrendim,
 Gördüm ki ejderha ölüdür,
 Canlının değil, kendimi ölünün önünde buldum.
 Şahım, gittim ve kızınız Aftabay'ı gördüm.
 O sağ ama elleri bağlıdır,
 Bağlı kız hizmetçileri ve annesini
 Hatırladı ve onları sordu.
 Böylece tek başına sahrada kaldı.
 Boşuna oturup konuşmaya ne gerek var?
 Bırak hizmetçi kızlar gidip elini ayağını açsınlar.
 Tağay size çok şey anlattı,
 Sizin için karşılıksız hizmet yaptı ve geri döndü.

114. Tağay: "Size karşılıksız hizmet yaptım" deyince Padişah da:
 "Karşılıksız hizmetin mukabilinde benden ne diliyorsan dile" dedi.

O zaman Tağay söyledi:

- Ben sizden ne dileyeyim ki? Eğer hizmetim mukabilinde sizden
 birşey almak isteseydim elbet birşey talep ederdim. Bana "benden birşey
 dile" demeyiniz. Bana birşey verecekseniz siz de karşılıksız vermelisiniz.

Padişah konuştu:

- Sen akıllı olduğundan dilencilerin başkanı oldun.

Tağay'a seçme hakkı tanımayarak onu kale beyliği gibi çok önemli bir
 göreve tayin etti.

Tağay kale beyi oldu. Padişahla kale beyi olarak vedalaştı ve
 huzurdan ayrıldı. Kendi dilencilerinin yanına döndü. Padişah, Tağay'dan
 duyduklarını sevinçle hanımına anlattı. Hanımı iki hizmetçi kızla birlikte
 arabaya bindirdi. Onların yanına çok sayıda hizmetçiler de verdi ve onları
 Aftabay'ın yanına gönderdi. Arabayla aynı gün kızın yanına gittiler.
 Aftabay'ın annesi arabayla giderken şunları söyledi:

115. "Kaygı ve elemi başımdan bir atabilseydim,
 Evimin neşesi biricik çocuğumu
 Görmedikçe yolda huzur bulamam,
 Güzel kızım dünyaya yeniden döndü.
 Kaç günden beri yapayalnız, bağlı kaldı,
 Aftab burada ve ben saltanat sefasındayım,
 Saray ve haremlik benim için zindan oldu.
 Yolda o birçok sözler söyledi,
 Eli kolu bağlı Aftabay'ın çadırına ulaştılar.
 Arabanın üzerinden çocuğunu görünce atıldı
 "Yavrum" diyerek biricik kızıyla kucaklaştı.
 Hizmetçi kızlar elini kolunu açtılar,
 İçlerini dökerek hepsi birden ağladı.
 Birbirlerinin hal ve hatırlarını sordular.
 Annesi Aftabay'ı giyindirmeye başladı.
 Onu alıp hizmetçi kızlarla geri döndü,
 Sağ salım Bucül Şehri'ne ulaştı.
 Padişah, kızını sağ salım gördü,
 O, kendi meskeni olan haremlığe döndü.
 Ejderhanın korkusundan henüz kendine gelmemişti,
 O geri döndü, babasını ve bütün akrabalarını gördü.

116. O gece hepsi birbiriyle görüşüp konuştuktan sonra yattılar. Şafak söktüğünde padişah adına bir ferman okundu: "İnsanlar matem giysilerini çıkarsın eğlensinler; kendi işleriyle uğraşsın, çarşıya gitsin, alışverişe başlasınlar!" Çarşayı özlemiş insanlar gün doğmadan önce bu haberi duyunca meydanda toplandılar. Pazarlar kuruldu, Bucül şehri insanlarla doldu.

Güneş iyice yükseldi, vakit öğle oldu.

Aftabay Rüstem'i unutamıyordu. Ona söylemiş olduğu: "ben seni ararım" sözünü hatırladı. Aftabay kendi kendine "Rüstem'i çarşıda bir arayayım. Muhtemelen oralarda dolaşıyordur. Ona bir bakayım" diye düşündü. Güneş doğunca, yanına hizmetçi kızları da alarak çarşıya gezmeye çıktı. Tüm insanları gözden geçirerek Rüstem'i aradı ve söyledi:

Akşam olunca çok efkârlanıyorum,
 Nerede olduğunu kimse bilmiyor,
 Kalfalar tezgâhlarında oturmuş.
 Bütün tezgâhları aradı,
 Hizmetçi kızlarla küçük hanım.

Aftabay'ın güzelliği,
 Ay'dan da daha güzeldir,
 Başına sardığı örtü,
 Rüzgârda sallanıyordu.
 Her tarafa uzun uzun baktı,
 Rüstem Han'ı göremedi.
 Ümidini kaybetmeden arıyordu,
 Yanındaki hizmetçi kızlar yüzünü kapatmasını diliyorlar.

İçlerinden bazıları sevindiler,
 Gülüp oynayarak zülüflerini açık bıraktılar.
 Güzelliği dolunay gibidir,
 Kaşları keman gibi eğilmiştir.
 Aftabay ve hizmetçi kızları,
 Gölde çalkalanan su gibi ses çıkardılar.
 Dişleri pahalı inci gibiydi,
 Gezerek Bucül Şehri'ni gözden geçiriyordu,
 Kendi kızlarıyla berabermiş gibi,
 Registan'daki çarşıya gittiler.
 Gezerek tüm şehiri dolaştılar,
 Akşam namazına kadar aradılar,
 Rüstem'den bir haber alamadılar.

Küçük hanım çok üzüldü;
 "Haber alamadım, onu göremedim,
 Her tarafa baktım, bir haber alamadım,
 Görüp durumunu öğrenemedim,
 Çarşıda ona rastlamadım,
 Onunla konuşamadım, bir soru soramadım".

Bunları söyledi ve eve döndü,
 Akşam uzandı yattı, ertesi gün şafak söktü,
 Aftabay sabah erkenden emretti:
 "Tüm erkekler toplanıp gelsinler".
 Bütün halk oraya toplandı,
 Hepsi sırayla onun önünden geçtiler,
 Zülüfleri yanağına dökülü kız bakıyordu,
 Şahin Rüstem burada yoktur.
 Buraya gelen erler
 Sırayla onun önünden geçtiler.

117. Böyle olunca padişah sordu:

- Herkes gelmiş mi?

Bir kişi ona: "Aksaray'da bir kişi vardır. Ona: "Sen ne işle uğraşıyorsun?" diye sorulduğunda o da: "Ben at alır satarım" diye cevap verdi. Lâkin o hiç de at alış verişiyle uğraşan insanlara benzemiyordu" diye cevap verdi.

Padişah: "O kişiyi getirin" diye emir verdi. Hizmetçi gitti ve onu getirdi. Aftabay'ın elinde elma vardı ve beklenti içindeydi. Rüstem onun önünden geçtiğinde Aftabay elmayı ona attı. Padişah Rüstem'i yanına çağırdı. Hepsi biliyordu ki bu, ejderhayı öldüren yiğittir. Hepsi onun için dua ve niyazlarda bulunuyor, şükrediyorlardı.

Hısrav Şah Rüstem'in yüzüne bir göz atıp konuşmaya başladı:

118. Sen hangi ülkeden, hangi yurttansın?

Hangi ülkede hangi şahın oğlusun?

Söyle, hangi memleketten geliyorsun?

Benim saltanatımın varlığı sana lâyıktır,

Kızım Aftabay ile evlenmeyi kabul et.

Cesaretinle ejderhayı öldürdün,

Bir bilsen ne kadar insan sevindi,

Şimdi sen şahlık azametine lâyıksın.

Hangi işlere muktedir olduğunu isbat ettin.

Seni sevindirebilmek için ne desen yaparım!"

Rüstem Beye daha birçok şey söyledi,

Şah'ın sözleri Rüstem'in aklına yattı.

Sonunda o, Rüstem Bey'i razı etti,
 O zaman Şah, halkı topladı,
 Kendi kızını Rüstem'e verdi,
 Halk arasında günlerce düğün yapıldı,
 Onu padişah yaptı, kendi tahtına oturttu,
 İstemese de, zorla padişahlığı ona devretti.

119. Rüstem, Aftabay ile evlendi ve padişah oldu. Padişahın hediye ettiği kaleyi Tağay'a verdi ve ona: "Kendi halkını idare et, zulüm ve eziyet verme" dedi. Rüstem Bucül'de iyice tanındı.

Tağay, hizmeti karşılığında kalenin sahibi oldu. Rüstem Bey'den kalenin idaresini aldı ve tüm fakirleri oraya topladı. Kendisine hediye edilen kaleyi idare ediyordu. Dilenci arkadaşlarından birini mirşab, bir kısmını memur, bir çoğunu da saray görevlisi olarak tayin etti. Bütün vazifeleri kendi fakirlerine vererek hakimiyet sürüyordu. Padişahın bazı adamları Tağay'ın bu işine gülüyor ve konuşuyorlardı:

- Tağay bu işi bilseydi, bu görevlere tecrübeli, zengin adamları tayin ederdi. Sen ise tüm kumarbazları, uyuşturucu bağımlılarını, çığırtkanlar, hayatta kendi yerini bulamayanları memur ettin. Aç dolananlar şimdi yüksek mertebelere ulaştılar. Onlar büyük işlerden ne anlarlar?

Tağay bunları dinleyince cevap verdi: "Kibirlenerek halka zulmeden insanlar bize gerekmezler! Eğer padişah vergi koyarsa, benim memurlarım da onları halktan toplayıp sayabilir. Bunlar dilenci olarak sizden daha iyi hesap bilirler. Hiç kimseye zulmetmeyecek, korkutmayacaklar. Onlar: "Herkes kendi insanımız, biz dost ve arkadaşız" diyorlar ve birbirlerini anlıyorlar. Bunun için memurlarımı arkadaşlarım arasından tayin ettim. Önceden onların başkanıydım, şimdi de başkanları olarak durmaktayım. Eğer siz bana kale beyi diyorsanız, öyle demeye de hakkınız var. Başkan olduğum zaman yaptığım şeyleri yapmaya devam edeceğim. Bildiğim iş yapmak isterim. Padişahın vergilerini tümüyle vereceğiz. Tağay bütün işlerini bu tavırla yapmaya başladı.

120. Rüstem, Bucül'de üç gün padişahlık yaptı. Bir gece Aftabay'la beraber yatarken bir ah çekti. Aftabay sordu:

- Sen neden ah çektin? Acaba benden başka bir sevgilin mi var?
 Rüstem cevap verdi:

- Hayır, başka bir sevgilim yok. Bu şehire tuz ve sabun almak için gelmiştim. Burada padişah oldum. Annem, iki taziyle birlikte Bahra Dağı'ndaki Akrobat sarayında kaldı. Öğle vakti gidip öğle vakti döneceğim demiştim. Şimdi düşünüyorum da ben buraya geleli üç buçuk ay oldu. Uykum kaçtı. Bilmiyorum ki acaba annem nasıldır?

- Aftabay söyledi:

- Öyleyse sabahleyin at ile git anneni ve tazıları getir.

Rüstem "peki" dedi ve yattı. Ertesi gün sabah olunca yolculuğa hazırlandı ve hızlı koşan atına bindi. Kendi kendine: "Kendi isteğimle padişah olmadım. Zaten buraya padişah olmak için gelmemiştim. Benim babam da padişaktır ve onun gaddarlığını kendimde de hissettim. Padişahların olduğu yerde iftiralar olur. Ben de iftira kurbanı mı olayım? Kendi saltanatını idare et" diye düşünerek Aftabay'a birşey söylemeden onunla vedalaştı. Üç gün idare ettiği padişahlığı ona devretti ve yola çıktı.

121. Sultan Han'ın Aktaş'ta Hürayim'e düşmanlık güden iki büyük hanımı hergün zalim kadının mağarasına geliyorlar ve ona:

- "Sen Hürayim'i ve Rüstem'i öldürdüğünü söylüyorsun. Bu yalanmış. Onların başka bir vilayette yaşadıklarını duyduk. Onlar birgün geri dönerlerse başımıza bela olurlar. Ya onları gerçekten öldürmelisin ya da bizden aldığın paraları geri vermelisin" diye bağırırlardı.

Onların öfkeleri yatışmayınca ihtiyar kadın önüne kırk bir tane nohut aldı ve fal açmaya başladı. Fala göre Rüstem Bucül Şehri'nde, Hürayim ise Bahra Dağı'nda Akrobat'tadır.

İhtiyar kadın ağaçtan at, kağıttan kanatlar ve çelikten pervane yaptı. Atın kulaklarını büktü ve gökyüzüne doğru havalandı. Bahra Dağı'na ulaştı. Atın sol kulağını büktü ve yere indi. Atı nehrin kıyısına bıraktı. Akrobat'ın kapılarını açtı ve içeri girdi. İki tazısı da yanında olan Hürayim oturmuş yola bakıyordu.

Hürayim, kendi vatanında önceden gördüğü bu kadına sorular sorarak şu cevabı aldı.

- Yavrum, herşey Allah'ın elindedir. Kendi ülkenden ayrılarak böyle tehlikeli bir yerde yaşıyorsun. Senin Rüstem'in nerede?

Hürayim cevap verdi:

- Rüstem, tuz ve sabun için gitti. Öğle vakti gitti ve ertesi öğle vakti döneceğini söyledi. Aradan üç buçuk ay geçti ama ondan henüz bir haber yoktur. Bilmiyorum ki acaba oğlumun başına ne geldi?

O zaman ihtiyar kadın: "Ben geri dönmeliyim. Sen bizim padişahın huyunu biliyorsun" dedi.

Hürayım yalnız kalmaktan usanmıştı. İhtiyar kadından ayrılmak istemiyordu. "Rüstem şimdi gelip çıkar, onunla görüşür sonra gidersin" dedi.

Yaşlı kadın kötülükler düşünere Hürayım'le çok muhabbet etti. Hürayım'i alarak devlerin meskenini göstermek için onu yer altına götürdü. Hürayım'i oraya itiledi. Boyun ve ayaklarına kelepçeler vurdu, giysilerini çıkardı, kendi giysilerini Hürayım'e giydirdi. Kırk odanın hepsini de kilitledi ve çıktı. İhtiyar kadın bir dua okudu ve Rüstem'in annesi Hürayım'in aynısı oldu. İki tazi köpeğini ise muhtelif yerlerde zincire vurdu. Hürayım'in her zaman beklediği yerde oturarak Rüstem'in geleceği yola bakmaya başladı.

122. Tam o sırada Rüstem de yakınlaşmakta, dağı aşip inmekteydi. Annesini gördü. İki tazi köpeği bağlı olarak yola bakıyorlardı.

Rüstem kendi kendine: "Annem sağ salımmış. Gitmekle hiç iyi yapmadım. Beni sabırsızlıkla bekliyormuş" diye düşündü. Rüstem yakınlaştı. O hilekâr kadını tanımadı ve kendi annesi zannetti. Annesinin kılığına giren yaşlı kadın şunları söylemeye başladı:

Sana sitem etmek istesem, benim tek oğlumsun.
Nasıl sitem etmeyeyim ki kötü huylu oldun.
Git, genç ölesin, yüzünü görmek istemiyorum.
Seni ak sütümle beslediğime üzülüyorum,
Annen olsam bile her söylediğini kabul etmeyeceğim!
Üzüntüler kılıcı kalbime saplandı.
Ayrılık hançeri göğsünü parçaladı,
Sen gittikten beri üç buçuk ay geçti.
Oğlum olsan bile sözlerine inanmayacağım.
Yardımcısı kadı ile beraber gece yolculuğunda olur,
Yaralı at yığdın hiç bir işine yaramaz.
Akrabat'ın sahibi gece döndü,

Git, senin yüzünü görmeyeyim!
 Beni terkedip üzüntülere mahkum ettin.
 Bilki seni besleyen ak sütümü lanetledim,
 Şimdi burada bekleme, hemen çık git.
 Yavrum olsan da yüzünü görmek istemiyorum!
 Beni "anne" diye çağırma, bana yakınlaşma,
 Bana öz çocuğum gibi sevgi gösterme!
 Sen gerçekten bir avarasin,
 Yalnız kaldım ve takatim kalmadı,
 Senin böyle sarayın bana gerekmez!

123. Yaşlı kadın böyle söyleyince yüzünü çevirdi. Rüstem kendi kendine: "Gitmekle ne kötü yapmışım. Annem çok kötü günler geçirmiş. Ne olursa olsun herşeyi unutacağım", -diye düşündü ve söyledi:

Allah'ım kendi kulunu sağ salım koru,
 Aziz anneciğim, ne yapmalı ben avare oldum.
 Eğer bugün incinirsen, yarım sevineceksin.
 Anneciğim, suçum ne olursa olsun beni affet!
 Oğlunun söylediklerini dinle,
 Herşeyden habersiz olarak uzun yola çıktım,
 Çok gittim, Bucül Ülkesi'ne ulaştım.
 O ülkede bir ejderha öldürdüm,
 Hisrav Şah'ın kızıyla evlendim.
 Padişah olarak Bucül'de üç gün kaldım.
 Anneciğim, suçum ne olursa olsun beni affet.
 Gittiğim için ben de üzülüyorum.
 Seni terkettiğimden dolayı çok endişelendim.
 İşte bugün geldim ve seni buldum.
 Dünya fani, sen onun faniliğini düşündün,
 Kıyameti düşünerek tatlı canını üzüyorsun.
 Akrobat'ın sahibi akşam döndüyse,
 Sen tazıları niçin bağladın?
 Anne, köpeklerin ikisi de bana sadık idiler,
 Düşman gelecek olsa yanımdan ayrılmazlardı.
 Anne, sen bu tazıları niçin bağladın?

Tazıları bağıladığın için kalbim parçalandı!
 Ne yapıyorsan yap, herşey senin iradene bağlıdır.
 Bana sitem etme, sakın ol!
 Sen yeniden benimle olacaksın,
 Anne, keder ve kaygılar seni terketti,
 Beni görmüyormuş gibi gezip dolaşıyorsun!

124. Annesi bunları dinleyince yeniden söylemeye başladı:

"Yalnızlıktan dolayı kalbim parçalandı,
 Gözlerimden gece gündüz yaş aktı,
 Tazılardan bahsetme, moralim bozuluyor.
 Sonbahar olmasa, bahçede güller solmasa,
 Allah senin aklını başından almasa.
 Bu yerlerde tazılar için yiyecek yoktu,
 Onlar yavaş yavaş saldırgan olmaya başladılar,
 Sakın tazılardan bahsetme, moralim bozuluyor.
 Ben günahkâr olsaydım onlar beni yerlerdi.
 Gece gündüz onları nasıl sakinleştirebileceğimi düşündüm,
 Tazıları hile ile bağladım.
 Tazılardan bahsettiğinde gözlerim yaşla doluyor.
 Canım yavrum, bu tazılar mahvolsunlar,
 Git, genç ölesin, senin yüzünü görmeyeyim,
 Ben senin için artık önceki gibi olmayacağım".

İhtiyar kadın bunları söyledi ve yüzünü çevirerek gitti.

125. Rüstem kendi kendine: "Görüldüğü gibi annem çok sinirlenmiş. Ne söylesem beni affetmiyor" diye düşündü. Attan indi ve atını bağlayarak annesine yaklaştı. Annesine bütün inceliğiyle herşeyi anlatmaya başladı ki kalbini yumuşatabilsin.

Annesi söyledi:

- Oğlum sen "Çarhin Gölü'nde ejderha öldürdüm, Bucül Şehri'nde üç gün padişahlık yaptım. Hisrav Şah'ın kızını aldım" diyorsun. Üç buçuk ay gezip tozdun da böyle bir yalanla mı gelip karşıma çıktın. Beni böylece kandırmayı mı düşünüyorsun? Beni kandırıcaksan başka birşey

düşünemez miydin? Senin babanın adı Sultan Han idi. Beni henüz tam olgunlaşmadan ona nişanladılar. Bir tane ipek ipim vardı. Babanın elve ayaklarını çok sıkı bir biçimde bağlardım. Baban onu parçalayabilirdi. Sen henüz baban gibi olamamışsın. Sen bunu yapamazsın.

Rüstem dedi:

- Anne, eğer ipin yanında ise beni de bağlamaya çalış. Eğer onu parçalarsam bu demektir ki babam gibi olmuşum. Eğer parçalayamazsam ipi sen açarsın ve beni serbest bırakırsın.

- Yavrum, iplerini çözmem de sana hiç eziyet verir miyim?

Hilekâr yaşlı kadın, gerekli olan her şeyi özenle saklamıştı. O, ipek iple Rüstem'i iyice bağladı. Rüstem ipi çekti ve ip sık bir şekilde bedenine yapıştı, kemiklerine işledi. Annesine "ipi aç" deyince annesi kulak vermedi ve yüzünü çevirip gitti. Eli, kolu bağlı Rüstem annesine hitaben konuştu:

126. "Kalbim alevleniyor, bedenim ateşler içinde yanıyor.

İp sıkıştı, kemiklerime kadar işledi.

Anne tövbe ettim, ellerimi aç,

Biricik oğlunun ne zaman öleceğini mi bekliyorsun?

Biricik oğluna hiç acımaz mısın?

Böyle davranmakla biricik oğlunun ölümünü mü istiyorsun?

Üzerine mavi giysiler giyinmişsin.

Annesinin dışında çocuğun başka yakını yoktur,

Kendi çocuğuna hiç merhamet etmedin,

Anne, çok acımasısın artık kollarımı aç!

Ne emredersen senin için onu yaparım,

Gece gündüz sana hizmet edeceğim,

Anne, suçumu affet, ellerimi aç!"

Rüstem bu sözleri söyleyerek ona baktı,

Annesi o sırada gidiyordu.

"Annem zannedip kalbimi düşmana teslim ettim,

Meğer bu hilekâr kadınmuş, başıma bela aldım!

Hile ile benim işimi bitirdi,

Hilekâr kadın şimdi kafamı vuracak.

O annem olmuş olsaydı bana acırdı,

Ona itaat ettim, ellerimi bağlamasına izin verdim,

Bağlı olarak ölüm şarabını içeceğim.

Ayağıma bir diken battığında,
 Annem yüz kere ah çekerdı.
 Şimdi anlıyorum, bu hilekâr kadın benim düşmanımış".
 Bir kelime Rüstem Han'ın ellerini bağlamaya yetti,
 Ona inandığından şimdi pişmanlık duymaktadır.
 Bağlı olduğu için arzuları gerçekleşmeyecek,
 İmdat diliyor ama bu bir çözüm müdür?
 Şimdi düşman ona görmediklerini gösterecek,
 Kılıç çekmeden göğsünü kana bulayacak.
 "Elim kolum bağlı, şimdi ben ne yapabilirim?
 Kafamı vuracak ve amacıma ulaşmadan öldürecek.
 Hile ile benim aklımı çaldı,
 İşte bu benim son saatimdir.

127. Hilekâr kadın istediği herkese dönüştürüyordu.

Bu sarayın altında "Kızıl dev" diye bir dev vardı ve zindanda idi. Yaşlı kadın, Kızıl devin zindanına gitti. Kızıl dev baktı ki yukarıda bodrumun yanında boynu genç üzüm ağacının dalı gibi, fıstık gibi küçük ağzlı, uzun boylu, etli butlu güzel bir kız görünmektedir.

Dev ona baktı ve: "Senin sevimli arkadaşın olayım beni buradan çıkar" dedi. Kadın onu çıkarmadı.

- "Senin abin olayım, beni çıkar!" dedi.

İhtiyar kadın bu sözlere de önem vermedi.

- "Öyleyse kocan olayım, beni çıkar!" dedi.

İhtiyar kadın ip alıp dev kuyudan çıkardı. Ve ona hitaben söyledi:

- Şimdi bak sana ne söyleyeceğim. Benim bir oğlum var. Onu ipe bağladım. Eğer onu öldürmezsen bizim eğlenmemize, bu dünyadan lezzet almamıza izin vermez.

Dev söyledi:

- Onun bağlı olarak durduğu yeri bana göster. Onu yalnız öldürmekle yetinmem, küçük parçalara ayırırım.

Yaşlı kadın Rüstem'i bağladığı yeri ona gösterdi. Dev, baltasını ve doksan batmanlık gürzünü alarak Rüstem'i öldürmek için onun yanına gitti.

Uzakta bir karartı belirince Rüstem, devin yaklaştığını gördü. Gözlerini genişçe açarak sert bakışlarını devin üzerine dikti. Dev, yaşlı kadının yanına geri döndü. Yaşlı kadın söyledi:

- Neden geri döndün?

Dev konuştu:

- Ah, senin oğlun mahvolsun! O kuvvetli ve görkemli korkacak insana benzemiyor. Yalnızca bir kere baktı. Çok keskin bakışı varmış. Az kalsın yüreğim kopacaktı.

Yaşlı kadın: "Sen korkakmışsın. İnsanlar, devlerin insanları çok korkutmasından bahsederler. Ben önden giderim. Eğer korkuyorsan arkamdan gel" dedi ve gitti.

Yeniden bir karartı görüldü. Rüstem bakınca annesinin geldiğini gördü. Arkasında bir dev vardı. Rüstem kendi kendine: "Hiç birşey bilmeden konuşuyormuşum. Bu benim annemmiş. Yalnız kalınca devle anlaşivermiş. Şimdi ise beni onun görkemiyle korkutmak istiyor. O artık elimi kolumu açar benim" diye düşündü. Yaşlı kadın yerden bir avuç toprak alarak Rüstem'in gözlerine üfledi. Rüstem kör oldu, birşey görmüyordu.

Yaşlı kadın deve söyledi:

- "Gözü olmayanın yüzü de yoktur" derler. Şimdi korkma onu vur!

Dev, vurmak için hazırlanarak dökme demir gürzünü kaldırdı. Fakat Rüstem'in güzel vücudunu görünce kendi kendine "Bu yiğit onun oğlu değildir. Oğlu olsaydı, böyle bir yiğidi öldürmeye onun eli hiç kalkar mıydı?! Kim biliyor? Böyle bir oğlu tanımayan kadın bana nasıl sadık kalsın" diye düşündü. Vuran el zayıf düşmesin diye bağırarak doksan batmanlık gürzüyle bir darbede kadını yere serdi.

Yaşlı kadın darı gibi etrafa serpildi.

Dev, Rüstem'in ellerini açtı, tazılarını serbest bıraktı. Sonra Rüstem'in atını getirdi. At, çimende otlamağa başladı.

Rüstem hiçbirşeyi görmüyordu. İki tazi gelerek onun yanında oturdular. O zaman dev, Rüstem'e hitaben şu sözleri söyledi:

128. "Hayatımın sonuna dek bizi yaratana inanacağım.

Kendi huyumdan dolayı ottan da aşağı oldum.

Garip dostum, senin durumunu Allah'a havale ettim.

Allah şahittir ki ben sana arkadaş oldum.

Kızıl devin sözlerine kulak ver,
 Kendi amacına ulaşmadan hilekâr kadının eline düştün.
 Yardıma muhtaç olanların durumuna herkes acır,
 Ben İrem Bağı Ülkesi'ne gidiyorum.
 Garip dostum beni dinle,
 Yüce Allah sana açık göz verirse,
 İrem Bağa gel beni ara.
 İrem Bağda yedi kardeş devler vardır,
 Yedisi de sınırsız derecede kuvvetlidir.
 Beni kuyuya attılar, esir ettiler,
 Bu devlerden benim putumu¹ al.
 Kuyudan yeni çıktım ve hemen gideceğim.
 İrem Bağa gitsem de bunun bir faydası yoktur,
 Tek başıma bir işin üstesinden gelemem,
 Seni sabırsızlıkla bekleyeceğim!
 Garip dostum, senin durumunu Allah'a havale ettim.
 Buradan gidinece seni sabırsızlıkla bekleyeceğim,
 Kocaman devlerin arasında bana yer yoktu.
 Arkadaşım, bu zor olsa bile beni ara,
 Yüzbin dev bile sana eş olamaz,
 Büyük cesaretin varmış, bunu hissettim,
 Devlerle karşılaşsan korkusundan hepsi kaçarlardı.
 Ben kendi bedenimdeki kalbime zulmettim.
 Sonbahar geldiğinde kuzgunlar çiçeklerin üzerine iner,
 Eğer sen gelmezsen amacıma ulaşmadan ölürüm,
 Keşke İrem Bağ'daki düşmanlarımı öldürebilseydim!"
 Kızıl dev bu sözleri söyleyince,
 Semaya kalktı ve uçtu.

129. Dev uçup gittiğinde Rüstem, yanında tazıların oturduklarını hissetti. Tazılara bir iki söz söyledi:

Sadakatlılar, şimdi söyleyeceklerimi dinleyin,
 Bana yakın gelin, fazla uzakta durmayın.

¹Put: Burada devler tarafından Kızıl devden çalınmış güzel kız anlatılmaktadır. Güzel kız (peri) uğruna devler arasındaki mücadele motifi Özbek destanlarında çok yaygındır.

Köpekcikler beni yol ile götürün!
 At koşturduğumda dağların vadileri yankılanır,
 Aktaş Ülkesi'nin meşhur beyi garip düştü.
 Ne yapmalı, burada çok mustaribim,
 Üzüntüden al yüzüm soldu.
 Benim gömülmemiş cesedim burada kalmasın,
 Tazılar, ben zavallıyı alın buradan gidelim!
 Rüstem'in yardımı ihtiyacı vardı ve şaşkındı,
 O sırada iki tazi önden gitmeye başladılar,
 Rüstem'de onların arkasından gitti.
 Kaleden çıktılar ve yola düştüler.
 "Sadıklar, siz diğer yerleri tanımıyorsunuz,
 Zavallıyı Aktaş Şehri'ne götürün!"
 Rüstem, tazılarla kuru çölde ilerliyordu.
 Yolda ağlıyor, Allah'dan yardım istiyordu,
 Onun başına ne belalar gelmişti.
 Tazılar ona hizmet ediyorlardı.
 Uzun süre kuru çöl ile yürüdüler.
 Orada bulunan bir mezarlığa ulaştılar.
 Rüstem, tazıların mezarlığa geldiklerini hissetti,
 Rüstem bir mezarlıkta olduklarını anladı.

130. Rüstem biliyordu ki çölde eski çağlardan kalma bir mezarlık vardır. Kazılmış bir mezara yaklaştı. Tazılar oradan uzaklaşmıyordu.

- Ey yavru köpekcikler, siz, ben zavallıyı nereye getirdiniz? Ne olursa olsun bana hizmet ettiniz, çölde terketmediniz. Burada benim gibi insanlar yatmaktadırlar. Beni, burada uyuyanların ve benim gibi yalnız olanların yanına getirdiniz" deyip tazılara hitaben bir kaç söz söyledi:

"Köpekcikler, benim gibi evsiz olmayın.
 Kendinize yiyecek bulun, burada mahvolmayın.
 Ben açık mezara girip orada uzanacağım,
 Ben bundan sonra ölmüşlerle olacağım.
 Buradan Bucül Şehri'ne gidin,
 Kendiniz için yaşayın, kendinize yiyecek bulun.
 Burada kalarak acınızdan ölmeyin,

Beni insanların yanına getirdiniz.
 Böyle günlerde bana yardım ettiniz,
 Tazılar gidiniz, memnun olacağım,
 Varıp Bucül Şehri'ni bulunuz!"

Diye söyledi zavallı Rüstem,
 Tazılar onun yüzüne baktılar.
 Tazılar konuşamıyorlar,
 Rüstem'in yanında dönüp dolaşıyorlar.
 Tazıların gözlerinden sel gibi yaş akmaktadır.
 Rüstem'in söylediklerini anladılar.
 Dinlediler ve Bucül Şehri'ne yöneldiler,
 Rüstem Bey yalnızca onlara ümit besliyordu.
 Rüstem ölümler arasında yalnız kaldı.
 Uzun süre tazıların ardınca baktı.
 Tazılar Bucül'e gidiyorlardı.
 Köpekçikler yola düşmüş gidiyorlar.
 Koşarken bazen ileriye doğru zıplıyorlardı,
 Onlar Bucül Vilayeti'ne koşuyorlardı.
 Tazılar Bucül'e girdiler,
 Hayvancıkların gidecekleri yerler yoktu,
 Sahipleri yoktu, ne yapacaklarını bilmiyorlardı.
 İkisi de üzüntü içinde bekliyorlardı,
 Onlar evsiz, sahipsiz gezip dolaşıyorlardı.

131. Tazıların başlarını sokabileceği bir yer yoktu. İnsanlar her yerde üzüntü içinde oturmuş, köpekleri görünce: "Bunlar herhalde bir yerlerden gelmiş sahipsiz köpeklerdir" diye düşünerek onlara ekmek verirlerdi. Ekmek çok yığıldığında tazılar onları Bucül'den çıkararak mezarlıktaki Rüstem'e getirirlerdi. Günde bir kez Rüstem'in yanına geliyorlardı.

O zaman halk arasında: "Bucül Şehri'ne iki evsiz tazi gelmiş. Çok akıllıarmış. İnsanların onlara verdikleri yiyecekleri götürerek bomboş olarak şehre dönüyorlarmış" diye bir söylenti yayıldı.

132. Halk arasında konuşulanlar Aftabay'ın kulağına ulaştı. Her gün yola bakıyor ve kendi kendine: "Sultanım niçin geç kaldı?" diye düşünürdü. Tazı köpekleriyle ilgili söylentileri duyunca: "Beyim gitti ve geç kaldı. Geri döneceği zaman bitti. Belki de buradan gidince kendisinden daha güçlü birisiyle karşılaştı. Belki de terkedilmiş bir mezarlıkta gezip dolaştı, sonra da düşüp öldü. Halkın bahsettiği tazılar onun olmasın? Onları bir görsem" diye düşündü. Zamanını bu düşüncelerle sarayda geçiriyordu.

Bir gün köpekler onun sarayının önünden geçtiler. Aftabay iki tazının gittiğini gördü. "Bunlar acaba konuşulan tazılar mı?" diye düşündü. "Ne olursa olsun onlarla konuşacağım. İnsanların söylediklerine bakılırsa onlar talim görmüşler. Eğer bunlar farklı köpekler ise ben onlarla konuşurum. Sonra da giderler". Bunun üzerine Aftabay tazılara hitaben Rüstem'i sordu:

133. Sadıklar, beni dinleyin,
Adı Rüstem kendisi ise bahadır idi,
O gitti, bense burada bihaber kaldım,
Tazılar, nerede olduğunu biliyorsanız eğer haber verin!
Ben hanım, canımı ona feda ettim,
Adı Rüstem'di, Aktaş'ın hanı idi.
Rüstem Bey benim sarayımda yaşardı,
Tazılar, nerede olduğunu biliyorsanız eğer haber verin!
Çektiğim şunca üzüntüye acıyın,
Bilmiyorum, acaba Aktaş'a mı gitti?
Ben Rüstem Bey'in karısıyım,
Sabırsızlıkla yola bakıyorum.
Nerede olduğunu biliyorsanız eğer sevgilisine söyleyin!"

İki tazı saraya doğru geri döndüler,
Tazıların gözlerinden sel gibi yaşlar akıyordu.
Aftabay'ın bu sözlerini işittiler,
Köpekler anladılar ki burada onların sahibi var.
Yalnız bunu söyleyemiyorlardı.
Aftabay bu tazılara bakıyordu,
Tazılar sarayın köşesini dönüp durdular.

Rüstem Bey'in adını işittiklerinde,
 Gözlerinde nisan yağmuru gibi yaş akıyordu.
 "Bu tazılar benim ağamındır" dedi.
 Tazıların ardından çıkıp gelecek.
 Sadıklar, beni sevgilime ulaştırın.
 Ölüm anında beni hayata o döndürdü!
 O sağ ise gidip halini bir sorayım.
 Ölmüşse ben de onunla beraber ölürüm.
 Bu fani dünyanın bana ne lüzumu var?
 Beni beyimin yanına götürün!
 Ağamdan dolayı ben aklımı şaşırdım.
 Akrabalarım benden bir haber alamasınlar.
 Gönül arkadaşım yanıbaşımda değil.
 Haddinden fazla üzüntü içindeyim,
 Beni götürün, yürüyerek gideceğim".

Tazılar onu geldikleri yol ile götördüler.
 Aftabay tazıların ardınca gitti.
 Hanım, tazılarla beraber gidiyordu,
 Bolluk içinde büyüdüğü evi üzülmekten terketti,
 Aftabay şimdi bu şehirden çıktı,
 Tazılarla birlikte kurak çöle gitti.
 Çölde yürüyerek gidiyordu,
 Yürümekten dolayı ayakları şişti.
 Rüstem'e olan aşkıdan dolayı ağlamaktadır.
 Tazılarla beraber beyini aramaya gitti,
 Çölde uzun süre yürüdü,
 Akşam namazı vakti mezarlığa ulaştı.

134. Tazılar mezarlığa dek koşup geldiler. Aftabay heyecan içinde kendi kendine: "Görünüşe bakılırsa kader benimle alay ediyor. Meğer, mezarlıklarda gezip dolaşan köpeklerin peşindeymişim" diye düşündü. Mezarlığın yanında durdu. Tazılara baktı ve onların kazılmış bir mezara atladıklarını gördü. Köpekler mezarın içinde kaybolunca, kulaklarına bir inilti sesi geldi. Kendi kendine: "Bu canlı bir insanın sesine benziyor. Ben de gidip bakayım ki orada kim var. Burada yatanlar da bizim gibi insan

idiler. Beni tutup da "Sen burada ne arıyorsun?" diye sormazlar herhalde" diye düşündü.

Tazıların atladıkları mezara doğru yaklaştı. Bakınca Rüstem'in burada olduğunu gördü. Aftabay'ın gözleri yaşla doldu. Kendisini mezara attı. Gözlerini Rüstem'den ayırmıyordu. Onun başını dizlerinin üstüne koydu halini, hatırını sormaya başladı:

- 135.** Senin güle benzer yüzün soldu,
İki gözün birden kör oldu
Güzel yüzlü güzel seni arayıp buldu,
Beni, senin iki tazın getirdi.
Bütün kötülükler senin başından geçti.
Bırak, iniltilerin Allah'a ulaşsın,
Bu çöl senin evin oldu.
Ben bu mezarlığı tanıdım.
Bucül Şehri'nden sevgilin geldi!
Hanım, sana ne oldu?
Annemi aramak için yola çıkmıştın,
Şimdi her iki gözün de sönük,
Kendi gül bahçeni terkettin,
Açık mezar senin barınağın olmuş.
Senden daha güçlü birisiyle karşılaştın,
Hilekâr bir kadınla karşılaştın,
Kendi annemi aramaya gitmiştin.
Şimdi keder ve üzüntüler içindesin,
Allah, senin açık gözlerini almış.
Han oğlu, sana böyle ne oldu?

136. Rüstem bu sözleri duyunca Aftabay'ı sesinden tanıdı ve söylemeye başladı:

Güzel kız git, bana ümit bağlama,
Bu mezarda bana birşey sorma,
Hanım git, yolundan geri dönme!
Üzüntülerin kalbimi deliyor,
Bu çileler bana kaderden geldi,

Senin iniltilerin ateş gibi beni yeniden yakıyor.
 Allah'ın yaptıkları kulları içindir,
 Gül yüzlüm git, buraya gelmene sevindim!
 Buraya geldin ama sakın gençliğini harcama,
 Sen bir kervansın, sakın yükünü kaybetme!
 Hanım, kendi şehrin olan Bucül'e git.
 Oraya gittiğinde gönlünü bir şahine ver.
 Benden sana fayda yoktur, beni unut.
 Kendin için yaşa, güzel günler gör!
 Güzelim git, buraya gelmene sevindim!

137. Aftabay bunları dinlerken Rüstem'in başucuna oturmuştu. Gece bitti, güneş doğarken mezardan çıkıp çöle gitti. Durumu Allah'a havale ediyor, ona yalvarıyordu. Aftabay güneş doğuncaya kadar oturdu ve dua etti. Yeniden mezara döndü ve ellerini Rüstem'in gözlerine çekti. Rüstem'in gözleri açıldı. Sevgilisini görünce yeniden dünyaya geldiğini hissetti. İki tazi eşliğinde Bucül Şehri'ne doğru yola çıktılar. Aftabay giderken şunları söylüyordu:

138. Sen kendi haline birisiydin,
 Han'ım, sen kiminle karşılaştın?
 Her iki gözünden de mahrum oldun,
 Önceden görebildiğin yolu göremez oldun,
 Günlerini mezarın içinde geçirdin,
 Han'ım, sana böyle kim zulmetti?
 Allah'ım sana gözlerini yeniden bahşetti,
 Sönmüş gözlerin yeniden ılık saçı.
 Dünyaya yeniden döndün,
 Hangi namert seni kör etti?"

Rüstem bu sözleri dinledi,
 Ağır ağır cevap vermeye başladı:
 "Annemi bulmak için gittim,
 Annem bana sert davrandı.
 Annemin sertliğinden dolayı,
 Kör oldum, mezarlıkta kaldım.

Gül gibi bedenim ateşte yandı,
Güzel kız, sen bana yardım ettin,
Beni kör eden ise annemdir".

Aftabay bu sözleri işitince söyledi:

"Annene iftira etme,
Annen böyle bir şey yapmaz,
Seni kör etmekten eline ne geçer?
Annenden başka yardımcın yoktur.
Senin annenin şekline girdi,
Kötü yaşlı kadın senin yanına geldi.
Annenin nerede olduğunu ise
Ben önceden biliyorum, o evsiz kaldı".

139. Böylece kendi aralarında konuştular. Rüstem:

- Ey ahmak, ben sonradan kör oldum. Ben kör olmadan önce kendi annemi tanıyamaz mıydım?

Kendi aralarında konuşarak Bucül Şehri'ne döndüler. O gün Aftabay'ın odasında gecelediler. Rüstem keder ve üzüntülerini, annesinin ona olan tavrını anlattı. Sabah erkenden yerinden kalktı, Hisrav Şah'ın yanına geldi ve ona şöyle söyledi:

"Baba, sözlerime kulak ver,
Ben, senin ülken Bucül'de yaşamayacağım.
Şimdi ben ülkem Aktaş'a,
Doğduğum öz memleketime gidiyorum.
Hoş bir sözle beni buradan yola salsan,
Kızın Aftabay'ı da benimle göndersen,
Birkaç gün sonra kendi vatanıma ulaşırdım,
Burada kalmayacağım, şimdi hemen gideceğim".

Hisrav Rüstem'den bu sözleri dinledi,
Ona at, silah ve zırhlar verdi.
Birçok hizmetçi kızlarla,
Süslenmiş arabalarla Aftabay'ı yola saldı.

Birçok hizmetçiler Rüstem'i uğurladılar.
 O zaman Aftabay, kızlarla
 Birer birer vedalaştı ve yola çıktı,
 Onlar Aktaş Şehri'ne gittiler.
 Rüstem böylece yol almaktadır,
 İki tarafında iki tazısı vardır.
 Aftabay süslenmiş arabayla gidiyor.
 Güneş gökyüzünün tam ortasıdaydı,
 Bahra Dağı'na ulaştıklarında
 Işık saçan kaleyi gördüler.
 Aftabay: "Bu kimin evidir?" diye sordu,
 Rüstem Bey'e bu evi soruyordu.
 Rüstem ona şöyle cevap verdi:

"Annemi ararken buraya gelmişim,
 Buraya gelince kör oldum.
 Annem beni burada yaraladı,
 Güzel kız, sana ben herşeyi anlattım".
 Aftabay Rüstem'den bunları duyunca:
 "Güzel kaleymiş, burada gecelesek ne olur?
 Parlayan geniş bir saray gibi görünüyor,
 Burada kalan insanlar bayram etmiş sayılırlar".

140. Aftabay: "Eğer bu sarayın yanından geçip gidersek, Aktaş'a ulaşınca dek geceleyecek bir yer bulamayız. Bugün burada geceleyelim. Sabah erkenden yola çıkalım" dedi.

Rüstem Bey "İyi" dedi. Diğerlerinden önce büyük havuzun kıyısında attan indi. Her biri bir tarafa dağıldı. Bir kısmı sarayı geziyor, bir kısmı da dinleniyorlardı. O sırada iki tazi gelerek bir kapıyı tırmalamaya başladılar. "Bu köpekler eğitilidir. Burada bir sır olmalı. Neden kapıyı tırmalayarak oraya buraya koşuyorlar?" diye düşünen Aftabay, Rüstem'i tazıların yanına getirdi. Kapıyı açıp içeri girdiler. Odaların kapılarını peşpeşe açıp sonunda sarayın kırkuncu odasına ulaştılar. Rüstem'in annesi orada boyun ve ellerinden kelepçelenmiş bir biçimde yarı canlı uzanmıştı. Rüstem kendisini annesinin üzerine attı. Aftabay Rüstem'e hitaben söyledi:

141. Aferin, tek oğulsun, söylemeye değmez,
 Ayakları ve boynu kelepçelidir,
 Annen yere düşüp ölmüş!
 İnsan bir başkasını annesi zanneder mi?
 Kendi anası diye kötü kadına sırlarını açar mı?
 Çok ağlamış, boynu bükülmüş,
 "Yavrum" diyerek ellerini açtı ve yere yıkıldı.
 Rüstem inleyerek ayakta duruyordu,
 Annesinin kelepçelerini açtı.

"Aftabay, bak ona ne olmuş,
 Bir bak ki canlı mı, cansız mı?" dedi.
 Aftabay bir kavanoz sıcak su getirdi,
 Suyun içine şeker attı,
 Suyu uzun süre onun ağzına damlattı.
 Annesi ağır ağır ağzını baççıldatmaya başladı,
 Annesi yavaş yavaş kendine gelmeye başladı,
 Akşam namazı vakti geldiğinde,
 Hürayım gözlerini açtı ve baktı.
 Buraya kapatıldıktan sonra birçok gün geçmişti,
 Açlığından gücü kalmamıştı, yere yıkılmıştı.
 Yerde bir ölü gibi uzanıvermişti.
 Akşam namazı vakti daha yeni yeni kendine geldi.
 Kendi oğlu Rüstem'i gördü.
 "Ey kader, ben arzularıma ulaşamadan ölüyordum,
 Yavrum Rüstem, şimdi bana yaklaş" dedi.
 "Aktaş Şehri'nden bir zalim yaşlı kadın geldi,
 Tırnaklarıyla beni yakaladı.
 Burada yapayalnız çok günler geçirdim,
 Bu dünyada ne için yaşadım?
 Aziz oğlum, ölüm saatinde geldin mi?
 Arayıp benden bir haber aldın mı?
 Ben ölürken durmuş "annaceğim" diye bağıırıyorsun,
 Sen sevgilinle birlikte geldin,
 Yavrum, sen bu yerleri kimden öğrendin?"

142. Onlar bütün bunları işitince, Hürayim'in kendisini nasıl hissettiğini sorarak kendilerinden bahsettiler. Rüstem, annesini Aftabay ile tanıştırdı. Rüstem ve Aftabay dikkatlice Hürayim'in kollarından tutarak dışarı çıkardılar. Rüzgâr ve serin hava onu kendine getirdi. Hürayim'in, Rüstem'in annesi olduğunu herkes bildiği için onun etrafında toplanıp hal ve hatırını sordular. Akşam onlar gecelemeğe hazırlandılar.

Rüstem sabah erkenden bütün gelenlere söyledi: "Biz Aktaş'a gitmeyeceğiz. Aktaş'taki babam düşmanımızdır. Bizlere acımaz, aman vermez. Buraya yaşlı bir kadın gelip beni kör etti, annemi bu hale getirdi. Ona birçok eziyetler verdi. Şimdi birbirimize güvenerek burada yaşayacağız. Ne padişahlar gibi azametimiz ne de varlığımız var. Yanımızda çok sayıda insanın olması imkânsız".

Onlarla birlikte gelen erkek ve bayanları memleketlerine geri gönderdi. Üçü birlikte Akrabat'ta yaşamaya başladılar. Rüstem hergün dağlara çıkıp av avlıyor ve yiyecek getiriyordu. Kadınlar ise yemek hazırlıyorlardı. Günlerini böylece geçiriyorlar, eğleniyorlardı.

143. Sultan Han Aktaş'ta sağ kalan cellatlardan olayın nasıl geçtiğini öğrendi. Hürayim'in oğlu ile beraber nerede gizlendiğini, onlara ne olduğunu bilmediğinden şaşkın durumdaydı. Halk arasında da Hürayim ve Rüstem'in sağ olduğu, onların iftira yüzünden memleketlerini terkettikleri ve Aktaş'a bir daha dönmeyecekleri konusunda haber yayılmaya başladı.

Bu haber Sultan Han'a ulaştı. Söylenenlerin gerçeğe benzediğini düşündü ve yaptıklarından dolayı büyük pişmanlık duydu. Padişahlıktan elini çekerek kalender giysisini giyinip gece yarısı bir daha dönmek üzere Aktaş'tan çıktı. "Eğer sağ iseler ne olursa olsun onları bulacağım. Yaptığım günahattan dolayı tövbe edeceğim. Onları bulamazsam Aktaş benim neyime gerekir. Ben de seyahatte öleceğim" diye düşünerek şehir şehir gezdi. Bir şehirde kırk kalendere rastladı. Onunla birlikte sayıları kırkbir oldu ve birlikte Akrabat'a gelerek dilenmeye başladılar.

O gün Rüstem evdeydi. Tembellik etmiş ve ava çıkmamıştı. Kalenderler Akrabat'ın kapılarına yaklaşıp seslendiler: "Allah şahit!" Onların önderi olan bir kalender dua etmeye başladı:

144. Tahttan ve mutluluğumdan el çektim,
 Kalender oldum, yolları ölçüyorum,
 Ben külah giyinmiş kalenderim.
 Sevgilimden ve çocuğumdan,
 Ayrılmış kalenderim!
 Padişahlıktan mahrum oldum,
 Gezici dilenciye döndüm,
 Herkesten ayrıldım,
 Herkesi terkeden kalenderim!
 Bütün kâinatı gezdim,
 Ben kime her şeyi anlatacağım?
 Ben o suçu işlediğimde kendimde değildim,
 Yakınlarından ayrılmış kalenderim,
 Herşeyden mahrum oldum,
 Tüm kâinatı aradım,
 Çocuğum ve sevgilim nerededir?
 Ben dilenci olmuş kalenderim!
 Rahatım kayboldu,
 Tacım, tahtım sahipsiz kaldı,
 Akrobalarımı göreceğim gün gelecek mi?
 Ben herkesi terketmiş kalenderim!
 Gözlerimden yaşlar akıyordu,
 Kırk kalenderin başkanı oldum,
 Onların arkadaşı ve sırdaşı oldum,
 Kendi durumumdan memnunum,
 Burada yakınlarımın izindeyim,
 Herşeyden mahrum olmuş kalenderim!
 Ben her tarafta bulundum,
 Halk arasında bana sitem ediyorlar,
 Yaptıklarımın tövbe ediyorum,
 Ben dilenci olmuş kalenderim!
 "Yavrum" diye bağırarak kalbimi parçalıyorum,
 Ağlıyor, devè gibi bağırıyordum,
 Birçok şehiri aradım,
 Ben herşeyden mahrum olmuş kalenderim!

Üzüntüden gözlerimi kapatıyorum,
 Ben dilenci elbisesi giyindim,
 Herkesi terkeden kalenderim.
 Bu yerlere geldim ve arıyorum;
 Nice dergâhları aradım,
 Bu yerler hakkında herşeyi öğrendim,
 Ben dilenci olarak gelen kalenderim.
 İniltilerim Allah'a bir ulaşsa,
 Başka bir arzum yoktur,
 Hiçbir şerefim kalmadı,
 Sevgilim oğlumla beraber gitti,
 Ben onlardan ayrılmış kalenderim.
 Şimdi kalbim rahatladı,
 Bana kalırsa onlar buradalar,
 Ben büyük üzüntüler yaşadım,
 Çok gezip arayan kalenderim.
 Ben soru sorup bilen kalenderim.

145. Rüstem: "Bu görüldüğü gibi dua okuyan kalenderdir" diye düşündü. Öylece oturmuş dinliyordu ve bu sözlerin ne anlam taşıdığını bilmiyordu. Hürayım ise Sultan Han'ın kalenderlerle geldiğini anlayıverdi. Beraber geçirdikleri bolluk içindeki mutlu günleri hatırladı. Üzüntüsünden kalbi parçalandı. Rüstem Han'a hitap ederek söyledi:

Padişah idi, birçok çileler çekti,
 Bize olan sevgisi yüzünden külah giyindi, kalender oldu.
 Annen hayatını sana feda etti,
 Oğul, o kalender, Aktaş'ın hanıdır.
 Sen o kalenderin oğlusun,
 Düşman onu da evinden uzaklaştırdı.
 Onun devleti hakimsiz kaldı,
 Kader, bu yaşta ona neler gösterdi.
 Oğlum bu dilencinin yavrusudur,
 Buraya geldi, bizi aradı ve buldu.
 Bu halde ve bizi gördü,
 Ben ona bakıyorum, o ise beklentiler içinde bize bakıyor.

O bir padişah idi, şimdi ise ne rezillikler çekiyor,
 Onu böyle bir durumda görünce üzüldüm,
 Ona baktıkça kabim parçalanıyor,
 Sultan Han bizim ikimizi de görmeye gelmiş,
 Yavrum sen bilmezsın, o senin babandır,
 Yavrum, o, oğlunu arayarak geldi.

146. Rüstem, annesinin sözlerini duydu ve kendi kendine düşündü:
 "Şeytan, annemin aklını almış. O zalim yaşlı kadından çektiği gibi bu
 kişiden de çok üzüntüler çektiği için onu kendi arkadaşı gibi görüyor. Ona
 karşı iyimser. "Bu senin babandır" deyip beni ona yakınlaştırmaya
 çalışıyor. Kalenderler çok dua ettiler. Onları eliboş göndermem. Onlar
 kırkbir kişiler. Onlara biraz pay verip yola salacağım. Bir daha gelip: "O iyi
 para verendir" demesınler. Onlara karşı güleryüzlü olursam, o yaşlı kadın
 gibi başımızı belaya sokarlar". Rüstem bunları düşünerek kalenderlere
 biraz pay verdi ve söylendi:

147. "Kalenderler, sözlerimi dinleyin,
 Bu yerlerde sizin bir daha işiniz olmasın!
 Eğer bir daha gelirsensiz sizi öldürürüm!
 Kalenderler büyük şehirlerde gezmezler mi?
 Ticaret yerlerinde vaazlar okumazlar mı?
 Bu تنها yerlerde siz ne arıyorsunuz?
 Ey kalender, külahını çıkarmadan ölesin!

"Allah şahit" deyip boğazını yırtma,
 Eğer bir daha gelirsensiz kafanızı koparırım!
 Şimdilik payınızı aldınız, buradan defolun,
 Bu tehlikeli yerlerde ne arıyorsunuz?
 Bir daha gelirsensiz, beni günaha sokarsınız,
 Kalender, sen kendi payını aldın ve şimdi git!

Rüstem Bey bu sözleri söyledi,
 Onlar Rüstem'den müstehcen sözler duydular.
 "Bu delikanlının verdiği paralara lânet olsun" dediler,
 Hakarete uğrayarak bu yerden gittiler.

Bazıları Sultan Han'a söylediler:

"Sen bizim başkanımızsın, dünyayı bizimle dolaştın,
Geldin ve bu تنها yeri buldun,
Onun verdiği bu paralar mahvolsun,
Senin yüzünden bizler nasıl hakarete uğradık!"

Onlar böyle söylediler ve yola çıktılar,
Kalenderler sarhoş halde dolaşıyorlardı,
İnsanların geçtikleri kavşaklardan geçtiler.
Kalenderlerin bir amaçları vardı:
Kâ'beyi görmek için yolculuk yapmak.
Para kazanma imkânı olan yerlerde dileniyorlardı,
Çalışmak gereken yerlerden ise hızla geçiyorlardı.
Onlar hacca gitmeyi düşünüyorlardı.
"Allah şahit" diye bağırarak yol alıyorlardı.
Kırkbir kalender Kâbe'yi arayarak gidiyorlardı,
Onlar Sultan'ın kederinden habersizdiler,
Amaçları Kâbe idi ve sapmadan gidiyorlardı.
Böylece onlar birçok şehirler gördüler,
Kendilerine iyi davrananların yanlarında kalırlardı.
O sırada Sultan Han onlara derdini anlattı:

Kalenderin kalbi yaprak gibi titriyor,
Biliniz ki ben kalenderim ve de Aktaş'ın hanıyım,
Sizi hakarete uğrattığım için benden gücenmeyiniz,
O benim gibi bir dilencinin tek oğludur.
Ona olan sevgimden dolayı bu hakareti kabul ettim,
Kalenderler, buraya gelerek ondan haber aldım,
Arkadaşlarım, benim Kâbe ile işim yoktur,
Zannedersem benim Kâbem buradadır!
Ben ne hatalar yaptım bir bilseniz,
Onun sözleri belki size dokundu,
Fakat onları içinize atmayın,
Söylediklerinin hepsi benim içindi.
Adı Rüstem, kendisi ise tam bir koçkardır¹.

¹ Önde giden koç.

Ona olan sevgim yüzünden kalender oldum.
 Arkadaşlar, siz Kâbe'ye gidecekseniz eğer gidin.
 Ben onun yanına dönersem kendi Kâbe'mi bulmuş olacağım.
 Kaç günden beri yollarda beraberiz,
 Biz canı gönülden arkadaşlar olduk,
 Ben yeniden geri dönüyorum,
 Kardeşlerim, siz Kâbe'ye gidecekseniz eğer gidin!"

Sultan Han bunları söyleyip hepsiyle vedalaştı.
 Kırk kalender Kâbe'ye doğru gittiler.
 Sultan Han gitti ve bir şehire vardı.
 Bu şehiri tek başına gezdi,
 Eşeklerin satıldığı çarşıya gitti.
 Yürüyerek gitmek istemiyordu,
 Bu şehirden büyük bir boz eşek satın aldı.
 Eşeğe bindi ve bal kabağı koydu.
 "İşte geri gidiyorum ey gönlüm
 Gülistanda öten bülbülüm vardır
 Öldürecekse beni biricik oğlum öldürsün" dedi.

Geri dönerek tekrar Bahra Dağı'na yöneldi.
 Tekrar Rüstem Bey'in yanına gidiyor ki,
 Rüstem'in yüzüne yeniden bakabilsin,
 Eşeğini sürekli koşturuyordu.

148. Sultan Han az gitti, uz gitti. Başında kalender şapkası vardı ve birgün gelip Akrabat'a ulaştı.

Rüstem Bey avdaydı. Sultan Han büyük havuzun yanında indi ve eşeğini bağladı. O, kurumuş bal kabağı ve mısırları ağaçtan astı. Bal kabağının kokusunu içine çekerek mest oldu. Aftabay su almak için havuzun yanına geldi. O, kalenderi gördü. Onun belinde geniş altın işlemeli kuşak vardı. Aftabay, kalendere hitaben konuşmaya başladı:

149. Güle benzeyen yüz üzüntüler içinde sararır,
 Birçok insan bizim hakkımızda hiç birşey bilmiyor,
 Kalender, sen bu saraya geldin,

Söyle bu saraya kimin için geldin?
 Belindeki altın işlemeli kuşak sana yakışmış,
 Senin anlattıklarının hepsi doğru değil.
 Kendini bizim hanın babası gibi tanıtmı,
 Kalender söyle sen nereden geldin?
 Benim siyah saçlarım örülüdür,
 Kalender dinle, sana ne diyeceğim.
 Eğer buraya düşman gelirse o mahvolacak,
 Kalenderlerin başkanı sen buraya nereden geldin?
 Gece-gündüz üzüntüden inledin mi?
 Bırak, sakın kölesini Allah isimlendirsın,
 Bu yerler bize barınak oldu,
 Kalender söyle sen nereden geldin?

150. Sultan Han bunu işitince başını kaldırdı ve Aftabay'a hitaben söylemeye başladı:

Derdim büyük işlerimden kimsenin haberi yok,
 Ben, avını bırakmayan avcı kuşunu bıraktım.
 Çok yerler gezdim ama, amansız ölüm bana raslamadı,
 Benim bülbülüm hangi gül bahçesine kondu.
 Yüce Allah bana bu yola çıkmayı nasip etti.
 Evim barkım sahipsiz harabeye döndü,
 Benim boz doğanım uçup dönerek semaya yükselmiş,
 Sormak isterim, o, bu gülbahçesine indi mi?
 Ayrılırken yaşadığım yeri sahipsiz bıraktım.
 Bıraktığım kuşu bulamadım.
 Her yeri gezip dolaştım, onu sordum,
 Nice ülkeler, şehirler gördüm.
 Gece-gündüz doğanımı aradım,
 Bir yerlerde bir gül bahçesine indiğini söylüyorlar.
 Çok seyahat ettim ve onu arayıp buldum.
 Söyle, benim yavrum burada mı?

151. Aftabay bunları işitince anladı ki o, Rüstem'in babasıdır. Ona hitaben konuşmaya başladı:

Savaş sırasında kahramanlar dizginleri serbest bırakırlar,
 Koşturdukları atların sırtlarına kadife kumaş örterler.
 Biliyorum ki sen birini kaybettin ve buraya geldin,
 Saygıdeğer bey üzülme, aradığın şey bulunur.
 Dağıt yüreğindeki üzüntüleri,
 Aradığın doğanını görürsün.
 Senin vilâyetin yeniden şenlenir.
 Saygıdeğer bey üzülme, aradığın şey bulunur.
 Seni görünce heyecanlandım,
 Ne zamandan beri birbirimizden uzakta yaşadık.
 Şimdi sen bizi arayarak buraya geldin,
 Nice sayısız yollardan geçtin,
 Üzülme, aradığın elbet bulunur.

152. Aftabay bunu söyleyince büyük güğümünü suyla doldurdu ve eve döndü. Hürayım'ın yanına geldi. Aftabay kendi kendine: "Hürayım Sultan Han'dan incinmiştir. Şahın geldiğini ona söylesem bile hiç bir zaman "onu buraya getir" demez. Rüstem şimdi avdan dönerse benim sözlerimi bile dinlemeden onu doğrar. Eğer Sultan Han'ı annesinin yanında görürse annesine olan saygısından dolayı sesini çıkarmaz. Aftabay evi süpürdü, çöpü bir araya yığdı ve yere kilim sermeye başladı.

Hürayım söyledi:

- Oğlum yanında bir misafir getirecek galiba. Nedense ortalıkta dört dönüyorsun!

- "Bunu kafanıza takmayın" deyip dışarı çıktı.

Hürayım: "O neden böyle çok heyecanlı?" diye düşünürken bir de baktı ki Aftabay Sutan Han'ı getirmektedir.

Hürayım oturmuş, nefes bile alamadan düşündü: "Yanıdaki benim sevgilim idi. Bize büyük üzüntüler yaşattı. Sonunda tövbe ederek başını eğip yanımıza geldi. Tövbe ile Rüstem'in yanına gledi. Rüstem bir zamanlar onu kovmuştu. Aradan biraz zaman geçti. Aftabay'ın onunla hızla gelmesi gösteriyor ki Rüstem babasıyla bir yerlerde görüşmüş. Sultan

Hanı yeniden görünce onu kovmamış ve ona muhtemelen: "Burada kal ve yaşa" demiştir. Aksi takdirde Aftabay böyle davranmazdı".

Sultan Han Hürayım'ı selamladı. Başı öne eğikti. Aftabay Sultan Han'ı içeri götürdü ve bir battaniyenin üzerine oturttu. Hürayım de içeri girdi ve oturdu. İkiisi birbirlerine hal hatır sordular. Yaşadıkları çileleri anlattılar. Birbirlerini suçlayarak sitemde bulundular. Hürayım Sultan Han'ı utandırdı. Aftabay onlara hizmet ediyordu. Rüstem Han avdan geri döndü. Avladığı dağ keçisi ve ceylanı supanın yanında bıraktı, evin önde bulunan odasına girdi. Aftabay onu karşıladı. Rüstem ise Aftabay'ı ararken bayanların odasına göz attı. Annesinin yanında duran külahlı kalenderi bir kaç gün önce görmüştü.

Rüstem öfkeleni ve kendini kaybederek elini kılıcına attı. Kadınların bulunduğı yere gitti:

- 153.** O, kalenderi görünce galeyana geldi,
Kılıcını kınından çıkardı.
Aftabay korkudan telaşlandı.
Sen kalender, şimdi beni dinle.
Kılıç darbesiyle kafanı uçuracağım.
Günahkâr, şimdi elime düştün,
Sana aman vermeyeceğim, kesinlikle öldüreceğim.
Söyle, sen bu yerlerde ne arıyorsun?
Geçen gün sana söylemiştim ama beni anlamadın,
Baktın ki benim hiç bir değeriim yoktur,
Öleceğini bildiğin halde benden kaçmıyorsun.
Seni nelerin beklediğini bildiğin halde başka yol seçmedin!
Sultan Han'ın Rüstem'i dinlemesi imkânsızdı,
Rüstem kalendere yaklaştı,
Kılıcını kafasına indirmeye hazırıldı.
O sırada Hürayım yerinden kalktı,
"Yavrum" diyerek Rüstem'i tuttu.
O tövbe ederek arayıp seni bulmuş,
Çocuğum sana ne oldu, onu doğramak mı istiyorsun?
Kuzum, ne olursa olsun sakın kavgacı olma.
"Rüstem kendi babasını doğradı" derler.
Kuzum, bırak hakkında kötü laflar etmesinler!

Sonbahar olunca bahçede güller solar,
 Bülbül gelip solmakta olan güle konmuş.
 Rüstemcan, böyle gaddar olma,
 Kurudım ülkesine giden baban geri döndü.
 Hangi oğul kendi babasını kılıçla keser?
 Eğilen başı kılıç kesmez".

Annesi Rüstem'e nasihat eder.
 Bu durumda Rüstem ellerinde bir gevşeklik hissetti,
 Annesinin isteğine uyan Rüstem Bey,
 Elindeki kılıcını yere bıraktı.
 Sanki önündeki zalim karanlık birden dağılıvermişti.
 Rüstem durduğu yerde utanmıştı,
 O zaman hafifçe inleyerek yerinden kalktı,
 Sultan Han "oğul" diye çağırdı ve onu göğsüne bastı.
 Kendi oğlunu sağ salım görmüştü.
 Yüreğindeki bütün keder ve arzuları dağılıvermişti.
 Birbirlerinden uzak düşmüşken yeniden buluştular,
 O zamandan beri geceler ve günler geçti.
 Sultan Han Rüstem'e şunları söyledi:

Han babanın sözlerini dinle,
 Kuzum, Aktaş ülkesine dönelim.
 Terkedilmiş bu yerlerde kalma,
 Kuzum bu boş yerlerde kalma!
 Gidip kendi ülken Aktaş'ı gör,
 Sen o yerde doğup büyüdün!"
 Sultan Han birçok sözler söyledi,
 Yeniden ve yeniden vaatlerde bulundu.
 Sultan Han yaptıklarından tövbe etti.

Rüstem Han Aktaş Ülkesi'ne gitmeyi kabul etti.
 Aktaş'a gitmeye hazırlanıyordu,
 Atını eyerledi ve sırtına bindi.
 Kendisi için gereken silahı aldı,
 Hep beraber Aktaş'a yolculuğa çıktılar.

Akrabat'tan çıkıp gittiler,
 Rüstem Han en önden gidiyordu.
 Bahra Dağı'ndan inerek yol ile gittiler,
 Uçsuz bucaksız çöllerde uzun süre yol aldılar,
 Birçok gece ve gündüz durmadan yol aldılar.
 Susuz çok sayıda çöllerden geçtiler,
 Yolların üzerindeki suları dalgalanan göllerden geçtiler.
 Mansur'un darağacına ulaştılar.

154. Onlar Şatut'a ulaştıklarında Hürayım, Mansur'un darağacının önünde yaşadığı tüm üzüntüleri ve cellatların gaddarlıklarını hatırladı ve şöyle konuşmaya başladı:

İnsanların önünde namusumu kaybettim,
 İşte şu parlayan, beni astıkları darağacıdır.
 O, masum insanlar için kurulmuş, ben ne yaptım
 Senin cellatların beni Aktaş'tan yürüterek getirdiler.
 Yolda giderken eziyet çekiyordum,
 Biricik oğlum ölüm saatimde geldi ulaştı,
 Beni keder ve üzüntülerden kurtardı,
 Çocuğum beni her yere ardınca götürdü,
 Ben Rüstemcan'a büyük ümitler besliyordum.

Bu ara Sultan Han söyledi:

Sen zavallı, bunları aklına getirme,
 Her insan cahilliğinden dolayı hatalar yapar.
 Yeniden hayat buldum, kuzumla gidiyorum,
 Zavallı, beni yeniden öldürme!
 Geçmişteki hatıraları unut gitsin,
 Rüstem kuzum için hayatımı feda ediyorum.
 Cahillikten dolayı ben çok hatalar yaptım,
 Tövbe ettim, herşeyden mahrum oldum,
 Yaptıklarımınca dolayı ben çok üzüldüm,
 Güzel kız kendini yeniden öldürme!
 Yol ile kendi vilâyetime gidiyorum,

Olaylardan bahsedip beni yeniden üzüyorsun.
 Yaptıklarımın dolayısı çok üzüntüler çektim,
 Kalbimi yanan ateşe attım.
 Aktaş'a gidiyoruz ve oraya bir gün ulaşacağız,
 Sen orayı ilk kez gördüğünü zannedeceksin,
 Böyle söyleme gülyüzlüm, ben tövbe ettim.
 Senin her bir sözün beni diri diri öldürmektedir!"

Onlar böyle konuşarak gidiyorlardı.
 Aktaş'a gittikçe yakınlaşıyorlardı.
 Aktaş'a, onların geldiği haberi ulaştı:
 "Sultan Han kendi oğluyla geri döndü" diyerek
 Çok sayıda hizmetçi onları karşılamaya çıktı.
 Çok sevinen halk toplandı,
 Rüstem'i şehre aldılar.
 O böylece kendi şehri Aktaş'a döndü,
 O şahın odalarında kaldı.
 Bakınız şimdi annesi de Rüstem'le beraberdir,
 Bütün iftiralarından galip çıktı.
 Himçe Ayım orada hizmetçi kızlarla kalmıştı,
 Cellatların yaptıklarından dolayı o her zaman ağlıyordu,
 O, sarayda otururken işitti ki:
 Hürayım oğluyla birlikte geri dönmüş.
 Rüstem'i ve Hürayım'ı görmek için geldi,
 Burada o kadar insan toplanmıştı ki
 Birbirlerinin hal ve hatırını sordular.
 Rüstem burada olanlar hakkında birşey bilmiyordu.
 Hürayım hepsine bir göz attı,
 Herkes gelmiş, iki rakip kadın gelmemişler.

Sultan Han bu ikisi hakkında şöyle düşündü,
 "Onların dışında düşman tanımıyorum".
 O hizmetçileriyle meşverette bulundu,
 "Bütün sırrı öğrenin" dedi.
 Onun yanına birkaç arkadaş geldiğinde,
 Onlar onun iki hanımından kuşkulandılar.

O, herkese sorarken bir gün gerçeği öğrendi,
 Hazinedarlar onun sorusuna cevap verdiler:
 "Biz iki hanıma dört kase altın verdik,
 İki kadın onları ihtiyar kötü kadına verdiler.
 Onlar bu işi ihtiyar kadın ile beraber yaptılar".

155. Sarayda oturan hazinedarlar, hizmetçi kızlar, hanın iki hanımının yaşlı kadının yanına nasıl gittiklerini anlattılar. Herkes bildi ki hanın iki hanımı Hürayim'in düşmanıdır. Şimdi Sultanhan her iki hanımını da yanına çağırdı. Kendi kendine: "Onların yaptıklarından dolayı ülkenin huzuru kaçtı. Bunlar nice kötülükler yapmışlardır" diye düşündü. Her iki hanımını da kovarak zindan memurlarına şöyle emir verdi:

"Her ikisi de suçludur, ellerini bağlayın,
 Burada kalmasınlar, şehirden hemen çıkarın.
 Kötülük yapanlar cezalarını bulsunlar,
 Sağ kalmasınlar, ikisi de ölsün!"
 Padişah emretti ve cellatlar yerlerinden kalktılar.
 Sultan Han'ın emrine tabi oldular,
 Şimdi onlar diğer hanımlara yaklaştılar.
 Cellatlar onları hemen kovup götürdüler,
 Onları şehirden çıkarıp götürdüler.
 Hürayim'e düşman olan kadınlar tövbe ettiler,
 Hürayim'e yaptıkları kendi karşılıklarına çıktı.
 Yola çıktıklarında cellatlar şunu yaptılar,
 Onları atların kuyruğuna bağladılar,
 İki büyük hanımı cezalandırdılar,
 Atları dikenlerin üzerinde koşturarak onları öldürdüler.
 Cellatlar cesetleri atarak geri döndüler,
 Padişaha ikisininde öldüğünü haber verdiler.
 Şimdi Sultan Han bütün halkını topladı:
 "Rüstem ülkeye sağ salım geldi
 Oğlum benim ülkemin hakimi oldu" dedi.

O halkını toplayıp haberdar etmeyi emretti,
 Çok sayıda beslenmiş hayvan kesmeyi emretti.
 Birçok yerlerde ocak yakılmasını istedi,
 Sultan Han'ın Aktaş ülkesi sevince boğulmuştu.
 Oğlu adına halk için düğün düzenledi.
 "Oğlum Rüstem ülkenin hakimi olsun
 Padişahlık nöbetini Rüstem alsın" dedi.
 Böyle bir haberi halka bildirmeyi emretti.
 Rüstem, padişah olmayı kabul etmedi,
 Bunu ona kimse kabul ettiremedi, yola getiremedi:
 "Ben dağlarda avlanarak gezip dolaşıyorum
 Padişahlık saltanatı benim neyime gerek?
 Benim seyahatlerim bana yeter.
 Padişah olmak benim işim değil!
 Babam sağ, ülkesini kendisi yönetsin,
 Ben göllerde avlanacağım, kırlarda gezeceğim,
 Bunlar benim için padişahlıktan daha değerlidir.
 Eğer bu ülkede padişah olursam,
 Bunun bana bir faydası olmaz!
 Babam beni zorlamasın, benim gönlümdekini o bilir,
 Babam öldüğünde ise o bana vasiyet eder.
 Padişahlık yapmak ağır bir iştir,
 O bana karışmasın, kendi ülkesini yönetsin!
 Ben beş gün burada, on gün orada gezip dolaşacağım,
 Bahadırlık benim gönlümce bir iştir.
 Kötülükle karşılaştığımda onun cezasını vereceğim!

Rüstem daha birçok şeyler söyledi,
 Padişah Rüstem'den bunları işitti,
 O sağ salım döndü ve kendi şehrini gördü,
 Şimdi Sultan Han tüm halka dağılıp gitmelerini emretti.

156. Sultan Han Rüstem'i ne kadar yola getirmeye çalıştıysa da Rüstem Han: "Ben padişah olmayacağım" diyordu. Sultan Han ülkesinin padişahı olarak kaldı.

Rüstem sevgilisi Aftabay ile mutluluk içinde yaşamaya başladı. Hürayım her ikisine de dua etti. Rüstem: "Ben kahramanım" dedi ve kendi cesaretini, kahramanlığını ispatlamaya başladı.

Böylece Hürayım ve Rüstem Han kendi amaç ve arzularına ulaştılar.

SONUÇ

SONUÇ

Rüstem Han Destanı'nda bulunan motifleri, Stith Thompson'un "Motif Index of Folk Literature" isimli altı ciltlik motif kataloguna göre inceledik. Çıkan sonuçları şöyle sıralayabiliriz:

1. "Motif Index of Folk Literature" masal motifleri katalogu olduğu halde Rüstem Han Destanı'nda, 23 harfle gösterilen bütün motif gruplarına rastlanılmıştır.

2. Motif Index'te olmadığı halde, destanda bulunan motiflere de rastlanılmıştır. Motif Index'te bulunmayan 17 yeni motif tesbit edilmiştir: (A-1, B-1, C-1, D-1, F-3, G-1, H-2, R-1, T-1, V-5). Bu motiflerin baş taraflarına (T) harfi konarak kolay anlaşılmalari sağlanmıştır.

3. Masal motiflerine göre tertip edilen Motif Index'teki motif gruplarının hepsinin destanda da bulunması, Rüstem Han Destanı'nın masal fantezisinin gelişmiş olduğu feodal toplum döneminde yani, 16. ve 18. yy.larda şekillenmiş olabileceği tezini kuvvetlendirmektedir. Destanda birçok epizotun temelinde masal motifi vardır. Bunları çekip çıkarmak mümkün değildir. Gerçek alemle hayali alem hep içiçedir. Biri diğerini tamamlamaktadır adeta. Masallarda ençok rastlanılan sihir, olağanüstülükler ve yasak motifleri de Rüstem Han Destanı'nda en fazla bulunan motif gruplarındandır.

4. Destanda yoğun olarak karşılaşılan diğer motif grubu "Dinî Motifler"dir. Destanın başından sonuna kadar İslâm dinini kabul etmiş ve onun vecibelerini yerine getirmeye çalışan bir toplumun izlerini bulmak mümkündür. Kaderin her türlüşüne rıza gösterilir. Kaderle ilgili motifler hemen hemen bütün epizotlarda mevcuttur. Kaderin değışmezliğı tekrar edilir. Dua, günlük hayatı yönlendiren vazgeçilmez öğedir. Çocuğun doğması, başka şekillere girme, kör gözlerin iyileştirilmesi hep dua ile olur. Öyle ki mitolojik motiflerin çoğunun temelinde de İslâm dinine ait inançlar yatmaktadır.

5. Destanda en az rastlanılan motif grupları "Ölüm" ile "Esirler ve Kaçaklar"dır. Halbuki kahramanlık destanlarında en fazla olması gereken motif gruplarıdır bunlar. Bu motiflere az rastlanması, Rüstem Han Destanı'nın bir kahramanlık destanı olmadığını göstermektedir. Rüstem, annesini kurtarmak ve bir aile kurmak uğruna mücâdele vermektedir. Mücâdele ve kahramanlıklar, millî çıkarlar yerine şahsi çıkarlara hizmet

ettiği için kabilelerin ve orduların savaş meydanlarında karşılaşmaları söz konusu değildir. Böyle olunca esirler, kaçaklar ve ölüm motiflerinin sayısı da azalmaktadır.

6. Rüstem Han Destanı'nda hem kahramanlık motifleri hem de aşk motifleri mevcuttur. Kahramanlık motifleri ön plândadır ve çoğunlukla Rüstem'in şahsi çıkarları doğrultusundadır. Kahramanlık motiflerinin bulunduğu epizotlar çoğu kez aşk unsurlarına hazırlık sahneleri olarak gözümüze çarpar. Yani kahramanlık ya sevilen kişiyi kurtarmak, ona kavuşmak ya da evlenmek için yapılır. Bütün bunlar Rüstem Han Destanı'nın bir kahramanlık-aşk destanı olduğunu göstermektedir.

7. Destanda olağanüstü hayvan motiflerinin çokluğu ve insanlara sürekli yardım etmeleri, Orta Asya Türk halklarının kahramanlık destanlarından kaynaklanan bir özelliktir.

8. Destanda giriş, bitiş, bağlayış ve diğer formüler, genel olarak (Z) harfi ile belirtilen çeşitli motif gruplarında gösterilmiştir.

SÖZLÜK

SÖZLÜK**-A-**

Aççıklenmak: Hiddetlenmek, kızmak
 Ahtarmak: Aramak, bulmaya çalışmak
 Ald: Ön, ileri
 Aldin: Önce
 Alib barmak: İletmek
 Anar: Nar
 Apa: Abla
 Arkan: İp, sicim
 Asan: Kolay
 Asman: Gökyüzü, sema
 Ast: Alt
 Avkat: Yemek, aş

-B-

Başkarmak: Yönetmek, idare etmek
 Bazar: Çarşı
 Belendlik: Yokuş
 Bepayan: Uçsuz, bucaksız
 Berçe Hep, bütün
 Bilen: İle
 Birge: Beraber, birlikte
 Birinçi nevbette: İlkönce, evvela
 Bir hil: Aynı, birbirine çok benzeyen
 Bir kançe: Birçok
 Böpti: Tamam
 Bulak: Pınar
 Bunday: Böyle

-C-

Cilav: Dizgin, yular
 Cım bolmak: Susmak, konuşmamak
 Cinni bolmak: Delirmek, aklını kaybetmek
 Cön: Sade
 Cönemak: Kalkmak
 Cönetmak: Göndermek, yollamak
 Cöre: Arkadaş

-Ç-

Çakmak: Yıldırım
 Çapçak: Yorgun
 Çapmak: Koşmak
 Çokkî: Zirve, tepe
 Çontak: Cep

-D-

Dad: Şikâyet, serzeniş, feryat
 Dar: Darağacı
 Daraht: Ağaç
 Darkar: Gerek
 Darvaze: Büyük kapı, ana kapı
 Davuş: Ses, seda
 Deb: Diye
 Degan: Adlı, isimli
 Dem alış: İstirahat, dinlenme
 Devar: Duvar

-E-

Ega: Sahip, iye
 Egalık kılmak: Elinde bulundurmak
 Egasız: Issız

Emeldar: Hizmetçi, devlet memuru, memur

Emes: Değil

Eng aldın: İlkönce, evvela

Erte: Sabah, erken

Eyyar: Hilekâr, düzenbaz

-F-

Ferişte: melek

Ferzend: Çocuk, evlat

-G-Ğ-

Gep: Söz, lakırtı, laf

Gepirmek: Söylemek, laf etmek

Gepleşmak: Konuşmak, anlatmak

Gümansıremak: Şüphelenmek

Güng: Dilsiz, lal

Güştdar: Etli, semiz

Ğamgin: Hazin

Ğar: Mağara, in

Ğunçe: Gonca

-H--

Hahlemek: İstemek

Hamrahlik: Refakat

Hât: Mektup, yazı

Hayrleşmak: Vedalaşmak

Hazil: Şaka, latife

Hazirgeçe: Henüz, şimdi

Heç bolmegende: Hele, özellikle, bilhassa

Hefe bolmak: Darılmak, gücenmek, küsmek

Hil: Çeşit, tür

Höp: Peki, tamam

-İ-İ-

İyak: Çene
 İltimas: Rica, istek
 İngremak: İnlemek
 İşanmak: Güvenmek, inanmak, kanmak
 İşantırış: İknâ

-K-

Kabak: Gözkapığı
 Kadrlemek: Değerlendirmek
 Kaerde: Nerede
 Kakıl: Perçem
 Kamamak: Hapsetmek
 Kanhor: Hunhar, cani
 Karamey: Rağmen
 Karemak: Bakmak, beklemek, göz kulak olmak
 Kattık: Pek
 Kayğu: Hasret, özlem
 Kaysi: Hangi
 Kayte: Yeni
 Kaytmak: Geri dönmek
 Kazikelen: Başkadı
 Kelte: Kısa
 Kembeğal: Fakir, yoksul, dilenci
 Kempir: Yaşlı kadın
 Kenizek: Cariye
 Kesel olmak: Hastalanmak, hasta olmak
 Kette: Büyük, iri
 Keyin: Sonra
 Kımırlamak: Kımıldamak, canlanmak
 Kimmet: Kıymetli, pahalı
 Kızıkmak: İlgilenmek
 Kızıksınmak: Merak etmek
 Kiçik: Küçük

Kiyim :Elbise

Kol: El

Köçirmeçilik: Aşıрма, götürme

Kök: Mavi

Köngil açmak: Eğlenmek, haz almak

Köp: Çok, hayli

Kötermak: Kaldırmak

Kulf: Kilit

Kutkarmak: Kurtarmak

Kuyuk: Koyu

Kün: Güneş

-L-

Laçin: Doğan

Laş: Leş

La'li: Sini

Levlegi: Pancar

-M-

Maslahatlaşmak: Danışmak, istişare etmek

Meçit: Mescit, cami

Mehnat: Emek, işgücü

Mene: İşte

Mengley: Alın

Merte: Defa, kez

Me'remak: Melemek

Meva: Meyve

Miltık: Uzun namlulu silah, tüfek

Mirşab: Polis memuru, memur

Moysefid: İhtiyar yaşlı

Mulle: Öğretmen, hoca

-N-

Nabud: Yokolma, kaybolma
 Nabud olmak: Kaybolmak, ölmek
 Nan: Ekmek
 Nerse: Nesne, Şey
 Nev: Çeşit, tür
 Nime: Ne
 Nime bolse: Neyse, neyse ki

-O-

Ohşamak: Benzemek
 Oy: Düşünce, zan
 Oylemak: Düşünmek, zannetmek

-Ö-

Ölik: Ölmüş, ölü
 Ötmak: Geçmek
 Özge: Diğer, başka
 Özgeçe: Değişik, farklı

-P-

Pest: Hakir, rezil
 Piste: Fıstık
 Polat: Çelik
 Pul: Para

-R-

Rakıb: Hasım, düşman
 Romal: Başörtü
 Romalçe: Mendil

-S-

Sağınmak: Özlemek
 Salık: Vergi
 Salla: Sarık, kavuk
 Senemak: Saymak
 Sevda-satık: Ticaret, alış veriş
 Suyunçık: Dayanak
 Suyunçi: Müjde

-Ş-

Şaşmak: Acele etmek
 Şermendelik: Rezalet
 Şunday: Şöyle
 Şunkar: Şahin
 Şu vakt(de): Derken

-T-

Taman: Yön, taraf
 Tamga: Mühür
 Tamga basmak: Dağlamak
 Tapişmak: Buluşmak
 Tapmak: Bulmak
 Tapşiriş: Havale
 Tarık: Darı
 Tar-mar kılmak: Haklamak, dağıtmak
 Tartmak: Çekmek, tartmak, çıkarmak
 Taşkarı: Dışarı
 Taşkı: Dış
 Tebiet: Huy, davranış
 Tekin: Bedava
 Tekis: Düz
 Teyyar: Hazır
 Tezde: Hemen

Tilla: Altın
 Tirik: Canlı
 Tirişmak: Özenmek
 Tokneşmak: Çarpışmak
 Töhtelmak: Duraklamak
 Töhtetmak: Durdurmak, kesmek
 Tuhmet: İftira
 Turiş: İkâmet, yerleşim
 Tüfayli: Yüzünden, dolayı
 Tünemak: Konaklamak, yerleşmek
 Tüşmak: İnmek, alçalmak

-U-

Undey: Öyle
 Uruş: Savaş, harp
 Uyalmak: Utanmak

-Y-

Yal: Yele
 Yanbağır: Yamaç
 Yapık: Kapalı
 Yarım: Buçuk
 Yaş: Genç
 Yeçinmak: Soyunmak
 Yeçmak: Halletmek, üstesinden gelmek
 Yeltiremak: Işıldamak, parlamak
 Yengil: Hafif
 Yiğlemek: Ağlamak
 Yolbars: Pars
 Yolbaşçi: Lider, önder
 Yügürmak: Koşmak

-Z-

Zinhar: sakın, asla

Zor: Güçlü, kuvvetli

Zorğa: Güç bela, zoru zoruna

KAYNAKLAR

KAYNAKLAR

- AÇIKGÖZ, Halil, Türk Dünyası Edebiyatı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1991, 224 s.
- ALPTEKİN, A.Berat-ŞİMŞEK, Esmâ, Dede Korkut Hikâyelerinin Motif Yapısı, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, S.49, Nisan 1989, s.110-133.
- _____, Türk Destanlarının Motif Yapısı, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, S.65, Nisan 1990, s.198-256.
- ALPTEKİN, Ali Berat, Taşeli Platosu Masallarında Motif ve Tip Araştırması, Erzurum, 1982 (Yayınlanmamış doktora tezi)
- _____, Bulgaristan Türkleri'nden Derlenen Bir Masalın Motif ve Tip Yapısı ve Varyantlarının Mukayesesi, Türk Dünyası Araştırmaları II (16), Şubat 1992, s.175.
- _____, Motif, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, İstanbul 1986, 6.Cilt, s.401-402.
- BORATAN, Pertev Naili, Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği, Adam Yayınları, İstanbul 1988, 273 s.
- DERDİYOK, İ.Çetin, Dede Korkut Hikâyelerindeki Olağanüstü Motifler ve Kaynakları, İçel Kültürü, S.27, Mayıs 1993, s.3-9.
- ERGİN, Muharrem, Dede Korkut Kitabı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1990, 212 s.
- GORKOGO, A.M. Hurluka ve Hemra-Sayat ve Hemra, Akademiya Nauk SSSR, Moskova 1971, 414 s.
- JIRMUNSKIY, V.M., H.T.Zarifov Uzbekskiy narodniy geroicheskiy epos (Özbek halkının destanları), Moskova, 1947, 520 s.
- KALAFAT, Y.Kaya, Türk Halk İnançlarında Hususiyle Doğu Anadolu ve Orta Toroslarda (Kırk) Motifi, Milli Folklor, S.22, Yaz 1994, s.15-21.
- KAPLAN, Mehmet, Tıp Tahlilleri, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1985, 204 s.
- KARA, Ruhi, Erzincan Masaları (Metinler ve İncelemeler), Erzurum 1996, 1.Cilt, 344 s. (Yayınlanmamış doktora tezi).
- KONONOV, A.N., Rodslovnaya Türkmen Soçininiye Abulgazi Hana Hivinskogo M-El. 1958, Wedeniye Str. 22.
- ÖGEL, Bahaeddin, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, 644 s.

- ÖZTÜRK, Ali, Anonim Edebiyatımızda Motif Kavramı, Türk Folkloru "Ayık Halkbilim Dergisi", S.88, Yıl 8, Kasım 1986, s.33-34.
- POKROVSKAYA, N.V.Kıdayş, Rüstemhan, Uzbekskiy Gepoiko Romaniçeykiy Epos, Moskva 1972, 340 s.
- SAKAOĞLU, Saim, Masalda İleriye Hazırlık Motifleri, 1.Uluslararası Türk Folkloru Bildirileri, Halk Edebiyatı, Ankara 1976, C.II, s.291.
- SEYİDOĞLU, Bilge, Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1975, 451 s.
- _____, Mit Masal ve Legend, Yağmur, 1 (4-5) Temmuz-Ağustos 1977, 7-10.
- THOMPSON, Stith, Motif Index of Folk Literature, İndiana University, U.S.A. 1955-1958, C.VI, 415 s.
- TURAN, Ahmet, Türk Destan ve Masallarında Şekil Değiştirme (Kuş Şekline Girme Motifi), Milli Folklor, S.5, Mart 1990, s.35-37.
- UEHARA, Mikoko, Japon Masallarında Olağanüstü Karakterler, Milli Folklor, S.28, Kış 1995, s.54-61.
- YILMAZ, Mehmet, Kırgız Masalları (Motif Index ve Tercüme), Erzurum 1994 (Yüksek lisans tezi).
- YURTSEVER, Erk, Tamga (Asya'daki Türkçe Coğrafi Adlar Derlemesi), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1993, 156 s.

DİZİN

DİZİN**-A-**

Akıllı adamlar, 193,194,196,217,220,229,231,235,246,255,262,265,
274,279,283,304,309

Akıllı kız, 308

Akıllı kişilerden öğrenilen bilgi, 194, 231

Akıllı oğlan, 245

Akşam namazı, 294

Aktaş, 192,195,196,197,199,200,202,205,206,207,209,210,212,213,
214,216,219,221,224,225,227,230,231,232,233,234,235,240,
241,243,244,291,294,298,299,300,301,303,304,310,311,313

Aladağ, 195

Aldatma, 201,204,205,211,217,219,265,277,284,285,287,289

Aldatmanın ortaya çıkması, 289,301

Alım satım yasağı, 259

Allah, 194,197,219,227,230,233,238,247,258,260,261,275,277,284,
286,287,290,291,296,297,301,302,304,306,307

Araştırmacılar terk edilen kahramanı bulurlar, 277,308

Arap Ülkesi, 233

Armağan olarak prensin teklif edilmesi, 266,282

Asker, 199

Aşık olma, 247,258

Atasözleri, 194,231,245,255,265,267,289,309

Atın arkasına bağlayarak öldürmek, 313

Avcılık, 250,301,308,313

-B-

Babadağ, 262

Babanın nasihatı, 309

Baba tarafından araştırma kararlaştırılır, 264,301

Bağlılık, 245,282,297,311

Bahra Dağı, 240,247,248,249,251,283,284,298,304,309

Başı vurularak öldürme, 255

Başlangıç formülleri, 192

Baştan geçeni hikâye etme, 192,199,200,201,210,214,219,220,221,
230,233,234,238,243,244,253,257,258,262,274,277,278,283,
284,286,290,294,297,298,300,302,307,308,311

Beddua ile cezalandırma, 201,206,214,242,244,267,285,286,305

Belirli yerlerin menşei, 233

Belirli zamanlarda bir şeyi yapma yasağı, 196,204,214,220

Beş vakit namaz, 201,212,235

Beyaz, 212,216,218,229,285

Bir başka birisinin suretine dönüşme, 285,289

Bir başkasının yerine geçme ile aldatma, 285

Bir işi muayyen bir zamanda yapma, 194,198,220,223,231,233,251,
284

Bir şeye binen cadı, 208,284

Bitiş formülleri, 315

Blöf vasıtasıyla aldatma, 208,211,217,284,287

Boz, 227,304

Bucül Ülkesi, 258,259,272,274,277,280,284,286,287,292,293,296,
297,298

Büyü kuvvetiyle uçma, 207,284

Büyük dev, 289

Büyük devlerin hakimiyeti, 290

Büyülü sözler sonucu değişim, 285

-C-

Cadı karısının görünüşü, 200

Camiler, 193

Cesaret, 225,255,268

Cezalandırma ile şahıslar şanslarını kaybederler, 240,289,313

Ceza ve affetme, 309

-Ç-

Çarçı, 272

Çarhin Gölü, 255,257,275,287

Çariyer, 233
 Çartut, 212
 Çeşitli insan gibi davranan nesne ve hayvanlar, 291,292,293,294
 Çeşitli kurtulmalar, 299
 Çeşitli nesneler hakkında anlatılan hikâyeler, 233,247
 Çeşitli zalim ölümler, 289
 Çocuğa ad koyma, 197,199
 Çocuk sahibi olma, 199
 Çocuk sahibi olmak için dua, 193
 Çocuk sahibi olmayan kahraman, 192

-D-

Dağa terk etme, 253
 Dağda yaşama, 200,247,250,284,301
 Deri, elbise vs. giyerek değişim, 285
 Dev, 247,289,290
 Dev adam hakkında yalan, 290
 Dev gibi yardımcıları, 289
 Devlin evine sığınma, 250,284,301
 Devlin hakimiyetini kıran insan, 289
 Devle evlenip oğluna karşı çıkan hain anne, 289
 Devler dağlarda veya mağaralarda yaşarlar, 247
 Devlerin evleri, 248,249
 Devlerin hazinesi, 249
 Diğer aldatmalarla kıyafet değiştirme, 289
 Diğer dünyalara seyahat, 301
 Diğer dünyalarda iskan, 301
 Diğer hayali aldatmalar, 275
 Diğer formüller, 195,196,197,200,201,214,219,223,229,230,232,258,
 260,261,286,290,306,308
 Dienciler, 265,266,272,283
 Dini merasimler, 193
 Din-Keman, 199
 Doğruluk, 265,281,301
 Dostluk imtihanı, 200,204,220,284,287

Duanın esrarengiz gücü, 194,284,297
 Dua neticesinde hamile kalma, 194
 Düğün merasimi, 282,313

-E-

Eğitim yoluyla kazanılan bilgi, 232,295,299
 Evlenme şartları, 266

-F-

Fakir adam prenses ile evlenir, 282
 Fakir insanlara sadaka verilir, 304
 Fakir oğlan kral olur, 282
 Faziletli görünme, 210
 Fedakârlık, 255,294
 Fevkalâde güçlü kahraman, 228,240,257,297,307

-G-

Geleceği değiştirmeye boşuna teşebbüs ederler, 292
 Geleceği önceden takdir edilen kahraman, 194,212
 Gelenekler, 265
 Genel bilgiye göre tanıma, 229,257,289
 Gökyüzü ışıkları, 247
 Gözlem yoluyla kazanılan bilgi, 251
 Gurbete çıkma 192,208,225,248,251,259,272,283,284,294,298,301
 Gurbete gidiş ve dönüş, 207,219,225,232,248,285,298,311
 Güçlünün hakları, 266,273
 Güneşin durumu ve tabiatı, 247

-H-

Hain rakipler, 200
 Hamamcı, 265
 Hapsederek cezalandırma, 284

Harezmi, 199,227
 Harikulâde güzellikte çocuk, 197
 Harikulâde güzellikte kadın, 195,199,218,252,281
 Harikulâde hünerler, 289,297
 Hayali hayvanlar hakkında yalanlar, 255,274
 Hayvanla beraber seyahat, 225,273,292,295,297,299,306
 Hayvanlar adamı besler, 293
 Hayvanlar arasındaki dostluklar, 249
 Hayvanlar insan için iş yaparlar, 293
 Hayvanlar insanların hayatını kurtarır, 239,292,293,299
 Hayvanlardan öğrenilen bilgi, 232,295,299
 Hayvanlar meclisi, 249
 Hayvanların olağanüstü büyümesi, 224
 Hayvanların olağanüstü gücü, 226
 Hile ile kıyafet değiştirme, 207,284
 Hileler, sahtekârlıklar, 204,207,217,284,287
 Hileli oyunlar, 206,207,211,217,284,287,289
 Hive, 199
 Hoca ve talebesi, 199

-i-

İftira, 206,210,218,233,278
 İftira edilen kadın, 210
 İhlal edilen yasak sonucu ölüm, 263,305
 İhtiyaç duyulan bilginin öğrenilmesi, 194,244,247,256,262,274,278,311
 İki yüzlü kişi arkadaşmış gibi gözükerekseldir, 284
 İnsan ve devin dostluğu, 128
 İnsanların olağanüstü davranışları, 207,239,284,297
 İnsanın tanrı tarafından yaratılışı, 230
 İrem Bağı Ülkesi, 290
 İsfahan, 240,242
 İşaretle tanıma, 229,257,289
 İtaat etmediği için cezalandırılır, 212

-K--

- Kader, 198,203,223,228,233,234,243,246,254,255,258,260,272,276,
284,295,296,300,307
- Kader doğmadan bellidir, 194
- Kaderin değiştirilmezliği, 197,222,233,245,254,260,275,284,307
- Kaderin görünüşü, 194,212
- Kaderin önceden tayin edilmesi, 194,212,263
- Kadı, 194
- Kadının nasihatı, 204,214,223,224,244,248,251,253,258,277,297,309
- Kadın kıyafet değiştirerek erkek kılığına girer, 214
- Kahramanın dönüşü, 277,285,298,311
- Kahramanlık, 240,255 .
- Karı koca arasındaki tartışmalar, 308
- Karı ve kocanın beklenmeyen karşılaşmaları, 252,303
- Kaybolar karı ve çocuğun araştırılması, 301
- Kaybolan sevgilinin araştırılması, 280,282,294,295
- Kaybolan veya terkedilen şahısların kurtarılması, 255,297
- Kayistan Ülkesi,205
- Kerametler, 193,284,297
- Kerametler ve sihirli mükâfatlar, 194,297
- Keşmir, 202
- Kılıçla tanıma, 229
- Kırmızı, 212,217,229,233,291
- Kıskançlık,200
- Kıskançlık cezalandırılır, 313
- Kimliğin açıklanması yasaktır, 210,214,229,253,284
- Kocasını kurtaran kadın, 297
- Kolay aldanan ahmaklar, 217,235,287
- Konuşan köpek, 292,293,294
- Konuşma yasağı, 194,204,205,212,216,259,260
- Korkak kahraman, 289
- Korku imtihanı, 289
- Kötü talih iyiye gider, 240,256,278,281,282,289,297,308,309,315
- Kötü yolda olmakla itham edilen kadın, 210

Olağanüstü dağlar ve ülkelerin özellikleri, 194,249,262,291
 Olağanüstü elbise ve süs eşyaları, 271
 Olağanüstü evlilik, 289
 Olağanüstü göl, 256
 Olağanüstü güçlü adam hakkında yalan, 256,290
 Olağanüstü hadiseler, 207,239,290,296,297
 Olağanüstü hayvanların araştırılması, 272
 Olağanüstü ışık, 207,247,249,276
 Olağanüstü insanların marifetleri, 208,297
 Olağanüstü kapı, 249
 Olağanüstü kale, saral, ev, 249
 Olağanüstü köpek, 292,294
 Olağanüstü kuyu, 289
 Olağanüstü mücevherler, 249
 Olağanüstü ölüm, 289
 Olağanüstü savaş baltası, 289
 Olağanüstü söz, 194,239,256,285,293,294
 Olağanüstü tedaviler, 297
 Olağanüstü yer, 194,291
 Oldukça kuvvetli adam, 228,240,257,297,307
 Oturma, dinlenme ve uyku yasağı, 246

-Ö-

Öldürerek cezalandırma, 240,257,290,313
 Öldürülen hayvanın uzuvları tanıma işareti olur, 257
 Öneriye karşılık yapılması gereken vazifelerin tayini, 268

-P-

Padişah kızıyla evlenebilme şartları, 266
 Peri sevgili, 290
 Prensesler, 258

-R-

Realist rüya, 194,212,263
 Rüyada öğrenilen bilgi, 194,212,263
 Rüyanın yorumlanması, 194,213,263

-S-

Sadık hizmetçi, 199
 Sahtekârlık cezalandırılır, 313
 Sahtekârlık. yalan, 204,217,286,287
 Sahte pazarlık ile aldatma, 202,204
 Sakat bırakma, 241
 Savaş yaparak cezalandırma, 262
 Selamlaşma, 219
 Sembolik isimler, 223,224,227,240,304
 Sembolik manalar, 192,259
 Sembolik renkler, 259
 Sembolizm, 192,193,209,257
 Sırları açıklama yasağı, 194,196,204,211,215,219,260
 Sihir, 284
 Sihirli ağaç, 207,239,284
 Sihirli bahçe, 249
 Sihirli el, 297
 Sihirli göl, 256
 Sihirli göz, 290,297
 Sihirli rüzgâr, 256
 Sihirli saraylar, 249
 Sihirli ülke, 194
 Siyah, 206,212,213,217,225,230,236,240,251,266,267,306
 Söz ve anlaşmaların yapılması, 194,195,203,220,245,251,258,260,
 267,268,272,287,288,290

-Ş-

Şahısların bedduası, 201,206,214,242,244,267,285,286,304
 Şanslı insan, 250,276,282,289,299
 Şanssız yerler, 289
 Şans ve kaderin değişmesi, 199,282
 Şans ve zekâ, 279
 Şatut, 311
 Şehzâde, 199
 Şeref, 261

-T-

Taktir edilen kahraman, 227,242,258,279,282
 Talihi yaver gitmeyen kahraman, 210,253,280,284,287,289,294,301
 Tebdili kıyafet gezen padişah, 301,304,306
 Tedavi ile mükâfatlandırma, 297
 Tembellik, 266,301,304
 Tembel kahraman, 301,304
 Tesadüfî karşılaşmalar, 227

-U-

Urgenç, 201
 Uzun zamanı kısa ifade etmek için kullanılan formüller, 194,199,
 245,254,259,300,306,308,309

-Ü-

Üç kız ile evlenme, 192
 Ümit vermeyen kahramanın başarıları, 278

-Y-

Yakışıklı erkek, 227,228,230,232,271,290,307
 Yalan cezalandırılır, 289

Yardımcı Allah, 199,227,258,297,307
 Yardımcı at, 226,245,273
 Yardımcı kahraman, 240,255
 Yardımcı köpek, 225,233,239,251,292,293,295,299
 Yardımcı kral, 279,282
 Yardımcı mukaddes adam, 193
 Yardım eden insanlar, 199,224,297,308,311
 Yardımla yerine getirilen vazifeler, 274,276
 Yasağın ihlali sonucu verilen çeşitli cezalar, 217
 Yasaklanan kapı, 214
 Yasaklanmış bölge, 247,249,253,304
 Yaşlı adamdan öğrenilen bilgi, 262
 Yerin değişmesi ile şansın değişmesi, 199,282,295,308,309
 Yeryüzü tanrı tarafından yaratılır, 197
 Yeşil, 245,251
 Yolların seçimi, 232,275

-Z-

Zalim anne oğlunu kör eder, 289
 Zalim baba, 253
 Zalim cezalar, 241
 Zalim koca, 212,313
 Zengin adamlar, 265,273
 Zenginlikle mükâfatlandırma, 283
 Zenginlik ve yoksulluk, 196,205,209,265,266,283
 Zina cezalandırılır, 212
 Ziyafetler, 313
 Zor durumdan kurtulmak için dua etme, 237,297

ÖZ GEÇMİŞ

1972 yılında İspir'de doğdu. İlk ve orta öğrenimini Pazaryolu'nda, lise öğrenimini Erzurum'da tamamladı. 1990 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne girerek 1994 yılında mezun oldu. Aynı yıl Gaziantep-Nurdağı Lisesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenliği görevine başladı. 1996 yılında Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün açmış olduğu yüksek lisans sınavını kazandı ve Erzurum-Aşkale İnkılâp İlköğretim Okulu'nda Türkçe öğretmenliğine atandı. Halen burada görevine devam etmektedir.